

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TBMM’de
ATATÜRK VE LAİKLİK
(1950 – 1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevgi KOCAÇİMEN

447

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İstanbul 2007

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 447 numaralı Bahriye Sevgi KOÇAÇİMEN'in hazırladığı **Demokrat Parti Döneminde TBMM'de Atatürk ve Laiklik (1950-1960)** konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca 05/03/2007 günü saat 15:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZA
Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL (Danışman)		
Doç. Dr. Işıl ÇAKAN		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYDIN		
Yrd. Doç. Dr. Cevahir KAYAM		
Dr. Serkan TUNA		

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Demokrat Parti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklik (1950- 1960)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Sevgi KOCAÇİMEN

09 / 02 / 2007

GİRİŞ

Türk Devrimi, 1908’de eski bir siyasal düzenin atılması ve yenisinin kurulmasıyla başlamış gibi görünürse de, geniş anlamda iki yüz yıldan beri devam eden bir sürecin gerçek yörüngesine oturması, doğru yolunu bulmasıdır. Türkler, Avrupalı Devletlere karşı varlıklarını koruyabilmek için Avrupalı danışmanlar çağırmak, modern devlet ve modern ordunun temelinde yatan yeni fikirleri ve kurumları kabul etmek zorunda bırakılmışlardır. Aydınlanmanın beşiği olan Avrupa’nın, ayaklanmanın bir çok laik ideolojilerini sunduğu bir çağda, hürriyetçi, vatancı ve hatta devrimci fikirleri, Türk sivil ve askeri öğrencileri, diplomat ve askeri ataşeleri tarafından Türkiye’ye getirilmiştir. Bu fikirler, genç subaylara, memurlara yeni bir itici güç, yeni bir yön verip sırasıyla 1876, 1908, 1920 meşrutiyet ve halk hareketlerine yol açmıştır.¹

19. Yüzyılda yapılan bütün düzeltme çalışmalarına rağmen, bağınaz bir din anlayışının hakim olduğu Osmanlı İmparatorluğu, 1. Dünya Savaşı sonrasında tarihe karışmıştır. Çöken bir imparatorluğun kalıntıları içinden, kurtuluş mücadelesi vererek, yepyeni bir ülke olarak ortaya çıkan Türkiye’nin, siyasi bağımsızlığını elde etmesi, onun düşünce bağımsızlığını da eline almasını zorunlu kılmıştır. Esasen, milli mücadele sadece ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak için yapılmamıştır. Bu mücadelenin arka planında, Türkiye’yi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacı da yatmaktadır.²

Milli Mücadelenin başarı ile sona ermesi, milli egemenlik ve milli bağımsızlık prensiplerinin gerçekleşmesine imkan vermiş ve böylece cumhuriyet yeni Türk Devletinin siyasi rejimi olarak, hukuki değerinin ifadesi olmuştur.³

¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 8. baskı, çev: Metin Kıratlı, Ankara, TTK Basımevi, 2000, s. 474-479.

² Mustafa Cansızoğlu, “1956-1960 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri” (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 2001), s. 4.

³ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Genişletilmiş yeni baskı, Ankara, Savaş Kitap ve Yayınevi, 1990, s. 523.

Cumhuriyeti kuranlar arasında, kendi devrimlerini ifade etmek için en sık kullanılan iki deyim, milliyetçilik ve Batıcılıktı. Ve bu ikisi, dünyanın diğer yerlerindeki gibi birbirleriyle karşıt halde değildir. Türklerin devrimlerinde giriştikleri esas değişiklik Batılılaşmadır. Bu değişim, İslam'ı bir imparatorluktan milli bir Türk Devletine, bir ortaçağ teokrasısından anayasalı bir cumhuriyete geçmek şeklinde gerçekleşmiştir.⁴

Türk Devletinin ilk ideolojik amacı, demokratik ve bağımsız bir devlet düzeni kurmak, aynı zamanda da «muasır medeniyet seviyesine» çıkmak olmuştur. Bu iki ideolojik gaye de laikliği zorunlu kılmıştır. Laiklik ve demokrasi Batı değerleridir ve ortaya çıkan yeni düzen de, Batıya yönelmek zorunda kalmıştır.⁵

Cumhuriyeti kuran devrimci kadrolar, laikliği ve bu kuralın getirdiği düşünce sistemini ve kurumlarını Türkiye'nin yaşama prensibi olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre Türkiye'nin Batı uygarlığına erişebilmesi, diğer bir deyişle varolup olmaması, laik bir sistemin gerçekleşmesine bağlıdır.

Teokratik yapı, Osmanlı toplumunun içine kapanması, gerilemesi ve çökmesi sonucunu doğurmuştur. Milli Kurtuluş Savaşı ile kazanılan askeri başarı, zihniyet değişikliği ve siyasi yapılanma devrimi yapılmadıkça beklenen başarıyı sağlayamayacaktır. Teokrasi ve monarşi tarzında şekillenen ve kaynağı Allah olmak şartıyla tek elde birleşen dini ve siyasi iktidarın ayrılması gereklidir. Siyasi iktidar, kaynağını göklerde değil toplumda aramalıdır. Yani siyasi iktidar kaynağını halkta bulmalıdır. Halk iktidarı, dini iktidardan üstün kılınmalıdır.⁶ Bu durum toplumun millet bilincine erişmesini sağlayacaktır.

Türk Devriminin temel ilkelerinden birisi olan halkçılık; iktidarın halk hakimiyetine dayandığı, halkın kendi kendini yönetmesi prensibidir. Yönetimin halkta olduğu sistem ise siyasal demokrasi olarak adlandırılmıştır.⁷

⁴ Lewis, a.g.e., s. 474.

⁵ Çetin Özek, **Türkiye'de Laiklik**, İstanbul, Baha Matbaası, 1962, s.107-109.

⁶ A.g.e., önsöz, s. X

⁷ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, Genişletilmiş 8. baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s. 300.

23 Nisan 1920’de Türkiye’nin kuruluşundan itibaren, 1945’e kadar olan devrede, tek partinin varlığına ve bu partinin devlet iktidarını elinde bulundurmasına rağmen demokratik rejimin temel kurumlarının kurulduğu, geliştiği görülmektedir.

Prof. Dr. Ergun Özbudun’a göre, “Türkiye’de bir tek parti olgusu mevcut olmuş, fakat tek parti ideolojisi veya doktrini mevcut olmamıştır. Diğer bir deyimle, Türkiye’de tek parti, sürekli ve arzulanır bir model olarak meşrulaştırılmamış, aksine zorunluluklar sebebiyle başvuru ve zamanı geldiğinde yerini çoğulcu demokrasiye bırakacak olan geçici bir rejim olarak görülmüştür.”⁸

Türkiye’de Batılı anlamda demokratik rejimin yerleşmesi, çok partili siyasi hayata geçişle birlikte kendini göstermiştir. Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin geniş ölçüde uygulanacağı ortam 1945’ten sonraki dönemde yaratılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, iktidarın devrimci ve laik ideolojisi karşısında seslerini çıkartamayan laiklik karşıtları, bazı olaylar çıkartmaya kalkışmışlarsa da, bu olaylar tavizsiz bir politika izleyen dönemin CHP iktidarı tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Gerici hareketlere engel olunarak laik düzenin tehlikeye girmesine izin verilmemiştir.⁹ CHP iktidarının kuvvetlenmesi ve devrimci laik davranışları, laikliği ve devrimleri tartışma konusu olmaktan çıkartmıştır. Ancak bu dönem, ülkenin çok partili demokratik siyasi hayata geçmesiyle sona ermiştir. Laiklik konusundaki tartışmalar bu devrede başlamıştır. Bu dönemde, Atatürk ilkelerinin katı uygulayıcısı olan CHP’nin de devrimci çizgisi yumuşamaya başlamıştır.¹⁰

⁸ Eroğlu, a.g.e., s. 524.

⁹ Cansızoğlu, a.g.e., s. 7.

¹⁰ CHP’nin adeta kimliğini değiştiren 7. Kurultayı 17 Kasım 1947’de yapılmıştır. CHP’nin programı ve ideolojisi devrimci olmaktan çıkarak daha mutedil bir hale gelmiştir. Sosyal meselelerde kurultay ortamının sağında bir konum almış, Köy Enstitüleri ve Halkevlerinin çalışma düzenleri değiştirilmiştir. Parti tüzüğünde değişiklik yapılmış, Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığı ayrılmış, illerde valilerin CHP başkanı olmalarına son verilmiştir. Yapılan değişiklik ve alınan kararların önemli bir kısmı laiklik ve din eğitiminde olmuştur. Parti programının laikliği tanımlayan maddesi değiştirilmiş, 1935’te kabul edilen programda, laiklik; “*dini düşünceleri dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmak*” olarak tanımlanıyorken, bu kurultayda “*siyaset*” kelimesi çıkartılarak kavram, “*din ve devlet/dünya işlerinin birbirinden ayrı olması*” koşuluna indirgenmiştir. Kısaca çok yönlü laiklik anlayışından vazgeçilerek, dini siyasete kapatan kapı aralanmış “İslam’a karşı militan politikayı terk” çizgisine girilmiştir. Türk ve din büyüklerinin türbelerinin ziyarete açılması, İbadet ve ayinlerin serbestçe yapılması, haftada bir saatlik seçmeli din derslerinin ders programlarına konması, CHP’nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir maddenin parti programına konması, yeniden İmam-Hatip Okulları ile bir İlahiyat Fakültesi

Atatürk sonrası Türkiye'sinin demokratik gelişiminde belki en önemli olgu, 1950 Mayıs'ında, muhalefetin iktidara karşı ezici zaferiyle sonuçlanan, gerçekten serbest ve dürüst bir seçimin yapılmış olmasıdır. CHP, kendisine meydan okuyacak herhangi bir muhalefet partisi olmaksızın, hemen hemen kesintisiz yirmi yedi yıllık idaresinden sonra, kendi yenilgisiyle sonuçlanacak serbest ve sakin bir seçimi yönetmiştir. Ülkenin ve bölgenin tarihinde bir örneği bulunmayan bu önemli olay, Kemalist rejimin yapıcı çalışmasına ve onun sayesinde Türk halkının siyasal olgunlaşmasına dikkate değer bir kanıt olmuştur ¹¹

Aslında Kemalizm, pozitivist, laik, milliyetçi ve anti emperyalist niteliklerinin yanı sıra, çok partili demokrasiyi de öngörüyordu. Nitekim Atatürk henüz yaşarken bu geçişin denemesi iki kez yapılmış, 1925'te "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", 1930 da da "Serbest Fırka" kurulmuş fakat her ikisi de başarılı olamamıştır.¹²

Çok partili sisteme geçiş, Devlet Başkanı İnönü'nün etkisi ile Halk Partisi Hükümeti'nin aldığı kararla yapılmıştır. Geçiş sürecinde bazı iç ve dış dinamikler etkili olmuştur.

Çok partili döneme geçişin dış dinamiklerini hiç kuşkusuz 2. Dünya Savaşı ve sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeni yaratmıştır. Savaşta tarafsız kalabilmek için kararlı bir politika izleyen Türkiye,¹³ savaş sonrası kurulmakta olan Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olabilmek için, 1944'te yenilmekte olan Mihver Devletleriyle ilişkisini kesmiş ve 23 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilan ederek, ertesi gün 24 Şubat 1945'te BM Beyannamesini imzalamıştır. Dış memleketlerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde esen hava, politik sistemini daha demokratik bir hale getirmedikçe, Türkiye'nin, Batı'da kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceğini göstermiştir.¹⁴ Savaş sonrası Mihver Devletlerinin yenilgisi ile Almanya ve İtalya'da tek parti rejimlerinin ortadan kalkması, kendi içinde demokratik değerleri taşıyan rejimlerin, özellikle ABD'nin

açılması için ilke kararı alınmıştır. Bkz.: Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 105-107.

¹¹ Lewis, a.g.e., s. 302.

¹² Server Tanilli, **Uygurluk Tarihi**, 8. baskı, İstanbul, Adam Yayınları, 2002, s. 387.

¹³ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, 2. baskı, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 1999, s. 363-364.

¹⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 2. baskı, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996, s. 127.

savaştan dünyanın egemen gücü olarak çıkması, Türk Hükümetinin kendini Batı'ya özellikle ABD'ye daha yakınlaşmaya mecbur hissetmesine sebep olmuştur. Savaş sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle Batı tarafında olduğu görülüyordu ve bu menfaatleri geliştirmenin en iyi yolu Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı. 1945'te Türkiye, San Fransisko Konferansı'na kurucu üye olarak katılmış, BM Antlaşmasını imzalamış ve demokratik idealler için kesin söz vermiştir.¹⁵ BM Anayasası'nı kabul etmekle Türkiye, bu Anayasa'nın demokratik prensiplerine uygun daha hür bir rejime geçmeyi de kabul etmiş oluyordu.¹⁶

Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin, 1945'te süresi biten dostluk antlaşmasının yenilenmesi için, 1878-1918 yılları arasında Rus'lara ait olan Kuzeydoğu Anadolu'daki yerlerin Sovyetler Birliği'ne iadesi, Karadeniz ve Çanakkale Boğazları bölgesinde Karadeniz'in korunması için müşterek bir Türk-Rus savunma gücünün kurulmasını istemesi, Postdam Konferansı'nda İngiliz ve Amerikalıların bu isteğe karşı çıkmaması da Türk Hükümetinin yönünü Birleşmiş Milletler'e çevirmesini gerekli kılmıştır.¹⁷ Türkiye'nin BM'e girişi ve Batı'ya yaklaşması tek parti döneminin temellerini sarsmış, BM Anayasası'nın kabulü, tek parti sistemine karşı koymaya elverişli bir ortam hazırlamıştır. Muhaliflere tek parti sistemine karşı kullanabilecekleri manevi ve hukuki deliller sağlayarak onları, muhalefetlerini açığa vurmaya ve halkın desteğini aramaya teşvik etmiştir.¹⁸

1946-1950 dönemi, CHP'nin tek parti yönetimine karşı toplumsal muhalefetin yaygınlaştığı ve yükseldiği zaman dilimi olmuş,¹⁹ iç dinamiklerin zorlayıcı etkileri de açığa çıkmıştır.

Tek parti döneminde, Kemalist reformlardan ve özellikle laiklik operasyonlarından tedirgin olan gelenekçi ve dinci çevrelerin varlığı ve bunların Köy Enstitüleri'ne karşı duydukları tepkiye büyük toprak sahiplerinin de katılması toplumsal muhalefeti arttırmıştır.²⁰

¹⁵ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev: Yasemin Saner Gönen, 16. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 302.

¹⁶ Karpat, a.g.e., s. 127-128.

¹⁷ Zürcher, a.g.e., s. 302-303.

¹⁸ Karpat, a.g.e., s. 129.

¹⁹ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, 3. baskı, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2004, s. 15.

²⁰ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 8. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 337.

Kırsal alandaki küçük üreticiler ve köylüler üzerinde yoksulluk ve başta yol vergisi olmak üzere çeşitli baskıların olması, işçilerin örgütlenme, sendika kurma gibi haklarının olmaması, enflasyonun hızla yükselişi, hayat pahalılığının artması, mal kıtlığı, karaborsa, vurgunculuk emekçilerin, memurların, özellikle orta ve alt dereceli kamu görevlilerinin yaşamlarını zorlaştırmıştır.

Milli Korunma Yasası'nın getirdiği bazı yaptırımlar tüccar ve sanayicileri rahatsız etmiştir. Özellikle Varlık Vergisi uygulamaları, sermayenin yani tüccar ve sanayicilerin iktidardaki CHP'ye karşı cephe oluşturmasına yol açmıştır.

Çiftçiye Topraklandırma Yasası büyük toprak sahiplerini ürkütmüş, onların da muhalefetin yanında yer almasına neden olmuştur.

Bütün bu nedenler, CHP'de somutlaşan asker-sivil bürokratlar, büyük toprak sahipleri, tüccar ve sanayiciler ile yerel eşrafın zımnı koalisyonunun bozulması sonucunu vermiştir. 1950 yılına gelindiğinde, toplumsal muhalefet patlamaya hazır haldedir.²¹

Çok partili siyasal düzene geçişte, bunlardan daha önemli bir diğer etken, Devlet Başkanı İsmet İnönü'nün demokratik düzene geçilmesi kararını vermiş olmasıdır.

İnönü'nün yakınında bulunan Faik Ahmet Barutçu'ya göre, İnönü, Meşrutiyet döneminde ve Atatürk'ün sağlığında kurulan partilerin yaşamamasından duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirmiştir:

“İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf girişimini her ne pahasına olursa olsun anlayışla karşılayabilmiş olsaydık, iki parti geleneği ve eğitimi şimdi yerleşmiş olacaktı... Terakkiperver Fırkasını bizim arkadaşlarımız kurdular...Serbest Fırka girişimine gelince, bunu ben aşıladım... Her ne pahasına olursa olsun koruyacaktık ve ikinci partiyi yaşatacaktık !”²²

İnönü, ilk kez Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında, halk egemenliğinin pekiştirileceğini,

²¹ Çavdar, a.g.e., s. 15-17.

²² Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Gözden geçirilmiş 2. baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003, s. 279-280.

yönetime ilişkin karar ve uygulamalarda ulusal denetimin güçlendirileceğini vaat etmiş ve şöyle demiştir; “...Milletin murakabesi idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edilmedikçe, halk idaresi vardır denemez...”²³

Aradan beş yıl geçtikten sonra, 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İnönü, demokrasi ve ilkelerinin geliştirildiğinden söz etmiştir. 1 Kasım 1944'de TBMM'nin açılış konuşmasında:

“...Türkiye Cumhuriyeti iç idaresinde sağlam, demokratik ve milli bir siyaset takip eder...Hükümet işleri TBMM'nin kesiksiz kontrolü altında, iç ve dış politikada, her yapılan milletin gözü ve bilgisi önündedir. Hiçbir hakikat Türkiye'de millettten gizlenemez. Bu idare demokrasi prensiplerini Türkiye'nin bünyesine ve hususi şartlarına göre tekamül ettirmektedir.”²⁴ demiştir.

Demokrasi kelimesi artık Türkiye'de geniş alanlarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. TBMM içinde, milletvekilleri arasında, basında, halk içinde, açıklık, demokrasi ve çok partili sisteme geçiş konuları tartışılmıştır. Hatta Meclis içinde bazı muhalif CHP milletvekilleri de hükümeti açıkça eleştirmiş, örneğin Varlık Vergisi hakkında Maliye Bakanı'na sorular yöneltilmiş ve bütçe görüşmelerinde olumsuz oylar kullanılmıştır.

Dozunu gittikçe arttıran bu eleştiriler karşısında, Cumhurbaşkanı İnönü bazı milletvekillerini Çankaya'da toplantıya çağırarak gereğini duymuştur. Bu toplantıda tek parti uygulaması, çok partili sisteme geçiş denemeleri ele alınmıştır. Demokrasilerde birden fazla siyasi partinin bulunmasının gerekli olduğunu belirten İnönü;

“Bu eksiği tamamlayacağız. Bu kadar devrim yapmış olanlar bunu da başaracaktır. Bu kuvveti ben kendimde görüyorum...İkinci partiyi koruyacağım, büyük partiye ezdirmeyeceğim.”²⁵

diyerek karalılığını ortaya koymuştur.

²³ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, s. 207.

²⁴ A.g.e., s. 207.

²⁵ A.g.e., s. 208.

İnönü, anılarını anlattığı gazeteci Abdi İpekçi'ye çok partili hayata geçiş için şöyle demiştir;

“...Beni çok partili hayata sevk eden sebeplerden birisi de, yapılan icraatın, Cumhuriyetin ne dereceye kadar memlekete mal olduğunu tecrübe etmek ihtiyacı idi...Bu ancak çok partili rejime, serbest hayata girdikten sonra belli olabilirdi...Bunun için Atatürk zamanında tecrübeler yaptık...”²⁶

Çok partili sisteme geçişi hızlandıran süreç, Ocak 1945'te öne sürülen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında başlamıştır. Meclis'te bu yasa üzerine olan tartışmalar, hükümetin ilk kez açıktan açığa ve şiddetle eleştirilmesine sahne olmuştur. Yasaya muhalefette bulunanlar, kendileri ya da yakınları toprak sahibi olan milletvekilleridir. Bunların sözcüsü olan Adnan Menderes, Aydınli büyük bir toprak sahibidir. Sonunda yasa sert tartışmalara rağmen oybirliğiyle kabul edilmiştir. Yasanın kabul edilmesi parti içindeki muhalefeti daha da şiddetlendirmiştir.

Kısa süre sonra 7 Haziran'da, Menderes, Eski Başbakan Celal Bayar, Refik Koraltan, ünlü tarihçi Fuat Köprülü ile birlikte, CHP Grubuna Anayasanın tam uygulanmasını ve demokrasinin kurulmasını isteyen bir önerge sunmuştur. Dörtlü Takrir diye bilinen bu önerge, CHP Grubu tarafından reddedilmiş ama bu cüretlerinden dolayı dörtlü grup herhangi bir şekilde cezalandırılmamışlardır.

Muhalifler köklü bir yenilik olarak halka dönmek yolunu tuttular. Vatan ve Tan Gazetelerinde partinin izlemekte olduğu “totaliter” yolu eleştiren sert yazıları kendi imzalarıyla yayınlınca Menderes ve Köprülü 21 Eylül'de, arkadaşlarını destekleyen Koraltan 27 Kasım'da parti disiplinine aykırı hareketten ihraç edildiler. Celal Bayar da üç arkadaşıyla dayanışma içinde CHP'den istifa etti.²⁷

İnönü, 1 Kasım 1945 TBMM açılış konuşmasında, 1947 seçimlerinin tek dereceli olarak yapılacağını ve bu arada yeni siyasi partilerin kurulmasına olanak tanınacağını belirtmiştir.

²⁶ Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, Dünya Kitapları/ Nezh Demirkent Kitaplığı, Genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2004, s. 34.

²⁷ Lewis, a.g.e., s. 305.

Nitekim, kısa bir süre sonra CHP'den çıkarılmış olan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Celal Bayar'ın önderliğinde birleşip 1 Aralık 1945'te Demokrat Parti'yi kurdular. 1938 tarihli mevzuat henüz değiştirilmediği için bu kuruluş işlemi de izinle gerçekleşmiş ve 7 Ocak 1946'da DP resmen kurulmuştur.

Bayar'ın laiklik ve devrim yasaları konusundaki titizliği, kendisine ve girişimine güven duyulmasında başlıca etken olmuştur.²⁸ Öyle ki; laiklik konusunda hassas olan İnönü'nün, "dinle oynayacak mısınız? Dini siyasete alet edecek misiniz?" sorusuna Celal Bayar; "hayır!" cevabını vermiştir. Bayar DP'yi kurduğu zaman Atatürk devrimlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya kararlı görülmüş ama seneler içinde gelişen olayları engelleme gücünü gösterememiştir. Atatürk'ün sevdiği ve Başbakan yaptığı Bayar, Atatürk devrimlerini koruyamamıştır.²⁹

Cumhurbaşkanı İnönü'nün muhalefet isteği yerine gelmiştir. DP'nin kurulması çok partili düzene geçişin adımı olmuştur.

1949 Ocak- Mayıs ayları arasında kısa süre kurulu bulunan Şemsettin Günaltay Hükümeti, yeni seçim yasasının hazırlanması konusunda tarihsel bir görev yapmıştır. 1950 tarihli yeni Milletvekilleri Seçim Kanunu'nu en çok yakınma konusu olan şu üç hususta demokratik ve adil bir çözüme kavuşturmuştur: gizli oy, açık döküm, adli teminat,³⁰ il ve ilçe kurulları başkanlıklarının yargıçlarca üstlenilmesi, merkezde de Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan bir Yüksek Seçim Kurulu. Adnan Menderes güvenli bir seçime olanak veren bu yasayı "Demokrasinin Sakarya Zaferi" diye nitelemiştir.³¹

TBMM'nin 29 Mart 1950 günkü toplantısında seçimlerin 14 Mayıs 1950 de yapılması kararı alınmıştır.

14 Mayıs 1950 seçimi, demokrasi tarihimizde önemli bir dönüm noktası olmuştur. O gün halk sandıklara koşarak özgür iradesiyle tek parti iktidarına son

²⁸ Tanör, a.g.e., s. 340-341.

²⁹ Cihad Baban, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1970, s. 30.

³⁰ Tanör, a.g.e., s. 343.

³¹ Turan, a.g.e., s. 270.

vermiştir. 1950 seçimi, seçmenin serbest iradesinin, oyunun, tercihinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihimizde yerini almıştır.³²

Milli Şef İsmet İnönü, “ ...Kendimi Millet Meclisi’nde bir muhalefet partisi başkanı olarak gördüğüm gün hayatımın vazifesini yerine getirmiş sayacağım....” demiş ve hayatının vazifesini gerçekleştirmiştir.³³

14 Mayıs’ta, 8.5 milyona yakın seçmenin % 88’i oyunu kullanmıştır. 408 Demokrat, 69 Halk Partili, 1 Millet Partili ve 9 bağımsızdan kurulu bir Meclis seçilmiştir. 27 yıl sonra Halk Partisi gerçekten serbest ve dürüst bir seçimde kendisinin yenilmesine müsaade etmiş, yenilgiden sonra da iktidarı sakince galiplere devretmiştir.³⁴

³² Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, 3 baskı, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2004, s. 13.

³³ Sabahattin Özel, **Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Der’in Yayınları, 2006, s. 143.

³⁴ Lewis, a.g.e., s. 311.

I.BÖLÜM

TBMM IX. DÖNEM ÇALIŞMALARINDA ATATÜRK VE LAİKLİK (1950 – 1954)

A. I. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklik (22. 05. 1950 – 09. 03. 1951)

1 – Dönemin Siyasi Partilerinin Atatürk ve Laiklik Konularına Bakışları

a. Demokrat Parti Programı’nda Atatürk ve Laiklik

DP, Programı’nın 14. maddesine aldığı laikliği; devlet siyasetinin, dinle ilgisinin olmaması, kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında din düşüncesinin etkili olmaması şeklinde anlıyor ancak laikliğin din aleyhtarlığı gibi yorumlanmasını da reddediyordu. Din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi insanlığın kutsal haklarından sayıyor, gerek dini eğitim verecek ve gerekse din adamı yetiştirecek kurumların kurulması için uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanmasını gerekli görüyordu.

Bununla beraber, dinin siyasete alet edilmesine ve yurttaşların arasını açacak şekilde propaganda aracı yapılmasına izin verilmeyeceğini belirtiyor, üniversite içinde yer alacak olan İlahiyat Fakültesi ve benzeri kurumların Milli Eğitim Bakanlığı’nın benzer kurumları gibi özerk olması gerektiğini savunuyordu.³⁵

b. Cumhuriyet Halk Partisi Programı’nda Atatürk ve Laiklik

CHP, Parti programına, “CHP, Kemal Atatürk’ün önderliği altında Milli Kurtuluş Savaşı’nı yürüten ve milli egemenliği sağlayan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti’nin bir siyasi parti haline gelmesinden doğmuştur... Bu

³⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 231-232.

programdaki ana prensipler, partinin daima sadık kaldığı – Kemalizm – yolunun ifadeleridir....”³⁶ şeklinde başlamaktadır.

Programın 15. maddesinde yer alan laiklik tanımı şöyledir; Partimiz, devlet idaresinde yer alan tüm kanunların, düzenlerin ve usullerin çağdaş medeniyete ve ilim temeline dayanarak dünyevi ihtiyaçlara göre yapılmasını ve uygulanmasını, dini düşüncelerin devlet ve dünya işlerinden, siyasetten ayrı tutulmasını milletin yükselmesi için başlıca gereklilik saymaktadır.

CHP, Programında din anlayışının vicdan işi olduğunu, hiçbir şekilde müdahale edilemeyeceğini, yasa dışı olmadıkça inananların ibadetlerine karışılmayacağını belirtmiştir.³⁷

c. Millet Partisi Programı’nda Atatürk ve Laiklik

Millet Partisinin Programı’nda laiklik adı altında ayrı bir bölüm bulunmamaktadır. Programın Ana Prensipler bölümünün 7. maddesinde, sosyal düzenin oluşumunda, inanışların, ahlakın ve geleneklerin önemi vurgulanmış ve bunlar devletin etki alanı dışında bırakılmıştır.³⁸ Programın 12. maddesi de, din ve devlet işlerinin ayrılmasını kabul etmiş, vicdan ve ibadet hürriyetinin kutsallığını tanımıştır. Her dini cemaatin kendi oluşturacağı teşkilat tarafından yönetilmesini, cemaat vakıflarının bu teşkilata devredilmesini savunmuştur. İlk ve orta okullara din dersleri konulmasını, konulacak din derslerinin seçmeli olmasını ve seçimin ise, çocuklar reşit olana kadar veliler tarafından yapılmasını istemiştir.³⁹ 90. madde içinde, eğitim programlarının bilimsel ve teknik bilgilerle beraber milli ve ahlaki terbiye vermesini, gençliğe milli iman ve ülkü aşılmasını istemiştir.⁴⁰

Her üç partinin programlarında ortak ifadeler olduğu gibi farklılıkların da olduğu görülmektedir. Her üç parti de laikliği, dini kuralların devlet işlerinin dışında tutulması olarak tanımlamaktadırlar. Farklı olarak, Demokrat Parti, din eğitimi verecek ve din adamı yetiştirecek kurumların eksikliğine yer verip kurulmaları için

³⁶ A.g.e., s. 254.

³⁷ A.g.e., s. 257.

³⁸ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem (1950-1954)**, C: VI, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları no 28, 1998, s. 7155.

³⁹ A.g.e., s. 7156.

⁴⁰ A.g.e., s. 7167.

ciddi bir program hazırlayacaklarını belirtmiştir. Millet Partisi ise, din derslerinin ilk ve orta okullarda okutulması için belirledikleri yöntemleri ve dini kurumların Devlet bünyesinden çıkartılıp, her birinin kendi kuracakları cemaatler tarafından idare edilmesi prensibini programına almıştır.

2 - I. Menderes Hükümeti'nin Atatürk ve Laikliğe Bakışı

a. I. Menderes Hükümeti Programı'nda Atatürk ve Laiklik

Demokrat Parti'nin 1. Hükümet Programı, TBMM'de, 29 Mayıs 1950'de Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştur.⁴¹ Devir aldıkları ülke koşullarını açıklamak üzere söze başlayan Başbakan, konuşmasını, geçmiş tek parti rejimine ve eski hükümetlere ağır eleştiriler getirerek sürdürmüş, zaman zaman eleştiri boyutunu aşan suçlamalar, yalnız İnönü dönemini değil, tüm Cumhuriyet yıllarını kapsar nitelikte olmuştur.⁴² Program mecliste okunduğu zaman CHP'liler başlarına balyoz yemiş gibi acı duydular. Buna karşı DP'liler çılgınca alkışladılar. Böylece senelerce sürecek bir çekişmenin kapısı açılıyordu.⁴³

Menderes, hükümet programının ilk cümlesinde "...Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hakim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor..."⁴⁴ diyerek, yeni Türkiye'nin tarihini DP iktidarıyla başlatıyor,⁴⁵ içinde Atatürk'ün de yer aldığı eski Meclislerin tümünü milli iradenin tam ve serbest tecellisi dışında sayıyor ve içlerinde DP kurucularının bulunduğu eski milletvekillerinin tümünü milletin iradesine dayanmadan milletvekili olan insanlar olarak değerlendiriyordu.⁴⁶

Menderes, "...Bundan başka, gene seçim beyannamemizde yazıldığı üzere millete mal olmuş inkılaplarımızı mahfuz tutacağız..."⁴⁷ diyerek aslında bir bütün olan devrimin parçalanacağını ve başta laiklik olmak üzere bazı alanlarda yeni bir

⁴¹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi** (Dönem IX), C: 1, B: 3 (29.05.1950), s. 24-32. (Bundan böyle, **TBMM TD** olarak yazılacaktır)

⁴² Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, s. 316.

⁴³ Baban, a.g.e., s. 144.

⁴⁴ Adı geçen tutanak dergisi, s. 24. (bundan böyle, A.g.t.d. olarak yazılacaktır).

⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı ?**, 4.baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1989, s. 191

⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950- 1964 III. Cilt**, 6. baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000, s. 34.

⁴⁷ A.g.t.d., s. 30.

düzenlemeye gidileceğini vurguluyordu.⁴⁸ Bir bütün olması gereken inkılap, kelime oyunuyla “inkılaplar” şekline sokuluyor, inkılaplar arasında fark kuruluyor, DP idarecilerine uygun gelenler, millete mal olmuş, uygun gelmeyenler millete mal olmamış inkılaplar olarak gösteriliyordu.⁴⁹ Hüseyin Cahit Yalçın’a göre, DP Başbakanının Atatürk inkılabında açtığı bu gedikten artık her türlü irtica ve taassup erbabı Türk toplumu içine akın edebilirdi.⁵⁰

Milli Eğitimde; milli ve ahlaki esaslara dayanmayan, ruhunda manevi değerlere yer vermeyen bir toplumun dünya içinde kötü akıbetlere sürükleneceğini, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle donatmayan bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olmasının bağımsız yaşamının güvencesi sayılamayacağını, bu büyük milli davayı bir bütün halinde, parti programındaki esaslar dahilinde ele alacaklarını söylüyordu.⁵¹ Yine Yalçın’a göre, bu hiç şüphe uyandırmadan, masum görünüm altında bir hazırlık tertibinden başka bir şey değildi.⁵² Laik esaslara dayanan eğitim sisteminin, yerini, ahlaki ve ananevi eğitim adı altında, dinin ağırlıkta olacağı yeni bir eğitim sistemine bırakacağı anlaşılıyordu.

Menderes, ayrıca laiklik kavramını değiştiriyor, “*gerçek laiklik*” adıyla yeni bir laiklik tanımı yapıyor ve şöyle söylüyordu:

“... İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakiki laikliğin manasını biz böyle anlamaktayız... Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle ittihaz etmek [kurmak] kararındayız...”⁵³

⁴⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. kitap (İkinci Bölüm)**, s. 9.

⁴⁹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)**, C:1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları no 19, 1998, s. 387.

⁵⁰ **Ulus**, 1 Temmuz 1950.

⁵¹ A.g.t.d., s. 29.

⁵² **Ulus**, 3 Temmuz 1950.

⁵³ A.g.t.d., s. 31.

Din ve vicdan hürriyetinden neyin kastedildiği belirsizdi. Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen miras parçalanmış ve onun bütünüyle korunması gerektiği inancı sarsılmıştı.⁵⁴

Menderes'in Hükümet Programında yer alan;

"...İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmiyeceğiz..."⁵⁵ ifadesine rağmen, DP iktidarında, halkın dini duygularının ve dinin siyasete alet edildiğinin örnekleri görülecektir.

Ayrıca Programın dikkat çeken bir noktası da; Atatürk'ün adının bir kez bile geçmemiş, Atatürk'ün büyük devrimlerine hiçbir atıfta bulunulmamış olmasıdır. Halbuki, halk egemenliğini getiren, saltanatı, hilafeti, artık hükmü kalmamış teokratik kurumları kaldıran Atatürk devrimlerine bir cümleyle de olsa yer verilebilirdi. Cumhuriyeti kuran Atatürk'ün ve devrimlerinin bu yeni düzene geçişte inkar edilemez rolü vardı ve onu anmak şükran borcuydu ama Hükümet Programında, Atatürk'ün gelmiş geçmiş devrimlerinin sadece hatırlanmayışı değil hatta üstü örtülü bir çeşit inkar edilişi görülüyordu.⁵⁶

DP liderlerinin ikircikli bir yol izleyecekleri, bir yandan kendi düşünceleri doğrultusunda uygulamalara geçip, devrim açısından geri adımlar atarken, öte yandan Atatürk'ü ve onun eserlerini koruma görüntüsünü yitirmemeye çalışacakları anlaşılmıştı.⁵⁷

b. TBMM'de I. Menderes Hükümeti Programı Görüşmeleri

DP Hükümet Programı'nın TBMM'deki görüşmeleri, 31 Mayıs 1950 günü yapılmıştır.⁵⁸

⁵⁴ Turan, a.g.e., s. 23.

⁵⁵ A.g.t.d., s. 31.

⁵⁶ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 190.

⁵⁷ Turan, a.g.e., s. 29.

⁵⁸ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 1, B: 4 (31.05.1950), s. 42.

İlk olarak, muhalefet partisi CHP'nin meclis grubu adına Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu söz almış ve hükümet programının yarısından fazlasının önceki 30 yılın tenkidi olduğunu,⁵⁹ 1920'den 1950'ye kadar sürmüş olan bütün bir devrin kötülenmek istendiğini,⁶⁰ bütün dünyada hayranlık uyandırmış olan yirminci asır eserinin yani "Türkiye Cumhuriyeti" nin hiçbir şey olmadığını resmi ağızdan duymanın hazin olduğunu söylemiş, ancak buna karşı, DP İstanbul Milletvekili Mükerrerem Sarol'dan şaşkıncu bir cevap gelmiştir; "Bir hakikattir, maalesef."⁶¹

Barutçu, Milli eğitim konusunda; Hükümet Programında yazıldığı gibi Cumhuriyet devri eğitim sisteminin uluorta olmadığını, bunun tam tersi olarak 30 yıldan beri Türk maarifinin ilim ve teknik bilgilerle olduğu kadar, yüksek milli ve manevi kıymetlerle de donatılmış aydın nesiller yetiştirdiğini, ülke çapındaki eğitimi ilk defa Cumhuriyet Hükümetlerinin ele aldığını ve CHP'nin, halkın ümmilikten kurtarılmasını bir milli dava olarak gördüğünü belirtmiştir.⁶²

Yine muhalefetin görüşlerini iletmek üzere Millet Partisi adına Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı söz alarak, dinin devlet işlerine, devletin de din işlerine karışmasının zararlı olduğunu, yeni bir devrin açılmasıyla hürriyet ilkelerinin her alanda görülmesinin önemli olduğunu, bir cenazede 3, 5, 20 vatandaşın tekbir getirmesine irtica dendiğini, irtica kelimesinin açıklığa kavuşması gerektiğini belirterek, kendilerince din işlerinin Devlete değil cemaatlere bırakılmasının doğru olduğunu, komünizm ile mücadele adı altında, en masum dini duyguların kanuni sınırlama altına alınmasının önüne geçilmesini istemiştir.⁶³

Osman Bölükbaşı ayrıca, köy enstitüleri, köy mektepleri, teknik öğretim, dil ve terim konularının yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁴

Bağımsız Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu; 30 senelik keyfi idarenin yıkıldığını söyleyerek, dil devrimini ve Anayasanın Türkçeleştirilmesini şiddetle

⁵⁹ A.g.t.d., s. 43.

⁶⁰ A.g.t.d., s. 44.

⁶¹ A.g.t.d., s. 44.

⁶² A.g.t.d., s. 51.

⁶³ A.g.t.d., s. 58-59.

⁶⁴ A.g.t.d., s. 63.

eleştirmiş ve kimsenin özellikle gençlerin anlamadığı Anayasa dilini, uydurma ve argo olarak nitelendirip, iktidar partisinden ricada bulunmuştur:

“...Benim her şeyden evvel yeni Hükümetten ricam şudur arkadaşlar: Anayasa... Kuranikerim'den sonra elimizde, Türk Milletinin elinde en büyük istinatgahımız olan Anayasamızı bu argo lisanından kurtaralım...Ben bu lisanı elime alıyorum, bakıyorum, bir şey anlamıyorum...kimse anlamıyor, ben de anlamıyorum...Uydurma bir lisan...Bunu o zamanın ekseriyet partisi yaptı. Tabii onların bir dil kurultayı vardı, başında Selanikli bir zat vardı, o zat yapmış bu Türkçe'yi. İşte o Türkçe ile bu kanun kaleme alındı. Kimse anlamıyor. Ben tekrar rica ediyorum, Sayın Adnan Menderes'ten ve Büyük Millet Meclisinden bu kanunu yine eski haline getirelim...Anayasayı açıyoruz, Anayasa Cümhuriyetten bahsediyor...Hepiniz biliyorsunuz ki, ve hukuk derslerinde okuduk ki Cümhuriyet iki kısımdır. Birisi aristokratik diğeri demokratik. Aristokratik cümhuriyet bir zümrei mümtaziye istinat eder ve onun keyfine göre hareket eder. Bundan evvelki cümhuriyet gibi... Şu halde bugünkü meclis Türkiye'nin 9. ncu Meclisi değil birinci Meclisidir. (Soldan sürekli alkışlar). [Meclisin sol tarafı iktidar partisi milletvekillerinin oturduğu bölümdür]. Yine bugünkü Cümhurreisi de birinci Cümhurreisidir. (Soldan sürekli alkışlar). (Sağdan “Atatürk” sesleri).”⁶⁵ [sağ tarafta muhalefet milletvekilleri oturuyor].

Ardından Sinan Tekelioğlu, eleştirilerini laik devlet üzerine yoğunlaştırmıştır:

“...Arkadaşlar, layik bir Devlet kurduk, diyorlar. Layik Devlet ne demektir ? Dinsiz demek midir? Hayır, layik demek, dünya işi ile ahiret işini ayırmak, Devletin işlerini din işleriyle karıştırmamaktır. Fakat esası da ikinci şartı da ülke dahilinde mevcut olan dinlerden hiçbirine imtiyaz vermemektir. Acaba Türkiye'de mevcut olan üç dinden herhangi birine Türk Devleti Türk Cumhuriyeti, Aristokratik Cumhuriyet imtiyaz vermiş midir? Evet.. Musevi dinine, İsevi dinine imtiyaz vermiştir. Çünkü İslam dinini eline almış, kanunlarla perçinlemiş, Diyanet işleri demiş, Hükümet kendi içine almış, Evkaf demiş Hükümetin içine sokmuş. Soruyorum, acaba bu şekildeki bir sistemle bu laiklik sistemine aykırı hareket edilmemiş midir ? Hiç şüphesiz ki edilmiştir.....Arkadaşlar, biz o kadar feci bir vaziyetteyiz ki 20 milyon nüfusumuzun % 85 i, hatta 90 nını teşkil eden Müslüman köylüler ölülerini yıkatıp gömdürecek adam bulamayacak hale gelmiştir... elimizdeki kanunlara göre dini irtica var deniyor. Ben dini irticanın manasını bir türlü anlayamıyorum. Biz yaştaki insanlar

⁶⁵ A.g.t.d., s. 65-66.

bu memleketin bütün inkılaplarını gördük...Hatta Büyük Ata'nın Heyeti Temsiliyesi içerisinde kaç tane sarıklı hoca bulunduğunu sorarım...Binaenaleyh bu memlekette irtica olamaz. Çünkü irtica, dini alet ederek isyan eden insanların hareketi demektir....”⁶⁶

Tekelioğlu ayrıca iktidar partisinden, Diyanet İşleri Başkanlığının Evkaf İdaresine [Vakıflar Genel Müdürlüğü] bağlanmasını ve İslam dininin cemaat haline getirilmesini istemiş, ayrıca, Anıtkabir yapmak için en güzel yerin aslında yolları, ağaçlandırması yapılmış olan kendi çiftliği olduğunu, buraya 200.000 liraya belki de Atatürk'ün şahsiyetiyle mütenasip çok güzel bir yer yapılabilecekken, Anıtkabir yerinin 100 milyon liraya dahi çıkabileceğinin kuşkulu olduğunu ve yerin kimden alındığının üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷

Atatürk'ün, mirasını CHP' ye bıraktığını birinci Kongrede söylediğini belirten Tekelioğlu, o zaman 18 milyon Türk milletinin aynı partide olduğunu ama CHP'nin zamanla bölünerek 18 parçaya ayrıldığını, “...Atatürk'ün, Büyük babamızın mirasından onun meşru varisleri olan 18 partinin de istifade etmesi lazım gelmez mi ?....” sorusunu yöneltip, hükümetin bir kanun çıkartmasını istemiştir.⁶⁸

Bağımsız Ordu Milletvekili Naşit Fırat söze karışıp, mirastan kendilerine de pay isteyerek, “ Müstakiller de alsın”⁶⁹ demiştir.

DP İzmir Milletvekili Cihad Baban da konuşmasında “...millete mal olmuş inkılapların mahfuz tutulması...”⁷⁰ ifadesini kullanmış ve dil devrimini eleştirerek

“...Dilimizin bugünkü perişan hali süratle ıslaha muhtaçtır. Maşeri vicdanın [ortak vicdan] reddettiği kelimeleri kanun yollariyle lisanımıza sokanların günahları küçümsenemez. Bu yolu terk etmek ve vatandaşın kullandığı dile dönmek kaçınılmaz bir zarurettir....”⁷¹ demiştir.

Suçlamalara cevap vermek üzere söz alan CHP Yozgat Milletvekili Avni Doğan; çok gelişmiş bir seçim sistemiyle seçilen meclisin mazisinin inkar edildiğini

⁶⁶ A.g.t.d., s. 66.

⁶⁷ A.g.t.d., s. 69.

⁶⁸ A.g.t.d., s. 70.

⁶⁹ A.g.t.d., s. 70.

⁷⁰ A.g.t.d., s. 79.

⁷¹ A.g.t.d., s. 81.

ve birinci Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar'ın adlandırıldığına dikkat çekerek, "...Varlığımızın ve memleket kurtuluşunun hikmetinde en büyük amil olan, Büyük Atatürk'ün inkar edildiğini cami zaferle ancak bir sermest [sarhoş] söyleyebilir..."⁷² diyerek Sinan Tekelioğlu'nun konuşmasına itiraz etmiştir.

DP İstanbul Milletvekili Füzuran Tekin, Başbakan Menderes'in okuduğu Hükümet Programındaki tenkitlere karşı, muhalefet partisinin konuyu hükümet programında ifade edilmeyen 1920 senesine kadar indirdiğini ve Atatürk devrimlerine kadar götürdüğünü söyleyerek, tenkitlerini hiçbir zaman Atatürk devrimlerine yöneltmediklerini, Atatürk devrimlerinin içinde kendilerinin de yaşadıklarını belirtmiştir. CHP'yi tekelcilik zihniyeti ile suçlayan Tekin,

"...Atatürk inkılapları hiçbir partinin değil, Türk Milletinin inkılaplarıdır. (Alkışlar) Ve biz, bilhassa Atatürk'ün kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan izinin kaybolmaması için kurulmuş olan ve o izde yürümekte bulunan bir partiyiz. Atatürk inkılaplarını tahakkuk ettirmek için kurulmuş bir partiyiz..."⁷³

diyerek Atatürk'e ve devrimlere bağlılıklarını ifade etmiştir.

DP Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu, parti programındaki ifadeleri göstererek, gençliğin kendi aleyhlerinde kışkırtıldığını, 30 yıldan beri manevi değerlerden yoksun nesiller yetiştirildiğini belirtmiş ve

"... maarif sistemimizi bugünkü zihniyet bakımından A dan Z ye kadar değiştirmek zamanı gelmiştir ve çalmıştır... Manevi kıymetlere yer veren bir sistem kurmak bizim için hayati bir zarurettir..."⁷⁴

diyerek eğitimde dini öğelere ağırlık verileceğini ifade etmiştir.

Konuşmasının eleştirilmesi üzerine tekrar söz alan Sinan Tekelioğlu;

"Ben Atatürk'e Birinci Reiscumhur değildir demedim. Dedimki, şimdi yeni bir devir başlamıştır. 600 seneden beri milletin iştihakla beklediği Millet hakimiyetine temas ederek bir demokrasi kurulmuştur, kurulan bu demokrasinin birinci Meclisi bu Meclistir,

⁷² A.g.t.d., s. 89.

⁷³ A.g.t.d., s. 90.

⁷⁴ **TBMM TD** (Dönem IX), C:1, B: 5 (02.06.1950), s. 99.

onun ilk Reiscumhuru da Celal Bayar'dır dedim. Bunu bu suretle telakki icabeder dedim. Ben Atatürk'e Reiscumhur değildir demedim ki. Zabıtları açarsanız görürsünüz ki ben Atatürk'ü medhettim...Arkadaşlar, bana tevcih edilen iki itham var. Birisi Büyük Ata'nın, Türk'ün kurtarıcısı Büyük Babanın hizmetini inkar. İkinci de bir Selanikli lisanımızı değiştirdi demişim, o da Atatürk'müş, ona da başka türlü bir vaziyet vermişim. Dışarıda cereyan eden şayialar bunlardır...Arkadaşlar, Atatürk'e dil uzatmak onun hizmetlerini inkar etmek, onun kurduğu bu Devlet dışında bırakılmasını düşünen, bu millet içinde hiç kimse tasavvur edilemez. Atatürk bizim en yakın arkadaşımızdı. (sağdan gülüşmeler), Kanlı gömlek arkadaşımıdı. (sağdan gülüşmeler)...Arkadaşlar, ben dedim ki, bu dili yapan bir Selanik'lidir. O arkadaşın ismi de İbrahim Necmi'dir. Onun bir arkadaşı daha vardır. Agop Dilaçar. Bu iki adam Türk dilini bu günkü hale sokmuşlardır.”⁷⁵

diyerek kendini savunmuştur. DP'ye yakın anlayışta olduğu görülen Tekelioğlu 1952'de DP'ye katılmıştır.

CHP Hatay Milletvekili Hasan Reşit Tankut ki; aynı zamanda Türk Dil Kurumu Genel Sekreteridir, TDK'nun iftiraya uğradığını, bu iftirayı yalanlamak zorunda olduğunu söyleyerek söz almıştır;

“Türk Dil Kurumu bir ilim müessesesidir, bu müesseseyi Atatürk rahmetli kurdu. (Soldan biliyoruz sesleri). Bu kurucular arasında ben de vardım. Başka birçok ilim erbabı da vardı. Agop isminde bir dil mütehassısı geldi. Sonra dönme diye kastedilen İbrahim Necmi de vardı. Yukarıda bahsettiğim insanlar dili yapmadılar. Dil yapmak salahiyet ve iktidarı yoktu. Bunlar cemiyetin amaline hizmet etmek için vazife almış, çalışmış insanlardır ve bu iş bundan ibarettir. Türk dilini bu iki adam yaptı sözünü reddediyorum.”⁷⁶

DP Erzurum Milletvekili Memiş Yazıcı ise;

“...Ben şöyle diyorum; Atatürk İstiklalın Reiscümhuru idi. İnönü totaliter idarenin Reiscumhurudur. Celal Bayar Hürriyetin ve demokrasinin Reiscumhurudur. (Soldan bravo sesleri, alkışlar)...”⁷⁷

diyerek İnönü dönemini totaliter dönem olarak suçlamıştır.

⁷⁵ A.g.t.d., s. 122.

⁷⁶ A.g.t.d., s. 123.

⁷⁷ A.g.t.d., s. 128.

Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önergelerin kabulünden sonra Başkan Hükümete söz vermiştir.

Hükümet adına söz alan Başbakan Menderes; "... 14 Mayıs seçimleriyle memlekette şimdiye kadar yapılanlarla ölçülemeyecek ehemmiyette büyük bir inkılabın en mühim merhalesi aşılmıştır..."⁷⁸ diyerek 14 Mayıs 1950 seçim zaferini 1923 – 1950 arası Atatürk'ün yaptığı tüm devrimlerden daha önemli bulduğunu vurgulamıştır.⁷⁹

İnönü gerçi Mecliste söz almamıştır ama görüşlerini kısmen 3 Temmuz 1950'de CHP VIII. Kongresinde belirtmiştir ; "...İktidarla muhalefet arasındaki münasebet, şuursuz bir çekişme ve dalaşma halinde soysuzlaşır, demokratik bir rejimin atisi yoktur..."⁸⁰ sözleriyle, gelecekte yaşanacak olayları adeta sezinlemiş gibi bir uyarıda bulunmuştur.

Birinci Adnan Menderes Hükümeti, 2 Haziran 1950'de, 487 üyeli TBMM'de oylamaya katılan 282 üyenin tümünün kabul oyuyla güven oyu almıştır.⁸¹

3- Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

Seçim meydanlarında çokça işlenen bir konu olan ve seçim sonrası DP'nin öncelikli ele aldığı kanun, ezanın Arapça okunmasını yasaklayan ceza hükümlerinin kaldırılması hakkındaki kanun olmuştur. DP'nin ilk eylemi olarak ezanın tekrar Arapça'ya çevrilmesi kanununu çıkarması, DP'ye, gerici ve tutucu çevreler tarafından İslamiyet'i kurtaran parti adının verilmesine yol açmıştır.⁸²

Ezan dilinin Türkçe'ye çevrilmesi süreci, ibadetlerin Türkçeleştirilmesi çalışmaları sonunda, 1933'te, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, teşkilatına gönderdiği bir genelgeyle başlamıştır. Ezan ve kametin Türkçe okunması mecburiyeti getirilmiştir.⁸³ Ancak getirilen yasağa teşkilatın dışındaki kişilerin uymadığı ve yerel mahkemelerin bu kişilere verdiği cezaların temyiz mahkemelerinde bozulduğu

⁷⁸ A.g.t.d., s. 133.

⁷⁹ Aydemir, **İkinci Adam 1950-1964 III. Cilt**, s. 41.

⁸⁰ A.g.e., s. 40-41.

⁸¹ A.g.t.d., s. 143-144.

⁸² Eroğlu, a.g.e., s. 529.

⁸³ Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem 1950-1954**, C:1, s. 353.

görülünce, 1941 senesinde 4055 sayılı Kanunla, Türk Ceza Kanununun 526. maddesine eklenen fıkralar arasına Arapça ezan ve kamet okuyanların cezalandırılacaklarına dair özel bir hüküm içeren, "...Arapça ezan ve kamet okuyanlar 3 aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" bölümü konmuştur.⁸⁴ Böylece getirilen yasakla ezanın yurt genelinde Arapça okunması yasaklanmış, Türkçe okunması sağlanmıştır. Ezanın Arapça okunmasının yasaklanmasının bir diğer nedeni de, Arapça'nın halkı, eski zihniyete ve eski ananelere bağlayan etkisinden kurtarmak olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵

Ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanun ve Arapça ezan okuyanların cezaevlerine atılmaları, halk arasında genellikle kötü karşılanmıştır. Laiklik açısından, din hürriyetine aşırı bir müdahale olarak görülmüştür. Yasağın kaldırılması yönünde kamuoyunda oluşan baskı DP iktidarı ile doruk noktasına yükselmiştir.⁸⁶

Büyük Türk Devriminden ödün verildiği tartışmalarını beraberinde getiren Arapça ezan konusunun görüşülüp, kanunlaşmasının basındaki yankıları geniş yer tutmuştur.

a. Kanun Tasarısının DP Meclis Grubunda Görüşülmesi

Ezanın Arapça'ya çevrilmesi için hazırlanan kanun tasarısı, 13 Haziran 1950 günü DP Meclis grubunda tartışılmıştır. Grubuna açıklama yapan Başbakan Menderes, ezanın Arapça okunup okunamayacağı konusunda hükümet görüşlerinin basında yayımlandığını belirterek,⁸⁷ hükümetin prensibini; "... bu yasağın faydasız

⁸⁴ A.g.e., s. 354.

⁸⁵ A.g.e., s. 360.

⁸⁶ Rıfki Salim Burçak, **On Yılım Anıları**, Ankara, Nurel Matbaacılık, 1998, s. 56.

⁸⁷ Menderes gazetecilerin sorusu üzerine şu açıklamayı yapmıştır: "Her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişikliklerin yapılabilmesi evvela taassup zihniyetinin yıkılmasına bağlıdır. Bu hakikatin iyice kavranmış olması neticesidir ki, büyük Atatürk bir takım hazırlayıcı ön inkılaplara başlarken taassup zihniyetiyle mücadele etmek lüzumunu duymuştu. Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti de böyle bir zaruretin neticesi olarak kabul edilmelidir. Zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyet ve tedbir, diğer tedbirlerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır. Ezanın Türkçe okunmasına mukabil, cami içinde bütün ibadet ve duaların din dilinde olması garip bir tezat teşkil eder gibi görünür. Bunun izahı, arz ettiğim gibi, geçmişteki hadiselerin hatırlanmasına ve taassup zihniyetine karşı mücadele zaruretinin kabul olunmasına bağlıdır. Aradan bunca yıl geçtikten ve vaktiyle zaruri görülen tedbire artık ihtiyaç kalmadıktan sonra bunda ısrar bu sefer vicdan hürriyetine karşı bir taassup teşkil eder. Şimdi meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti bakımından halline sıra gelmiştir." Bkz.: A.g.e. s. 56.

ve aynı zamanda laikliğe aykırı...” olduğu şeklinde açıklamış, tasarının gündeme alınmasını, tartışılmasını ve bir karara varılmasını rica etmiştir.

Grupta söz alan Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsal, ülkede laikliğin yeterince anlaşılmadığını, laikliğin devletin bir özelliği olduğunu, laik devletin, hiçbir ferden vicdan alanına girmeyip, dini kurumların işlerini düzenlemeye karışmamak olduğunu, ezanın Türkçe’ye çevrilmiş olmasının geçici bir tedbir olarak düşünüldüğünü, bunun Atatürk inkılabıyla ilgili olmayacağını belirtmiştir. Atatürk’ün sonsuzluğa uzanan inkılapları olduğu gibi geçici özellikte olan inkılaplarının da bulunduğunu, bunların birbirlerine karıştırılmaması gerektiğini söylemiş ve kanunun kabul edilmesini istemiştir.⁸⁸

DP Afyon Karahisar Milletvekili Kemal Özçoban söz alarak, laikliğin, İslam dini düşmanlığı gibi görüldüğünü belirtmiştir. Aslında laiklik din ile dünya işini ayırmak olduğuna göre, neden devletin dini esasları kanunla sınırladığını ve neden dini törenlerin kanunla tahdit edilip belirlendiğini sormuştur. Caminin içinde Arapça dua okuyup, caminin dışında dini törenin devamı olan ezanı Arapça okuyamamanın laikliğe aykırı olduğunu belirten Özçoban;

“Biz ezanı Muhammedi’yi laiklik prensiplerine uygun olmadığı için serbest bırakıyoruz. Bunun için bize irtica yapıyorlar, mürteciler damgasını vurmak isteyenler olursa cevabımız şudur. Biz Anayasamızın koyduğu laiklik prensibine sadakatten başka bir şey yapmıyoruz”⁸⁹ diyerek kanunun kabul edilmesini istemiştir.

Aleyhte söz alan olmamış ve böylece grupta, Ezanın Arapça okunmasını yasaklayan hükümlerin kaldırılması kararı alınmıştır.

Adalet Bakanlığınca hazırlanan kanun tasarısı, gerekçesi ile birlikte Bakanlar Kurulunun 14.6.1950 tarihli toplantısında alınan kararlar meclise sunulmuştur.⁹⁰

b. Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Adalet Komisyonu Raporu

Kayseri Milletvekili İsmail Berkok ve 13 arkadaşı ile Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, TCK 526. maddesinin söz konusu 2. fıkrasının değiştirilmesi için

⁸⁸ Öztürk, a.g.e., s. 356.

⁸⁹ A.g.e., s. 358.

⁹⁰ A.g.e., s. 360.

verdikleri kanun teklifinde bu fıkranın Anayasaya aykırılığını şu gerekçelerle ileri sürmüşlerdir.⁹¹

Anayasanın, Türk vatandaşı için tabii hak saydığı vicdan hürriyetinin dokunulmaz bir hak olarak saygı görmesi ve buna bağlı olan din hürriyetinin her türlü müdahaleden uzak kalması gerekirken, kanunlarla korunmuş bulunan din ve vicdan hürriyetinden vatandaşı kısmen veya tamamen mahrum etmek, TC Anayasası'nın 2. maddesindeki laiklik esasına uygun düşmez. Din ile Devletin ayrılması ve Devletin din işlerine karışmaması, Devletle dinin birbirlerine karşı tamamen tarafsız kalmaları şeklindeki görüşün ifadesi olan laikliğin, Devletin, ibadetin yapılış şekline müdahalede bulunmasını önleyen bir ana hüküm olarak korunmalıdır.

Kanunun 2. fıkrasının yürürlüğe girdiğinden beri geçen zaman içindeki değişmeler ve ilerlemeler, Arapça'nın, halkı, eski zihniyet ve ananelere bağlayan etkisinden kurtarmayı amaçlayan görüşünü isabetsiz kılar. Kaldı ki eski zihniyet sadece bu gibi kanun maddeleriyle teminat altına alınamaz.

Ayrıca, maddedeki cezai hükmün, ezan ve kametin sadece Arapça okunamayacağını, bunun dışında herhangi bir diğer lisanla okunabilmesindeki izni içeren ifade şekli de kendiliğinden bir gariplik göstermektedir.

Bundan dolayı, gerek büyük bir Müslüman çoğunluğu huzur ve rahata eriştirmek ve gerekse Anayasa ile sağlanmış laiklik prensibine Devletçe sadakat göstermiş olmak ve özellikle ana hak ve hürriyetlerden olan vicdan ve din hürriyetini herhangi bir zorlama altında bulundurmamak nedenlerinden ötürü TCK'un 526. maddesinde mevcut olan ezan ve kametin Arapça okunmasının yasağı hakkındaki hükmün kaldırılması gerekli bulunmuştur.

Adalet Komisyonu, yukarıda belirtilen gerekçelerin tamamını kabul ederek raporuna almış ve raporunu şöyle bitirmiştir:

⁹¹ **TBMM TD** (Dönem IX), C:1, B: 9 (19.06.1950) e bağlı 3 sıra sayılı basmayazı, s. 1-3. (Basmayazı; kanunların görüşülmesi sırasında genel kurulda görüşülen, kanunların gerekçeleri ve ilgili komisyonların raporlarını içeren ve tutanakların sonunda yer alan ektir).

“...Bütün bu mülhaza ve sebeplerden başka, müslüman Türklere sebepsiz yere manevi huzursuzluk veren böyle bir yasağın demokrasi ile idare olunan bir Devlet nizamı içinde yer alabilmesinin doğru olmadığı ve fıkranın tayyının [kaldırılmasının]müslüman Türklere muhakkak bir huzur ve vicdan rahatlığı vereceğinin anlaşıldığı, binaenaleyh müslüman vatandaş çoğunluğunu rahata erdirmek ve Anayasaya sadakat göstermiş olmak ve vicdan ve din serbestisini herhangi bir zorlama altında bulundurmamak amacı ile Türk Ceza Kanununun 526 ncı maddesinin tadili hakkındaki Hükümet tasarısı Komisyonumuzca aynen kabul edilmiştir. Tasarının hemen gündeme alınmasını ve ivedilik ve yeğlikle görüşülmesinin Kamutayın yüce tasvibine arzına oy birliği ile karar verilmiştir.”⁹²

c. Kanun Tasarısının Meclis Genel Kurul Görüşmeleri

Meclis Genel Kuruluna getirilen kanun tasarısı görüşmeleri Başbakan Adnan Menderes’in söz almasıyla başlamıştır.⁹³ Menderes, Arapça ezan hakkında DP Meclis Grubunda verilen kararın basın yoluyla duyulması neticesinde, kanuni engelin kaldırıldığı görüşünün oluşacağı ve bazı vatandaşların Arapça ezan okumalarının olası olacağından, Meclise sevk edilen önerinin ivedilikle gündeme alınmasını istemiş, oylama sonucu teklif kabul edilmiştir.

CHP Meclis Grubunun görüşünü CHP Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu açıklamıştır. Eyüboğlu; Milli Devlet ve milli bilinç politikasının Cumhuriyetle kurulduğunu, CHP’nin bu politikayı takip ettiğini ve bu politikanın bir gereği olarak ezan meselesini bir dil meselesi ve milli bilinç meselesi olarak gördüklerini belirtmiştir. Milli Devlet politikasının, mümkün olan her yerde Türkçe’nin kullanılmasını emrettiğini, Türk Vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizde olmasını daima tercih ettiklerini ancak, Türkçe ya da Arapça ezan konusunda bir politik tartışma açmaya taraftar olmadıkları için ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına karşı olmayacaklarını açıklamıştır.⁹⁴

Bağımsız Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu söz alarak; Atatürk’ün de bu gün sağ olsaydı hiç şüphesiz, Allah Kanunu’nun Türkçe’ye çevrilmesine imkan olmadığını belirten din bilginlerinin aldığı karara uyarak ezanı din diliyle

⁹² A.g.basmayazı, s. 4-5.

⁹³ A.g.t.d., s. 181.

⁹⁴ A.g.t.d., s. 182.

okutacağını, İslam Dini'nin camilerde ancak din dili ile olabileceğini, ülkedeki seçmenin yüzde doksan sekizinin kendilerinden böyle istediğini belirterek, bu gün bunu gerçekleştiren Adnan Menderes Hükümetine teşekkür etmiştir.

Ankara DP Milletvekili Talat Vasfi Öz ise; Ülkede Peygamber'in emrettiği şekilde ezan okunmazsa namazın gerçek olamayacağını söyleyen din bilgileri olduğunu söyleyerek, 14 Mayıs'ta ilahi iradenin gerçekleştiğini, (milli irade sesleri) ezana karşı yapılan müdahalenin kaldırıldığı bu günün de Ramazan arifesi olan mübarek bir Cuma gününe rastladığına dikkatleri çekerek, Türk vatandaşlarının bu günü göz yaşları ve şükranla kaydettiğini ifade etmiştir.

DP Kastamonu Milletvekili Muzaffer Ali Mühtö'nün söz istemesi üzerine, salondan gelen (gerek yok) sesleri ve (alkışlar) arasında, "...yeminim var, ahtım var söyleyeceğim..." diyerek kürsüye gelmiş ve inkılap içinde doğduğunu, üç çocuğu olmasına rağmen öldüğünde kendisine fatiha okuyamayacaklarından korktuğunu belirtmiş, fakat gürültüler üzerine maddeyi aynen kabul ettiğini ifade ederek kürsüden inmiştir.⁹⁵

DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın, kanunların yasa gereği Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girdiğini, bunun uzun süre alacağını, bu kanunun ise kabul tarihinden sonra yürürlüğe girmesini teklif etmesi üzerine söz alan DP Ordu Milletvekili Refet Aksoy, kanunların Resmi Gazetede yayınlanması ile yürürlüğe girmesinin kanuni zorunluluk olduğunu belirtmiştir. DP Bursa Milletvekili Necdet Yılmaz ise, tereddüde yer olmadığını, zaten ortada bir ceza hükmünün kalmadığını söylemiştir.

Madde üzerinde başka söz isteyen olmayınca, Başkan maddeyi ve tasarının tümünü oya sunmuş ve kanun oy birliği ile kabul edilmiştir.

Bu görüşmeler sonunda, TCK'nun 526. maddesindeki Arapça ezan okunmasını yasaklayan hükümler 16 Haziran 1950'de kaldırılmış ve kesinleşen metin 5665 numara ile kanunlaşmıştır.

⁹⁵ A.g.t.d., s. 186.

“Türk Ceza Kanunu’nun 526’ncı Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, 17 Haziran 1950 Cumartesi günü, 7535 sayılı Resmi Gazetede, 5665 numaralı Kanun olarak yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁹⁶

d. Kanun’un Yankıları

Ortaçağdan devir alınan hurafeler sistemini temelinden yıkan, otuz yıldır tüm enerjisi ile batı medeniyetine yönelen bir rejimin muhalif, muvafık temsilcilerinin ezan Türkçe mi okunsun, Arapça mı? tartışmalarından duyduğu şaşkınlığı beliren Nadir Nadi,

“... Din işlerini dünya işlerinden ayırdığını iddia eden bir rejimin vatandaşları ezan konusunu ele aldığı zaman vaziyet tuhaflaşıyor. Elimizde olmayarak kendi kendimize soruyoruz. Bunun neresi laiklik ? Hani Tanrı ile kul arasına girilmeyecekti ? Hani laiklik prensiplerini çiğnememek şartı ile herkes vicdanı nasıl emrederse ibadetini öylece yapacaktı ?... Eğer sahiden laik bir cemiyet seviyesine ulaştığımızdan şüphemiz varsa Atatürk yasaklarından bir tekine olsun dokunmaya kendimizde hak görmemeliyiz. Çünkü ancak o yasaklar sayesinde ki gerçek vicdan hürriyeti bu memlekette kök salabilecektir.”⁹⁷ diyordu.

DP’yi kurduğu zaman Atatürk Devrimlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya kararlı olan Celal Bayar ise, devrimlerden fedakarlık edilmesine kesinlikle karşıydı. Menderes’in, Türkçe okunan ezanı Arapça’ya çevirterek Atatürk’ün devrimci cephesinde ilk yarığı açması karşısında çok üzülmüş, kızmış. İstifayı bile düşünmüş, fakat sonunda Menderes’e teslim olmuştu.⁹⁸

DP Erzurum Milletvekili Rıfıkı Salim Burçak anılarında şöyle demiştir;

“...Memleket, yasağın kaldırılmasından sevinç ve ferahlık duydu. Yurdun her tarafında kanunun çıkması sabırsızlıkla beklendi...Dileyen Arapça okur, dileyen de eskiden olduğu üzere, ezanı gene, Türkçe okuyabilirdi. Ama bütün memlekette ezan bir tek camide bile Türkçe olarak okunmadı....”⁹⁹

⁹⁶ **Resmi Gazete**, S: 7535 (17 Haziran 1950).

⁹⁷ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1950.

⁹⁸ Baban, a.g.e., s. 54.

⁹⁹ Burçak, a.g.e., s. 56.

İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen, sorulan bir soru üzerine, “Ezanın ayrı dillerde okunması bir ahenksizlik meydana getirebilir. Lisan bozuktur” demiştir.¹⁰⁰

Yasağın kaldırılması aydınlar arasında hoşnutsuzluk yarattı, fakat köylüler ve kasabalılar memnundular. Çünkü onlara göre duaların özellikle ezanın Türkçe’si, Arapça’sında mevcut olan mistik cazibeden bir hayli kaybediyordu. Daha sonra, bundan ve benzeri dini hürriyetlerden cesaret alan bazı çevrelerin laikliğe karşı yeni saldırılara giriştikleri görülecekti.¹⁰¹

4- Diyanet İşleri Başkanlığı 1951 Yılı Bütçe Görüşmeleri

DP’nin iktidara geldiği ilk sene, DİB Bütçe görüşmelerinde din, laiklik, irtica kavramlarının çokça tartışıldığı, yeniden tanımlandığı ve geçmiş tek parti döneminin bu konularla ilgili yoğun eleştiriler aldığı görülmektedir.¹⁰²

DP Milletvekillerinin çoğu laiklik kavramını; din ve dünya işlerinin kesinlikle ayrılması, dinin devlete müdahale etmemesi kadar devletin de din üzerinde hiçbir müdahalede bulunmaması olarak anlamış, dinin, kendi kuracağı bir cemaatle, başkanını kendisi seçerek, işleyiş düzenini kendisi kurarak tam bağımsız ve özerk bir yapıya kavuşturulmasını savunmuşlardır. Dini bir kurum olan DİB’nin Hükümete bağlı kalmasını şiddetle eleştirmiş ve bağımsız bir kurum haline getirilmesini istemişlerdir. Ülkede irticain olmadığını ısrarla vurgulayan bazı milletvekilleri, irtica tehlikesi olduğu düşüncesini safsata ve sakat görüş olarak nitelemişlerdir.

Yine söz alan DP Milletvekillerinin çoğu, cami ve türbelerin bakımsız ve kapalı olduğunu, dini eğitim verecek kurumların kapatıldığını, hoca yetişmediğinden halka din eğitimi verilemediğini, camilerde imam ve hoca bulunmadığını hatta halkın ölülerinin gömülmesi için dahi hoca bulunmadığını, bütün bunların sebebinin geçmiş CHP Hükümetlerinin dini unutturma çabaları olduğunu söyleyerek bu durumun düzeltilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.¹⁰³

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 18 Haziran 1950.

¹⁰¹ Karpat, a.g.e., s. 234-235.

¹⁰² TBMM TD (Dönem IX), C: 5, B: 48 (22.02.1951), s. 427- 457.

¹⁰³ 3 Mart 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile kapanan Darü'l-hilafeti'l aliye medreselerinin yerini İstanbul Darülfünununa bağlı İlahiyat Fakültesi, yurt içine yayılı taşra medreselerinin yerlerini de İmam Hatip mektepleri almıştır. Bu yeni sistem 1924 yılında 29 okulla uygulamaya konulurken, okulların sayısı 1925’te 26’ya, 1926’da 20’ye, 1928-30 yılları arasında ise 2’ye düşmüş ve

Bağımsız Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, laik bir Devletin bütçesi içinde DİB bütçesinin bulunmasının antidemokratik olduğunu, laik demenin, dünya işiyle ahiret işini ayırmak, yani dini tamamen siyasetten ayırmak olduğu gibi, siyaseti de dinden ayırmak olduğunu ifade etmiştir. İsevi ve Musevi dinlerine verilen serbestliğin, İslamiyet'e de tanınmasını, Patrikhane ve Hahamhane hesapları nasıl incelenemiyorsa, DİB bütçesinin de incelenmemesini, DİB'nın Vakıflar idaresine bağlanarak, serbest bırakılmasını istemiştir.¹⁰⁴

DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, 14 Mayıs'a kadar Diyanet İşleri müessesesinin ihmal edildiğini, mensuplarının hakaretlere uğradığını, inançların baskı altında tutulduğunu, Anayasada var olan vicdan hürriyetinin özellikle Müslümanların vicdan hürriyetinin çiğnendiğini ve Allahü ekber diyenlerin zindanlara atıldığından bahsederek, parti programının 14. maddesine göre DİB'nın özerk olması gerektiğini, ayrıca İslam dininin komünizmle mücadele edecek bir müessese olduğunu söylemiştir. Gürkan ayrıca, yanlış yayınları önlemek için Diyanet İşleri'nin dini konularda yayın yapmasını gerekli bulduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

DP Konya Milletvekili A.Fahri Ağaoğlu ise, diğer milletvekillerinin aksine DİB'nın özerk olamayacağını ileri sürerek, bir millet içinde dini çoğunluğa sahip insanların cemaat kuramayacağını, ancak dini azınlığın cemaat kurabileceğini, laiklik konusunda, Devlet bütçesinden para ayrılmasının laikliğe aykırı olmayacağını, memleketin çoğunluğu Türk ve Müslüman olduğuna göre bunların dini ihtiyaçlarını karşılamının devletin vazifesi olduğunu söylemiştir.

DP Kocaeli Milletvekili Yeredoğ Kişioğlu, bir toplumun ahlaki ve manevi hayatını oluşturan etkenin Allah imanı, Kuran, onun Peygamberi ve sözleri

1930'da tamamen kapatılmışlardı. Tevhidi Tedrisat Kanununun çıkışından sonra İmam-Hatip okullarının önemlerini gittikçe kaybetmelerinin çeşitli nedenleri vardı. Cumhuriyet devri ile birlikte Türkiye'nin eğitimden tarıma, sağlığa ve teknik alanlara doğru büyük bir kalkınmaya girişmesi, yetişmekte olan gençlere daha geniş imkanların sağlandığı yeni iş sahalarının ortaya çıkması, dini hizmetlere olan geleneksel yönelmeyi büyük ölçüde baltalamıştır. Ayrıca bir diğer neden, devletin teknik ve genel öğretim kurumlarını yurt sathına geniş ölçüde yaymakta gösterdiği gayret ve bu okullarda öğrenimlerini yapacaklara sağladığı kolaylıklar olmuştur. Aynı durumu İlahiyat Fakültesi'nde de görmek mümkündür. 1933 yılına kadar mezunların yerine az sayıda öğrenci gelmesi nedeniyle öğrencisi gittikçe azalan İlahiyat Fakültesi kapatılarak yerini Edebiyat Fakültesine bağlı İslam İlimleri Enstitüsü'ne bırakmıştır. Bu Enstitü de 1936 yılında öğretim kadrosunun dağılması üzerine ortadan kalkmıştır. Bkz.: İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye'de Din Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 25.

¹⁰⁴ A.g.t.d., s. 427.

¹⁰⁵ A.g.t.d., s. 428.

olduğunu, toplumun temellerinde ilahilik ve ulviyetle yatan dinin yüce kudretinin takdir edilmesi gerekirken, CHP idarecilerinin Anayasada yer alan laikliği dinsizlik olarak anlayıp, dini ihmal ve perişan ettiklerini böylece millete manevi bir çöküş ve tam ifadesiyle “manevi bir fetret devri” yaşattıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁶

Kişioğlu, laiklik anlayışlarına göre, din ile devleti kesin şekilde ayırarak, dini, Devletin yardımlarıyla yaşayan fakat başkanını kendisi seçen, iç düzenini kendisi kuran, bağımsız ve özerk bir kurum haline getirmek gerektiğini söylemiştir. Din adamlarının laiklik ile zerre kadar ilgili görünmemelerinin ve laiklikten bahsedildiği zaman, bu kelimeye karşı müthiş bir kin ve öfke duymalarının sebebinin gayet basit olduğunu şöyle ifade etmiştir; “...Geçmişin dini ihmal etmesi...”¹⁰⁷

Ayrıca, dinde Kuran diliyle konuşmak gerektiğine göre Kuran harflerini öğretmenin, Kuran okuyabilecek derecede Arap harflerini okutmanın da hürriyetin gereği olduğunu belirten Kişioğlu, MEB okullarında Arapça öğretilmesini istemiştir.

DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, Cumhuriyet kurulduktan sonra İslam dinine karşı bir baskı ve muhalefet havasının esmeye başladığını, dinin, vatanın gelişmesi ve yükselmesine engel oluyormuş gibi bir takım safsataların ve sakat görüşlerin ortaya atıldığını ileri sürerek, İslam dininde hiçbir zaman irticain olamayacağını, bu uydurma kelimenin İslam’a yönelmiş bir silah olduğunu belirtmiştir. Atatürk’ün ölüsünü kullanarak, irtica var, inkılap elden gidiyor diyenler olduğunu ama ortada bir tehlikenin olmadığını, ülkeyi her alanda yükseltecek olan İslam dinine kıymet verilerek, kaybedilmiş milli ve dini hakların yerine getirileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

Millet Partisi Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, bir yandan memlekette din ve vicdan özgürlüğü olduğu söylenirken, bir yandan da Devlet memuru olarak Diyanet İşleri Başkanının bu işi idare ettiğinin ve Devlet bütçesinden buna tahsisat ayrıldığının görüldüğünü, din hürriyetinin bu memlekette tam olabilmesi için, dinin bir cemaat işi olarak görülmesi ve Devletin etkisinden çıkarılması gerektiğini savunmuştur. DİB’nin, Devlet teşkilatı içinde yer aldığı müddetçe bu işin laikliğe

¹⁰⁶ A.g.t.d., s. 431.

¹⁰⁷ A.g.t.d., s. 433.

¹⁰⁸ A.g.t.d., s. 436-437.

aykırı olacağını, vicdan ve din hürriyetinin kesin olarak sağlanamayacağını söylemesi üzerine söz alan Başbakan Adnan Menderes, memleketin asli unsurunun Türk ve Müslüman olduğunu, bu nedenle din işlerinde bir cemaattan bahsetmenin yersiz olacağını, Devlet hazinesinden para tahsis edilmesinin de laikliğe aykırı olmadığı kanaatinde olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, Bütün dünyada dinin üzerinde önemle durulduğu halde bizde buna karşı bir korku ve ürperme olduğunu, senelerden beri din konusunun bu kürsüye irtica konusu ile birlikte geldiğini, Türkiye’de irtican olamayacağını söylemiştir. Onat’ın bu konuda verdiği örnek dikkat çekicidir:

“... Menemen hadisesini bir irtica vakası diye kabul etmeye hakkımız yoktur. O birkaç esrarkeşin şuarsuzca yaptığı bir harekettir O zamanki devirin, idarenin temizlik hareketi için elinde bir silah olarak kullanılan vasıta. Bu, asla bir irtica hareketi değildir. Birkaç serseri çıkmışlar, esrar çekmişler.. Bir subayımızın da canına kıymışlar. Halktan kim iştirak etti ?. Binnetice bu gün Türkiye için bir irtica tehlikesi, böyle yıkıcı tahrip edici bir irtica meselesi mevzubahis değildir...”¹¹⁰

Onat devamla:

“... Bu millet Müslüman’dır ve dinine sahip olmak istiyor... Efendim, din aile ocağında başlar, işte evde öğrensinler deniyor. Kim öğretsin ?... Bu gün gelinlik çağına gelen, anne olan baba olan çocuklarımız namaz kılmayı değil kelimeyi şahadet getirmeyi dahi bilmiyor... Yapılacak şey şudur ilk okullarımıza din dersi konması lazım gelir... Arapça öğrenebilmek için İlahiyat Fakültesinden önce bir de ilahiyat orta kısmı olması gerekir...”¹¹¹ demiştir.

DP Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri, 21 milyon Türk Milleti’nin istisnasız din istediğini, DP Kayseri Milletvekili Mehmet Özdemir de, 25 yıl içinde dini öğrenmeyen, din bilgisine vakıf olmayan bir nesil yetişmişse, bunun sorumlusunun tamamıyla CHP ve onu idare eden insanlar olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁹ A.g.t.d., s. 441.

¹¹⁰ A.g.t.d., s. 446.

¹¹¹ A.g.t.d., s. 447.

Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesinin tümünün kabulünden sonra bütçenin maddeleri görüşmeye açılmış ve DİB 1951 yılı bütçesi kabul edilmiştir.¹¹²

5- I. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklikle İlgili Soru Önergeleri

a. TBMM ve Anıtkabir Arazisi Hakkında

Dönemin TBMM’de, Atatürk’ü ilgilendiren önemli görüşmelerden birisi, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun, yapılmakta olan BMM binası ve Atatürk Anıtının bulunduğu arazi hakkındaki sorusu nedeniyle olmuş, soruya Bayındırlık Bakanı Fahri Belen sözlü olarak cevap vermiştir.¹¹³

Tekelioğlu; yeni TBMM binası ile Anıtkabir arazilerinin kimlerden ve ne kadar para ile alındığını, bu paraların satın alınma ile mi, istimlak ile mi ödendiğini, bu alanlarda binaların bulunup bulunmadığını ve eğer varsa kimlere ait olup, değerlerinin ne kadar olduğunu, bunlar için Devletin ne kadar ödeme yaptığını, bu alanlarda istimlak edilip, parasını alamayan arazi sahiplerinin bulunup bulunmadığını eğer varsa bu bedellerin ne kadar olup sahiplerinin kimler olduğunu sormuş ve milletin bu soruların cevaplarını beklediğini ifade etmiştir.

Soruyu, Başbakan adına Bayındırlık Bakanı Fahri Belen cevaplamıştır:

“TBMM’nin inşa edildiği alan 326.528 metrekareden ibarettir. İstimlak için harcanan para 2.326.811 liradır. (Maşallah sesleri) Bunun 11.316 metrekaresi Ankara Belediyesinden, 3.656 metrekaresi Kızılay kurumundan, 7.989 metrekaresi Mısır Elçiliğinden ve 303.587 metrekaresi de muhtelif şahıslardan alınmıştır. (Kimdir şahıslar sesleri)...Geliyor... Hususi şahıslara ait kısım; 112 parseli ihtiva etmektedir...20.000 liradan yukarı olanlar şunlardır:...10.340 metrekare arsa 28.431 lira bedelle Alioğlu Mustafa ve şeriklerinden,...7.258 metrekare arsa 21.774 lira bedelle İsmail Sabuncu’dan...Bir parsel halinde 3.294 metre kare küçük bir arsa; 150.000 lira bedelle Şükrü Saraçoğlu’ndan (Allah Allah sesleri, Soldan alkışlar ve gürültüler, tekrar ediniz sesleri)”.¹¹⁴

¹¹² A.g.t.d., s. 458.

¹¹³ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 1, B: 12 (23.06.1950), s. 245-250.

¹¹⁴ A.g.t.d., s. 246.

İzmir Milletvekili Mehmet Aldemir'in "Türk Milleti öğrensin" sözüne karşı Bayındırlık Bakanı Fahri Belen açıklamasına devam etmiş ve 3294 metrekare arsanın 150.000 lira bedelle Şükrü Saraçoğlu'ndan alındığını ifade etmiştir. Bayındırlık Bakanı devamlı, diğer toprak sahiplerinin arsa payları ve bunlara ödenen paralar hakkında Meclise geniş bilgi vermiştir.

Bakan ardından, Anıtkabir hakkında konuşmuş, Anıtkabirin inşa edildiği alanın 569.965 metrekare ve istimlak için harcanan paranın toplamının 1.175.927 lira olduğunu, arazinin 43.135 metrekaresinin belediyeden, 446.007 metrekaresinin şahıslardan alındığını, 53.715 metrekaresinin Hazineden bedelsiz olarak geçtiğini ve şahıslara ait kısmının 309 parsel olduğunu, bunun bedelinin de 1.018.586 lira olduğunu belirterek, şahıslardan alınan arazilerin miktarları ve bu arazilere ödenen paralar hakkında bilgi vermiştir.

Önerge sahibi Sinan Tekelioğlu tekrar söz alarak; Anıtkabir meselesi ve BMM işinin böyle bir soru önergesi ile geçirilemeyecek önemde olduğunu, Meclis eski Başkanı Şükrü Saraçoğlu'nun sahibi olduğu arsanın çok yüksek bedelle satın alınmış olduğunu, nüfuz sahibi olanların aldıkları paralarla, sahipsiz ve kimsesizlerin aldıkları paralar arasında büyük farklar olduğunu görüldüğünü, İstimlak yapan heyetlerin görevlerinde suiistimaller olduğunu, konunun doğrudan irtikap ve rüşvetle ilgili 1609 numaralı kanunun içine girdiği kanaatinde olduğunu, bu nedenle önergenin gensoru haline getirilip konunun daha kapsamlı görüşülmesini talep etmiştir. Önergenin gensoruya çevrilmesi hakkında yapılan usul tartışmalarından sonra görüşmeler başka bir gündeme bırakılmış, soru önergesinin gensoruya çevrilmesi görüşmeleri 30 Haziran 1950 günü gündeme alınmış, ancak CHP'lilerin kabul oyu vermesine rağmen DP'liler tarafından reddedilmiştir.¹¹⁵

b. Türk Dili Namı Altında Dilimize Katılan Kelimeler Hakkında

Afyon Karahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı, dilimizin, sözde düzeltilmesi ve Türk dilinin hakim kılınması amacıyla, Arapça ve Farsça kelimelerin atıldığını, bir çok yabancı ve uydurma kelimenin karıştırıldığını, bu nedenle dilimizin tamamen bozulduğunu ve baba ile evladın anlaşamaz hale geldiğini belirterek, dilimizin

¹¹⁵ TBMM TD (Dönem IX), C: 1, B: 15 (30.06.1950), s. 313.

yeniden düzenlenmesi perdesi altında dilimizi bozma işinin hala devam edip etmeyeceğini, bu önemli konunun düzeltilmesi için Hükümetin ne gibi tedbirler aldığı konusundaki sorusuna, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri sözlü olarak cevap vermiştir;

Tevfik İleri, dilimizin tam bir ilim dili olmasının memleketimizin birinci derecede önemli konularından olduğunu, ilmi terimlerin tespiti işinin bir uzmanlık konusu olduğunu, bunu yapabilecek uzmanların da kendi bünyemize göre kurulacak akademilerden çıkmasının doğru olacağını ifade ederek, orta öğretimde değil ama yüksek öğretimde kullanılan ilmi terimlerde birlik sağlanamadığını, bu gibi terimlerin, Türkçe'nin doğal yapısı ve gelişmesi göz önünde tutularak ilim kurullarınca tespit olunacağını bildirmiştir.¹¹⁶

c. Atatürk'ün Vasiyeti, Malları ve Verilen Hediyeler Hakkında

Atatürk'ün hastalığı sırasında hazırladığı vasiyetname hakkında dedikodular ve tartışmalar yapılmış, hatta milletvekili Süreyya Endik vasiyetnamenin iptali için bir önerge vermiştir. Atatürk'ün hastalığının son beş, altı ayında dimağının gölgelendiğini, bu nedenle vasiyetnamenin feshedilmesini istemiştir. Ayrıca Atatürk'ün mal varlığı ve kendisine verilen hediyeler her zaman merak konusu olmuştur.

Oysa Atatürk, daha Latife Hanım'la boşanmasının ardından mal varlığını milletine bağışladığını vasiyet etmiştir. Çünkü gerek kişisel tasarrufları, gerekse ziyaret ettiği birçok şehirde belediyelerin bina ve toprak armağanları sonucunda üzerinde büyük bir mal varlığı birikmiştir. Atatürk bu durumun farkında olduğundan, 12 Haziran 1933'te Medeni Kanun'un 452. maddesine göre olan tasarruflarının kanuni zorunluluk hükmünün dışında bırakılması için bir yasa çıkarılmasını ve ölümü halinde üzerindeki mal varlığının mirasçılara intikal etmeden devlete ve millete kalmasını sağlamıştır.¹¹⁷

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Atatürk'ün nakit, menkul ve gayrimenkul malları ile kendisine verilen kıymetli hediyelerin neler olduğunu,

¹¹⁶ TBMM TD (Dönem IX), C: 2, B: 6 (15.11.1950), s. 106-107.

¹¹⁷ Özel, a.g.e.,s. 113-114.

vasiyeti hakkında Türk Milletinin bilgisi olmadığını, maddi durumunun ihtiyaç göstermemesine rağmen Başbakan İnönü'nün oğullarının eğitim masraflarının vasiyetnamede yer aldığı söylentilerinin açıklığa kavuşturulması gerektiğini, vasiyetname tarihi ile Atatürk'ün ölüm tarihi arasındaki sürenin ne kadar olduğunu ve Atatürk'e verilen hediyelerin şimdi nerede bulunduğunu sormuştur. Tekelioğlu'nun bu sorularını Adalet Bakanı Halil Özyörük cevaplamıştır.¹¹⁸

Özyörük; olayın, kişinin özel hukukunu ilgilendirdiğini, kamu hukuku ile ilgisinin olmadığını, bu nedenle Hükümetin veya Bakanların bu soruya cevap vermemesinin daha doğru olacağını düşünülmesine rağmen Meclis'te yürürlükte olan usule uyarak cevap vereceğini belirtmiş ve vasiyetnamenin aslını şöyle açıklamıştır:¹¹⁹

“Dolmabahçe 5 Eylül 1938 Pazartesi

Malik olduğum bütün nakit [nakit para] ve hisse senetleri ile Çankaya'daki menkul ve gayrimenkul emvalimi Cumhuriyet Halk Partisi'ne atideki şartlarla terk ve vasiyet ediyorum;

- 1) Nakit ve hisse senetleri şimdiki gibi İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.
- 2) Her seneki nemadan bana nispetleri şerefi mahfuz kaldıkça yaşadıkları medetçe Makbule'ye ayda bin, Afet'e sekizyüz, Sabiha Gökçen'e 600, Ülkü'ye 200 lira ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki yüzer lira verilecektir.
- 3) S. Gökçen'e bir ev de alınacaktır. Ayrıca para verilecektir.
- 4) Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.
- 5) İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç oldukları yardım yapılacaktır.
- 6) Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya Türk Tarih ve Dil kurumlarına tahsis edilecektir.

K. Atatürk”¹²⁰

¹¹⁸ TBMM TD (Dönem IX), C: 3, B: 19 (15.12.1950), s. 237-245.

¹¹⁹ Atatürk'ün kendi el yazısı ile yazdığı vasiyetnamesi Ek-1 de sunulmuştur.

¹²⁰ A.g.t.d., s. 238.

Adalet Bakanı, vasiyetnamenin Atatürk'ün el yazısı ile yazıldığını, tarihinin 5 Eylül 1938 olduğunu, ölüm tarihi olan 10 Kasım 1938'e göre vasiyetname ile ölüm tarihi arasında iki ay beş gün geçmiş olduğunu ifade etmiştir. 6 Eylül 1938 Salı günü Beyoğlu 6. Noteri İsmail Kunter'in, Dolmabahçe Sarayı'na davet edildiğini, İstanbul Milletvekili Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın da hazır bulunduğu salonda, Atatürk'ün "Kendi elimle yazıp zarf içine koyduğum vasiyetnameyi size tevdi ediyorum. Bu vasiyetnamenin muhafazasını ve kanun hükümlerinin yerine getirilmesini isterim"¹²¹ sözleriyle vasiyetnameyi kapalı bir zarf içinde notere teslim ettiğini belirtmiştir.

Adalet Bakanı ayrıca, Atatürk'ün ilişik vasiyetnamesi ile yalnız Çankaya'daki gayrimenkullerini CHP ye terk ettiğini, diğer gayrimenkullerinin bir kısmını, hayattayken hazineye, belediyeye, muhtelif şahıslara ve Halk Partisi'ne bağışladığını, bunların dışında kalan ve değişik şehirlerde bulunan gayrimenkullerinin mirasçısına geçtiğini, Atatürk'ün vefat ettiğinde, İş Bankası'nda toplam bir milyon 519 bin 892 lira bir kuruş hesabı çıktığını, vasiyetnamenin Atatürk'ün kanuni mirasçısı Makbule Hanım'ın önünde 22 Kasım 1938 tarihinde açıldığını ve lehlerine vasiyet yapılan kişilere tebligat yapılarak, Medeni Kanunumuzun miras hükümlerine göre yapılması gereken tüm işlemlerin hakimler tarafından yapıldığını ifade etmiştir. İsmet İnönü'nün vasiyetname suretini tebellüğ ettiğine dair dosyada bilgi varsa da, çocuklarına vasiyet edilmiş olan tahsil masrafını Halk Partisi'nden isteyip istemediği hakkında bir bilginin olmadığını belirtmiştir.

CHP Van Milletvekili Ferit Melen'in "almamıştır" şeklindeki ifadesine karşı, Adalet Bakanı Halil Özyörük, "Bu da pek tabiidir. Çünkü vasiyetnamenin İsmet İnönü'nün çocukları hakkındaki hükmü mahkemece mirasın tasfiyesinden sonra yerine getirilecek bir hüküm olduğu için mahkeme dosyasında buna ait bir malumat yoktur...."¹²² diyerek konunun henüz netleşmediğini belirtmiştir.

Adalet Bakanı, Atatürk'e ait nakit, senet, tahviller, Atatürk'ün yaptığı vasiyetnameye göre Halk Partisi'ne geçen gayrimenkuller, yine Atatürk tarafından Hazineye bağışlanan gayrimenkuller, Atatürk'ün mirasçısına geçtiği bilinen

¹²¹ A.g.t.d., s. 238.

¹²² A.g.t.d., s. 239.

gayrimenkuller ve ayrıca Atatürk'e belediyeler tarafından yapılmış olan menkul ve gayrimenkul bağışlar hakkında geniş bilgi vermiştir.¹²³

Söz isteyen Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, belediyelerin hiç kimseye bağış yapamayacaklarını, dolayısıyla Atatürk'e de bağış yapamayacaklarını belirtmiş,

“...Şimdi şu halde demek ki belediye satın almış ve Atatürk mesela Konya'ya gittiklerinde o evde oturacaktır. İzmir'e gittiklerinde o evde oturacaktır. Bu ev Türk Milletinin Reiscumhuru olduğu için, Reiscumhurun ikametine tahsis edildiği için verilmiştir. Ne Makbule Hanıma ne de şuna buna maledilebilir. (Gülüşmeler)...”¹²⁴

diyerek vasiyetname hükümlerine karşı çıkmıştır. Atatürk'ün bundan önce bir vasiyet daha yazmış ve Halk Partisi Birinci Kongresi'nde okumuş ve söylemiş olduğunu belirten Tekelioğlu, Atatürk'ün, benim neyim varsa, bütün emlakim ve nukudum Halk Partisi'nindir dediğini ifade etmiştir. Birinci vasiyetnamesinin bu olduğunu, bu konuşmayı partinin bütün üyelerinin karşısında yaptığını, Türk Milletinin buna şahit olduğunu, Medeni Kanuna göre; farklı iki vasiyet varsa, birincisinin geçerli olduğunu, birinci vasiyetin dünyaya yayımlandığını, dolayısıyla ikinci vasiyetin geçerli olmadığını ifade etmesine rağmen Tekelioğlu'nun bu görüşlerine katılan olmamıştır.

d. Aşırı Sağ ve Sol Akımlar Hakkında

27 Yıl süren tek parti rejiminden sonra 1950'de işbaşına gelen DP iktidarı döneminde, demokrasi adı altında, bir yandan irticai faaliyetlerde, Atatürk'e ve devrimlerine saldırılarda artma görülürken, öte yandan basında, komünizm tehlikesi olduğu konusunda yazılar sıklaşmıştır.

DP Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger; son günlerde basında, Türkiye'de rejime karşı, aşırı sağa ve sola yani teokratik, faşist ya da işçi sınıfı diktatörlüğüne yönelen, dolayısıyla milli birliği yaralayan yazılar çıktığının görülmesine rağmen yargının harekete geçmemesinin dikkat çektiğini ve aşırı sol akımları önleyecek

¹²³ Atatürk'ün nakit menkul, gayrimenkul malları, şahıs ve müesseselere yaptığı bağışlar, Atatürk'e belediyelerden yapılan bağışlar EK-2 de gösterilmiştir.

¹²⁴ A.g.t.d., s. 243.

kanunun gecikmesinin kamuoyunda rahatsızlık yarattığını söyleyerek bu duruma karşı Hükümetin tutumunun açıklanmasını istemiştir.¹²⁵

Bu soruyu Hükümet adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu sözlü olarak cevaplandırmıştır; düşünce hürriyetinin memleketimizde en geniş biçimiyle uygulandığını, Hükümetin bu hürriyetlerin şu ya da bu nedenle bozulmasını önlemek için gereken tedbirleri aldığını, söz konusu basının dikkatle ve hassasiyetle takip edilmekte olduğunu söylemiştir.

Bu günkü mevzuata göre bütün yıkıcı faaliyetlerin takip edilerek adalete teslim edildiğini, mevzuatın yetmediği yerde kanun tekliflerinin hazırlandığını, bu konuda bir kanun projesinin Meclise sevk edilmiş bulunduğunu, düşünce ve vicdan hürriyetinin arkasına sığınarak istiklal ve hürriyetimizi yok etmek isteyenlere izin verilmeyeceğini söylemiştir.

Tekrar söz alan Dülger; bu cevaptan tatmin olmadığını belirterek, demokratik hak ve hürriyetlere aykırı her iki aşırı akımın da Halk Partisi iktidarlarının gayri meşru çocuğu olduğunu, aşırı sağ akımın laikliğin ölçüsüz uygulanmasından kaynaklandığını, dini devlet işlerine karıştırmamaktan ibaret olan laikliğin, Müslümanlığı yok etmek için silah olarak kullanıldığını, diğer dinlere bağlı vatandaşların inanışlarının gereklerini serbestçe yapabilmelerine karşın, Müslümanların dini esasları değil öğretecek, ölümlerini yıkayacak kişilerin bile zamanla azalmış ve bunları yetiştirecek okulların devlet tarafından kapatılmış olduğunu belirterek uzun bir yasaklılık döneminden sonra gelen bu ferahlık devrinin benzer sosyal olaylarda olduğu gibi bazı aşırılıkları ve taşkınlıkları ortaya çıkardığını ifade etmiştir.

Aşırı sol akımların da, geçmiş iktidarın devletçilik politikasından kaynaklandığını, devletçiliğin Türkiye’de komünizmi yaymak isteyenlere fikirlerini kolaylıkla besleyebilecek ilkel bir zemin hazırladığını, en masum kılıklara bürünen komünistlerin, devlet teşkilatının kilit noktalarına gelerek zehirli fikirlerini etrafa saçmalarına müsaade edildiğini söylemiştir. Örnek olarak, bakanlardan daha geniş yetkiyle donatılıp makamında tutulan ve Köy Enstitüleri gibi çok önemli bir

¹²⁵ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 3, B: 22 (22.12.1950), s. 282- 286.

kurumun kendisine bırakıldığı Tonguç Baba'nın [İsmail Hakkı Tonguç] adını vermiştir.¹²⁶ Eski iktidarın gafleti neticesinde memleketin belki de kızılıların kucağına atılabileceğini ama Türk köylüsünün toprağına bağı ve dindar olmasının, Rusya'dan gelen bu akımın karşısına çıkan en büyük engel olduğunu ifade etmiştir. Aşırı sağ akımları önlemek için, vatandaşı hakiki din bilgisi ile donatmanın ve bilgili din adamı yetiştirecek kurumlar açmanın büyük rolü olacağını, komünizmi önlemek içinse, uzun vadeli, başarılı bir kalkınma politikasının en büyük ve en etkili çare olacağını belirtmiştir.

Tekrar söz alan Samet Ağaoğlu; Hükümetin bu meseleyi, hürriyeti ve bağımsızlığı savunma meselesi olarak ele aldığını ve gereken bütün tedbirleri almakta tereddüt etmediğini söyleyerek hükümet adına verdiği cevabı bitirmiştir.

e. Dolmabahçe Camii'nin Deniz Müzesi Yapılması Hakkında

DP Trabzon Milletvekili Salih Zeki Alperen, Dolmabahçe'deki Bezmialem Valde Sultan Camii'nin işgal edilip Bahriye Müzesi yapıldığını belirterek, bu işgalin gerekçesini, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün itirazı bulunup bulunmadığını, işgalin hangi makam tarafından verilen emirle yapıldığı hakkındaki sorusuna Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Orhan Çapcı sözlü olarak cevap vermiştir.¹²⁷

Orhan Çapcı, camiiin müze yapılması fikrinin ilk defa, 1946 yılında Dolmabahçe İskelesi Projesi sırasında, cami avlusunun meydana katılması ve camiiin İstanbul'un fethi zamanındaki donanma ve denizciliğimizi yaşatacak bir müze haline getirilmesi için düşünüldüğünü, VGM'nün bu projeyi, cami ve avlusunun mülkiyetinin kendilerinde kalması şartıyla onayladığını, ardından İnönü Stadyumu'nun düzenlenmesi sırasında, avlunun bir kısmının yola katılması isteğinin VGM'ce uygun bulunmayıp onaylanmadığını, en sonunda bu işlemin İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleştiğini bildirmiştir.

Bu işlem bittikten sonra, Milli Savunma Bakanlığınca, VGM'ne müracaat edilerek deniz müzesi için yeni bir bina yaptırılınca kadar Dolmabahçe Camii'nin geçici olarak Bakanlık emrine verilmesinin istendiğini, VGM'nün, bu isteği uygun

¹²⁶ A.g.t.d., s. 284.

¹²⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 4, B: 34 (24.01.1951), s. 235-237.

bulmadığını bildirmesi üzerine yine Bakanlar Kurulu kararıyla cami ve diğer müştemilatının, giderleri devlet bütçesinden ödenmek ve müze olarak kullanılmak kaydıyla bu bakanlık emrine verildiğini ifade etmiştir.

Bu tarihten yaklaşık iki yıl sonra Salih Zeki Alperen, yine, Bahriye Müzesi olarak işgal edilen Bezmialem Valide Sultan Camii'nin ne zaman boşaltılarak asıl amacı için kullanılacağı hakkında Başbakanlığa soru yöneltmiş ve sorusuna Devlet Bakanı Muammer Alakant sözlü olarak cevap vermiştir.¹²⁸

Alakant, camiiin 1947 senesinde askeriye tarafından işgal edilerek Bahriye Müzesi haline getirildiğini, müzenin camiden çıkarılarak başka yere nakledilmesi imkanlarının arandığını, imkan bulunur bulunmaz camiiin boşaltılacağını ifade etmiştir.

B. II. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM'de Atatürk ve Laiklik (09. 03. 1951 – 17. 05. 1954)

1- II. Menderes Hükümeti Programı ve Program Görüşmelerinde Atatürk ve Laiklik

II. Menderes Hükümeti programında dikkat çeken nokta, irticai ve komünist akımlara karşı alınacak tedbirler konusuna önem verilmesiydi. Dönemin basınında hemen her gün yer alan irticai ve komünizm yanlısı hareketler, bu hareketlere karşı tepkiler, ve bazı basın organlarında çıkan yazılara karşı Menderes, hükümet programında şöyle diyordu:

“...Kökü dışarıda olan teşkilatın faaliyetini fikir hürriyeti çerçevesi içinde mütalaa etmek ve müsamaha ile karşılamak bizim için mümkün değildir. Bir çete halinde ve gizli teşkilat olarak muhayyel [hayali] bir istilanın öncülüğü vazifesini görmeğe yeltenenlere karşı kanuni tedbirlerimiz daima şiddetli olacaktır...Din ile dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmamayı demokrasinin ana prensiplerinden addetmekteyiz... Ne dindarların ne de kendini dinle alakalı görmeyenlerin birbirlerini

¹²⁸ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 18 B: 17 (15.12.1952), s. 246.

karşılıklı olarak baskı altına almalarına ve bu suretle vatandaşların zümreleşip iki karargah haline gelmelerine asla müsaade etmemek icabeder...”¹²⁹

Program görüşmelerinde CHP adına söz alan Ahmet Faik Barutçu, bu düşüncelere katıldıklarını ancak kökü dışarıda olan faaliyetlerin neler olduğunun açıklığa kavuşturulmasını ve alınacak tedbirler sırasında düşünce hürriyeti, düşünceyi ifade hürriyeti, din ve vicdan hürriyetlerinin mutlaka korunması gerektiğini hatırlatmıştır.¹³⁰

DP İzmir Milletvekili Muhittin Erener ise, ülkede irtica olmadığını, memlekette irtica olduğu şeklinde iddialar ortaya atıldığını ama hükümetin, irtica diye nitelendirilebilecek bir hareketin izlerinin dahi bulunmadığını kesinlikle ifade ettiğini, bu gün de bu iddiasında ısrar ettiğini belirterek bu gibi iddiaların, yine dini siyasete alet etmek gibi arzulanmayan bir sonuç doğuracağını söylemiştir.

Memlekette irtica olduğunu kabul etmeyen Erener, 25.02.1951’de Kırşehir’de Atatürk büstünün parçalanması üzerine, yurttan irticaa karşı oluşan tepkilerden¹³¹ ve Kırşehir’de, çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu “Atatürk Devrimlerini Koruma” mitinginde, irtica lanetlenmesinin basında geniş şekilde yer almasından¹³² duyduğu rahatsızlığı şöyle dile getirmiştir.:

“...Yakın günlerin bir hadisesine temas etmeden geçemeyeceğim. Memlekette irtica olduğu iddiası üzerine İstanbul’da bir kısım talebe vatandaşlarımızın bazı nümayiş hareketlerine tevessül ettikleri görüldü...Her hangi bir inkılabı korumak için harekete geçilirken mer’i kanunların hükümlerini çiğnemeye tevessül etmek memlekette bir anarşi ve huzursuzluk kapısını açmakla müsavidir...Gençlik memleket içinde bu vazifelerini ifa ederken, gerek inkılapları korumakta, gerek milletçe arzu edilen bir çok hususları ifade etmekte, kanun muvacehesinde sadece umumi efkarın aydın ve münevver bir parçasından ibarettir. Onun dışındaki fiili vazifeler milli iradeye dayanan hükümetlere aittir. Bu noktanın bilhassa bilinmesinde biz, bu memleketin huzur ve istikrarı bakımından faydalar mütalaa etmekteyiz...”¹³³

¹²⁹ TBMM TD (Dönem IX), C: 6, B: 58 (30.03.1950), s. 61.

¹³⁰ TBMM TD (Dönem IX), C: 6, B: 59 (02.04.1951), s. 81.

¹³¹ Cumhuriyet, 26 Şubat 1951- 6 Mart 1951.

¹³² Zafer, 2 Mart 1951- 5 Mart 1951.

¹³³ A.g.t.d., s. 92.

DP Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık da, Atatürk büstüne yapılan saldırıyı, devrimlerin bir türlü sağlam bir düşünceye dayandırılmamasına, devrimleri sindirme ve yerleştirme teşebbüsünün yetersizliğine bağlamıştır.¹³⁴

Arık ayrıca, inkılabın ilk senelerinde olabilecek tepkilere karşı, şiddetli baskı uygulanarak halkın din konusunda zayıflatıldığını, ibadetini serbestçe yapamayan köylülerin ölümlerini yıkayacak bir hoca bile bulamadığını ve bunun sonucu olarak dini konuların, manevi duyguların, cahillerin, tarikatların eline geçtiğini, ancak bu tarikatların, DP'nin 9 aylık iktidarı sırasında çıkıp köklenmediğini, tek parti döneminden geldiğini söylemiş ve irticayı önlemek konusunda, din alimi yetiştirecek İlahiyat Fakültesi'nin önemine dikkat çekmiştir.

MP adına söz alan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, uzun senelerden beri Müslümanların kendi çocuklarına, bir teşkilata bağlı olarak dini terbiye veremediklerini, bu işlerin hükümet etkisinden uzak kalabilmesi ve bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için cemaat teşkilatının kurulmasına izin verilmesi gerektiğini söylemiştir. Diyanet İşleri Teşkilatının Hükümetin emrinde olduğu sürece her zaman Hükümetin dine baskı yapması ve dinin Hükümetçe siyasete alet edilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Hükümet Programı, içindeki diğer konuların görüşülmesi ile devam etmiş ve II. Adnan Menderes Hükümeti, 2 Nisan 1951'de, 487 üyeli TBMM'de oylamaya katılan 396 üyenin 346 sının kabul oyuyla güvenoyu almıştır.¹³⁵

2 – II. Menderes Hükümeti Döneminde Çıkarılan Atatürk ve Laiklikle İlgili Kanunlar

a. Anıtkabirin Yeri ve Anıtkabir Yapımına İlişkin Yasal Düzenlemeler

Kabrinin yeri ve biçimi hakkında Atatürk'ün bir vasiyeti olmamıştır. 1923 yılında bir sohbet sırasında, “Elbet bir gün öleceğim, beni Çankaya'ya gömer, hatıramı yaşatırsınız”, “Beni milletim nereye isterse oraya gömsün fakat benim

¹³⁴ A.g.t.d., s. 96-97.

¹³⁵ A.g.t.d., s. 123.

hatıralarımın yaşayacağı yer Çankaya olacaktır” demiştir. Bir gezisi sırasında da Rasattepe’ye geldiğinde, “Bu tepe ne güzel bir anıt yeri” demiştir.¹³⁶

Ölümünün yaklaştığını sezen Atatürk’ün, 5 Eylül 1938’de, malları ve yakınları için vasiyetini düzenlerken, kabri için kayıt düşmemiş olması yukarıdaki sözlerini doğrulamaktadır.

10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.05’te sonsuzluğa göçen Atatürk, 19 Kasım 1938’e kadar Dolmabahçe Sarayı’nda katafalkta kalmıştır. 19 Kasım Cumartesi saat 07.40’ta top arabasıyla Sarayburnu’na, buradan saat 12.42’de Zafer Torpidosu’yla Yavuz Zırhlısı’na geçmiş, Yavuz’la saat 19.19’da İzmit’in Mayın İskelesi’ne, oradan Beyaz Tren’le saat 20.23’te hareket ederek, 20 Kasım Pazar günü saat 10.03’te Ankara’ya ulaşmıştır.

Önce TBMM önünde hazırlanan katafalka konan Atatürk, daha sonra 21 Kasım 1938’de, Etnografya Müzesi’ndeki katafalka konmuştur. 31 Mart 1939 tarihine kadar, Türk halkının Ata’sını ziyaret etmesine fırsat verilmiş ve 31 Mart 1939’da evvelce hazırlanan Etnografya Müzesi’ndeki geçici kabrine nakledilmiştir.

Geçici kabrinde 14 yıl, 7 ay, 4 gün kalan aziz naaşı, 4 Kasım 1953’te açılıp 9 Kasım’a kadar katafalka konarak halkın sevgi ve saygısını sunmasına izin verilmiştir.

10 Kasım 1953 Salı günü saat 09.20 de, top arabasıyla, Opera binası, Ulus Meydanı’ndan ve TBMM önünden geçen kortej, Tandoğan Meydanı üzerinden 12.15’de Anıtkabir’e ulaşmış ve yurdun her tarafından getirilen topraklarla saat 13.30’da Anıtkabire defnedilmiştir.¹³⁷

(1) Anıtkabir’in Yeri ve Proje Yarışması

Atatürk’ün ölümünden sonra, gömüleceği yerin seçimi için özel bir komisyon oluşturulmuştur. Daha sonra, kesin kararı vermek için TBMM’de 15 milletvekilinden oluşan Büyük Komisyon kurulmuştur. İlk toplantısını 5 Ocak 1939’da yapan Büyük Komisyon, özel komisyonca önerilen 9 yerin raporlarını incelemiş¹³⁸ ve 17 Ocak

¹³⁶ Öztürk, a.g.e., s. 1074.

¹³⁷ A.g.e., s. 1176.

¹³⁸ Anıtkabir yapımı için düşünülen diğer yerler şunlardı; Çankaya, Etnografya Müzesi, TBMM’nin arkasındaki yer (Karatepe), Ankara Kalesi, Bakanlıklar (MEB için ayrılan arsa), eski Ziraat

1939'daki son toplantısında, Anıtkabir için en uygun yerin Rasattepe olduğuna karar vermiştir.

Yer seçiminden sonra, Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında kurulan Başbakanlık Anıtkabir Komisyonu, Anıtkabir'in niteliklerini saptayarak, 18 Şubat 1941'de bir proje yarışması açmıştır. Bu komisyon, 49 proje arasından, ödül vermeye değer bulduğu 3 projeyi Bakanlar Kuruluna sunmuş, Bakanlar Kurulu da bu 3 proje içinden, İTÜ Mimarlık Fakültesi Profesörü Emin Onat ile Doçent Emin Arda'nın projesini kabul ederek uygulama kararı almıştır.¹³⁹

Bayındırlık Bakanlığı bütçesine konan bir milyon liralık ödenekle, birinci kısım inşaatını başlatmak üzere¹⁴⁰ Anıtkabirin temeli 9 Ekim 1944'te törenle atılmıştır.

(ii) Anıtkabir Yapımına İlişkin Yasal Düzenlemeler

Dönemin Hükümeti tarafından, Anıtkabir yapımında kabul edilen projenin, inşaat, tesisat ve diğer masrafları için 10 milyon lira bedel biçilmiştir. 1945- 1949 yılları arasında senelik ödeme bedeli 2.5 milyon lirayı aşmamak üzere geçici taahhütlerde bulunma yetkisini Bayındırlık Bakanlığına ve bu miktar için bono çıkartma yetkisini Maliye Bankalığına veren kanun 22 Kasım 1944'de, TBMM'de "**Atatürk Anıt-Kabri İnşasına Dair 4677 Numaralı Kanun**" adıyla kabul edilmiştir.¹⁴¹

Anıtkabir inşaatının devam etme sürecinde ortaya çıkan bazı yeni gelişmeler, inşaat için ayrılan bu meblağın yetmeyeceğini ortaya çıkartmıştır. Bayındırlık ve Bütçe Komisyonları raporlarında yer alan,¹⁴² asırlara intikal etmesi düşünülen Anıtkabir'in temellerinin sağlam olması, yeniden zemine uygun projelendirilmesi, riski az olmasına rağmen depreme karşı dirençli olması için kitlenin hafifletilmesi, som kagir sistemi yerine betonarme iskelete ve içi, dışı taş olan yeni bir sisteme geçilmesi, Projeye başlandığı sırada düşmekte olan fiyatların tahminlerin aksine

Mektebi, Gençlik Parkı, Altındağ (Hıdırlık Tepe) ve Gazi Orman Çiftliği. Bkz.: Öztürk, a.g.e., s. 1075.

¹³⁹ A.g.e., s. 1075.

¹⁴⁰ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 1, B: 80 (23.05.1951) e bağlı 172 sıra sayılı basmayazı, s.1.

¹⁴¹ Öztürk, a.g.e., s. 1134.

¹⁴² **TBMM TD** (Dönem VIII), C: 25, B: 57(01.03.1950) e bağlı 188 sıra sayılı basmayazı, s.2-9.

yükselişe geçmesi [bu sırada 2. Dünya Savaşı sürmektedir], Anıtkabir arazisi için ilave kamulaştırmaların gerekmesi, ayrıca 642.000 metrekarelik Anıtkabir alanının anıt inşaatına uygun bir park haline getirilmesi gerektiği gibi nedenlerle, Hükümetin önerisiyle, Anıtkabir inşaatı harcaması için Bayındırlık Bakanlığı'na verilen yetki miktarı 10 milyon liradan 24 milyon liraya, senelik ödeme miktarı 2.5 milyon liradan 4 milyon liraya çıkartılmıştır. Maliye Bakanlığına da 14 milyonu aşmamak üzere bono çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu miktar artırımını kanunu, "**Atatürk Anıt- Kabri İnşasına Dair Olan 4677 Sayılı Kanuna Ek Kanun**"¹⁴³ olarak çıkarılmış ve aynı gün Resmi Gazetede 5581 sayılı kanun olarak yayınlanmıştır.¹⁴⁴

Ayrıca, Anıtkabir inşaatı sırasında çeşitli proje tadilatlarının yapılması, buna bağlı olarak Anıtkabir'in bitirilme gününün gittikçe uzaması ve inşaat maliyetinin devamlı artış göstermesi nedeniyle, yeni bir kanun çıkarılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Maliyetin düşürülmesi ve Atatürk'ün en kısa zamanda ebedi istirahatgahına tevdi için çıkarılan bu kanun "**Atatürk Anıt-Kabri İnşası Hakkında ve 5581 Sayılı Kanunlara Ek Kanun**" adıyla TBMM'de iki ayrı oturumda görüşülüp kabul edilmiştir.¹⁴⁵

Yapımına 4 Ekim 1944 tarihinde başlanan ve 4 aşamada tamamlanan Anıtkabir inşaatı 1 Eylül 1953'te bitirilmiştir.¹⁴⁶

b. Dini Yayınlar Döner Sermayesi Hakkında Kanun

Laik düşüncenin yerleşmesi ve laik devletin oluşmasında karşılaşılan engellerin temelinde, batıl inançlar ve hurafeler yer aldığından, çok partili dönemde aydın din adamının yetişmesi ve bilimsel içerikli dini eserlerin ortaya çıkarılmasına önem verilmiştir.

(1) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Maliye, Milli Eğitim, Bütçe Komisyonu Raporları

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatının mesleki bilgilerini arttırmak (Hatipler için hutbe, vaizler için vaiz kitapları basmak), halkın dini ve ahlaki ihtiyacına cevap

¹⁴³ A.g.t.d., s. 28.

¹⁴⁴ **Resmi Gazete**, S: 7448 (1 Mart 1950).

¹⁴⁵ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 7, B: 82 (28.05.1982), s. 484-485.

¹⁴⁶ Öztürk, a.g.e., s. 1176.

vermek ve kültür seviyesini yükseltmek, aydınları ve ilim mensuplarını tatmin etmek gerekçesiyle çıkartılan “**Dini Yayınlar Döner Sermayesi Hakkında Kanun**”, DİB yayınlarının döner sermaye ile idaresi amacıyla 1951 yılı bütçesine konulan ödeneğin işletilmesi için hazırlanmıştır.¹⁴⁷

Kanunun birinci maddesi; döner sermayenin en yüksek miktarını, nerelerde kullanılacağını ve bağışları, ikinci maddesi; basılacak kitapların kar oranı ve indirimlerini, üçüncü maddesi; kanunun uygulanma şeklini göstermektedir.

Maliye Komisyonu; Hükümetin gerekçesini kabul ederek, ihtiyaç duyulan eserlerin yazılması, tercüme edilmesi, basılması ve satılması gibi geniş bir çalışmayı gerektiren görevlerin yerine getirilmesi ve yetkisiz kişilerin kazanç veya başka maksatlarla satmakta oldukları eserlerin, halk arasında yayılmasının önlenmesi amacıyla, küçük broşür veya bölümler halinde Türkçe din kitapları ve sahih [gerçek] Kuran bastırılması için 1951 yılı bütçesiyle kabul edilen 50.000 liralık döner sermayenin 250.000 liraya çıkartılmasına oybirliği ile karar vermiştir.¹⁴⁸

Milli Eğitim Komisyonu; müftü, vaiz, hatip ve imamların ihtiyaç duydukları eserleri temin edememekten duydukları üzüntüyü belirterek, bu kişilerin batıl itikat ve hurafelerden uzak, çağa uygun görüş ve anlayışla bezenmiş din kültürüyle, halka doğru yön verebilmelerinin ancak doğru dini yayınlar sayesinde mümkün olacağını belirtmiştir. Kaynak yokluğu nedeniyle bilimsel yönleri gittikçe kaybolan müftü, vaiz, hatip ve imamların mesleki kültürlerini artırmak için, yabancı dillerde yazılan eserlerin Türkçe'ye çevrilmesinin, Doğulu alimlerin Avrupai bir görüşle kaleme aldıkları çalışmalarla din görevlilerinin ufuklarının açılmasının artık bir ihtiyaç haline geldiğini ifade etmiş ve döner sermaye ile dini yayın yapmak imkanını DİB'na veren Hükümet tasarısını yerinde bularak kabul etmiştir.¹⁴⁹

Bütçe Komisyonu ise; halkın dini kültür ihtiyacını karşılamak amacıyla hazırlanan bu tasarımı yerinde görerek, Maliye komisyonun da kabul ettiği gibi dini

¹⁴⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 8, B: 95 (27. 06.1951) e bağlı 210 sayılı basmayazı, s. 1.

¹⁴⁸ A.g.basmayazı, s. 2.

¹⁴⁹ A.g.basmayazı, s. 2-3.

yayınlar döner sermayesinin, karların ilavesiyle 250.000 liraya tamamlanmasını uygun bulmuştur.¹⁵⁰

(ii) Kanun Tasarısının Genel Kurulda Görüşülmesi, Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması

Kanun tasarısının Meclis Genel Kurulunda görüşülmesinde sadece DP Konya Milletvekili Ömer Rıza Doğrul söz almış ve tasarının önemli bir milli ihtiyacı gidermeyi hedeflediğini, Diyanet İşleri'nin çıkaracağı yayınların önce kendi teşkilatı elemanlarının yani imamların, hatiplerin, vaizlerin mesleki bilgilerini artıracağını sonra halkın dini ve ahlaki ihtiyacını gidereceğini ve halkın kültür seviyesini yükselteceğini, üçüncü olarak da ilim adamlarını mesleki olarak tatmin edeceğini belirtmiştir.

Doğrul ayrıca, din öğretiminin uzun yıllardan beri ihmal edildiğini ve bu ihmalin bir sürü asalak, sahte din adamının ortaya çıkıp halkı yalan yanlış telkinlerle kandırmasına ve bir sürü yayınlarla fesat ve gericilik tohumları ekmesine yol açtığını söyleyerek, İslamiyet'in ruhani ve ahlaki bir kudret olarak, özünün belirtilip feyzinin yayılması ile halkın daha doğruya, iyiye ve güzele yöneleceğini ifade etmiştir.

Başka söz alan olmayınca, tasarının tümü ve maddeleri oy birliği ile kabul edilmiştir.¹⁵¹ Oylamaya katılan 244 milletvekilinin tümünün kabul oyu vermesiyle, kanun, 2 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilmiş¹⁵² ve 9 Temmuz 1951 tarihli Resmi Gazetede "**Dini Yayınlar Döner Sermayesi Hakkında Kanun**" adıyla ve 5806 numaraya yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁵³

c. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun (Atatürk'ü Koruma Kanunu)

14 Mayıs 1950 seçimi, DP'lileri olduğu kadar laik düzen karşısında olan gerici, dinci ve tutucu çevreleri de memnun etmişti.¹⁵⁴ Tek parti disiplini içinde başkaldırma cesareti bulamayan bu çevreler, çok partili özgür ortama geçilince,

¹⁵⁰ A.g.basmayazı, s. 3-4.

¹⁵¹ A.g.t.d., s. 388-390.

¹⁵² TBMM TD (Dönem IX), C: 9, B: 97 (02.07.1951), s. 21-22.

¹⁵³ Resmi Gazete, S: 7853 (9 Temmuz 1951).

¹⁵⁴ Eroğlu, a.g.e., s. 529.

devrimlerden geri dönülmesi için harekete geçtiler. Kimi DP kongrelerinde irtica propagandaları yaptılar. DP Konya Kadınhan ilçé kongresinde “kadınlar çarşafa” sloganı atıldı. Fes, sarık ve Arap harfleri geri istendi. 1951 Temmuzunda açıkta dinsel ayin yapmaktan ceza alan sanıklardan biri basına şöyle diyordu:

“...İktidar bizlerin oyuyla iş başına geçti. Memlekette artık demokrasi var. Demokraside herkes istediğini yapar.”¹⁵⁵

Gerici hareketler artarken Atatürk’e ve onun heykellerine karşı saldırılar başladı. İlk büyük hareket 25 Şubat 1951’de Kırşehir’de görüldü. Kentteki Atatürk heykeli parçalanmıştı. Ardından, Ankara Orduevi karşısındaki Atatürk heykeli de 26 Haziran 1951’de Tıcani tarikatından olan bir kişinin saldırısına uğradı.

Bu saldırılar, devrimi benimseyen kuşakların harekete geçmesine yol açtı. Ülke çapında “Atatürk Devrimlerine Bağlılık” mitingleri yapıldı. Basında bu saldırıları lanetleyen yazılar çıktı. Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi’nde, “Artık Yeter” başlıklı yazısında;

“...İstiklal Savaşının büyük kahramanı, Türk İnkılabının baş yaratıcısı, hürriyetlerimizin eşsiz temsilcisi Atatürk’e karşı bir müddettir girişilen tecavüz hareketleri son zamanlarda göze çarparcasına (göze çarpar da ne demek ?) yüreğimize bıçak saplanırcasına arttı. Birbirinden çok uzak yurt köşelerinde, birbirini belki hiç tanımayan, fakat hayret edilecek kadar birbirine benzeyen çember sakallı, karanlık suratlı bir takım adamlar rastladıkları büstlere saldırıyorlar...Resmi ağızlar, memlekette irtica olmadığına dair demeçler veriyor, vicdan hürriyetinin kutsallığından bahsediyorlar....”¹⁵⁶

diye yazarak ülkedeki irticai gelişmeye dikkat çekiyordu.

Bu gibi yazılar bazı yabancı diplomatların raporlarına da yansdı. Bir yabancı diplomat, hükümetine gönderdiği raporda; ülkede dini duygulara olan bağlılığın Atatürk devrimlerini tehlikeye soktuğunu, DP yöneticilerinin seçmenlerine verdikleri ödünlerin fanatikleri hareketlendirdiğini, Atatürk’ün bir çok heykelinin saldırılar

¹⁵⁵ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. kitap (İkinci Bölüm)**, s. 52.

¹⁵⁶ **Cumhuriyet**, (28 Haziran 1951).

sonucu yıkıldığını ve bu büyük adamın anısına yönelik saldırılara karşı ülke çapında geniş tepkiler doğduğunu yazdı.¹⁵⁷

Bu tepkiler karşısında DP iktidarı, Atatürk'e yönelen saldırıları önleyebilmek ve Atatürk'ün manevi varlığını koruyabilmek için özel bir yasa çıkartmayı gerekli görmüştür. Menderes ve arkadaşları hazırlanacak olan yasa TBMM'de, kendi milletvekillerinin de yoğun muhalefetine rağmen savunmuş, bu yasa bir "kişi yasası" değil ama bir "güvenlik yasası" olarak sunmuşlardır.¹⁵⁸ Tasarının TBMM görüşmeleri çok uzun ve çok tartışmalı geçmiştir. 4 Mayıs 1951 de başlayan görüşmeler 27 Temmuz 1951 e kadar aralıksız 7 oturum süresince devam etmiştir. Kanunun konusu doğrudan "Atatürk" olduğundan, tüm kısaltma ve özetleme çabamıza rağmen, bu kanun görüşmeleri çalışmamızda geniş yer tutmuştur.

(1) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Adalet Komisyonu Raporu

Tasarının gerekçesinde; Milli Mücadele kahramanı ve memleketin kurtarıcısı olan Atatürk'ün, Cumhuriyet ve devrimlerin sembolü olduğu, onun hatırasına, eserlerine ve onu ifade eden varlıklara yönelen saldırıların cumhuriyete ve devrimlere yönelme özelliği taşıdığı ifade edilmiştir. Kamuoyunda derin yankılar yaratan bu suçların failleri hakkında kanunlarımızda özel bir hüküm ve ceza bulunmadığından, savcılarının bağımsız takibat yapamadıkları belirtilmiştir. Her ne kadar Türk Ceza Kanunu'nun 488. maddesinde, ölen bir kişinin hatırasına hakaret edildiğinde, ölenin yakınlarının dava açabileceği yazılı ise de, bu suçlulara verilecek cezanın miktarı ve niteliğinin, Atatürk'ün manevi varlığına saldıranlar hakkında kamuoyu vicdanını tatmin edecek yeterlilikte görülmediğinden bu tasarının hazırlanmasının gerekli olduğu iddia edilmiştir.¹⁵⁹

Tasarının birinci maddesi, Atatürk'ün manevi varlığına hakaret edenlerle, bu manevi varlığa her ne şekilde olursa olsun saldırıda bulunanların, kamuoyunda yarattığı tepkiyle orantılı olarak cezalandırılmalarını öngören hükümler içermektedir.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında, resim, heykel, büst gibi Atatürk'ü temsil eden eşyayı veya Atatürk hakkındaki diğer eserleri hakaret kastıyla kıran, bozan,

¹⁵⁷ Turan, a.g.e., s. 54.

¹⁵⁸ Turan, a.g.e., s. 55.

¹⁵⁹ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 7, B: 72 (04.05.1951) e bağlı 142 sıra sayılı basmayazı, s.1-5.

kirleten veya buna benzer saldırıda bulunanlar hakkında aynı cezanın uygulanacağı saptanmış, üçüncü fıkrasında da, bu gibi suçları işlemeye başkalarını teşvik ve tahrik edenlerin asıl suçlu gibi ceza görecekları kabul edilmiştir.

Tasarının ikinci maddesi suçü ağırlaştırıcı durumları içermiştir. Suçu iki veya daha fazla kişinin topluca işlemesi veya suçun halka açık yerlerde alenen işlenmesi halinde ceza yarı oranında arttırılmıştır. Birinci maddenin ikinci fıkrasındaki suçların zor kullanılarak işlenmesi, ya da basın aracılığı ile işlenmesi suçun etkisini arttıracığından, bu durum cezayı arttıran bir sebep olarak kabul edilmiştir.

Tasarının üçüncü maddesinde, bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet Savcılarının bağımsız takibat yapmakla yükümlü oldukları belirtilerek, mirasçılarının başvuru ve şikayetlerine gerek kalmadan, bu suçların derhal takibine girişilmesine imkan verilmiştir.

Kanun tasarısı, Adalet Komisyonunda geniş tartışmalara yol açmıştır. Yapılan uzun tartışmalar sonunda tasarının lehinde konuşan üyeler; kanunun, bir fani şahsiyetin eleştirilmesini önlemeyi hedeflemediğini, o fani hakkında tarafsız incelemelere engel olmadığını, kanunun, laiklik prensibi ile oluşan gelişmeyi koruyacağını ve rejimin etrafında bir milli dayanışma oluşturacağını belirtmişlerdir.

Ayrıca, Atatürk'ün heykellerine yapılan saldırıların artık ölümlü hayata karışmış bir kişiye hakaret olmayıp, O'nun eserlerini hedef aldığını, saldırıların şahsi bir düşmanlığın etkisi ile yapılmayıp, devrimlere yönelik olduğunu, saldırganların cumhuriyet rejimine, cumhuriyet fikir ve hürriyetine, vicdan serbestliğine açıkça sövemediklerinden, o büyük insanın manevi varlığına saldırdıklarını, O'nun şahsına tecavüz eden, heykellerine, büstlerine kalkan ellerin aslında, Türk milletinin hürriyetine, Türk vatanına, Kemalist rejimine ve devrimlerine yönelmiş olduğunun bilindiğini ifade etmişlerdir.

Bütün bunların sonucu olarak, tasarı lehinde konuşanlar, Atatürk'ün fani hayata karışan bir milli sembol ve kurtarıcı olduğunu belirtip, Türk bayrağına bir bez parçası gözüyle bakmanın imkanı olmadığına göre, bir milletin sembolü olan büyük bir kişinin heykel, büst ve resimlerinin de herhangi bir kimsenin heykel ve büstü ile

eşit tutulmasının doğru olmayacağını ileri sürmüşler ve kanunun kabulünü istemişlerdir.

Tasarının aleyhinde bulunan üyeler ise, Atatürk'ün büyük hizmetlerini takdir ettiklerini, şahsına karşı derin bir sevgi ve saygı beslediklerini, ancak Atatürk dahi olsa bir şahsı korumak için böyle bir kanun çıkarmanın hukuka aykırı olduğunu, eğer ille de gerekli görülüyorsa, Atatürk'ün ismi kullanılmadan, TCK'nun ilgili maddelerinin değiştirilebileceğini ve TCK'da yazılı abide ve anıtların korunması hakkındaki hükümlerin bu amaca uygun olduğunu ileri sürmüşler ve tasarının reddini istemişlerdir. Adalet Komisyonunda görüşülen kanun tasarısı yediye karşı dokuz oy ile kabul edilerek genel kurula gönderilmiştir.¹⁶⁰

(ii) Kanun Tasarısının Genel Kurul Görüşmeleri

Kanunun genel kurul görüşmeleri çok çekişmeli geçmiştir. Bu nedenle genel kurul görüşmeleri başlamadan önce, konuşmalar sırasında yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için, büyük asker ve büyük reformist Kemal Atatürk'e ve O'nun devrimlerine bağlılık hislerinin ifadesi için 3 dakikalık saygı duruşu yapılması kararı alınmış ve görüşmeler yapılan saygı duruşundan sonra başlatılmıştır.¹⁶¹

DP Ankara Milletvekili Selahattin Adil¹⁶² kanuna muhalif olmuştur. Mustafa Kemal'in, memleketin gelişip yükselmesindeki önderliği ile milletin şükranını hak ettiğini, ancak her yeni düşünce ve atılımın BMM'nin onayından geçerek kanunlaştığını, bu nedenle devrimlerin milletin malı olduğunu ileri sürmüştür. İstiklal Savaşında Mustafa Kemal Paşa'yı baş üstünde tutarak canlarını veren ve yüzyıllardır büyük anane ile bağlı bulunduğu saltanat ve hilafeti memleketin hayrı için terkte tereddüt etmeyen Türk Milletinin, devam eden değişiklikleri anormal derecede hızlı bulduğunu ve bu durumun halk üzerinde nahoş izler bıraktığını söylemiştir. Dünyada hemen her milletin bazen büyük felaketlerle karşılaşarak bazı önderler idaresinde ihtilaller, devrimler yaptığını fakat başarıların bir şahsa dayandırılmasının doğru

¹⁶⁰ A.g. basmayazı, s. 4.

¹⁶¹ A.g.t.d., s. 40.

¹⁶² Selahattin Adil Paşa, Sakarya Meydan Savaşı'nda gurup komutanlığı yapmıştır. İsmail Hakkı Tekçe'nin Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan anılarında; Mangal Dağı Savaşı'yla ilgili bölümde, Atatürk'ün bu geri çekilmeye çok kızarak Gurup Komutanı Selahattin Adil Paşa'nın idam emrini verdiği, emrin Fevzi ve İsmet Paşa'ların aracılığı ile geri alındığı anlatılmaktadır. Bkz.: Özel, a.g.e., s. 271-272. Bu kanunun görüşülmesi sırasında Atatürk hakkında ifade ettiği muhalif görüşlerinin bu olaydan kaynaklandığı düşünülebilir.

görülmeyip, meçhul asker kavramıyla millete mal edildiğini belirterek, şeflik ve diktatörlük düzenini kaldıran DP'nin, böylesine şahsa özel bir kanun yapmasını da demokrasi rejimine aykırı bulduğunu ifade etmiştir.

Kanunun ikinci maddesinde, Atatürk'ün aleyhinde söylenen ve yazılanların takdirinin savcılara bırakılmasıyla ve hakaret içerir bulunanların cezalandırılmasıyla vatandaşın söz hakkının yok olacağını ileri süren Selahattin Adil, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Arkadaşlarım, sözlerim gayet açıktır. Memleketimiz büyük bir tekamül geçirmiş, inkılap yapmış ve bu bakımdan bütün Şark milletlerine nümune ve rehber olmuştur. Mustafa Kemal Paşanın bu inkılapdaki büyük hissesi hiçbir zaman inkar edilemez. Fakat bu tekamül ve inkılabı yalnız bir şahsın eseri saymak ve bunda milletin ve milletin diğer büyüklerinin hisselerini nazara almamak tarihe ve millete karşı büyük bir ihmal teşkil eder. Herkes bilir ki bu tekamül ve inkılap iki asır evvel başlamıştır. Devam etmektedir ve edecektir. Mustafa Kemal Paşa bu tekamülün semerelerini toplamakta büyük bir gayret ve cesaret göstermiş, vazifesini ifa etmiştir.”¹⁶³

DP Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu da, tasarıya muhalif olduğunu belirtmiştir:

“...Anayasamızın 69 ncu maddesi mucibince Türkler kanun karşısında eşittirler, her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrılıkları kaldırılmıştır....Atatürk her şeyden evvel Türk'tür. Bütün Türkler için mevzuu Ceza Kanunu neden Atatürk için mevzubahis olmasın ? Türkler hukuken müsavi değil midirler, kanun önünde eşit değil midirler. Anayasamızın 69. maddesi bunu amir değil midir ?...”¹⁶⁴

diyerek, Atatürk'ün sağlığında onu korumaya yeterli olan TCK'un şimdi neden yetersiz kaldığını sormuş, Türk milletinin güvenliği için yeterli olan TCK'un, hukuken bir Türk vatandaşı olan Atatürk'ün güvenliği açısından yetersiz görülmesini eleştirmiştir. O'nun kişisel yararları için özel bir kanun çıkarılmasının hukuki eşitliği yok edeceğini, bu durumun ise, Atatürk'ün ruhunu rencide edeceğini belirtmiştir.

¹⁶³ A.g.t.d., s. 43.

¹⁶⁴ A.g.t.d., s. 43-44.

DP Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ da muhaliflerdendir. Böyle bir kanun çıkarmanın, aradan 30 sene geçtikten sonra Atatürk'ün ölümsüz manevi varlığını, kahraman ve kurtarıcı şahsiyetini, yaratıcı ve devrimci atılımlarını milletçe takdir edememek, devrimlerinin sarsıldığını, kör taassubun homurdanmaya, irticain hortlamaya başladığını kabul ve ilan etmek anlamına geleceğini ifade etmiştir.

Bu tasarıyla, 22 milyon Türk'ün içinden çıkmış olan birkaç meczup veya kanı bozuğun alçakça hareketlerini bütün millete değilse de, milletin çoğunluğuna mal etmenin psikolojik sakıncalar doğuracağını, 14 Mayıs devrimini yaparak siyasi rüştünü kazanmış olan Türk milletinin yaptığı ileri ve çağdaş atılımları istemeyen düşmanlarımızın yapılanları suni, geçici, ve zorla yaşatıldığı gibi propagandalar yapacağını ve bunun da politik sakıncalar doğuracağını, ayrıca Atatürk'ü, devrimlerin kurucusu ve koruyucusu olarak minnetle andığımızı fakat bu eserlerin kaynağı ve dayanağının Anayasa olduğunu, Atatürk'ü korumak için O'nun en büyük eseri olan Anayasanın hükmüne aykırı hareket etmenin de hukuki sakıncalar doğuracağını belirtmiştir. Anayasanın 69. maddesinin; Türklerin kanun karşısında eşit olduğu, sınıf, aile ve kişi imtiyazının kaldırılmış ve yasak edilmiş bulunduğu prensibinin, hazırlanan bu tasarıya aykırı olduğunu söyleyerek, Atatürk'ün hayatta olması halinde, aile ve sınıf ayrıcalığı kavramını ortadan kaldırmış olan bizzat kendisinin bu kanunu onaylamayacağını ifade etmiştir.¹⁶⁵

Kanuna muhalif olanlardan biri de, DP Çanakkale Milletvekili Bedii Enüstün'dür. Dünya ve insanlık tarihinde rastlanmayan bir olay karşısında bulunduğumuzu, Türkiye Cumhuriyeti kurucularından, büyük asker, büyük reformist Kemal Atatürk'ün manasız bir kuruntu, lüzumsuz bir heyecan baskısıyla ideolize edilmek istendiğini ileri sürerek, millete mal olmuş devrimleri, reformları, bir şahsın taştan veya topraktan yapılmış heykelinde arayan ve bir kağıt üzerindeki resminde sembolize eden zihniyetten ileri demokratik hamleler beklenemeyeceğini, kitlelerin şereflerinin tek bir şahıstan yansıyamayacağını, milletlerin hayatındaki bütün zaferlerin, başarıların, reformların, bunları gerçekleştirirken ölen milyonlarca vatan evladının kanlarının bedeli olduğunu ifade etmiştir.

¹⁶⁵ A.g.t.d., s. 45-47.

Enüstün ayrıca, Türk varlığının gerçek sembolünün şanlı Türk bayrağı olduğunu, bundan daha kutsal bir sembol yaratmaya gerek olmadığını, ticari kazanç amacıyla yapılan büstlerin ne Atatürk'ün ne de Türk milletinin sembolü olamayacağını ifade etmiştir. Atatürk'ün sembol olarak Türk bayrağıyla karşılaştırılmayacağını söyleyen Enüstün, Atatürk'ün nihayet bir insan hayatı yaşadığını, devrimler sırasında kendisine yardımcı olan pek çok kişinin halen hayatta olduğunu ve onların da küçük çapta devrimlerin sembolleri olarak ortaya çıkabileceklerini hatırlatmıştır.¹⁶⁶

DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci, dünyadaki devlet adamları arasında en büyük yeri alan Atatürk'ün, tarihin malı ve benzersiz bir insan olduğunu, Türk milletinin kalbinde eşsiz bir yer alan bu saygıyı kanun hükümleriyle zorlamaya kimsenin hakkının olmadığını, sevgi ve saygının hiçbir zaman zorlamayla olamayacağını söyleyerek, bu tasarının kabul edilmesinin, Atatürk'ün ruhuna saygısızlık olacağını, kanunun kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

CHP Mardin Milletvekili Kamil Boran aynı zamanda Adalet Komisyonu üyesi olarak, kanuna muhalif olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün manevi varlığına ve maddi hatıralarına yönelen saldırıların dikkat çekecek bir dereceyi bulmuşsa - ki bu kanun tasarısının sevki bunu göstermektedir- bunun sebebinin, cezai yaptırımların yetersizliği değil, demokrasi ve hürriyete yanlış anlam veren veya verdiren zihniyet ve bu konularda Hükümet ve Hükümetin emrindeki sorumlu organların takındıkları kararsız tutum olduğunu söylemiştir. Zamanında basiretli hareket edilip uygun tedbirler alınabilmiş olsaydı, bu gün için böyle bir kanun tasarısına gerek kalmayacağını belirtmiştir.

Seyhan Bağımsız Milletvekili Sinan Tekelioğlu da, bu millet içinde Atatürk'ün aleyhinde çok az kişinin olduğunu, bu durumun kanuni yaptırımlara dayanmayıp, Türk milletinin vicdanının onu sevmeye kendini mecbur etmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. 30 seneden beri BMM'nin çıkarmış olduğu kanunlar içinde buna benzer tek bir kanunun, Tahriri Sükun kanunu olduğunu belirterek tasarının karşısında olduğunu ifade etmiştir:

¹⁶⁶ A.g.t.d., s. 48-49.

“...Bu millet asla ve hiçbir zaman Atatürk’ün manevi şahsiyetine hürmetten ayrılmış değildir. Bu adeta Türk milletine bir iftiradır. Türk milleti hiçbir zaman Atatürk’ün inkılaplarına karşı koymak sevdasında değildir ve koymayacaktır... Atatürk en tehlikeli zamanda Türk milletinin başından hilafeti bir saatte hudut haricine çıkardı. O zaman yapılmış olan kanunlar kafi gelmiyor mu ki bu kanunu getirerek Türk milletinin huzur ve sükununu ihlal ediyoruz ... Bu kanun Anayasaya aykırıdır... Anti demokratik kanunların başında bu gelir. Çünkü bu kanun bir defa hürriyeti kelamı [söz hürriyetini] tamamiyle selbedecektir [kaldıracaktır]... Bu gibi tehlikeli kanunlarla memleketin hürriyetini boğmak hiç kimsenin elinde değildir. Hiç kimsenin hakkı değildir...Atatürk’ün resmi olan bir gazeteyi alsak ve kazara o gazeteye helva sarsak, vay sen Atatürk’ün resmi olan bir gazeteye helva sardın diye mahkemeye mi verileceğiz ? (Dikkatli ol sesleri). Ben mecbur değilim esaret altında yaşamaya....”¹⁶⁷

Adalet Bakanı, DP Edirne Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu, kanunun çıkması gerektiğini söylemiştir. 15 gün içinde memleketin muhtelif yerlerinde Atatürk’ün resimlerine, büstlerine bir çok saldırılar yapıldığını belirterek, eleştirilerin 2-3 noktaya dayandığını, birincisinin; kanunun Anayasaya aykırı olduğu, ikincisinin; antidemokratik olduğu, üçüncüsünün de; bir şahıs için kanun yapılamayacağı olarak belirtildiğini ancak, Hükümetin kanunu sevk ederken böyle bir çelişkili durum görmediğini, aksine bu kanunun ruhunda memleketin selameti ve güvenliği bakımından önemli bir kuvvetin saklı olduğunu iddia etmiştir.¹⁶⁸

Atatürk’ü Koruma Kanunu hakkındaki konuşmaların genelde aleyhte cereyan etmesi üzerine Başbakan Adnan Menderes söz istemiştir:

“... Bu kanun sureti katiyede ne bir tavrı sükun kanunudur, ne de vicdanları, tenkit hürriyetini, fikir hürriyetini baskı altında bulandıran bir kanundur...Atatürk ne yaptı ? Hepimiz burada sevdiğimizden, saydığımızdan bahsettik. Büyük eserler yaptı dedik. Bunda hepimiz beraberiz. Buna rağmen aramızdan ayrılmış, hakkın rahmetine kavuşmuş bir insanın, bir Türk büyüğünün maruz kalmakta olduğu hareketleri önlemek ve bunun memlekette yarattığı teşevvüşü [karışıklığı], fikirlerde yaptığı, vicdanlarda yaptığı huzursuzluğu önlemek için tedbir almak mevzubahis olunca hayır diyoruz. Kanuna hacet

¹⁶⁷ A.g.t.d., s. 51.

¹⁶⁸ A.g.t.d., s. 58.

yok, neden ? Sevgi vicdanlardaymış. Arkadaşlar; vicdanlarda yer tutan, sevgi kazanan, hürmet kazanan eserlerin mefhumların muhafazası, kanun vazı [kanun koyucu] için bir vazife teşkil eder...Arkadaşlar, biz, tenkit hürriyetini kaldırmıyoruz... Onun eserlerinden bu günün zihniyetine uymayanlarını kabul etmemekte, tenkid etmekte elbette devam edeceğiz. Bizim maksadımız tenkid hürriyetini, vicdan hürriyetini, fikir hürriyetini takyit etmek [sınırlamak] değil, tahkir [hakaret] ve terzil [aşağılama] hürriyetini kaldırmaktır. Biz bunu istiyoruz. (Soldan bravo sesleri, alkışlar)... Tenkit hürriyetini kaldırmıyoruz, hakaret ve rezil etme hürriyetini ortadan kaldırmak istiyoruz... Sınıf yaratacakmışız, ayrılık yaratacakmışız. Medeni kanunda hüküm varmış, varisi takip edermiş. Bizim gibi fanilerin varisleri belki takip edebilirler, fakat Atatürk gibi bir insanın, gelmiş ve gelecek nesillere hakim olmuş ve olacak bir insanın icraatını yaparken zarar verdiği pek çok menfaat çevreleri olacaktır. Bu insanların yapacağı hakaretleri sadece tek başına kalmış hemşiresinin takibine bırakmak asla doğru değildir. Muhterem arkadaşlar; karışıklıkları önlemek için Atatürk heykellerini Hükümete bir hücum vasıtası olmaktan çıkarmanız çok yerinde olur kanaatindeyim...”¹⁶⁹ diyerek kanun tasarısını savunmuştur.

Ardından Yozgad Milletvekili Avni Doğan, CHP Grubunun görüşünü belirtmek üzere söz almıştır. Kanun tasarısının gerek Hükümet ve gerekse Adalet Komisyonunca hazırlanmış olan gerekçelere uymadığını, bu gerekçelerde; heykel ve büstlere yapılan saldırıların asıl hedefinin Türk Cumhuriyeti ve Türk devrimi olduğunun açıkça belirtilmesine rağmen, hazırlanan metinde, asıl hedefin metnin dışında bırakıldığını ve sadece taş ve tunçtan yapılmış büst ve heykellerin korunmasının göz önünde tutulduğunu belirtmiş, asıl hedefi bırakıp şekli korumaya yarayan bu metnin amacına ulaşacak hale getirilmesini gerekli gördüklerini ifade etmiştir.

Bunun üzerine yeniden söz alan Başbakan Adnan Menderes:

“... Geriye gitmemek için biz taş, toprak dedikleri heykeller ve heykelciklerde manasını bulan ileri hareketi toptan görmekteyiz... Ve bu tecavüzü bir geriye gitmenin alameti olarak mütalaa ediyoruz...Biz Atatürk’ün inkılaplarını, yaptıklarını, yapmadıklarını konuşabiliriz...Biz kayıtsız şartsız ne varsa onların hepsini müdafaa etmek değil...Fakat hepimiz bilirsiniz ki, Atatürk müspet, menfi, ileri, geri bütün hayatının muhasebesi

¹⁶⁹ A.g.t.d., s. 57-59.

yapıldıktan sonra büyük adamdır, ileri adamdır, memleketi kurtaran adamdır ve ileri gören prensiplerinin galip vasfının ekseriyeti kahiresi [ezici çoğunluğu] bu memleketin yararına olan prensiplerdir ve bunlar onun şahsında, şahsiyetinde, hüviyetinde hatırlanır. Biz bu noktadan hareket ederek heykellere tecavüzü geriye doğru bir hareketin sembolü olarak kabul ve mütalaa ettik. Bundan kimse bir şey kaybetmeyecektir. Bundan inkılap kuvvet bulur...”¹⁷⁰ diyerek saldırıların devrimlere yönelik olduğuna dikkat çekmiştir.

Başbakanın konuşması ve bir takım usul tartışmalarından sonra 72. birleşimin ilk oturumu sona ermiştir.

İkinci oturumun başında söz alan DP İstanbul Milletvekili Füzulan Tekil kanunun çıkmasına taraftar olmuştur:

. “...Arkadaşlar; şayet sadece inkılapları koruyacak olursak Atatürk kanununu bu gün burada kabul etmeyecek olursak işte o inkılaplara saldıramayan insanlar tek açık kapı olarak bunu bulacaklar ve Atatürk’ün her türlü eserine saldırma yoluna gideceklerdir. İtiraf etmek gerekir ki, kültür sistemimizi henüz tam olarak yerleştirmemiş bulunduğumuz şu sıralarda vatandaşlar içinde masum vicdanlı, çabuk aldanabilecek insanlar da yok değildir. Bunları yetiştirinceye kadar, yetiştirme yolunda tam bir garanti tesis edinceye kadar elbette kanuni müeyyidelerle bu inkılap müessesesini koruyacağız arkadaşlar...”¹⁷¹

DP Zonguldak Milletvekili Abdürrahman Boyacıgiller lehte ya da aleyhte değil kanun hakkında konuşmak üzere söz almış ve kanuna farklı bir açıdan bakmıştır.

“...Muhterem arkadaşlar, ben bu işin prensibindeyim. Şahıs için kanun çıkaramayız çünkü Anayasaya muhalif olur. Eğer memleketimizde Türk büyüklerini korumak istiyorsak bendeniz bir değiştirge teklif ettim. Burada Ölü Türk Büyüklerini Koruma Kanunu ismini vermek suretiyle kanunun bu mahiyeti almasını teklif ediyorum...”¹⁷²

DP Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger; her şeyden önce Anayasayı korumak zorunda olduklarını, tasarının Anayasa ile uygunluğunun araştırılması gerektiğini, bu nedenle kanunun Anayasa Komisyonuna havale edilmesinin doğru

¹⁷⁰ A.g.t.d., s. 62-63.

¹⁷¹ A.g.t.d., s. 65-67.

¹⁷² A.g.t.d., s. 67.

olacağını, tasarı hakkındaki bazı şüpheli görüşlerin ortadan kaldırılmasından sonra kanunun tümü üzerindeki görüşmelere geçilmesinin doğru olacağını ifade etmiştir.¹⁷³

DP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu da tasarıya muhalif olduğunu belirtmiştir. Atatürk gibi eşsiz bir kahraman için bile olsa bir şahsı hedef alan böyle bir kanunun, ancak bir orta çağ zihniyetinin, totaliter rejimin eseri olabileceğini, bu memlekete düşünce ve vicdan hürriyeti ve demokratik bir hava getirmek gibi tarihi bir vazife yüklenmiş bulunan 9'ncü BMM'nin kanunu olamayacağını, bu kanunun, kötü ellerde Atatürk'ü alet ederek vatandaşlar arasında huzursuzluk yaratmak, baskı unsuru olmak ve kamu vicdanını rencide etmekten başka bir etki yaratmayacağını belirterek, O'nun eser ve devrimlerine de layık olduğu sevgi ve saygıyı kamu vicdanının takdir etmesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁴

Kanuna muhalif olanlardan birisi de DP Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik'tir. Kanunun gerekçesi ile birlikte göz önüne alındığında, Hükümetin hem Atatürk'ü hem de devrimleri korumak endişesine düştüğünün görüldüğünü, yani bu memlekette hem Atatürk sevgisinin hem de devrimlerimizin tehlikede olduğunun düşünüldüğünü, oysa gerçekte ne Atatürk sevgisinin ne de devrimlerimizin tehlikede olmadığını, ancak belki memleketin huzurunun tehlikede olduğunu, huzuru bozmak isteyenlerin de Hükümetçe bilindiğine göre Hükümetin görevini yaparak bu kişileri tepelemesini istemiştir. Atatürk'ü bu kanunla sevdirmek gibi bir hafiflikten kendimizi kurtarmamızı, dolayısıyla bu kanunun Yüksek Mecliste kabul edilmemesini temenni ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵

DP İzmir Milletvekili Behzat Bilgin kanunun çıkmasına taraftar olduğunu şu sözlerle belirtmiştir:

. "...Bu bir şahıs kanunu değildir. Bir şahsı korumaya matuf bir kanun hiç değildir. Sadece milli mukaddesata saygı gösterilmesini amir bulunan hukuki normun bir ifadesidir..."¹⁷⁶

¹⁷³ A.g.t.d., s. 68.

¹⁷⁴ A.g.t.d., s. 70.

¹⁷⁵ A.g.t.d., s. 70-71.

¹⁷⁶ A.g.t.d., s. 74.

Yeterli çoğunluğun kalmadığı anlaşıldığından, görüşmeler bir sonraki birleşime bırakılmıştır. 73. Birleşimin açılışında, Adalet Komisyonu Sözcüsü ve DP Ankara Milletvekili Hamid Şevket İnce kanunu savunmak üzere söz almıştır; 1918 Mütarekesinin simsiyah günlerinde Türkiye’de vatansız bir toprak, topraksız bir vatan olduğunu, toprağımızın tarihsiz ve coğrafyasız kaldığını, Türk Milletinin bir ahali yığını manzarası gösterdiğini ve bu manzaranın bizim için kıyamet kopması demek olduğunu, tam bu sırada Tanrının bir adam yarattığını ve bu adamın o kıyamet içinde milletin başına geçerek, yıllarca savaşarak bağımsız bir vatan ve şerefli bir bayrak yarattığını, bu kurtarıcının adının Mustafa Kemal olduğunu ve bazı kırılmalı ellerin bu gün bu Mustafa Kemal’in heykellerini yıktıklarını belirterek, Atatürk’ün manevi kişiliğine ve heykellerine saldırıyı yasaklamayı acı da olsa gerekli bulduklarını ifade etmiştir. Atatürk’ün heykellerinin çoğunu yapanlar yabancılar ve bunun üzüntüsü yaşanırken, o büyük Türk’ün heykelini bir haftada ayrı ayrı 10 Türk’ün elinin yıkmasının ıstırabına Türk milletinin aydınlarının katlanamayacaklarını ve bu ıstırabın sebeplerinin kanunla önlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kemalist rejimin, millileşme ve çağdaşlaşma kurallarına dayandığını belirten Adalet Komisyonu Sözcüsü İnce, bu kuralların korunması için milli dayanışma sağlayacak olan böyle bir kanunun derhal çıkarılmasını isteyerek “Şahıs için kanun yapmak doğru değildir” diyen arkadaşlarına şu kanunların TBMM tarafından çıkarılmış olduğunu hatırlatmıştır;¹⁷⁷

- 1- 144 no lu Atatürk’e Başkumandanlık tevcihine dair olan kanun,
- 2- 153 sayılı Atatürk’e Gazi unvanının tevcihine dair olan kanun,
- 3- 1596 sayılı Mustafa Kemal Köprüsü hakkındaki kanun,
- 4- 2307 numaralı Medeni Kanunun mahfuz hisse hakkındaki hükmünün Atatürk hakkında cari olamayacağı hakkında kanun,
- 5- 2622 numaralı Atatürk soyadının başkaları tarafından alınamayacağına dair kanun,
- 6- 4677 sayılı Atatürk’e Anıt-Kabir yapılmasına dair kanun.

¹⁷⁷ **TBMM TD** (Dönem IX), C:7, B: 73 (07.05.1951), s. 82.

Bu kanunların mevcut Anayasanın yürürlükte bulunduğu zamanlar içinde çıktığını, şimdi ise şahıs için değil (çünkü Atatürk artık şahıs değildir, fani hayata veda etmiş büyük manevi bir varlıktır) ama O'nu ve eserlerini hakaret ve saldırılardan korumak için kanun yapılacağını ifade etmiştir. 4695 sayılı Anayasa'nın 104. maddesi ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 69. maddesinde: “Türkler, kanun nazarında müsavi ve bilaistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur [kaldırılmış ve yasaklanmıştır]”¹⁷⁸ ifadesinin bulunduğunu, anlamı çok açık olan ve sadece yaşayanlar arasında ayrıcalık tanımayan bu maddeye ölüleri de katmanın hukuken imkansız olacağını belirtmiştir. Çıkarılmak istenen bu kanunla, Atatürk'ün manevi varlığını ve Türk aydınlarına emanet ettiği Cumhuriyeti korumak isteğinde olduklarını belirtmiştir.

DP Manisa Milletvekili Muhlis Tümay da kanunun çıkmasına taraftar olduğunu söylemiştir. Bu tecavüz ve hakaretlerin birer meczup hareketi olmadığını, ülkenin değişik köşelerinde başlayıp, Hükümetin hazırlıkları sırasında birden durmuş olmasının, bu hareketlerin bir plan içinde, karanlık bazı odaklardan idare edildiğinin göstergesi olduğunu, dolayısıyla, bu durumu çok önemsemek gerektiğini ve Hükümetin bu teklifinin çok haklı ve isabetli olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹

DP İzmir Milletvekili Necdet İncekara, Atatürk'ün manevi varlığına yapılan saldırıların O'nu sevmek veya sevmemekle ilgili olmadığını, hedefin Atatürk devrimlerini ve memleketin asayişini bozarak, geriye dönmek için zemin yoklamak olduğunu söylemiştir. Bu olayların, içerden geldiği kadar dışarıdan da gelmiş olabileceğini, dolayısıyla bütün muhalif arkadaşların hükümetin görüşüne katılmalarının uygun olacağını belirtmiştir.

Bağımsız İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar, Atatürk'e yapılan saldırıları çirkin ve iğrenç olarak nitelendirmiş, Atatürk için özel kanun çıkartılmasını eleştirmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

“... Cumhuriyetin banisi olan Atatürk'e, çirkin ve hepimize çok kötü gelen iğrenç tecavüzler olmuştur. Bu tecavüzleri, emin olun arkadaşlar, (her sınıf halk arasında dolaşan

¹⁷⁸ A.g.t.d., s. 82.

¹⁷⁹ A.g.t.d., s. 85.

bir vatandaş olarak söylüyorum) beş, on mütecaviz müstesna millet arasında takdir eden hiç kimse olmamıştır. (Bravo sesleri ve alkışlar) İşte bundan dolayı failerin süratle kanun çerçevesi içinde en yüksek cezaya çarptırılmasını Hükümetten temenni ve hatta talep ediyoruz...Fakat bunun için yeniden bir kanun yapmak, Atatürk'ü tarihten önceki Asuriler, Babillilerin yaptığı gibi Allahlaştırılmış, putlaştırılmış insanlar arasına koymak isteyen bir kanunla gelmek aleyhinde düşünen ve buna taraftar olmayan arkadaşlarımız vardır...Asırlardan beri büyük insanlar, büyük rejimler yetiştirmiş bir millet en nihayet yirminci asırda bizim devrimizde Atatürk'ü yetiştirmiştir...Binaenaleyh bu milleti Atatürk yoktan var etmiş değildir, Atatürk bu milletin evladıdır. (Bravo sesleri)...Müsaade ederseniz bu inkılaplara Cumhuriyet inkılabı, Türk Milletinin inkılapları diyeyim. Gerçi bunun son safhasını ve en yüksek şeklini Atatürk vermiştir. Fakat Atatürk de bu memleketin evladıdır. İnkılaplar da bu milletin inkılabıdır...Ceza Kanunundaki hükmü bir tarafa koyarak sadece heykel kırmak veya Cumhuriyetin banisi Atatürk'e dil uzatmak gibi bir saygısızlığın önüne geçmek için yeni bir kanun yapmayı bir şark zihniyetinin mahsulü diye telakki ederim...Atatürk'ü adeta bir put haline sokmak, inkılapları bir nevi müstehase [fossil] haline getirmektir ve bu tenkid hürriyetine mani olacak bizim ileriye doğru gitme hareketimize de engel olacaktır...Bu tasarıya rey vermek, demokrasi zihniyetinin ölümü demektir. (Sağdan, bravo sesleri)...Aziz arkadaşlarım, ben hissimle, heyecanımla bu tasarının şiddetle geçmesini istemekle beraber, sükun ve mantıkla, memleketin istikbali, fikir hürriyeti gibi birçok şeyler düşünürken hayır diyorum...Ben burada ne kabul ne de reddini isteyeceğim. (Ne olacak sesleri ?) İstedığimi söyleyeceğim. Bu kanun olduğu gibi komisyona iade edilip yeni baştan müzakeresini daha fazla teenni [dikkatle], daha dramatik pathetique [dokunaklı] vaziyetlere düşmeden sükun ile üzerine karar almamız lazımgeldiğine inanıyorum. (Alkışlar)...¹⁸⁰

diyerek devrimlerin Atatürk'le birlikte anılmasının doğru olmadığını ve devrimlerin Türk Milletine ait olduğunu ifade etmiştir.

DP Çankırı Milletvekili Kazım Arar kanunun çıkmasına karşı olduğunu şöyle ifade etmiştir;

“...Yalnız Milli Mücadelenin değil, asırlar boyu şanlı zaferlerini altın varaklarla yazdıran memleketin kurtarıcısı Büyük Türk Milletinin başında piştarlık [öncülük] yapan

¹⁸⁰ A.g.t.d., s. 89-92.

Büyük Kumandan Gazi Mustafa Kemal'in ben de manevi huzurunda saygı ile eğilirim... Hakikat çıplaklığı sever. Atatürk'ün kapatılacak, gizlenecek, söylenmesinden tevakkü edilecek [çekinilecek] bir taraf mı vardır ki milletin ve matbuatın ağzını kapatalım... Muhterem arkadaşlar; böyle bir kanunu ben şahsan Büyük Ata'ya hürmetsizlik sayıyorum. Bu kanunun manası Türk milleti sana saygısızlık göstermeye başladı, amma biz bunu kanunla önledik. Umumi efkarı [kamuoyunu] susturduk, demek olmaz mı? ...Diğer arkadaşlarımızın belirttiği gibi bu teklif Anayasaya aykırıdır. Atatürk'ün en büyük eseri olan Anayasayı ihlaldir...Arkadaşlar, Atatürk'ün inkılabı ve eserleri hakkında mevzuatımızda kafi derecede müeyyide vardır. Eğer kafi gelmiyorsa arttıralım, fakat şahıslar hakkında kanun çıkarmıyalım. Böyle bir usulü biz ihdas etmiyelim [kurmayalım] ...Bence bu kanun Atatürk'ün lehinde değil bilakis aleyhinde netice verir. Tasarımın reddine ben de taraftarım.”¹⁸¹

DP Diyarbakır Milletvekili Ferit Alpiskender, 9. BMM'nin ıslahatçı bir meclis olarak toplandığını, hiçbir fert için ayrıcalık ve hiçbir konuda baskı tanımayacağını, kanunları sadece kamu ihtiyacının ifadesi olarak ele alacağını, Atatürk'ün bile vefatından önce yanındakileri çağırarak **“Tarih benim için hiç olmazsa üç satır yazacaktır, iki satırının lehimde olduğunu biliyorum; üçüncüsünün lehte olduğunu kabul etmiyorum”**¹⁸² dediğini belirterek,

“...Fertler ölmüş olsa bile hatıralarına karşı sövme ve hakareten dolayı cezalar vardır. Biz bu cezaları icabederse şiddetlendirelim. Ata'nın bir mirasçısı olan Atatürk'ün hemşiresinin dava açma hakkı bulunmasına rağmen müddeiumumilere de dava açmak hakkını verelim...”¹⁸³ diyerek kanun tasarısına karşı çıkmıştır.

DP Niğde Milletvekili Hüseyin Ülkü ise;

“...Davaların takibini Atatürk'ün hemşirelerine bırakmak ve dedikleri gibi ona yardım edecek fedakar avukat arkadaşlara terk etmek kafi değildir. Kaldı ki Atatürk'ün hemşiresi de nihayet bir fanidir. Öldüğü takdirde avukatların takip salahiyetleri de olmayacağına göre kanunun kifayetsizliği [yetersizliği] kendiliğinden meydana çıkar...Bu işi savcıya vermekte ne mahzur, ne zarar ve ne gibi bir imtiyaz tasavvur edilebilir?...Üzerinde

¹⁸¹ A.g.t.d., s. 92.

¹⁸² A.g.t.d., s. 95.

¹⁸³ A.g.t.d., s. 95.

hepimizin titizlikle durmak ve şiddetle müdafaa etmek istediğimiz nokta Anayasaya aykırı olup olmaması meselesidir...Hakikaten Anayasa her şeyin üzerindedir...Adliye cihazında en yüksek mevkileri ihraz etmiş [elde etmiş] olan arkadaşlarımdan öğrendiğime göre bu tasarı Anayasaya aykırı olmadığıdır...”¹⁸⁴ diyerek kanunun kabul edilmesini istemiştir.

DP Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce, kanunu şöyle savunmuştur; Hakaret suçlarının şahıslara karşı ve şikayete bağlı olduğunu, fakat kazara bir jandarmaya, bir polis memuruna, bir hakime, meclise, bir bakana, veya devlet başkanına hakaret edildiği zaman, savcının kendiliğinden harekete geçtiğini, her birinin farklı cezalarının bulunduğunu, bunların kişiye özel kanunlar olmadığı gibi Atatürk için çıkarılması istenen kanunun da, bunlara benzer bir kanun olacağını belirterek kabul edilmesini istemiştir.

DP Sivas Milletvekili Nurettin Ertürk, BMM'nin istediği zaman ve istediği şekilde bir kanun yapamayacağını, kanunların da kanuna uygun olarak yapılması gerektiğini belirterek, kanun tasarısının Anayasanın 69. ve 103. maddelerine aykırı olduğunu, kanunun yorumlanması için önce ihtisas komisyonunda görüşülmesi ve bir rapora bağlanmasının şart olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

DP Isparta Milletvekili Sait Bilgiç, Mustafa Kemal'in melek olmayıp bir insan olduğunu, onun da bazı insani zaafalarının bulunduğunu, tarihçilerin bu konularla ilgili yazı yazdıkları zaman bu tasarıda belirlenen cezalardan kurtulamayacaklarını söyleyerek, tasarıda yer alan “Kemalist rejime tecavüz” ifadesinden ne anlaşıldığını sormuştur. Türkiye Devletinin şeklinin bir Cumhuriyet olduğunu ve Cumhuriyetin de tek parti, tek şef ve ısmarlama meclis devrinin zihniyeti ile bağdaşmadığını, rejimlerin şahıslara dayandırılmasının faşistlere yaraşır olduğunu belirterek, tasarıya karşı olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁶

DP Kastamonu Milletvekili Rıfat Taşkın, kanunun çıkmasını uygun bulmaktadır. Devrimlerin her birinin TCK'da az çok cezai yaptırımlarla koruma altına alındığını, ancak bu devrimleri bir bütün olarak kendi üzerinde toplayıp temsil eden ve bütün dünyanın sevgi ve saygısını kazanan Atatürk aracılığı ile devrimlere

¹⁸⁴ A.g.t.d., s. 99.

¹⁸⁵ A.g.t.d., s. 101-103.

¹⁸⁶ A.g.t.d., s. 104.

karşı yapılan saldırıların TCK çerçevesi dışında kaldığını ifade etmiştir. Kanunların boşluklarından istifade edilerek, devrimlerin bütününe hücum edildiğini, amaçlarını gerçekleştirmek için Atatürk adının kullanıldığını, bu nedenle Atatürk'ün ismi ve sembollerini ifade eden kelimeler kanunun metninde yazılmadıkça, önüne geçilmek istenen suçun unsurlarını tespit edip, nitelendirmeye imkan olmadığını belirtmiş ve milli menfaatlerimiz adına bu kanunun kabul edilmesini istemiştir.

DP Kocaeli Milletvekili Lütü Tokoğlu ise, kanunun prensip itibariyle yalnız Adalet Komisyonundan geçtiğini, Anayasaya aykırı olup olmadığını görüşmelerde açıklık kazanmadığını, Anayasa Komisyonunun görüşü alınmadan TBMM'nin bu konuda karar vermesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir.

DP Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri,

“...Böyle bir kanuna ben lüzum görmüyorum. Çünkü fayda yerine zarar getirecek, birçok masum vatandaşları belki zıندانlarda çürütecek...Atatürk'ün hizmeti çoktur. İnkâr edilemez. O'nu Türk milleti kadar düşmanları bile takdir ederler. Hizmetine mukabil millet en büyük mevkii de kendisine vermiştir...Bu geniş hudutsuz sevgi ve itimada karşı Atatürk'ün kusurları yok mudur ? Bu inkılabı Atatürk tek başına mı yapmıştır. Bu memleketi ve bu milleti tek başına mı kurtarmıştır ? Yoksa birçok ordu mensupları, yüksek rütbeli ve küçük rütbeli mesai arkadaşlarının bundan hisseleri, payları yok mudur ? Bunların da üstünde Türk milleti değil midir ? Yalnız kendisine maletmek mi lazımdır ? Onun eseri onun hakiki heykeli bu milletin kalbinde yaşmalıdır. Yoksa heykele tecavüz, büste tecavüz diyerek bunları korumak maksadiyle kanun yapmak hem kendimizi güldürmek, hem de Atatürk'ün ruhunu daha ziyade tazip etmektir [azap vermektir]. Vatandaşların hak ve hürriyetlerine de tecavüz etmektir. Mademki demokrasi idaresinde yaşıyoruz elbette söz hürriyeti, vicdan, din, ve yazı hürriyeti olacaktır...Bu kanunun aleyhindeyim, reddini talep ederim.”¹⁸⁷ diyerek kanunun çıkmasına karşı olduğunu ifade etmiştir.

DP Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu da, kanuna karşıdır. 20 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı kanunla Birleşmiş Milletler anlaşmasına katıldığımızı, bu anlaşmanın önsözünde ve birinci maddesinin üçüncü bendinde,

¹⁸⁷ A.g.t.d., s. 110-111.

insan hak ve hürriyetlerine saygı göstermeyi kabul ettiğimizi, buna bağlı olarak 3/9119 sayılı ve 6 Nisan 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Türkiye için hukuki bir nitelik kazandığını ifade etmiştir.

Beyannamenin 7. maddesinin; fertlerin kanun önünde eşitliği prensibini, 28. maddesinin ise; fertlerin hak ve hürriyetlerinin korunmasında ulusal ve uluslararası hakları olduğunun belirtildiğini, üyesi bulunduğumuz Avrupa Konseyi'nin de insan hak ve hürriyetleri yürürlükte olan kanunlarla kısıtlanırsa, kişilerin soruşturma komisyonuna ve gereğinde uluslararası adalet divanına müracaat etmek haklarını kabul ettiğini ve bu gün 60 devlet tarafından benimsenen BM kurulunun görüşünün bu olduğunu belirterek, uluslararası esaslar ve Anayasamızın Türklerin hukuken eşit olduklarını ve farklı muameleye tabii tutulamayacaklarını belirten 69. maddesi ile, hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz hükmünü içeren 103. maddesine aykırı düşen söz konusu tasarının, kendisi tarafından hazırlanan önerenin kabul edilerek Anayasa Komisyonunda incelenmesini teklif etmiştir.

Köylü Partisi Seyhan Milletvekili Cezmi Türk kanunun çıkmasına taraftar olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir;

“...Atatürk'ün inkılaplarını koruyacak bir kanun lazımdır. Atatürk'ün yalnız büstünü, heykelini değil, Atatürk'ün inkılaplarını, bütün maneviyetiyle koruyacak bir kanun lazımdır... Bu inkılaplar kanunla konmuştur, bir müddet daha kanunla korunacaktır... Biz hatta birçok nesillerin birinci vazifesi Atatürk inkılaplarını korumak olacaktır...”¹⁸⁸

Kendisine sataşıldığını söyleyerek tekrar söz alan Bağımsız İzmir Milletvekili Halide Edip Adivar,

“...İnkılaplara hürmet edelim. Fakat kendileri bunlara Atatürk inkılapları diyorlar, ...Ben buna sadece Türk milletinin büyük evladı Atatürk'ün ismi ve onun tesiriyle çıkmış olan kanunlardır demeye devam edeceğim yine inkılaplar milletindir...”¹⁸⁹

diyerek, devrimlerin Atatürk'ün değil, Türk Milletinin olduğu düşüncesinde ısrar etmiştir.

¹⁸⁸ A.g.t.d., s. 119.

¹⁸⁹ A.g.t.d., s. 120.

DP Manisa Milletvekili Fevzi Lütü Karaosmanoğlu;

“...Arkadaşlar, artık bu memlekette diller açıldı, kalemler yazıyor... Bu memlekette her Şey syleneyecektir. Bu memlekette tenkid edilmeyen adam, tenkid edilmeyen fikir kalmayacaktır. Atatürk de münakaŐa edilecektir. Fakat Atatürk, eserleriyle münakaŐa edilecektir, tezyif edilmeden [aŐađılanmadan] münakaŐa edilecektir. İŞte bu kanunun maksatlarından birisi de budur...Bazı arkadaşlar diyorlar ki; adeta Takriri Sükun Kanunu'na benziyor...Takriri Sükun Kanunu çıktığı zamanki hava, çıktığı devir ile bu günkü devre arasında büyük, nihayetsiz farklar vardır. (doğru sesleri). Bu memlekette artık Takriri Sükun Kanunu bir daha çıkmaz ve çıkmayacaktır...”¹⁹⁰ sözleriyle, kanun tasarısına destek vermiştir.

Bu oturumda son olarak DP Manisa Milletvekili, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Hükümet adına kanunun savunmasını yapmak üzere söz almıştır. Kanun hakkındaki düşüncelerin iki teze dayandığını, tasarıya muhalif olan görüşün; kanunun bir Şahsa dayandırıldığını, bunun da hem Anayasanın 69. maddesinin açık hükmüne ve hem de demokrasi kavramına aykırı olduğunu, tasarı tarafında olan görüşün de; Atatürk'ün maddi bir varlık olarak öldüğünü, manevi varlık olarak ise yaŐamakta olduğunu, onun heykeline, resimlerine, eserlerine karşı yapılan saldırıların kamu vicdanını yaraladığını, Anayasanın 69. maddesinin yalnız hayatta olan kişileri kapsadığını, bunun içindir ki; Anayasaya muhalif olamayacağı gibi, tenkit hürriyetinin sınırlandırılmasının da söz konusu olamayacağı Şeklinde belirtildiğini ifade etmiş ve tasarının kabul edilmesi için Şunları söylemiştir;

“...Arkadaşlar, gizli maksatlarla, Atatürk'n Şahsına, manevi varlığına hakaret, hücum, tahkir yollarıyla memlekette huzursuzluk yaratmak hedefini önlemek bakımından getirdiğimiz tasarı her Şeyden evvel cemiyetin bir asayiş meselesini halle matuf bir kanundur. Ondan sonra arkadaşlar, bu milletin tarihinde çok karanlık bir günde sembol olmuş olan, bir milli mücadele sembolü olmuş olan bir adamın hatırasına hürmet kanunudur.!...”¹⁹¹

¹⁹⁰ A.g.t.d., s. 123.

¹⁹¹ A.g.t.d., s. 123 - 126.

Hükümetin görüşünün belirtilmesinden sonra bir takım usul tartışmaları yapılmış ve kanun tasarısı, görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önergelerin kabul edilmesinin ardından, Anayasaya uygunluğunun araştırılması için Anayasa Komisyonu'na gönderilmiştir.

(iii) Anayasa Komisyonu Raporu, Raporun Genel Kurul Görüşmeleri ve Tasarının Kanunlaşması

Anayasa Komisyonu raporunda;¹⁹² tasarıda, Anayasaya aykırı üç durum olduğunun iddia edildiğini, ilkinin; Anayasanın 69. maddesinde, “Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile, kişi ayrıcaları kaldırılmıştır ve yasaktır” hükmünün bulunduğunu, Atatürk ölmüş olmasına rağmen, bu kanunun çıkması halinde 69. maddenin yasakladığı ayrıcalığın kendisine ve ailesine tanınacağını, böylece Türklerin kanun karşısında eşit olduğu prensibinin ihlal edileceği konusu olduğunu, ikincisinin; bu tasarının kanunların genel ve soyut olma özelliğine uymadığı konusu olduğunu, üçüncünün de; tasarının maddelerinde kullanılan (her ne surette olursa olsun tecavüz) ve (Atatürk hakkındaki eserler) tabiriyle ve (gibi) edatıyla, Anayasanın tanıdığı bazı hakları kısıtlayacağı ve suçların belirlilik esasının ihlal edilmiş olacağı konusunun olduğunu yazmıştır.

Anayasa komisyonu bu görüşleri şu gerekçelerle kabul etmemiştir.

1-Vatandaşların kamusal haklarının, 1789 Fransız İnsan Hakları Beyannameyle ilan edildiğini, Beyannamenin bizim de Anayasamıza girdiğini, kamusal hakların eşitlik ve hürriyet olarak iki sınıfa ayrıldığını, Anayasamızın 69. maddesinin bu eşitlik haklarından bahsettiğini; kanun karşısında, mahkemeler önünde, askerlikte, memurlukta, vergi vermede eşitlik gibi hususlar içerdiğini, maddedeki kişi ya da ferdin hukuki anlamda şahıs olduğunu, hak sahibi olabilmek için şahsiyetin yok olmaması yani ferdin hayatta olmasının gerektiğini, Atatürk de bu gün yaşamadığına göre kendisi için 69. maddede kastedilen manada bir ayrıcalık tanımak görüşünün doğru olmadığını, dolayısıyla tasarıda böyle bir ayrıcalık tanınmış olamayacağı için.

¹⁹² TBMM TD (Dönem IX), C: 9, B: 103 (23.7.1951)e bağlı 142 sıra sayılı basmayazıya ek, s.1-3.

2- Tasarının gerekçesinde özetle; Atatürk'ün Cumhuriyet ve devrimlerin sembolü olması nedeniyle, hatırasına ve eserlerine karşı yapılan saldırıların, Cumhuriyet ve devrimlere karşı yapılmış olacağını, bu durumun kamuoyunu derinden etkilediğini, huzur ve sükunu bozduğunu, suç sayılan bu fiillerin, toplum içinde oluşturdukları huzursuzlukla orantılı olarak cezalarının arttırılması ve hakaret fiilinden dolayı bağımsız olarak takibata geçilmesini sağlamak amacıyla hazırlanmış olduğunun belirtildiği için.

3- Bir kanunun şahsi veya özel veya genel olup olmadığının tayinindeki ölçünün, kanunun muhatabı olduğunu, eğer kanun bir şahsa veya bir sınıf ve zümreye hitap ediyorsa şahsi veya hususi, genele hitap ediyorsa genel olduğunu, tasarının, öngördüğü suçları işleyen herkese istinasız tatbik edilecek hükümleri koyduğunu, bir şahsa veya sınıfa değil, bütün ülke dahilinde bulunan herkese hitap ettiğine göre kanun genel olma özelliğini taşıdığı için.

4-Atatürk'ün hatırasına karşı işlenecek suçlar hakkında, ister Ceza Kanununda ister ayrı bir kanun halinde cezai hükümlerin bulunması ve kamu vicdanına olan etkisi bakımından bağımsız kamu davası açılması, korunmaya ihtiyacı olmayan Atatürk'ün değil, milli vicdanın ve asayişin korunması amacına yönelik olması bakımından da her hangi bir ayrıcalık taşıması anlamının çıkmayacağı için.

5- Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde istisnai ve fevkalade kanunların da çıkarılacağını herkesin bildiği ve işte bu sebeplerden dolayı tasarının Anayasaya aykırı olmadığı için.

Tasarıda kullanılan “ her ne surette olursa olsun tecavüz” ve “Atatürk hakkındaki eserler” tabirleriyle ve “gibi” edatıyla suçların belirlilik esasının ihlali yönüne gelince; her ne kadar tasarıda bulunan bu tabir ve edatlar birini cezalandırmakta kastedilen fiilleri aşan ve tenkit gibi halleri de yasaklamak ve kıyas yoluna gidilerek hiç kastedilmeyen fiilleri de içine almak gibi sakıncalar oluşturuyor ise de, tasarının komisyona yalnız Anayasaya aykırı olup olmadığı yönünün incelenmesi amacıyla gönderildiğini, komisyonun metin üzerinde ceza hukukunun esasları bakımından inceleme ve değiştirmeler teklif etmeye yetkili olmadığını, gerek bu yönlerin gerek diğer ileri sürülecek görüşlerin, tasarının Genel Kurulda

görüşülmesi sırasında dikkate alınmasını, yahut Adalet Komisyonu'na iade edilerek tekrar gözden geçirilmesinin önerilmesinin uygun olduğunu belirtmiştir.

Anayasa Komisyonu; 15 üyenin, 1 çekimser, 7 muhalif oyuna karşı, eşitlik halinde, başkanın oyunun iki sayılması üzerine, çok tartışarak, sekiz oyla tasarının Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir.

23 Temmuz 1953'te başlayan 103. birleşimde söz alan DP Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu, demokrasi yönünden bakıldığında, seçimle iktidara gelen ve halka dayanan yürütme ve icra organlarının, şahısların ve diktatörlüğün değil, demokrasinin temel koşulları olması gerektiğini, Anayasa Hukuku yönünden bakıldığında, Anayasanın 69. maddesi gereğince fertlerin kanun önünde eşit olduğunu, korumada da, cezalandırmada da eşitlik esasının yürürlükte olduğunu, dolayısıyla birisi için yapılamayan bir kanunun diğeri için yapılamayacağını, yapılırsa eşitliğin yok demek olacağını, Ceza Hukuku yönünden bakıldığında, ceza kanunlarının tüm dünyada istisnasız kamu düzeni kanunları olduğunu, bu nedenle istisna kabul edemeyeceklerini, ederlerse kamu düzenleyici özelliklerinin yok olacağını, dolayısıyla yalnız Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında bir kanun çıkarılamayacağını, sözleşme ile ilgili kanunlar yönünden bakıldığında ise, konunun içinde bulunan İnsan Hakları Beyannamesinin önsözü, birinci, ikinci, yedinci, yirmi sekizinci maddelerinde insan hak ve hürriyetlerine saygı gösterilmesine, insanların hürriyet, haysiyet, ve haklar bakımından eşit doğduklarına, kanun önünde herkesin eşit olduğuna ve bu beyannamede konu edilen hak ve hürriyetler için uluslararası yargıya başvurma hakkının tanınmış olması nedenleriyle tasarının kabul edilemeyeceğini bildirmiştir.¹⁹³

DP İstanbul Milletvekili, Anayasa Komisyonu Başkanı Fuat Hulusi Demirelli, söz konusu tasarının, TCK nun 488. madde ikinci fıkrasından¹⁹⁴ iki noktada ayrıldığını belirtmiştir. Bu ayrılıkların birincisinin, mevcut kanunda davanın, ölünün birinci derecede yakınları veya mirasçılarının şikayetine bağlı olması, tasarıda ise davanın bağımsız kamu davası olarak açılması, ikincisinin ise; cezanın

¹⁹³ A.g.t.d., s. 256-258.

¹⁹⁴ Fıkranın takibatı müteveffanın karısı ve usul ve füruu veya kardeş ve kız kardeşleri ve usul ve füruu derecesinde sıhri akrabası ve doğrudan doğruya veresesi bulunan kimseler tarafından şikayetname verilmesine bağlıdır.Bkz.: A.g.t.d., s. 259.

ağırlaştırılmış olduğudur. Demirelli, bu iki farkın Anayasanın 69. maddesinde kabul edilen eşitlik prensibini bozmayacağını ve Atatürk yahut mirasçısı lehinde bir imtiyaz teşkil etmeyeceğini ifade etmiştir. Maddenin yalnız, yaşayan vatandaşlar için geçerli olduğunu ve Medeni Kanunun 27. maddesine göre şahsiyetin ölümle bittiğini, aynı kanunun 517. maddesine göre mirasın ölümle açıldığını, 539. maddesine göre, miras açılınca ölünün alacakları ve bütün hakları ve mallarının mirasçılara geçtiğini ve bu mirasçıların ölünün borçlarından da sorumlu tutulduğu hükmünün getirildiğini söylemiştir. TCK nun 69. maddesinin, ölümle cezai ehliyetin yok olacağını bildirdiğini, ölü hakkında Ceza Kanununun kamu davasını düşürdüğünü ama hatırasına sövme ve hakaret fiillerine karşı koruduğunu, bu hükmün ölünün cezai ehliyeti kalmamasına rağmen korunma hakkı olduğundan değil ama ölüye hakaretin mirasçısının şeref ve haysiyetine saldırı teşkil ettiği için suç sayıldığını belirterek, ebediyete intikal etmiş olan Atatürk hakkında olsun, diğer rahmetli ölülerimiz hakkında olsun kanuni bir hakkın bulunmadığını, dolayısıyla bir imtiyazın söz konusu olmayacağını, kanunla korunanın, mirasçıların şeref ve haysiyetleri olduğunu ve Atatürk söz konusu olunca, milli vicdanla kamunun huzur ve asayışı olduğunu ifade etmiştir. Ölüye hakaretin mirasçısından başkasını ilgilendirmeyeceğini, ama Atatürk'ün hatırasına saldırının mirasçısı kadar milyonlarca Türk'ün kalplerinde heyecan uyandırdığını, Milli vicdanda böyle derin ıstırap uyandıran bir suçun faili hakkında mirasçıdan bir şikayet beklemezsizin kamu davası açılmasının ve yine mirasçının af ve feragatinin kamu davasını durdurmamasının nedeninin duyulan bu ıstırap olduğunu söylemiştir.

Özet olarak, bu tasarının başlığında Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında diye görünüşte bir şahıstan söz edildiğine bakılmaksızın, Atatürk'ün hatırasına, heykel ve büstlerine karşı işlenen suçların içyüzünde rejime hatta Anayasamızın 69. ve 70. maddelerindeki eşitlik ve hürriyet esaslarına karşı sistemli bir saldırı görüldüğünü, görünüşte Atatürk'e karşı işleniyor sanılan suçların, gerçekte milli ve toplumsal yapımıza ve bizzat Anayasamıza karşı işlendiğini, tasarının Anayasaya aykırı olmadığı gibi aksine Anayasanın esaslarını korumayı hedeflediğini belirtmiştir.¹⁹⁵

¹⁹⁵ A.g.t.d., s. 259-261.

DP İzmir Milletvekili Behzat Bilgin kanunun çıkmasını şöyle savunmuştur;

“... Önümüzdeki mevzu bu memleketin milli vicdanını ve huzuru emniyetini mi, yoksa Ticanilerin serbestliğini mi iltizam edeceğimiz [taftarı olma] mevzuudur ? Pek tabiidir ki biz amme nizamının korunmasında ve Atatürk’e borçlu olduğumuz sevginin rencide edilmemesinde ısrar edeceğiz...Şimdi acaba, Atatürk’e bir imtiyaz veriliyor ve o da bu kanun ihlal edildiği bir anda gelip de her hangi bir hak iddiasında mı bulunabilecektir ? Elbette böyle bir şey varit değildir. Dolayısıyla Atatürk için bir imtiyaz ne mevcuttur, ne mutasavverdir [tasavvur edilebilir] ...Hepimiz seçmenlerimizle karşılaştığımız zaman şu suale muhatap olduk: Neden uzatıyorsunuz, neden bu kanun çıkmıyor ?....”¹⁹⁶

Başkanın verdiği aradan sonra İkinci oturum açılmıştır.

CHP Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen kanunun çıkmasını istemektedir. Bu olaylara karşı, zamanında yapılan uyarılarla tedbirler alınıp harekete geçilebilmiş olunsaydı bu menfur hadiselerin bu gün yaşanmayacağını belirterek, düşmanların memleketimizi içerden çökertmek için devrimlerin din ile çatıştığını ve dine aykırı olduğunu, Atatürk’ün dinsiz olduğunu yaydıklarını, bütün bunların aslında doğru olmadığını, kanun eğer ret edilirse, sebebine bakılmaksızın, saldırganların cesaretini arttırıp, onları anarşiye ve ihtilale götüreceğini, bunun sorumlusunun da meclis olacağını ifade etmiştir. Sökmen sözlerini şöyle bitirmiştir;

“...Arkadaşlarım, böyle ince eleyip sık dokunsaydı veya noksanlar ve usuller aransaydı birçoklarınızın içinde bulunduğu ve babasından işitip tarihte okuduğu Milli mücadeleler veya İstiklal Muharebesi olmaz, inkılaplar yapılamazdı, mücadele olup inkılaplar yapılmazdı, bizler değil, ticaniler bile burada bulunamazdı. Hulasa bu itibarla da kanunun kabulü hepimizin borcumuz değil midir, arkadaşlarım ?....”¹⁹⁷

DP İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol da Kanunun çıkmasına taraftardır. Medeni bir ortamda yaşamının, güzel sanatların bu memleket evlatlarını ruhen ve fikren aydınlatmasını putperestlik sayacak kadar barbar bir zihniyeti tasfiye edici tedbirler almanın nasıl Anayasaya aykırı olabileceğini sorarak, bu Anayasaya o menfi zihniyeti kademe kademe tasfiye ederek ulaştığımızı belirtmiş ve

¹⁹⁶ A.g.t.d., s. 264.

¹⁹⁷ A.g.t.d., s. 266-268.

“...Arkadaşlar, hep birlikte hareket ederek, karanlık kafalara ve menfi ruhlara verilmesi lazım gelen cevabı, derhal verelim...İnkılaplarımız umumi itiyatlarımız haline geleceği güne kadar bu kanuna ve buna benzer kanunlara elbette bu Mecliste yer verilecektir. (Alkışlar)...”¹⁹⁸

diyerek kanunu çıkmasını savunmuştur.

Kanun tasarısı hakkında görüşmelerin yeterliliği önergelerinin okunması istekleri, Başkanın “...Bu mühim bir kanundur. Kifayeti icabettirecek kadar konuşmamış bulunuluyor. Onun için kifayet takrirlerini okutmuyorum”¹⁹⁹ sözleriyle reddedilmişse de uzun süren usul ve görüşmelerin yeterliliği önergelerinin tartışılmasından sonra “**Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısının**” Anayasaya aykırı olmadığına dair Anayasa Komisyonu Raporu oylanarak kabul edilmiştir.²⁰⁰

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin bitmesine rağmen, Başkanlığa verilen çok sayıda önerge ile, Anayasa Komisyonu raporunun tekrar incelenmesi için Adalet Komisyonuna gönderilmesi istenmiştir. Yine bir takım tartışmalardan sonra tekrar Adalet Komisyonuna gönderilmesi kabul edilmemiş ve tasarının maddelerine geçilmiştir. Görüşmeler sonunda maddeler 50 ret, 6 çekimser oya karşı 232 oyla²⁰¹ aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir.²⁰²

“MADDE 1. “Atatürk’ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk’ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk’ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarıki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.

¹⁹⁸ A.g.t.d., s. 270.

¹⁹⁹ A.g.t.d., s. 272.

²⁰⁰ A.g.t.d., s. 278.

²⁰¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 57.

²⁰² **TBMM TD** (Dönem IX), C: 9, B: 104 (25.07.1951), s. 324.

MADDE 2. Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır.

MADDE 3. Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı cumhuriyet savcılıklarınca re'sen takibat yapılır.

MADDE 4. Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 5. Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.”

Böylece, TBMM'nin görüşmeleri belki en tartışmalı geçen kanunlarından birisi olan “**Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun**”, 7872 sayı ve 31 Temmuz 1951 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁰³

d- CHP Mallarının Tasfiyesi ve Halkevlerinin Kapatılması Meselesi (5830 Sayılı Kanun)

1930'lardan sonra Cumhuriyet devrimlerini halka daha iyi anlatmak, benimsetmek ve korumak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Atatürk bütün Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir araya toplanmasını istemiştir. Bu amaçla, İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan ve o zamana kadar önemli siyasal ve kültürel hizmetler yapmış ve artık tarihi görevini tamamlamış olan²⁰⁴ Türk Ocakları kaldırılarak halkevlerine dönüştürülmüştür. Türklerin kültürel birliğini ve uygarlıkta yücelmesini amaçlayan Türk Ocakları, Atatürk'ün isteği üzerine 10 Nisan 1931 de yaptığı olağanüstü kurultayda, oybirliği ile ve sahip olduğu tüm hakları ile CHP'ye katılmış ve 19 Şubat 1932'de Halkevleri adını almıştır.²⁰⁵

Halkevleri, Atatürk'ün giriştiği kültür devriminin önemli halkalarından biri olmuştur. Atatürk devrimlerinin halk arasında yayılması, derinleşmesi ve kökleşmesi

²⁰³ **Resmi Gazete**, S: 7872 (31 Temmuz 1951).

²⁰⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Genişletilmiş 4. baskı, İstanbul, Kültür Koleji Yayınları, 1993, s.351.

²⁰⁵ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s. 576-579.

için kurulmuştur.²⁰⁶ Çok amaçlı olan bu kuruluşun temel fonksiyonu; Kemalist devrimin halka benimsetilmesidir. Cumhuriyet ilkeleri ile CHP'nin görüşlerinin de yayılması amaç edinilmiştir.

Halkevleri, CHP Genel Yönetim Kurulunca hazırlanan talimatname ile kurulmuş ve yönetilmişlerdi. Özel bir yasa ile kurulmadıkları için, o tarihlerdeki yasalara göre kurulmuş dernek, şirket, tesis ya da vakıflarla yasal benzerlikleri yoktu. Yasada tarifi yapılan bir kimliğe sahip olmadıkları için, doğrudan doğruya bağış ve ödenti toplayamamışlar ve mülk edinememişlerdi. Tüm yardımlar ve akçalı katkılar CHP kanalıyla gelmiş ve taşınmazlar da CHP adına kaydedilmişti.

Halkevleri, çok partili yaşama geçilmesinden itibaren tartışma konusu olmuştur. Yönetimleri tamamen CHP'nin Genel Merkez ve yerel örgütleri tarafından üstlenilmiştir. Akçalı gereksinimleri ise Parti tarafından ve genel bütçeden karşılanmıştır. Parti ve Devlet örgütünün iç içe geçtiği tek parti yönetiminde bu durum fazla göze batmamıştır. Fakat vatandaşın verdiği vergilerle oluşturulmuş bu kurumun, demokratik bir ortamda, bir partinin yönetiminde kalmasının da sakıncaları ortadadır.²⁰⁷

14 Mayıs 1950 seçimleriyle oluşan çok partili demokratik düzende siyasi partilerin eşit koşullar içinde olmaları ve ayrıcalık taşımamaları önem kazanmıştır. Tek parti döneminde Devletle bütünleşmiş olan CHP'nin, bu yeni duruma uyum sağlaması gerekmiş, salt siyasi parti kimliğine döndürülmesi için bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, 27 senelik tek parti döneminde haksız ve hukuksuz olarak edindiği iddia edilen menkul ve gayrimenkul varlıkları soruşturma konusu olmuştur. Sert siyasi rekabetin de rol oynadığı soruşturmalarda, CHP devlete yüksek miktarda borçlu çıkartılmıştır. Bu borcun ödettirilmesine öncelikle kendine bağlı olan halkevleri ve halk odalarından başlanmış, binalar içlerindeki tüm malzemelerle birlikte hazineye devredilmiştir (5830 sayılı Kanun). Aradan üç sene geçtikten sonra ikinci bir kanunla (6194 sayılı Kanun) CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallar ile paralar, Hazineye devredilmiştir. Bütün bu konular

²⁰⁶ Işıl Çakan, **Konuşunuz Konuşturunuz**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004, s. 83.

²⁰⁷ Çavdar, a.g.e., s. 43.

normal hukuk kuralları içinde çözümlenemediğinden yasal düzenlemelere gidilmiştir.

Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu, bu yasal düzenlemelerin amacını ve varmak istedikleri sonucu açıkça şöyle açıklamıştır;

“...Teklif ettiğimiz kanun tasarısı, CHP’nin mevcut emlakine topyekun el koymak, haksız iktisap olduğu için tamamını elinden almaktır. Bu hal partiyi mefluç [felçli] parasız hale getirmek, siyaseten öldürmektir...”²⁰⁸

İktidardaki DP, bu siyasi linç hareketine, tüm mal varlığının yanında CHP’nin kültür kolu olarak çalışmakta olan halkevleri ve halkodalarından başlamıştır. Her ne kadar meclisteki görüşmelerde iktidar milletvekilleri halkevleri ve halkodalarını kapatmayacaklarını, kurumlaştırarak gerçek sahibi olan millete iade edeceklerini söylemişlerse de, Başbakan Menderes, 1932 Şubatında CHP milletvekili olarak Aydın Halkevi’ni açarken övgüler düzdüğü bu kuruluşa, 1951 de faşist bir kurum nitelenmesi yapmış²⁰⁹ ve halkevleri için şöyle demiştir:

“...Toplumsal bünyemiz içinde tamamiyle abes, boş, geri ve yabancı organ halindedirler... Bunları demokratik düşüncelerin açıklanması ve yaygınlaşması için bir okul haline getirmek hayali, gene arkaik [eskimiş], dar bir anlayışın ürünü olmaktan başka bir anlam ifade etmez...”²¹⁰

Başbakanın bu sözleri, 5830 sayılı bu yasanın amacının sadece siyasi bir linç girişimi olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir kültür kıyımına yol açarak, Atatürk’ün özenle yaygınlaştırmaya çalıştığı bu halk eğitim merkezlerini ortadan kaldırmak olduğunu göstermiştir.

Bir yasal kimliğe sahip olamama durumu, 5830 sayılı yasanın TBMM’nde görüşülmesi sırasında Demokrat Parti için büyük bir koz olmuş, CHP’ni oldukça zor duruma düşürmüştür. Demokrat Partililer, böyle yasal bir kimliği olmayan bu kuruluşa genel ve katma bütçelerden yapılan yardımların CHP kanalından geçtiğini

²⁰⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 84.

²⁰⁹ Özel, a.g.e., s. 78.

²¹⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, s. 95.

vurgulayarak, CHP'ni yasadışı işler yapmakla ya da buna alet olmakla suçlamışlardır.²¹¹

Çok partili siyasal yaşama geçildiği 1946 yılında, sayıları 4521'i bulan halkevleri ve halkodalarının başta CHP il başkanı da sayılan valiler olmak üzere kamu görevlilerince desteklenmesi ve CHP'ye halkevlerinde kullanılmak için bütçeden yardım aktarılması giderek artan eleştirilere yol açmıştır.²¹²

CHP'nin 1947'de toplanan 7. Kurultay'ını açış konuşmasında Parti Başkanı ve Milli Şef İ. İnönü, halkevlerinin kurumsallaşması gereğini önermiş ise de, bu amaçla oluşturulan komisyonun önerileri hayata geçirilememiştir.

TBMM'de halkevlerinin geleceği tartışılırken, DP'nin CHP'ye yönelttiği eleştiri ya da suçlama; devlet bütçesinden ve kamu kuruluşlarından yardım diye alınan paraların yerinde harcanmayıp başka işlerde kullanılmasıdır. Böylece CHP haksız bazı mallar edinmiş, dahası zimmetine para geçirmiştir²¹³

Maliye müfettişlerinin saptamalarına göre, CHP'nin edindiği malların % 93'ü ya da % 96'sı devlet bütçesinden veya kamu kuruluşlarından yapılan yardımlarla sağlanmıştır. Partinin "haksız olarak" edindiği mal varlığı ise 500 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Menderes'in açıkladığına göre, bunun 350 milyonu Halkevleri ve Halkodaları mallarının hazineye gelir kaydedilmesi ile geri alınmıştır ve CHP'nin devlete ödemesi gereken daha 150 milyon borcu vardır. Bu para CHP'nin parçalanmaması için o sırada istenmemiştir ama 1954 seçimlerine girerken gündeme getirilecektir.²¹⁴

Halkevleri, 14 Mayıs 1950 tarihinde DP'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesinden sonra faaliyetlerini yavaşlatmışlar bir süre sonra da durdurmuşlardır. Dergilerin son sayılarının hepsi Mayıs 1950 tarihlidir. Halkevleri çalışmalarını resmen durduran 5830 sayılı yasa ise bu tarihten 1 yıl sonra, Refik Şevket İnce ve arkadaşlarının teklifi ile, 8 Ağustos 1951 tarihli oturumunda TBMM'nce kabul edilmiş ve 3 gün sonra da 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak

²¹¹ Orhan Özacun, **CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951**, İstanbul, Kitap Matbaacılık, 2001, s. 1-2.

²¹² Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, s. 90.

²¹³ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 82.

²¹⁴ A.g.e., s. 82.

yürürlüğe girmiştir.²¹⁵ Yasa metninde “kapatma” kelimesi kullanılmamakla birlikte tüm mal varlığı alınmış, bir kısmı tekrar kurulan Türk Ocaklarına verilmiş, diğerleri de hazineye mal edilmiştir. Cumhuriyetin 19 yılını aydınlatacak tüm arşiv belgeleri ve sayısı 600.000’ni aşan kitap, dergi, film, plak, v.b. malzeme dağılmış veya kaybolmuştur. Halkevlerinin kapatılması ile halkın sosyal gelişmesini hedef tutan çok faydalı bir devrime son verilmiştir.²¹⁶

(1) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Komisyonların Raporları

Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve 7 arkadaşının, resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesi [dağılmış] derneklere ait olup siyasi partilere terkedilmiş olan gayrimenkul mallarla, bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların, sahiplerine ve hazineye iadesine dair yaptıkları kanun teklifi ve buna ilişkin Anayasa, İçişleri, Maliye, Adalet, ve Bütçe Komisyonları raporlarında²¹⁷ bu konudaki gerekçe ve düşünceler şöyle ifade edilmiştir;

Kanun tasarısının gerekçesinde; Ülkenin kaderine hakim olan bir partinin iktidar olmanın güç ve otoritesini kendi maddi, manevi çıkarları için kullanmaya hakkının olmayacağı, ayrıca bunu, halkın kaynaklarını sahiplenerek ve vatandaşın alın terinden oluşan, kamu hizmetlerini karşılamaya ayrılan vergilerden yapmasının kabul edilemeyeceği halde, uzun müddet iktidarı elinde tutan CHP’nin böyle bir yol seçtiği belirtilmiştir.

Büyük şehirlerden en fakir köylere kadar bir çok yerlerde gelir getirebilecek kamuya ait gayrimenkulleri, güç kullanarak ya da kanun dışı yollarla zimmetine geçirdiği, bu gayrimenkulların mütevazı bütçe gelirlerini de kendine bağlı halkevi ve halkodalarına yardım adı altında, fakat kendi hesabına geçirmekten çekinmediği, kendisine bağlı ve yalnız kendi mensuplarına açık olan ve kültür müessesesi diye nitelendirilen halkevleri yararına resmi, özel, tüzel kişilerden toplanan paraların % 60 dan fazlasının, Halk Partisi’nin günlük ihtiyaçlarına yahut partiye gelir olarak aktarıldığı ifade edilmiştir.

²¹⁵ Özacun, a.g.e., s. 10-11.

²¹⁶ Karpat, a.g.e., s. 304.

²¹⁷ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 9, B: 109 (06.08.1951)’a bağlı 261 sıra sayılı basmayazı, s.1-14.

Belediye veya özel idarelere ait olup resmi daire olarak kullanılan binaların kanun dışı yollarla Halk Partisi'ne bağışlandığı, aynı zamanda yeni sahibi olan Halk Partisi'nden kiralanarak, ona kira bedeli verilmek suretiyle yine aynı resmi daire halinde kullanılmaya devam edildiği, hatta bir takım okul binalarının böyle düzenlemelerle Halk Partisi'ne mal edilip kendi okul binasında kiracı durumuna düşürüldüğü belirtilmiştir. Böyle yüzlerce örneğin bulunduğu, hatta bunların arasında belediyeden bedelsiz alınıp, mahalli Halk Partisi başkanlarına özel konut olarak ayrılan mülklerin de bulunduğu iddia edilmiştir.

Raporda ayrıca, kendi belirlediği adayları güç kullanarak başa getirmek için en ufak dernekten, herhangi bir mesleki kuruluşun genel kurul seçimlerine kadar müdahale eden bu iktidarın, bu derneklerin mallarını devir almak için de baskı yaptığı, bazı derneklere, dağıldıkları takdirde mallarının CHP'ye kalması için kararlar aldırıldığı, ardından fesih kararı aldırılarak, dernek mallarının CHP'ye devrinin sağlandığı, Türk Ocakları, Muallimler Birlikleri'nin bunun en açık örnekleri olduğu yazılmıştır. Bunların kanuna uygun kararları ortada olmadığından, devir işlemlerinin, dönemin İçişleri Bakanı'nın hiçbir belgeye dayanmayan soyut beyanı ile yapıldığı, kanun hükümleri ve hukuk prensiplerinin hiçe sayıldığı, CHP'nin mal varlığının % 93.5 nun işte bu kanunsuz, yasadışı ve tabii olmayan kaynaklardan geldiği bildirilmiştir.

Teklif edilen kanunun amacının; milletin malı olan ve milletin hizmetine ayrılan malların zorla, manevi baskılar ve yasadışı işlemlerle iktidardaki siyasi partiye devredilmesi gibi yasadışı eylemleri bundan sonra olanaksız kılmak ve bu gibi malları hak sahiplerine iade etmek olduğu belirtilmiştir.²¹⁸

Anayasa Komisyonu Raporunda; Kanun teklifinin iki esas kısmının olduğu görülmektedir. Birinci kısmın; resmi, yarı resmi, özel, tüzel kuruluşların, kamu yararı gözetilen derneklerin, hiçbir suretle siyasi partilere bedelsiz menkul ve gayrimenkul mal bağışlayamayacakları, ikinci kısmın ise; siyasi partilerin haksız olarak edindikleri malların devlete veya sahiplerine iade edilmesi olarak belirtilmiştir.

²¹⁸ A.g. basmayazı, s. 1-3.

CHP'nin edindiği mal ve paraları, vatandaşın kamu haklarını ve anayasal hürriyetlerini çığneyerek elde ettiğini, devleti idare eden bir iktidarın, yasa dışı tasarruflarını yasal yola çevirmenin milletin hakkı ve vazifesi olduğunu, bu yasadışı tasarrufların yasa ve Anayasaya uygun hale getirilmesi görevinin de milletin temsilcisi olan TBMM'ne düştüğünü, bu kanunun kabul edilmesiyle, TBMM'nin senelerce kendisinden zorla alınmış mal ve haklarını Türk milletine iade edeceğini ve gelecek nesiller için hukuki bir prensibin uygulandığını göstermiş olacağını ifade etmiştir.²¹⁹

İçişleri Komisyonu Raporunda; Kanun teklifinin gerekçesinde ilmen ve hukuken açıklandığı gibi, tasarının, ülkede yıllardır devam eden ve artık tamamen sonlandırılan bir sistemin, geçen süre içinde meydana getirdiği, Anayasaya ve kamu hukukuna aykırı olduğu kamu vicdanında kabul edilen bir durumu, kanuni çerçeve içine alarak bir hukuk düzeni oluşturduğu, bundan böyle hükümet nüfuz ve otoritesine dayanarak bir zümre veya partinin millet aleyhine tek taraflı mülk ve menfaat temin etmesine son vermek gibi bir ana prensibin de kabul edildiği yazılmıřtır²²⁰

Maliye Komisyonu Raporunda; Gerekçe, Anayasa ve İçişleri Komisyonları raporları okunduktan sonra, gerekçeler yerinde görülerek teklifin esasının oybirliği ile kabul edildiği belirtilmiştir.²²¹

Adalet Komisyonu Raporunda; Öncelikle Anayasanın tarifi yapılmıştır. Anayasanın; kamu haklarına yönelik konular içinde mal dokunulmazlığı ve zorla alım yasağının esaslarını koyduğu, mülk edinme sınırlarını kanunların denetimine bıraktığı, vatandaşlara eşitlik ve adalet kavramlarının tam olarak uygulanmasında gerekli tedbirlerin hazırlanmasını sağladığı gibi, aynı zamanda vatandaşlara yönelecek şiddet ve zorlamaları önlemek için idare eden ve idare edilen arasında sağlam bir ilişki meydana getirmeyi de hedeflediği belirtilmiştir.

Şeflik sisteminin demokrasi rejimini görünüşte benimsediğini ama bu arada milli menfaatleri ve hakları sömürüp kötüye kullandığını, bu nedenle haksızlıkların

²¹⁹ A.g. basmayazı, s. 4-5.

²²⁰ A.g. basmayazı, s. 6.

²²¹ A.g. basmayazı, s. 7.

düzeltilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasının TBMM'nin hak ve yetkisi içinde olduğu belirtilerek, kanun teklifinin kabul edilmesinin uygun bulunduğu ifade edilmiştir.²²²

Bütçe Komisyonu Raporunda; Mecliste, parti çoğunluğunun Anayasaya ve kanunlara aykırı olarak yaptıkları tasarruflardan, vilayet, belediye ve köy bütçelerinin kanuna aykırı olarak kullanılmasından, iktisadi devlet teşekkülleriyle derneklerin maddi ve manevi baskı altında tutulmalarından, memurların kanuna uymayan emirlere uymak mecburiyetinde bırakılmalarından doğan bu kanunsuz mal edinme durumunun mahkemelerde dava açılmak suretiyle ortadan kaldırılmasına imkan olmadığı ve dava konusu olan malların binlerce ve binlerce olması, zaman aşımı durumları, bağışta bulunmaya mecbur edilenlerin milyonluk toplama erişmesi gibi engellerin olduğu, halkevlerinin ve halkodalarının hukuki hiçbir şahsiyeti olmaması ve mallarına zorla el konan derneklerin feshedilmiş bulunmasının da normal bir yargılama işlemine engel olduğu belirtilerek, bu şartlar içinde devlet ve millet zararına zorla el konan malları hakiki sahiplerine veya milletin müşterek mülkiyetini temsil eden Devlete iade etmek maksadıyla hazırlanan kanun teklifinin yerinde görüldüğü bildirilmiştir.²²³

(ii) Genel Kurul Görüşmeleri, Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayımlanması

6 Ağustos 1951 günü başlayan görüşmelerde ilk sözü alan, DP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle dünyaya bir mucize gösteren bu milletin, tek parti devrinden arta kalan kurumların ıslah ve tasfiyesi için DP'ye görev verdiğini belirterek, tek parti devrinde hükümetlerin ve idarenin Meclis denetiminden uzak kalarak keyfi bir gidişe kendini kaptırdığını ifade etmiştir. Örnek olarak; 788 sayılı Memurin Kanunu'nun, memurların siyasi partilere girmesini yasakladığı halde, tek parti döneminde bütün memurların iktidar partisinin tabii üyesi sayıldıklarını belirtmiştir.

CHP'nin kurumlaştırmak üzere halkevlerine vermek istediği mülkler üzerinde karşılıklı görüşmeler yapıldığını, ancak anlaşmaya varılamadığını, CHP'nin

²²² A.g. basmayazı, s. 8.

²²³ A.g. basmayazı, s. 12-13.

bu kanunu tek başına halkevi sorunu olarak değerlendirdiğini, buna karşılık iktidarın bu kanunla, halkevi sorununu da içine alan ve tek parti devrinden kalan tüm kurumların ıslah edilerek kanuni hale dönüştürülmesini amaçladığını belirtmiştir. Konu siyasi olduğundan, çözüm yerinin Büyük Meclis olması gerektiğini, konunun yargı organlarına götürülmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir:

Muhalefetin bir endişesine daha cevap vermek istediğini belirten Çelikbaş; halkevlerinin yok edileceğinin ifade edildiğini, ancak bunun doğru olmadığını şu sözlerle iddia etmiştir:

“...Kanun teklifinde – ne sarih ve ne de zımni olarak- böyle bir şeyin katiyen yer almadığı görülmektedir. O kadar ki bununla alakalı bazı yerlerde Halkevlerinin bütünlüğünü muhafaza etmek, fakat Bakanlar Kurulunun tayin edeceği esaslar dairesinde mesailerine devam etmek maksada uygun görülmüş ve bu hususta gerekli hükümler de konmuştur....”²²⁴ demesine rağmen, ilerideki günlerde bu iddianın doğru olmadığı ortaya çıkacaktır.

CHP’ye yapılan sataşmalara cevap vermek üzere, Malatya Milletvekili İsmet İnönü söz alarak, bu tasarımın ana hatlarının, eski Türk Ocaklarından devir alınan binaların yeniden Türk Ocaklarına verilmesi, halkevlerinin ortadan kaldırılması, hazineye devir edilen halkevlerini dağıtma ve kullanma yetkisinin Bakanlar Kurulu’na verilmesi, Halk Partisi’ne bağış ve satış şeklinde geçen mülklerin sahipliğinin tanınmaması, hazineye devir edilen halkevlerinin borçlarının CHP’ye yüklenmesi olduğunu ifade etmiştir.

İnönü, mevcut kanunları ve BMM’nin davranışlarını tek parti devrinin zorlama ve nüfuz ürünü sayıp geçerli olamayacaklarını iddia etmenin ve bütün bu olanların vahim bir Anayasa ihlali olduğunu belirtmiştir.²²⁵

İnönü ayrıca, CHP’nin 1947 Kurultayında, halkevlerinin bir tesis yapılarak idare edilmesini prensip olarak ilan ettiklerini, ancak zamanın muhalefet partisi ile anlaşmaya varamadıkları için bunu gerçekleştiremediklerini ifade etmiştir. DP iktidara geldikten sonra halkevleri konusunda Hükümetle görüşüklerini, Başbakanla, halkevlerinin bir tesis halinde ve partiler üstü bir idareyle bütün vatandaşların

²²⁴ A.g.t.d., s. 581.

²²⁵ A.g.t.d., s. 582.

yararına sunulması için prensip kararına vardıklarını, kendilerine buna uyan bir proje sunduklarını, bu projenin esasının halkevlerinin çalışmasına devam etmesi olduğunu, ancak iktidarın hazırladığı kanun teklifindeki esas maksadın ise halkevlerinin kapatılması, Halk Partisi'nin kullanımında olan halkevlerinin hazineye devredilmesi ve bunların Bakanlar Kurulu emrine bırakılması olduğunu anlaşıldığını belirtmiştir.

Eski Türk Ocaklarının CHP'ye geçmesinin, bu ocakların yetkili kişi ve organlarının onayları ile ve kanunlar çerçevesinde gerçekleştiğini, Atatürk'ün zorlaması ile gerçekleştiği iddialarının haksız ve hukuksuz olduğunu, Atatürk ile Türk Ocağı liderlerinin saatlerce süren görüşmelerden sonra ocakların kapatılmasına birlikte karar verdiklerini belirterek, bu durumun komisyon görüşmelerinde zorla mal edinmeye örnek olarak verildiğini hatırlatmış ve zorla mal edinme suretiyle Atatürk'e yöneltilen iftirayı reddettiklerini şu sözlerle ifade etmiştir;

“...Bu iftirayı bir kanun teklifi ile Türk mevzuatında tespit etmeyi protesto ediyoruz. (Sağdan bravo sesleri, alkışlar). Fertleri ve hükmi şahsiyetleri cebrederek onların emvalini almak bir suçtur. Böyle bir suç işlenmiş ise bu suçun mesulü Atatürk olamaz. Mesuliyet zamanın Başvekili olarak bana teveccüh eder.(Sağdan alkışlar). Ben bu mesuliyetin hesabını vermeye hazır ve muktedirim. (Sağdan alkışlar, bravo sesleri)...Hususiyle inkılap esaslarını anlatmak ve korumak işini halkevleri başlıca vazife edinmişti...Çok partili devirde bütün partilere eşit muamele yapacak bir idare altında halkevlerinin hizmetleri daha geniş olacaktı...İnkılap mevzularında bugün vukubulan esef verici hadiseler göz önüne alınırsa hem 20 sene evvel halkevlerine olan ihtiyacın şiddeti hem ati için halkevlerinin daha büyük gayretle çalışmaları lüzumu kolayca kavranmış olur...Halkevlerinin lağvı yersiz ve haksız bir yıkımdır... Halk Partisine teberru ve satma şeklinde muameleler haksız ise mevcut mevzuat bunu temizlemeye kafi olmak lazımgelir. İsnat olunan yolsuzlukların tabii merci olan adalet yolu ile halline gidilmemesi ise, kanun teklifinin adaletle münasebeti olmadığı delilidir. Zira yolsuzlukları mahkemede ispat etmek için iktidarın en ufak ümidi olsa idi Anayasayı ve hukukun umumi prensiplerini çiğneyecek yerde adalet yolunu ihtiyar etmesi [yeğ tutmak] tabii olurdu...”²²⁶

El konarak Hazineye devredilen halkevlerinin inşaat vb. borçlarını CHP'ye yüklemenin haksız ve hukuksuz olduğunu iddia eden İnönü, halkevlerine ayrılan

²²⁶ A.g.t.d., s. 583-584.

paraların, ayrılma nedenleri dışında harcandığı iddiasının mahkeme kararına dayanmadıkça uydurulmuş bir efsane [söylenti] niteliğinden kurtulamayacağını ifade etmiştir. Bütün bu yapılanların Anayasanın ihlali niteliğinde olduğunu, bu davranışların iktidar partisinin rakip siyasi partiyi Anayasa güvencesinden mahrum etme girişimi olduğunu, Anayasanın yargı görevini bağımsız mahkemelere verdiğini ama kanun teklifinin, bu görevi iktidar partisinin yapmak iddiasında olduğunu gösterdiğini, bu hareketin usul ve esas olarak Anayasanın vahim bir şekilde ihlali olduğunu belirtmiştir.

Bütçe Komisyonu adına DP İzmir Milletvekili Behzat Bilgin söz almış ve İnönü'nün iddialarının doğru olmadığını ifade etmiştir. 1935 senesinden 1950 senesine kadar bütçeye halkevleri için 23. 624.000 liranın girdiğini, bu paranın bu günkü değerinin 48.330.000 lira olduğunu, bu ödeneğin, bütçede Maliye Bakanlığı'nın yardımlara ait 5. bölümüne girdiğini, bu bölümün hayır derneklerine ve kurumlara yardım faslını takip eden "diğer dernek ve kurumlara" faslında olduğunu, halkevlerinin dernek olmadığını, kurum olmadığını, bir hükmi şahıs olmadığını, parayı kendisinin alamadığını, halkevine verilen parayı CHP'nin aldığını belirtmiştir.

Kendi derlediği mevzuatla dahi, paraları halkevi adına alamadığını, verdiği makbuzun kanuni değerinin olmadığını, bunun bir para yolsuzluğu olduğunu, bu davanın hukuk mahkemesinde açılmayacağını, bu yolsuzluğun aralıksız 20 sene sürdürüldüğünü, sorumluların verileceği mahkemenin hukuk mahkemesi değil, Yüce Divan olduğunu bildirmiştir. Bunun şekil bakımından böyle olduğunu, hukuk bakımından ise bütçeye halkevleri adına tahsisat konulamayacağını, vatandaşın ödediği vergilerden oluşan devlet gelirinün özel şahıslara bağışlanamayacağını, TBMM'nin dahi bağış yapamayacağını, ancak kamuya yararlı dernek olmasının gerektiğini, halkevlerinin böyle bir kurum olmadığını, statülerinin bilinmediğini, dolayısıyla CHP'nin aldığı paraların kanun dışı olup, yolsuzluğa dayandığını söylemiştir.²²⁷

Anayasa Komisyonu sözcüsü, DP Zonguldak Milletvekili Muammer Alakant söz alarak, 1947 senesinde Halk Partisi Büyük Kongresi'nde, artık halkevlerinin

²²⁷ A.g.t.d., s. 586.

Halk Partisi'nin mülkiyetinden çıkarılması kararı alınmasına rağmen, bir çok işlere olduğu gibi kendi kongre kararlarına da saygı göstermediklerini, Anayasa gereği her vatandaşın cemiyet kurmak, bu cemiyet içinde çalışmak hakkı var iken, Medeni Kanun'a, mahkemeye müracaat etmeksizin Hükümetin gerekli gördüğü siyasi partiyi, derneği kapatabilir hükmünü koyduklarını, basın hürriyetini, yine Hükümet istediği zaman bir gazeteyi kapatabilir kararıyla yok ettiklerini, memlekette çeşitli karşıt partiler kurma imkanını bu şekilde ortadan kaldırdıklarını, bütün bunların Anayasa hükümlerinin ve insan haklarının çiğnemesi olduğunu belirterek:

“... İktidarın zulmüdür. Direnç de milletlerin hakkıdır... O zaman bu millete yapılan zulüm esnasında Anayasa tamamen ihlal edilmişti. Vaziyetlerini Anayasaya irca ettirmek [döndürmek] için yapılan tartışmalara rağmen Halk Partisi, Halkevleri namı altında her sene millet bütçesinden iki milyon lira para alıyordu... Sonunda Halkevlerinin şahsiyeti hükmiyesi yoktur. O halde bu para gayri meşrudur. Halkevleri Halk Partisininindir, bu binalarda ancak bir kısım partililer oturuyor ve kongreler yapılıyor, onların istifadesi için bu para alınıyor, Halkevleri Halk Partisinin jestiyonudur [yönetimindedir] ...İstikbal için hukuku amme kaidesi vazı [kamu hukuku kuralı koyma] ve tesis ediyoruz. (Soldan bravo sesleri). O da şudur: Bundan sonra iktidara gelen partiler elde ettiği ekseriyetle kendi menfaatlerine, kendi parti menfaatlerine servetler temin edemeyecekler. Büyük Millet Meclisinden, belediyelerden, Genel Meclislerden milletin amme hizmetleri için tahsisini istedikleri paradan milyonlarca lirayı kendi nefislerine hasredemeyeceklerdir...”²²⁸ demiştir.

CHP Grup sözcüsü, Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu söz alarak, Kanun Tasarısının üç hüküm içerdiğini ifade etmiştir.

1. Resmi daire ve kurumlar siyasi partilere bedelsiz mal veremeyeceklerdir.
2. Bu daire ve kurumlar tarafından ve bir de kapanmış dernekler tarafından siyasi partilere verilmiş mallar sahiplerine iade edilecektir.
3. Siyasi partiler tarafından genel menfaatler için yapılmış gayrimenkullar hazineye devredilecektir.

Faik Barutçu, kanun tasarısının asıl amacını şöyle açıklamıştır;

²²⁸ A.g.t.d., s. 592-593.

“...Çok partili döneme girmeden evvel iktidarda CHP’den başka bir parti bulunmadığına göre... bu kanun başlığındaki siyasi partilerden maksadın CHP olduğu aşikardır. (Soldan bravo, doğru, doğru sesleri, gülüşmeler)... Bu kanunun başlığı şu olmak lazımdır. CHP uhdesindeki bir kısım gayrimenkulleri tasfiye eden kanun. (Soldan güzel sesleri, Allah razı olsun sesleri), (Sağdan alkışlar). Çıplak hakikat budur. (Soldan vazıhtır sesleri). Bu kanun teklifinin getirdiği tek hüküm budur....”²²⁹

Başbakan Adnan Menderes ile baş başa yaptığı bir görüşmede, hiçbir engel olmaksızın prensip anlaşmasına vardıklarını belirten Barutçu, Başbakanla birlikte aldıkları ortak kararı şöyle açıklamıştır;

“...Halkevleri Atatürk’ün bir yadigarı olarak muhafaza edilecek, ve bir tesis haline getirilerek gayeleri ve mesaileri yeni devrin icabına uygun bir şekilde tesbit edilecektir. Halkevi olarak, Halkodası olarak inşa edilmiş bulunan bütün gayrimenkuller ile tüzel kişiliklerden Halkevi olarak kullanılmak üzere devir edilen binalar bu tesise dahil olacak. Bütün bu ihtilafli mevzular da bu şekilde bir kül [bütün] halinde halledilmiş olacaktır....”²³⁰

Böyle bir prensip anlaşmasına vardıktan sonra, çeşitli görüşmeler sonunda kendilerinin bir tasarı hazırladıklarını, bu tasarıya göre; halkevleri ve halkodalarının mülkiyetlerinin CHP’den çıkartılacağını, siyasi tartışmalardan uzak ve partiler üstü bir kurum haline getirileceğini ve kimler tarafından nasıl idare edileceğini gösterdiklerini belirtmiştir. Kendisine verilen karşı tasarıda ise; yaptıkları prensip anlaşmasına aykırı olarak, CHP’nin bedelli-bedelsiz tüm gayrimenkullerinin istendiğini, prensip anlaşmasının aşıldığını, böylece anlaşmanın bozulduğunu iddia etmiştir. Tekrar anlaşmaya varılacağı düşüncesi ile ikinci defa ortak bir karar alındığını belirten Barutçu, bütün gayrimenkulların her birinin ayrı özellikleri ve ayrı edinim şekillerinin olduğunu, bunları gözden geçirip her biri hakkında bir karara varmanın yerinde olacağını, iki taraftan iki arkadaşın bu çalışma için görevlendirildiğini, çalışmalar neticesinde merkezde, bunların edinim şeklini gösteren ayrı kayıtlar bulunmadığından, bunların ancak mahallerinden sorulmasının gerektiğinin anlaşıldığını, ancak bu işlemin çok uzun zaman alacağını görüldüğünü bu nedenle de çalışmalara son verildiğini belirtmiştir.

²²⁹ A.g.t.d., s. 595-596.

²³⁰ A.g.t.d., s. 597.

Daha sonra Anayasa Komisyonu'nda verilen karar ile bir Su Komisyonun²³¹ kurulması ve bu komisyonun, mevcut teklifleri inceleyerek birleştirmesi kararının alındığını, bu komisyonun, diğer komisyonlarla Adalet ve Maliye Komisyonunu toplayarak bu tekliflerin bir karma komisyon halinde tetkik edilmesi kararını verdiğini belirtmiştir.

Ayrıca DP Parti Grubunun kanun teklifi için prensip kararı almış olmasını eleştiren Barutçu; böyle durumlarda Mecliste muhalefet olarak ne söylenece faydası olmayacağını ifade etmiştir.

Barutçu ayrıca kanunun, halkevi olarak inşa edilen gayrimenkullerin hazine adına tescil edilmesini öngördüğünü, bunlar için harcanan paranın hazineden alınmış paralar olarak gösterildiğini ifade ederek bu durumu şöyle açıklamıştır:

“...Bu binalar Hazineden yapılan yardımlarla, teberrularla halkın yardımlarıyla inşa edilmiştir.(Doğrudan doğruya Hazineden sesleri) Bu Halkevleri C.H.Partisinin kültür kolu olup ayrıca bir şahsiyeti bulunmadığı için bu gayrimenkullar Halk Partisi temellükündedir [sahipliğindedir]. Ve bu yardımlar Büyük Millet Meclislerince kabul edilen kanunlarla yapılmıştır. (Soldan, o vakit Anayasaya muvafık mı idi sesleri). Arzedeceğim, Anayasaya muvafık mı idi değil mi idi, görüşümü arzedeceğim Nedir bu yardımlar ? Arkadaşlar bu yardımlar bütçe kanunlarıyla diğer bütün derneklere yapıldığı gibi bir teberrudur.”²³²

Barutçu, halkevlerine bağış yapıldığını, bu bağışların mülk edinmede temel kaynak olduğunu, bağış ile alınan mülklerin, Anayasaya ve Medeni Kanun'a göre geri alınmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.

DP İzmir Milletvekili Zühtü Hilmi Velibeşe, teklifin esasının, birinci maddesindeki düstur olduğunu, iktidarda bulunan bir partinin, iktidardan aldığı nüfuz ve kuvveti, kendi mal varlığını arttırmakta kullanamayacağını, Anayasamızın 73. maddesine göre angaryanın yasak olduğunu, oysa CHP'nin kendilerine mal, mülk yaptırmak için çok sayıda vatandaşı çalıştırdığını, yine aynı maddeye göre zorla el koymak yasak olduğu halde, Hükümet kuvvetiyle içindeki donanımlarıyla birlikte

²³¹ Kurulan yeni Komisyon, tutanakta Su Komisyonu adıyla geçmektedir. Metnimize tutanakta geçtiği haliyle aldık. Bkz.: A.g.t.d., s. 599.

²³² A.g.t.d., s. 600.

değerinin çok altında bir bedelle satın alınıp, partiye veya bir partiliye verilen sadece binaların, arsaların değil, büyük kuruluşların da bulunduğunu ifade etmiştir.

Yine Anayasanın 85. maddesiyle, vergilerin ancak kanunla belirlendiğinin bilindiği halde, senelerce memleketin her tarafında vatandaşın mahsulünü, malını, hayvanını pazara götürdüğü zaman, parti hesabına para ödemedikçe ve makbuzunu göstermedikçe mallarını nakledemediğini, şu veya bu malın dışarıdan ithaline izin alan ayrıcalıklı kimselerin partiye ödeme yaptıklarını ve aldıkları makbuzu Hükümet teşkilatına göstererek o malı diledikleri bedelle sattıklarını, alenen karaborsacılık yaptıklarını iddia etmiştir.

Velibeşe ayrıca, köylerde parti aidatı toplayan özel idare tahsildarlarından bu milletin çok çektiğini, idare amirlerinin, belediye ve parti başkanlarının, tüccardan, esnaftan, parti adına para topladıklarını, özel idare ve belediyelerden, arsa, bahçe, zeytinlik, bina gibi birçok gayrimenkullerin bağış olarak alındığını, hatta bunların tamirleri, herhangi bir afetle harap olmaları halinde, yeniden inşalarının da o daireye yüklendiğini,²³³ böylece halktan başka Devlete, özel idarelere, belediyelere ve köylere dahi, bağış yaptırdıktan sonra kira namıyla de açıkça vergi salındığını ifade ederek, tasarının birinci maddesinin böylece siyasi ahlak ve güvenlik açısından çok önemli bir kamu düzeni kuracağını ve artık ilerde hiçbir siyasi partinin millet zararına mal edinimi yapamayacağını belirtmiştir:

Velibeşe sözlerine şöyle devam etmiştir;

“...Türkocaklarının, muallimler birliklerinin ve daha başka derneklerin mallarının CHP’ne nasıl ve ne şekillerde intikal ettirildiği de ayrı ayrı meceralardır...Partinin böylece uhdesine geçen gayrimenkullerin miktarı 1.300 raddesindedir. Vergi kıymetleri elli milyon liradır. Hakiki kıymetlerini buna göre tahmin etmek müşkül olmaz. Bu suretle halktan, milletin alın teri mahsulü olan ve amme hizmetlerine tahsis edilmiş olan vergilerden, resmi

²³³ Çerkeş ve Ilgaz Belediyelerinin bağışladıkları binalar, bir süre sonra depremde yıkılmışlardı. Bunlar bu belediyelere yeniden inşa ettirilerek parti, böyle semavi afetlerin zararından bile kurtarılmıştır. Bağışlanan binalar çeşitlidir. İçlerinde resmi daireler, okul olarak kullanılanlar, akar olarak kazanç getirenler vardır. Örnek olarak: Şarköy Belediye Binası Halk Partisi’ne bağışlanmış, sonra belediye aynı binada kira ile oturmaya devam etmiştir. Kayseri’de Cumhuriyet İlkokulu, Konya’nın Bozkırında Mithat Paşa Mektebi, Burdur’da Akşam Kız Sanat Okulu, Sivrihisar’da iki parça Kızılbel Mektebi Partiyeye bağışlanmış, ondan sonra Özel İdare bunları Partiden kira ile tutmuş, yine aynı mektepler kendi binalarında kiracı olmuşlardır. Bkz.: A.g.t.d., s. 606.

mallardan sırf iktidar nüfuzuyla alınan muazzam servet birkaç yüz milyon liraya baliğ olmaktadır...Bu malların büyük bir kısmı Halkevleri namına alınmıştır. Kültür şubesi diye tavsif edilen [nitelendirilen] bu parti teşekkülünün, umuma değil yalnız partililere açık olması hiçbir içtimai [toplumsal] fonksiyonu olmadığını anlatmaktadır. O halde mücerret [yalnız] partiye para ve mal temini için, bir muvazaa perdesi teşkil ettikleri meydandadır. Zaten bu isimle bir hukuki şahsiyet de mevcut olmadığı gibi, bu namla kullanılan gayrimenkuller hep Halk Partisi namına mukayyet [kayıtlı] bulunmakta ve parti, icabında, bu binaların istimal [kullanma] tarzını değiştirmekte veya bunları kiraya vermekte olduğu görülmektedir.”²³⁴

DP Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı, halkevlerinin CHP’nin, yani bir siyasi partinin umdelerini, kültürünü memlekette yayacak şekilde organize edilmiş birer propaganda merkezi olduğunu söyleyerek şu açıklamayı yapmıştır:

“...Diyorlar ki, Halkevlerine el koyuyorsunuz. Hayır arkadaşlar, Halkevlerine el koymuyoruz. Teklifimizin ne maddesinde ne ruhunda Halkevlerine el koyma, onu yarın bizim iktidarımızın elinde Halkevi olarak yürütme gayesi yoktur. Biz sadece ve sadece o günün mevzuatına aykırı olarak alınmış paralarla yapılmış gayrimenkulleri o günün mevzuatını çiğneyerek yapılan iktisapları [kazanımları] millete ve sahiplerine iade etmek gayesini gütmekteyiz. Eğer onlar böyle gayrimenkuller dışında kendi hususi, mali kaynakları ile ayrıca binalar kurup tesisat yaparak halkevlerini Halk Partisi kültür organı olarak yürütmek istiyorlarsa bunda tamamen serbesttirler...”²³⁵ diyerek, halkevlerinin kapatılacağı iddialarının doğru olmadığını iddia etmiştir.

Manisa Bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver,²³⁶ ülkenin en karışık dönemlerinde birlikte çalıştığı İnönü’yle Türk Ocaklarının kapanışı konusunda tam bir muhalefet halinde olmasının kendisi için çok hazin olduğunu ve İnönü’nün düşüncelerinin baştan aşağı yanlış olduğunu ifade etmiştir. İnönü’nün belirttiği gibi, Türk Ocakları liderlerinin toplanıp, Türk Ocaklarının CHP’ne devrine karar verip müsaade ettiklerinin asla doğru olmadığını belirtmiştir.

²³⁴ A.g.t.d., s. 604-608.

²³⁵ A.g.t.d., s. 609.

²³⁶ A.g.t.d., s. 613-619.

Bir gece Atatürk'ün sofrasında bir toplantıda, Atatürk'ün, Türk Ocaklarının gereksiz olduğu hakkında kendisinin düşüncesini sorduğunu,²³⁷ kendisinin de Türk Ocaklarının yalnız konferans vermekle yetinmeyip, lisan dersleri verdiğini, kütüphaneler kurduğunu, sergiler açtığını, atalarımızın yadigarlarını topladığını, demokrasi terbiyesi verdiğini, milli bilinç telkin ettiğini, doktorlarının parasız köylüleri muayene ettiğini, ilaçlarını parasız verdiklerini, vekillerin seyahatlerinde Türk Ocaklarında misafir kaldıklarını, bir kardeşlik yuvası meydana getirdiklerini, noksanları varsa düzeltmeleri gerektiğini, bir çok hayırlı iş yapan bu kuruluşu kaldırmamasını rica ettiğini söylemiştir. O akşam kendisiyle birlikte beş kişinin daha Türk Ocaklarını savunduklarını, bunların; Sadri Maksudi Arsal, Samih Rifat, Anadolu araştırmalarıyla tanınan İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Yusuf Akçora olduğunu, ocakları sabahın dördüne kadar birlikte savunduklarını, bu kişilerin ocakların liderleri sayılabileceklerini, dolayısıyla Türk Ocakları liderlerinin ocakların kapatılıp CHP'ne katılım kararı aldıkları düşüncesinin doğru olmadığını ifade etmiştir.

Tanrıöver devamla, o akşam sofrada ocakların kapatılması için imza toplanması sırasında kendisine gelen kağıdı imzalamadığını, bunun üzerine Atatürk'ün o kağıdı yırtıp ikinci bir kağıt yazdığını, ikinci kağıdı da imzalamadığını, etraftan gelen baskıların artması üzerine sofrada bulunan bir hanımın Atatürk'e "Paşam, bu soframızdaki kararınızla Türkokaklarını feshetmek ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne devretmek çok garip olur. Hiçbir salahiyetiniz yoktur. Kurultayı davet edelim, kararını o versin"²³⁸ şeklinde bir teklifte bulunduğunu söylemiştir.

Nihayet bir gün, o sofraya kararı üzerine, Türk Ocakları Kurultayının fesih kararı aldığını, bu fesih kararından sonra Atatürk'ün Anadolu Ajansı'na bir tebliğ verdiğini, o tebliğin içeriğinin şöyle olduğunu belirtmiştir.

²³⁷ 1931 yılının Ocak ayında, Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver Çankaya'ya çağırılmıştır. Atatürk'ün önünde Türk Ocaklı Vasıf Çınar ve Reşit Galip devrimlerden sonra Türk Ocaklarının artık işlevinin kalmadığını belirtmişlerdir. Aynı toplantıda hazır bulunan Celal Bayar da dahil olmak üzere bunu belirten bir tutanağı imzalamışlardır. Türlü direnmelerine karşın bu tutanağı Hamdullah Suphi'ye de imzalatmışlardır. Bkz.: Özacun, a.g.e., s. 6.

²³⁸ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 9, B: 109, s. 616.

“...Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatları elde etmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılabın içerden ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Tesis tarihinden beri ilmi sahada, halkçılık, milliyetçilik akidelerini neşri tamimde [herkese duyurmada] sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebkemiş olan [vaki olan] Türkocakları... Kendi partisine katılmasını ben münasip gördüm. Bu milli müessese hakkında duyduğum emniyetin bir neticesidir....²³⁹

Tanrıöver, ocakların kapatılmasına İnönü'nün dediği gibi ocak liderlerinin değil, Devlet Reisinin karar verdiğini ifade etmiştir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver konuşmasını şöyle bitirmiştir:

“...Şimdi arkadaşlar, şu neticeye varıyorum; bugün yapılmış bir sıra hatadan birini daha, ortadan kaldıracaksınız. Büyük bir günah işlenmiştir. Muhalefet partileri gibi, cemiyetlerin feshi de ağır bir hata olmuştur...Halk Partisi muhterem reisinin bugünkü nutkunu büyük bir teessürle dinledim. İsmet İnönü Halkevlerinde kadınlarla erkeklerin hep bir arada bulduklarını, çalıştıklarını ifade ettiler, doğrudur. Yalnız ben size, hilafet ve saltanat devrinde, Padişah tahtında, şeyhülislam postunda iken Türkocağında kadınların aza olmaları ve vazife almaları daha çok evveldir. Halide Hanım İstanbul Üniversitesinde İngiliz edebiyat tarihini okutmadan, burada milletvekili olmadan evvel Türkocağı kürsüsünde, konferanslarını veriyordu. Nakiye Hanım da öyle. Fatih Medresesinden gençler gelir bizi sükun ile dinlerdi. Sahneye eski bir arkadaşımız C.H.Partisinin Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Bey'in karısı Hürrem Hanım çıktı piyano çaldı, Dr. Mazhar Paşanın oğlu Münir kemanla ona refakat etti. Halk bizi parçalamadı. Biz kadın erkek beraber çalışma hayatını ta o vakit tesis ettik...Bu akşam Millet Meclisini üç nevi sevinçle terk edeceğim.

1. Büyük bir hatayı, haksızlığı tamir edeceksiniz. (Bravo sesleri).

2. Eski müesseseleri tekrar açarak onların mensuplarına doğru bir yolda çalışmak imkanını vereceksiniz.

²³⁹ A.g.t.d., s. 618.

3. Cebir ile ikrahla alınmış olan malları Hükümet aynı hizmeti ifa eden müesseselere iade edecek, bu karar genç nesillere, sevgi ve inan yolunu bir daha açacak.

Büyük Millet Meclisinde bu günü idrak etmek bahtiyarlığına kavuşmuş ve ömrünün son merhalesinde gözlerini mesut kapamak imkanını kazanmış arkadaşınız sıfatıyla bildiklerimi söyledim, kanaatlerimi müdafaa ettim. (Bravo sesleri alkışlar). (Şiddetli ve sürekli alkışlar)...”²⁴⁰

DP Kayseri Milletvekili Kamil Gündeş söz alarak, sabık Halk Partisi iktidarının mali gücünü ne pahasına olursa olsun arttırmak için meşru, gayri meşru bütün yolları kullanmaktan çekinmeyen, kamuya ait ve büyük kira geliri getirecek mülkleri, nüfuz kullanarak ya da kanun dışı yollarla kullanımına geçiren, bir taraftan vilayet, belediye, ve köylerin ellerindeki gayrimenkulleri adına kaydettirirken, diğer taraftan bunların bütçelerine ve vatandaşın verdiği vergilerden oluşan bütçe gelirlerine de el koyan ve kendisine bağlı halkevleri ve halkodalarına yardım adı altında kendi hesabına geçirip faydalanan, partinin bütçesine mal eden, 1927 Kurultayında aldığı kararla dernek ya da mesleki kuruluşların idare kurullarına seçilecek üyelere müdahale eden, kendi adaylarının seçilmesini mecburi kılan, dernekler kapandıktan sonra mal varlıklarının CHP’ye intikal edeceğine dair kararlar aldırın, arkasından bu dernekleri kapanmaya mecbur bırakan, sabık Halk Partisi İktidarını, şef idaresi ve adeta monarşi ve oligarşinin karışımı olarak nitelemiştir.

DP Diyarbakır Milletvekili Ferit Alpiskender, bu kanunu teklif edenlerden birisi olarak kendisine sataşıldığını belirtmiş ve İsmet İnönü’nün, 1- bunlar birer iddiadır, 2-iddialar mahkemelere gider kanunla halledilir, 3-Anayasa çiğnenmiştir iddialarına cevap vermek istediğini ifade etmiştir.

Kanun tasarısının içeriğinin iddia olmayıp gerçek olduğunu, resmi kayıtlara dayandığını, tapu sicilleriyle sabit olduğunu, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü’nden alınmış belgeler bulunduğunu belirterek, toplum hayatında, kişiler arasındaki ilişkilerin kanun konusu olabileceğini ama bu gibi konuların yerinin mahkemeler değil, yasama meclisleri olduğunu, Anayasanın çiğnenmediğini, aksine senelerce ihmal edilen Anayasa hükümlerini ıslah etmek ve onarmak istediklerini

²⁴⁰ A.g.t.d., s. 619.

belirtmiştir. Köylünün alın teriyle, emeğiyle, parasıyla yapmış olduğu halkodalarına köylülerin giremediğini, şehirlerde milletin parasıyla yapılmış olan halkevlerinin kapılarının milletin çoğunluğuna kapalı olduğunu ifade etmiştir.

Başkan oturumu ertesi güne ertelemiş ancak bu ve bundan sonraki birleşimi protesto eden CHP’li milletvekilleri devam eden görüşmelere katılmamışlardır.

DP Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, muhalefet lideri İnönü’nün halkevlerini ilga ediyorsunuz, bu haksız ve yanlış, halkevlerini kendinize alıyorsunuz gibi yersiz konuşma yaptığını belirterek şunları söylemiştir:

“...Bu kürsüden haykırıyorum...Halkevlerini lağv gibi bir manayı tazammun eden [içeren] tek bir kelime gösterirlerse bu teklifteki imzama şahsan derhal geri alacağımı buradan ciddi ve samimi olarak ifadeyi bir vazife addederim. Hayır sayın arkadaşlar, Halkevleri denilen ve kendilerince kültür ve sanat teşekkülleri olarak anılan müesseseler yine partilerine bağlıdır. Onu tüzüklerine göre istedikleri gibi işletebilirler. Biz teklifimizle sadece bedelsiz ve parasız millettten alınan ve Halkevleri adı altında ve zor yolu ile kanunsuz ve haksız bir surette halk partisine mal edilen malların, sahibi hakikisi olan millete, tüzel kişilere iadesini teklif ediyoruz. Çok rica ederim, bu; halkevlerinin lağvı ve onu kendi partimize almak manasında telakki edilebilir mi ?...Bizim teklifimiz kendi iktidarları ve idareleri zamanındaki resmi kayıtlarla Devlettten, resmi müesseselerden parasız veya mevcut kanunlara aykırı olarak ufak bir bedel takdiri suretiyle alınmış olduğu açık olarak anlaşılan gayrimenkullerin sahiplerine iadesidir. Yani hukukan bir gasba dayanan haksız ve kanunsuz bir iktisaba son vermektir.”²⁴¹

İnönü’nün sözleriyle, Anayasanın çiğnendiği, demokratik rejimin onarılamaz şekilde sarsıldığı izlenimi verdiğini belirterek, aksine bu teklif ile çiğnenen Anayasayı ayaklar altından kurtardıklarını, sonsuz olmasını istedikleri demokratik rejime hayat getirdiklerini ifade etmiştir.

Yine İnönü’nün, halkevlerine yapılan yardımın yerine sarf edilmediği iddiaları adalet kararına dayanmadıkça bir söylenti olmaktan ileri gidemez dediğini belirten Çiçekdağlı, halkevlerine yapılan yardımın büyük bir kısmının Halk Partisi’nin propagandasına sarf edilmiş olduğunu ve onun zimmetinde bulunduğunu,

²⁴¹ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 9, B: 110 (07.08.1951), s. 637-638.

bizzat kendilerinin resmen tutmaya mecbur oldukları defterlerden anladıklarını belirtmiştir.²⁴²

Yine İnönü'nün, halkevleri memleketin bir kültür müessesesidir, bir sanat ocağıdır. Halk Partisi bunu işlemektedir. Siz halkevlerini elimizden almakla bunu yıkacaksınız dediğini belirten Çiçekdağlı, ben buna asla inanmıyorum. Memleketin birçok tarafını sizin gibi gezen bir arkadaşınız olarak arz ediyorum ki, halkevleri, onlara yakıştırılan vazifeyi asla yapmamıştır, memleket çocukları onların kütüphanelerine gitmemektedir. Çünkü orada politik akımlar, politika faaliyetleri vardır. Türk çocuğu ve aydınları oradan daima kaçmışlardır demiştir.

DP İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol, İnönü'nün, birer devrim kuruluşu olan halkevleri tasfiye edilecek olursa memleketi ticanilerin istila edeceğini söylediğini, oysa daha birkaç gün önce bu mecliste Atatürk'ün manevi şahsiyetine ve çağdaşlık yolunda gelişmemize yönelecek saldırıları önlemek için kanun çıkarıldığını [Atatürk'ü Koruma Kanunu], meclisin bu değerlere sıkı sıkıya bağlı olduğunu, durum böyle iken halkevlerinin kapanması halinde irticain bu fırsattan istifade edeceğini iddia etmenin Türk Milletinin olgunluğuna ve şuuruna iftira etmek olacağını ifade etmiştir.

Sarol devamla, bu gibi manevralarda uzman olan CHP liderinin, iktidarda iken sürekli dış tehlikeleri bahane ederek demokrasinin kurulmasını geciktirdiğini, şimdi ise kendileri muhalefette bulunurken, içerde bir takım tehlikeler varmış gibi göstererek elindeki emlakın savunmasına, devrim kuruluşlarını savunma süsü verdiğini belirtmiştir.

Devlet Reisliği hayatında, Atatürk'ü tarih kitaplarından, para ve pullara kadar çıkarmak suretiyle aklınca onu milletin kalbinden silmeye çalışan, Anayasayı bir kenara bırakarak, Anayasa hükümlerini ihlal etmiş olan bir insanın, bu kanun karşısında Anayasa ve Atatürk'e sığınmaya çalışmasını eleştirmiştir.²⁴³

DP Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu, her devrimin kendisinden önceki devrin yasadışı işlerini ancak bir kanun ile temizlediğini, aksi takdirde yasadışı işlere

²⁴² A.g.t.d., s. 639.

²⁴³ A.g.t.d., s. 644-649.

meşruiyet tanınacağını, senelerce tek parti tarafından totaliter bir rejimin yaşaması için kurulmuş olan her türlü düzenin demokrasiye uyum yapmasının mahkeme değil, ancak kanun yoluyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Halkçı Parti'nin bu konuda iyi bir örnek verdiğini, 431 sayılı kanun ile padişahların bütün mallarının millete mal edildiğini, o zaman da Anayasanın olduğunu, fakat yapılan kanunun Anayasaya aykırı olmadığını belirtmiştir. Saltanattan Cumhuriyete geçerken, gerçekte millete ait olan malların mahkeme yolu ile alınmadığını, özel bir kanunun gerektiğini, bugün de durumun aynı olduğunu söyleyerek;

“...Cumhuriyeti korumak için padişahların malları nasıl hakiki sahibine mal edilmiş ise, demokrasimizi korumak için de, Halk Partisinin bütün mallarının hakiki sahibi olan millete mal edilmesi lazım ve zaruridir....”²⁴⁴ demiştir.

Başkanın verdiği aradan sonra 110. birleşimin ikinci oturumu açıldığında, DP Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger söz alarak, Anayasayı hakim ve başarılı kılmak için iktidara gelmelerine rağmen, İnönü'nün kendilerine Anayasayı ihmal ettiniz iftirasını attığını, 68 yaşına gelmiş, ömrünü, siyasi hayatını yalnız millet iradesine karşı durmakla geçirmiş bir adamı bu gün sözde demokrat olarak, Anayasa taraftarı olarak burada dinlediklerini, kendi günahları yetmiyormuş gibi, sanki Atatürk'ü cezalandırıyoruz, sanki ona bir şey söylüyormuşuz, onun yaptığı işlerde bir suç arıyormuşuz gibi, bir de ortaya çıkıp onun mesuliyetlerini kendi sırtına alacağını söylediğini, bunu söylerken, paralardan, pullardan ismini, resmini sildiklerini, mümkün olsaydı O'nu tarihten de sileceklerini ifade ederek, bunu yapmış olan bir adamın Atatürk'ün bayrağını çekmiş ve O'nun Anayasasını savunan kendilerine karşı Atatürk'ü savunmasını samimiyetsizliğin bir örneği olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵

DP İstanbul Milletvekili, Başbakan Adnan Menderes, 1946 seçimlerinde her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmayı amaçlayan CHP için, 14 Mayıs seçimlerinin çok acı ve beklenmedik bir durum yarattığını, Halk Partisi Başkanı'nı dinlerken, bu insanın samimiyetsizliği bir hüner haline getirmesini üzüntü ile karşıladığını, Halk Parti Başkanı'nın görüşülmekte olan kanun tasarısını kamuoyuna, “*eski Türkocaklarından devralınan binaları yeni Türkocaklarına malediyorlar.*”

²⁴⁴ A.g.t.d., s. 651.

²⁴⁵ A.g.t.d., s. 654-655.

şeklinde tanıttığını, oysa tasarının ne gerekçesinde, ne de metninde böyle bir kayıtın asla mevcut olmadığını belirtmiştir.²⁴⁶

Menderes, yine İnönü'nün, "*Halkevlerini fiilen ilga ediyorlar*" dediğini, ama bu tasarının halkevlerini fiilen kapatan bir tasarı olmadığını, bir kapatma söz konusu olacaksa, bunu kanunların belirleyeceğini söylemiş, ama hemen sonra halkevlerinin kapatılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"...Bir siyasi partinin kendi siyasi maksatları dışında işlerle meşgul olmaması icabeder. Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, halkevleri çoktan beri fiilen mesdud [kapalı] bulunmaktadır. Bunlar, içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamiyle abes, beyhude, geri ve bir yabancı uzuv halindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali gene arkaik [eskimiş], dar bir telakkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez..."²⁴⁷

Menderes, İnönü'nün, halkevlerini kapatma veya kullanma yetkisinin Bakanlar Kuruluna verilmesini eleştirmesi üzerine, tapusu Devlet üzerinde olan ve Devlet hizmetlerine ayrılmış bulunan bütün malların, mülklerin tahsis ve tayin hakkının yasal olarak Bakanlar Kurulunda olduğunu belirtmiştir. Yine İnönü'nün tasarımı kamuoyuna farklı tanıtmak amacıyla, CHP'ye bağış yapılan malların sahipliğinin tanınmadığını ve kullanım hakkı verilmediğini, hazineye intikal eden halkevlerinin tüm borçlarının CHP'ye yüklenerek hukuk dışına çıkıldığını iddia ettiğini, ama zorlamayla ve güç kullanarak gerçekleşen bağış ve satın almalara gerçekten bağış denemeyeceğini ve bunları normal birer alım satım kabul etmenin mümkün olamayacağını ifade etmiştir.

Menderes ayrıca;

"...Ve asıl mühimmi, Halk Partisi halkevlerine sarfedeceğim diye bütçeden, hususi idarelerden, belediyelerden, köy sandıklarından aldığı paralardan mühim bir kısmını halkevlerine sarfedecek yerde doğrudan doğruya zimmetine geçirmemiş midir ?..."²⁴⁸

diyerek, İnönü'nün, mahkemece sabit olmadan Halk Partisi'nin, Devlet ve kamu kuruluşlarından zimmetine para geçirdiği iddiasının maksatlı bir söylentiden ibaret

²⁴⁶ A.g.t.d., s. 662.

²⁴⁷ A.g.t.d., s. 662.

²⁴⁸ A.g.t.d., s. 662.

olduğu ifadesine dikkat çekmiş ve delil olarak Halk Partisi'nin kendi muhasebesinin ve kendi hesaplarının kamuoyuna açıklanacağını bildirmiştir.

Menderes, İnönü'nün Türkocakları hakkındaki sözlerini de şiddetle eleştirmiştir:

“...Türkocaklarının Atatürk tarafından müsadere edilmiş [el konmuş] olduğu iddiasını bize mal ederek böyle bir suç işlemiş ise, bu suçun mesulü Atatürk olamaz. Mesuliyet, zamanın başvekili olarak bana teveccüh eder. Ben bu mesuliyetin hesabını vermeye hazırım ve muktedirim, demektedir. Dikkat ederseniz burada da yine bir siper girmek hünerini göstermektedir. Bu sefer Atatürk'ü siper almakta, sureta bir mesuliyet alır görünmektedir...Daima Atatürk'ün kanadı altında ve gölgesinde yaşamış olan bir siyaset adamının bugün Atatürk'ü kanadı ve himayesi altına alıyor görünmesi sadece gülünç bir övünmeden ibaret kalır....”²⁴⁹

Muhalefet liderinin, Anayasanın vahim surette ihlal edilmekte olduğunu iddia ettiğini söyleyen Başbakan Menderes, İnönü'nün halkı isyana teşvik ettiğini ileri sürmüştür.

Tasarımın bütünü üzerindeki görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önergelerin kabulünden sonra maddelere geçilmiş ve Kanun şu şekilde kabul edilmiştir;

“Resmi Daire ve Müesseselerin Siyasi Partilere Bedelsiz Mal Devredemeyeceklerine ve Bu Daire ve Müesseselerle Münfesih Derneklere Ait Olup Siyasi Partilere Terkedilmiş Olan Gayrimenkul Mallarla Bu Partiler Tarafından Genel Menfaatler İçin Yapıtırılmış Olan Binaların Sahiplerine ve Hazineye İadesine Dair Kanun Tasarısı” bir bölümüne muhalefetin katılmadığı ve çetin tartışmalarla geçen görüşmeler sonucu, kullanılan 342 oyun, 3 ü ret olmak üzere 330 oy ile 08.08.1951 tarih ve 5830 sayılı yasa olarak kabul edilmiş ve 11 Ağustos 1951 tarih ve 7882 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁵⁰

Halkevi ve halkodalarının CHP'den alınıp, tüm malları ile birlikte hazineye devredilmesinden yani kapatılmasından yaklaşık üç sene sonra, 1954 seçimleri

²⁴⁹ A.g.t.d., s. 663.

²⁵⁰ **Resmi Gazete**, S: 7882 (11 Ağustos 1951).

yaklaşırken, daha önce de ifade edildiği gibi, CHP’yi siyaseten öldürmek amacıyla, 14 Aralık 1953 günü TBMM’de “**Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun**” adıyla 2. bir kanun daha kabul edilmiştir.²⁵¹ 16 Aralık 1953 tarihli Resmi Gazetede²⁵² yayımlanarak yürürlüğe giren bu Kanunla; CHP’nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallar ile paralar, diğer değerler, haklar ve alacaklar Hazineye devredilmiştir. Ellerinde sadece Maliye Bakanlığı tarafından parti çalışmaları için gerekli olduğu kabul edilen kadar eşya bırakılan CHP, gerçekten de 1954 seçimlerinde siyaseten perişan olmuş, ağır bir yenilgiye uğramıştır.

e. Osmanlı Hanedanına Mensup Kadınların Yurda Dönmeleri Hakkında Kanun

Cumhuriyetin ilanından yaklaşık 4 ay sonra ona işlerliğini verecek olan yeni atılımlara geçilmiştir. Saltanatın kaldırılması ile boşlukta kalan ancak halk egemenliğine dayalı rejimin sağlıklı işlemesine engel çıkaracağı anlaşılan Halifeliğin kaldırılmasına gerek görülmüştür.

Kurtuluş Savaşı sadece Yunan güçlerine karşı değil, aynı zamanda Halife Orduları ve Halife fetvalarına karşı da verilmiştir. Ardından Cumhuriyet ilan edilmiş fakat devlet bir türlü iki başlılıktan kurtulamamıştır. Halife, hükümdar gibi davranmaktadır. Atatürk 22 Ocak 1924 tarihli bir telgrafında Başbakanı; “Türkiye Cumhuriyeti, varlığını ve bağımsızlığını boş inançlar yüzünden tehlikeye atamaz” diye yazmıştır. Hilafetin etkisinin Cumhuriyet üzerine düşmesine izin verilmeyecektir. Hilafet düzeninin kaldırılması gerekmektedir. Hilafetin kaldırılmasında hocaların desteğinden yararlanmaya büyük önem verilmiştir.²⁵³

(1) Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun

Daha önce Meşayih Meclisi (Şeyhler Kurulu) Başkanlığı yapmış olan Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve 52 arkadaşının imzalarını taşıyan “**Halifeliğin**

²⁵¹ TBMM TD (Dönem IX), C: 26, B: 17 (14.12.1953), s. 160-231.

²⁵² Resmi Gazete, S: 8584 (16 Aralık 1953).

²⁵³ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838 den 1995 e Üçüncü Kitap**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1974, s. 1325-1326.

Kaldırılması ile Osmanoğulları soyundan Olanların Türkiye Dışına Çıkarılması” başlığını taşıyan önerinin gerekçesinde; “*Türkiye Cumhuriyeti içerisinde Halifelik makamının bulunmasının Türkiye’yi iç ve dış siyasette iki başlı olmaktan kurtaramadığı*” ifadesi yer almıştır. Bağımsızlığında ve siyasal hayatında ortaklık kabul etmeyen Türkiye’nin, açık ya da gizli böylesi bir ortaklığa tahammülü olmadığına ve imparatorluğu çöküntüye sürüklemiş bir hanedanın, “Halifelik elbisesi” altında devamının ülke için artık bir tehlike doğurduğuna işaret edilmiştir.

Gerekçede ayrıca, Halifeliğin aslında İslam’ın ilk dönemlerinde “hükümet” anlamında kurulduğu,²⁵⁴ günümüzde ise dünya ve ahiret işlerinin tümünü yüklenmiş olan hükümetlerin yanında ayrı bir Halifelik makamının yeri ve gereği olmadığı vurgulanmıştır.

431 numaralı ve 3 Mart 1924 tarihli, “**Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun**” 13 madde olarak düzenlenmiştir. İlk maddesinde, Halifeliğin aslında hükümet ve Cumhuriyet kavramlarının içinde var olduğuna işaretlerle, şu hükme yer verilmiştir; “Halife görevinden alınmıştır. Halifelik, aslında hükümet ve Cumhuriyet anlam ve kavramında saklı olduğundan Halifelik makamı kaldırılmıştır.”²⁵⁵

TBMM görüşmelerinde söz alan Adliye Vekili Seyit Efendi’ye göre, “*Hilafet meselesi dini olmaktan çok dünyevi ve siyasi bir meseleydi.*” Halife, Müslümanların lideri olma havasındaydı. Bu ise milli egemenlik ilkesiyle çelişiyordu. Milletın egemenliği tek ve bölünmez nitelikteydi. Hem millet hem halife egemen olamazdı. Böylece, halifeliğin kaldırılması demokratikleşme yolunda bir adım oldu. Öte yandan Halifelik gibi dinsellik yanı çok belirgin bir kurumun tasfiyesi, laikleşme yolunda atılmış başka önemli bir adımdı.²⁵⁶

Yasa, Halifelik görevi sona eren Abdülmecit ile Osmanoğulları ailesinin bütün erkekleri, kadınları, damatları ve o kadınlardan doğan bütün çocuklarının Türk

²⁵⁴ Hilafet, Hazreti peygambere vekil olarak İslamları ve İslamı koruma ödevidir. Halife ise İslam dininin esaslarına göre; hem baş imam, ruhani reis, hem de devlet başkanı, cismani reistir. Halife iki iktidarı birden temsil etmektedir. Devlet Başkanı olarak dünyaya ait iktidarı, Baş İmam olarak uhrevi (ahirete ait) iktidarı temsil etmektedir. Bkz.: Eroğlu, a.g.e., s. 229.

²⁵⁵ Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, s. 411

²⁵⁶ Bülent Tanör, **Kurtuluş Kuruluş**, Genişletilmiş 4. baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitap Kulübü, 2002, s.213-214.

vatandaşlığında çıkarılmaları ve Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturmamaları hükmünü içeriyordu. Bu gibiler, yasanın ilanını izleyen 10 gün içinde yurtdışına çıkartılacaklardı. Kendilerine yol giderleri için servetlerinin derecelerine göre hükümetçe saptanacak paralar ödenecekti. Bunların taşınmaz mallarını bir yıl içinde elden çıkartmaları öngörülmüştü. Padişahlık yapmış olanların Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki tapulu taşınmaz malları, saray ve köşkleri ile diğer mülkleri ve bunların içerisindeki taşınabilir mallarla sanat eserleri milletin malı sayılacaktı.

İsviçre'ye gönderilmesine karar verilen Abdülmecit, hemen ertesi 4 Mart günü iki eşi, oğlu, kızı, sekreteri ve mabeyincisi ile birlikte sarayından alınıp, otomobillerle Çatalca'ya götürülmüş²⁵⁷ ve oradan trene bindirilmiştir.²⁵⁸ Abdülmecit'le birlikte Osmanlı Hanedanına mensup 36 erkek, 48 kadın ve 60 çocuk da yurtdışına çıkarılmıştır.²⁵⁹

Osmanlı Hanedanının kadın mensuplarının geri dönüşleri 1952 yılında, bu kanunla, erkeklerinin geri dönüşleri ise ancak 1974 yılında, **Cumhuriyetin 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç Ve Cezaların Affı Hakkında Kanun**'la gerçekleşmiştir.²⁶⁰

(ii) 431 Sayılı Kanuna Ek Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Komisyon Raporları

“Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair olan 431 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı” ve İçişleri, Dışişleri, ve Adalet Komisyonları raporları 21.01.1952 yılında Meclis'e sunulmuştur.²⁶¹

Kanunun gerekçesinde; Başbakanlığa sunulan çeşitli dilekçelerde, Enver Paşa'nın ve Damat İsmail Hakkı'nın ve saltanata yakın bazı kişilerin akrabalarının

²⁵⁷ Lewis, a.g.e., s. 264.

²⁵⁸ Sabık halife Abdülmecit, gidişinin halife taraftarlarının gösterilerine sebep olabileceği düşüncesiyle, trene büyük Sirkeci Garı'ndan değil, şehir dışında küçük bir istasyon olan Çatalca'dan bindirilmiştir. Bkz.: Yılmaz Çetiner, **Son Padişah Vahdettin**, 7. baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s. 329.

²⁵⁹ Turan, a.g.e., s. 410.

²⁶⁰ **Resmî Gazete**, S: 14890 Mükerrer (18 Mayıs 1974). 1803 numaralı kanun. Madde 8: “16.6.1952 tarih ve 5958 sayılı kanunla tadil edilen 26 Recep 1342 ve 3 Mart 1340 tarihli ve 431 sayılı kanunun 2,3,4, ve 5'inci maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu durumdan istifade etmek isteyen erkek mensuplar hakkında 431 sayılı kanunu tadil eden 5958 sayılı kanun gereğince kadın mensuplara tanınan haklar uygulanır.”

²⁶¹ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 16, B: 84 (13.06.1952)' e ek 201 sayılı basmayazı, s.1-7.

yurda kabul edilmeleri emsal gösterilerek, halen yurt dışında bulunan saltanata yakın bazı kimselerin yurda dönmelerinde, diğerleri gibi kanuni bir sakınca olmadığı iddiasında bulunulmuştur. Cumhurbaşkanlığınca, bu ve benzeri müracaatların üzerinde durulması gerektiği ve başvuru sahiplerinin Türkiye'ye dönmelerinin yerinde olacağı görüşü bildirilmiştir. Konu üzerinde İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarınca yapılan incelemeler neticesinde, 431 sayılı Kanun'da değişiklik yapılması halinde bu isteklerin yerine getirilmesinin mümkün olacağı görülmüştür.

Bu tasarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'na padişahlık etmiş olanların ve son halifenin erkek nesli gibi Saltanat ve Hilafete varis olabilecek durumda olanların memlekete girmeleri yasaklanmıştır. Sabık Hanedanla kan bağı olan veya olmayan kadınlarla, bunların kan itibariyle hanedanla ilgisi olmayan kocalarının kız ve erkek çocuklarının yurda dönmeleri mümkün kılınmaktadır. Yaşı ilerlemiş, asgari hayat ve geçim şartlarından mahrum, sefil ve perişan duruma düşmüş Osmanlı Hanedanından olan kadınların da memlekete gelmelerinde bir sakınca görülmemiştir.

İçişleri Komisyonu Raporu; Padişahlık etmiş kimselerden varislerine intikal yapılmamış gayrimenkul mallar üzerinde yurda dönenlerin hak iddia edemeyeceklerine dair bulunan 4. maddeye, menkul malların da ilave edilmesi teklif edilmiş olup yapılan görüşmelerde teklif kabul edilmiştir.²⁶²

Dışişleri Komisyonu Raporu; Cumhuriyet idaresinin ülkede kökleşmiş bulunduğu, esasen tasarıda Hilafet ve Saltanata veraset iddia edebilecek durumda olanların yurda dönmelerine müsaade edilmediği göz önüne alınarak, bunlardan başkalarının dışarıda, asgari geçim şartlarından mahrum, perişan bir halde kalmalarından ise memlekete dönmelerine izin verilmesinde toplumsal fayda olacağı düşünülmüş ve tasarinın esası oybirliği ile kabul edilmiştir.²⁶³

Adalet Komisyonu Raporu; 431 sayılı kanunun 2. maddesinin değiştirildiği, aynı kanuna bazı maddelerin eklenmiş olduğu belirtilmiştir. Bu maddede Türkiye'ye gelmeleri yasak olanlar, hilafet ve saltanat konularında hak ve veraset iddia edebilecekler kesin olarak açıklanmış ve aynı zamanda transit olarak dahi Türkiye'den geçemeyecekleri metinde ayrıca kaydedilmiştir. Bu yasak dışında

²⁶² A.g. basmayazı, s. 2.

²⁶³ A.g. basmayazı, s. 3-4.

kalanlar ayrıca saptanmıştır. Her iki iradeye bağlı menkul ve gayrimenkul mallar üzerindeki milli haklar saklı tutulmuş ve yapılan değişiklik dolayısıyla memlekete gelenlerin ya da vatandaşlık hakkını kazananların miras ya da herhangi bir sebeple hak iddia edemeyecekleri kanunlaştırılmıştır.²⁶⁴

(iii) Genel Kurul Görüşmeleri, Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması

13 Haziran 1952 günü başlayan görüşmelerde söz alan DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, birbirini takip eden iki büyük Dünya Savaşı yaşandığını ve sonunda dört büyük imparatorlukla bir çok hükümdarlıkların yok olduğunu, bunun neticesinde taç ve tahtını kaybeden hanedan mensuplarının neye mal olursa olsun, taç ve tahtlarına kavuşmak için memleketlerinin ihtilal ve kan içinde yüzmesine razı olacak kadar insani ihtiraslarına kapıldıklarını, yalnız Osmanlı Hanedanının buna tenezzül etmediğini belirtmiş, kadınların aç kaldığını, erkeklerin şoförlük, garsonluk yaptığını, fakat memleket aleyhinde hiçbir komploya girmediklerini, bu konudaki teklifleri reddettiklerini ve tarihin takdir ettiği acı akıbetlere boyun eğmeyi bildiklerini, bu gün hiçbir iddialarının olmadığını, ruhlarına hakim olan tek şeyin yurt hasreti olduğunu ifade ederek, bu tasarının, Osmanlı Hanedanına mensup olan kadınların memlekete dönmeleri iznini isteyen tasarı olduğunu, bunda hiçbir sakınca olmadığını, bunun zamanının çoktan gelmiş olduğunu belirtmiş ve bu kanunun en kısa zamanda kabul edilmesini istemiştir.²⁶⁵

DP Kütahya Milletvekili Necdet Alkin, 431 sayılı kanunla hudutlarımız dışına çıkarılan Osmanlı Hanedanından kadın ve çocukların memlekete dönebilmelerini amaçlayan bu kanunun hak ve adalet esaslarına uygun olduğunu, yaşları hayli ilerlemiş olan hanedana mensup kadınların, Cumhuriyet rejimimiz için bir tehlike konusu olmalarının söz konusu olamayacağını ifade ederek, Fransa'daki gözlemlerine göre; bu kadınların birçoklarının başkalarının yardımıyla yaşadıklarını, geçinmek için ızdırap çektiklerini, bu bedbaht vatandaşlarımızın yaşayış tarzlarının Türklüğün haysiyet ve şerefiyle uzlaşmayacağını, bu zavallıların memleketimize dönmelerinin çok yerinde olacağını belirtmiştir.

²⁶⁴ A.g. basmayazı, s. 5-7.

²⁶⁵ TBMM TD (Dönem IX), C: 16, B: 84, s. 216.

DP Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik ise, söz konusu insanların hayatta olanlarının, memleketin karanlık günlerinde vatan hainliğine katılmadıklarını, onların tek kusurlarının Osmanlı Hanedanına mensup olmak olduğunu, bu durumun ise insanların gurbette eziyet, ıstırap çekmesine yeterli sebep olmadığını, vatan hasretinin acıların en acısı olduğunu, bu şekilde yarım kanun çıkartmaktansa, kadın, erkek diye ikiye ayırmadan, onların memleket aleyhinde bulunmamışlarının tümüne yönelik bir kanun çıkarmanın daha iyi olacağını ifade etmiştir.

İkinci oturumun başında söz alan DP Manisa Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Paris'te, hanedana mensup iki sultan hanımın akşam evlerinin önüne atılan yiyecek artıkları içinde arandıklarını gören eski Ermeni vatandaşlarımızın kendi aralarında toplandıklarını ve her türlü yardımı yapmaya karar aldıklarını, hatta ev tutarak kirasını verdiklerini Başkonsolostan öğrendiğini, bazı gazetecilerin Hanedan üyeleriyle yaptıkları görüşmelerde, Hanedanı memlekette çıkararak Atatürk hakkında ne düşündüklerini sormaları üzerine, kendilerinin Türk olduklarını, vatanlarından uzak olsalar da vatani kurtarana karşı ölünceye kadar minnettarlık hissi duyacaklarını ifade ettiklerini belirtmiştir. Hanedanın kadınlarının, çocuklarının, mensuplarının, memlekete dönebileceklerini, bunun zamanının geldiğini, bugün hiçbir tehlikenin kalmadığını ifade etmiştir.

16 Haziran 1952 tarihli Meclis oturumunda kabul edilen, 23 Haziran 1952 tarih ve 8142 sayılı resmi gazetede²⁶⁶ yayınlanarak yürürlüğe giren kanun metni şöyledir:

“Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair olan 431 sayılı kanunun 2 nci maddesinin değiştirilmesi ve aynı kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun;

Madde 1.- 3 Mart 1340 tarihli ve 431 sayılı Kanunun ikinci maddesi değiştirilmiş ve aynı kanuna aşağıda yazılı maddeler eklenmiştir:

Madde 2.- Mülga [yok edilen] hilafet ve münderis [eseri kalmamış] Osmanlı saltanatı hanedanının padişahlar sulbünden olan erkek azası ve bunların erkek füruu

²⁶⁶ Resmi Gazete, S: 8142 (23 Haziran 1952).

Türkiye'ye gelmek ve Türkiye'den transit olarak geçmekten memnurdurlar. Bunların dışında kalanlar Türkiye'ye gelebilirler.

Ek Madde 1.- İkinci madde gereğince Türkiye'ye gelebileceklerin müracaatları halinde, Türkiye'ye gelmek ve Türkiye'de ikamet etmek şartları aranmaksızın vatandaşlığa alınmalarına Bakanlar Kurulu karar verebilir.

Ek Madde 2.- İkinci madde hükmünden istifade edenler bu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren umumi hükümler dairesinde mal edinebilirler. Bu suretle Türkiye'de mal edinenlerden ölenlerin ikinci maddeden istifade edemeyen varislerine ait hisseler sulh mahkemesince bir sene içinde tasfiye olunarak tutarı kendilerine ödenir.

Ek Madde 3.- Bu kanuna müsteniden yurda gelmek hakkını haiz olanlar 27 Ağustos 1324 ve 20 Nisan 1325 tarihli iradeler ve 431 sayılı Kanun ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 245 sayılı tefsir kararı gereğince millete intikal etmiş olan bilumum menkul ve gayrimenkul mallar üzerinde miras sebebiyle veya diğer her hangi bir sebeple hak iddia edemezler.

Ek Madde 4.- Türkiye'ye gelenler veya Türk vatandaşlığını iktisap edenler (sultan, hanımsultan, kadınefendi, prens, prenses) gibi hanedana nispet ifade eden elkap [soyadları] ve unvanları kullanmaktan memnurdurlar.

İkinci madde hükmünden istifade edenlerden memnuiyet hilafına harekette bulunanlar altı aydan iki yıla ve bu ünvanları bu kimseler hakkında iltizamen [taraf tutma] kullananlar üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 2.- 431 sayılı Kanunun ve diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri ile 5371 sayılı kanun kaldırılmıştır.²⁶⁷

f. Anayasa Dilinin Değiştirilmesi : 1945 Anayasa'sının Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Çevrilmesi Hakkında Kanun

DP, programının 40. maddesinde; "...Türk dilinin, milli bünyesine uygun olarak, süratle gelişmesi yolundaki ilmi çalışmalara yardım etmek..." ten bahsediliyor ve dilin, siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasının demokrasinin

²⁶⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 16, B: 85 (16.06.1952), s. 235-236.

değişmez bir esası olarak kabul edildiği vurgulanıyordu.²⁶⁸ Bu ifadeler, DP'nin dilde devrimci atılımlara karşı olduğunun göstergesi idi.²⁶⁹ Bunun yanı sıra, Mecliste Hükümet Programı'nın okunması sırasında bazı milletvekilleri dilde yenileşme çalışmalarına karşı olduklarını açıkça ifade etmişlerdi.

Türk Devriminde, Türk tarihiyle birlikte, onun ikizi olarak Türk dili konusu da ele alınmıştı. Atatürk, milli duygu ve dil arasında çok güçlü bir bağ olduğunu, milli duygunun gelişebilmesi için dilin milli niteliğinin korunmasının ve geliştirilmesinin gerektiğini vurgulamıştı.²⁷⁰

Dilde yenileşme çalışmaları Atatürk'ün isteği üzerine, Türkçe'nin yabancı dillerin etkisinden kurtarılıp ulusal dil niteliğine getirilmesi amacıyla başlamıştır. Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları olumlu sonuç vermeye başlayınca okul kitaplarının ve hukuk dilinin sadeleştirilmesine geçilmiştir.²⁷¹

Çok ağıdalı Osmanlıca ile yazılmış olan yasalardaki dilin, vatandaşların kolaylıkla anlayabileceği bir Türkçe'ye dönüştürülmesi işine de yasaların temeli olan Teşkilat-ı Esasiye'den ve o zaman Nizamname-i Dahili adıyla anılan Meclis İçtüzüğü'nden başlamak uygun görülmüştür. TDK ile birlikte hukukçulardan, dil uzmanlarından ve içlerinde Adnan Menderes, Fuad Köprülü'nün de bulunduğu bazı milletvekillerinden oluşan bir kurulun çalışmaları sonucu sadeleşen yeni metine Anayasa adı verilmiştir. 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlükten kaldırılarak, Türkçeleştirilmiş olan metin, 10 Ocak 1945'te 4695 sayılı Anayasa adıyla yasalaşmıştır.²⁷²

(1) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Anayasa Komisyonu Raporu

İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 arkadaşı, Türk dilinin kendi yapısı içinde gelişmesini, doğal seyri içinde sadeleşmesini, dil konusunun siyaset ve Devlet işi olmaktan çıkartılarak, yetkili bilimsel kurullarda bağımsız inceleme ve araştırmalar yapılmasını sağlamak için kanuni ve resmi engellerin kalkmasını, Anayasanın bu konudaki hükümlerinin değiştirilmesini, Anayasa ve içtüzük dilinin

²⁶⁸ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi VI. Cilt**, s. 7113.

²⁶⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 19.

²⁷⁰ Özel, a.g.e., s.197.

²⁷¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 44.

²⁷² A.g.e., s. 45.

yaşayan dile çevrilmesini bir zorunluluk olarak gördüklerini belirtmişler ve Anayasanın asıl metni olan 20 Nisan 1340 [1924] tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu, eskimiş bir takım kelime ve terimlerinin atılarak geri getirilmesi üzerine bir kanun teklifi hazırlamışlardır²⁷³.

Bu kanun teklifinin gerekçesinde; 20 Nisan 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan yaşayan bazı kelime ve terimlerin atıldığı, yerlerine yeni uydurulan bazı kelime ve terimlerin bulunduğu, eski Türk lehçelerinin fosilleşmiş kelimelerinde bazı değişiklikler yapılarak ve Moğolca gibi yabancı dillerden bazı ekler alınarak bir karışım meydana getirildiği ve bu yeni Anayasa ve ona uygun olarak yapılan içtüzük dilinin yazı ve konuşma diline uymadığı ifade edilmiştir. Anayasanın 104. maddesi ile resmi ve değişmez Devlet dili olarak nitelendirilen bu dilin, 20 Nisan tarihli ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun yerine bulunduğu, ancak, Anayasa ve içtüzük Türkçe’sinin resmi dil olmasının Anayasa Komisyonu’nun hazırladığı bir yorum hükmü ile kesinlikle reddedildiği hatırlatılmıştır.²⁷⁴

1945’ten sonra resmi daireler ve okullarda kullanılan dilin milletin konuştuğu dile uymadığı, dilde, Millet dili ve Devlet dili olarak ikilik ve karışıklık yaratıldığı, oysa bu konunun bir Devlet işi değil, bir ilim işi olduğu belirtilerek, resmi dildeki kelime, deyim ve terimler üzerindeki baskıyı kaldırmak, yüce Meclisin çıkaracağı karar ve kanunlarda güzel Türkçe’nin tam serbestlik içinde kullanılmasını sağlamak amacıyla yeni bir Anayasa metni hazırlandığı, bu metinde, 20 Nisan 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun eskimiş kelime ve terimlerinin atıldığı, yerlerine yenilerinin alındığı ve önce dilcilerden kurulan bir komisyondan, sonra da ihtisas komisyonunun hukuki ölçülerinden geçirilerek elde edilen yeni bir metnin, 4695

²⁷³ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 18, B: 14 (08.12.1952)’e bağlı 232 sıra sayılı basmayazı, s. 1.

²⁷⁴ DP iktidarının henüz 1. ayında, İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol, Anayasanın ikinci maddesindeki “Devlet Dili Türkçe’dir” fıkrasının yorumlanması hakkında bir önerge vermiştir. Önerge Anayasa Komisyonu’nda görüşülmüş ve yorum hükmü şöyle olmuştur; “Anayasanın ikinci maddesindeki «Devletin resmi dili Türkçedir» fıkrasında kastedilen Türkçe; hiçbir ilmi metod ve esasa dayanmadan ve salahiyetli ilim adamlarının mütalaalarına müracaat edilmeden keyfi surette salahiyetsiz heyetlere kabul ettirilerek zorla millete mal edilmek istenilen uydurma kelime ve istihlaların vaz’ından [terimlerin konulmasından] evvelki zamanlarda Türk Milleti tarafından kullanılan ve tabii seyri ile devam eden Türkçedir.” şeklinde olmuştur. Bu raporun tamamı ve Meclisteki görüşmeleri için Bkz.: **TBMM TD** (Dönem IX), C: 1, B: 21(12.07.1950), s. 570-583.

sayılı ve 10.01.1945 tarihli Anayasa'nın yerini almak üzere hazırlandığı belirtilmiştir.²⁷⁵

Anayasa Komisyonu da; öneri sahiplerinin ileri sürmüş oldukları düşünce ve sebepleri yerinde görerek, 4695 sayılı Kanun'un derhal kaldırılmasına, onun yerine 20 Nisan 1340 (1924) tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun anlam ve kavramlarında değişiklik yapılmaksızın, sadece eskimiş tamlama, terim ve deyimlerinin yaşayan dile çevrilmesiyle hazırlanmış olan yeni metnin kabul edilmesine çoğunlukla karar vermiştir.²⁷⁶

(n) Genel Kurul Görüşmeleri

İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 arkadaşının Anayasa teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu 8 Aralık 1952 tarihinde Genel Kurula gelmiştir.²⁷⁷

DP Diyarbakır Milletvekili ve Anayasa Komisyonu Sözcüsü Ferit Alpiskender, bazı temel kanunların hazırlanmakta olduğunu ve bu kanunların birtakım uydurma kelimeler içermesini arzu etmediklerini belirterek, Anayasanın dil hürriyetini kısıtlayan 104. maddesinin²⁷⁸ kaldırılmasının öncelikle görüşülmesini komisyon adına teklif etmiştir.

DP Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsal, dilin gelişmesi hakkında açıklamalar yaparak, İstanbul'un fethinden sonra üniversite niteliğinde medreseler kurulduğunu, bu medreselerde aydınların hem Arapça ve hem de Farsça'dan kelimeler alarak Osmanlı dili diye bir dil oluşturduklarını, ancak bu dilin Türkçe olmadığını, ilim lisanının Osmanlı olmasının bu lisanı kullananların düşüncelerini de etkilediğini, bunun sonucu olarak, Türkleri küçük gören, aşağılayan bir düşüncenin meydana geldiğini, tarihler okunduğunda, tarihçilerin Osmanlı ve Türkler için "etraki bi idrak" [anlayışsız Türkler] tabirini kullandıklarının görüleceğini belirtmiştir.

²⁷⁵ A.g. basmayazı, s. 3-4

²⁷⁶ A.g. basmayazı, s. 5.

²⁷⁷ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 18, B: 14, s. 129.

²⁷⁸ Madde 104: 20 Nisan 1340 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu yerine mana ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın Türkçeleştirilmiş olan bu kanun konulmuştur. Bkz.: **TBMM TD** (Dönem IX), C: 1, B: 21, s. 580.

Arsal devamla, Türkler için kendi lisanında bir ilim dili yaratmanın gerekli olduğunu, bu önemli sorunu dehasıyla Atatürk'ün kavradığını ve dilimizi Türkçeleştirmek için Türk Dil Kurumu'nu kurduğunu ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu'nun sadece kendisinin çalışmadığını, bütün fakültelerdeki bütün profesörlerin hepsinin kendi fakültelerine kelime yaratmak için Türk Dil Kurumu ile işbirliği yaptıklarını, böylelikle yeni kelimelerin bir heyetin eseri olmayıp, bütün milletin bilginlerinin katılımıyla yapıldığını söylemiştir.

İlim dilinde bu gün kullanılan öz Türkçe kelimelerle bir nesil yetiştiğini, yerleşmiş olan güzel öz Türkçe kelimelerin, terimlerin kanun yoluyla bir çırpıda atılamayacağını, bir akademi kurulup tasfiye işini ona bırakmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Sadri Maksudi Arsal ayrıca, dilde düzeltmenin Atatürk'ün girişimi ile başladığını, Atatürk'ün her girişiminin bir deha eseri olduğunu, onun büyük eserlerini herkesin anlamayabileceğini, Atatürk devrimlerinin bir bütün olarak yaşaması gerektiğini, bu gün Anayasa hakkındaki bu teklif kabul edilirse, Atatürk devrimlerine bir darbe indirmiş olacaklarını belirterek;

“...Atatürk'ün en mühim inkılabı lisanımızda yaptığı inkılabtır...Atatürk'ün en mühim inkılabı kültürümüz bakımından zaruri olan lisan inkılabıdır. Lisan sahasında da inkılapçı Atatürk ne diyor; Atatürk diyor ki: « Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk Milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır » Atatürk'ün sözü budur. Millet olmak ancak ülke sahibi olmakla kabil değildir, bunun yanında müstakil bir ilim lisanı kurmak, kültür lisanına sahip olmak da lazım. Bunun yolu yavaş yavaş lisanı Türkçeleştirmekle gerçekleşecektir. Biz bu kanunu kabul edersek Atatürk'ün lisan inkılabı hakkındaki teşebbüsünü baltalamış olacağız. Atatürk İnkılabına karşı hareket etmiş olacağız. (Sağdan alkışlar)...”²⁷⁹ kanun tasarısına karşı çıkmıştır.

DP Niğde Milletvekili Necip Bilge, bu teklifin gerekçesinin, 1945'te Halk Partisi iktidarının dil konusuna karıştırdığı Devlet otoritesinin ve siyasetin bu alandan uzaklaştırılması ve böylece dil hürriyeti üzerindeki siyasi baskının kaldırılması olduğunu, çünkü genel anlamda hürriyete olduğu kadar onun bir parçası

²⁷⁹ TBMM TD (Dönem IX), C: 18, B: 14, s. 134.

olan dil hürriyetine de baskı yapmanın demokrasi ve Anayasaya uygun düşmeyeceğini ifade etmiştir. Ancak teklif sahiplerinin adeta Anayasa diline sonradan sokulmuş olan kelimeler arasında tutulan - tutulmayan, Türkçe olan- olmayan gibi bir ayırım yaptıklarını, anlam ve kavramlarda en ufak bir değişiklik yapılmadan, önceki ve şimdi hazırlanan metinlerin kelime ve terimlerinde bir karışım yapmak istediklerini, böyle bir karışım yapıldığı takdirde işin içinden çıkılamayacağını, doğru olanın, Türk diline Anayasa yolu ile sokulmuş olan baskıyı kaldırmak için, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu değiştiren 4695 sayılı kanunu tek bir madde ile ortadan kaldırmak olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

DP Gümüşhane Milletvekili Vasfi Mahir Kocatürk, milli dilin, kelimenin bütün içeriği, kavramı ve ifadesiyle milletin kullandığı ve konuştuğu dil olduğunu, milli dilin uydurma değil canlı olduğunu, muhaliflerin kendilerini dil konusunda geriye dönmekle suçladıklarını, bu işi devrim konusu yaparak Atatürk'e bağladıklarını, oysa Atatürk'ün dil konusunu zorla, kanunla ortaya atmadığını, dil konusunu çok güzel kavradığını, yeni harflerin Atatürk'ün dahiyane hareketlerinden, büyük devrimlerinden olduğunu, dilimizi değerine kavuşturmak için Atatürk'ün düşüncesinin; kullanılmayan, ölü, kötü, eski Arap, Acem ve Osmanlı kelimelerini çıkartarak yerine Türk dilinin hakim kılınması olduğunu, yoksa Türkçe kelimeleri atıp yerine uydurma kelimeler almak olmadığını belirtmiştir. 1945 Anayasa dilinin Atatürk'e mal edilmesinin asla doğru olmadığını, suçlananın, Atatürk'ün ölümünden yedi yıl sonra 1945 de yapılmış olan dil olduğunu, Atatürk'ü kendilerinin değil 1945 de bu kanunu değiştirenlerin baltaladığını, aksine onun ruhunu kendilerinin yaşattığını ifade etmiştir.

Atatürk tarafından kurulan Dil Kurumu'nun tamamen siyasete kaydığını, bu kurumun içinde dil üzerinde uzmanlaşmış kimse bulunmadığını iddia ederek, "...Bu uydurma Anayasa kalkmalı, 1340 Anayasası gelip yerine oturmalıdır. (Soldan : Bravo sesleri, alkışlar)..."²⁸¹ diyerek dilde geriye dönüşü savunmuştur.

CHP Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer, sözlerine başlarken, bundan sekiz sene önce, bugün kaldırılmak istenen Anayasa metnini hazırlamak için çalışan

²⁸⁰ A.g.t.d., s. 134-135.

²⁸¹ A.g.t.d., s.143.

dört milletvekilinin bu gün BMM’de bulunduğunu, birisinin kendisi, diğerlerinin Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel ve Hasan Reşit Tankut olduğunu hatırlatmıştır.

Cumhuriyet hükümetlerinin, dilin sadeleşmesi ve öz kaynaklarından beslenmesi akımına kayıtsız kalmadığını, Cumhuriyetin ilk yıllarında bir dil encümeninin kurulduğunu, bu encümenin Türkçe terimler yapmak, Latince kökenli Türk alfabesinin oluşumunda hizmet etmek, dili sadeleştirmek gibi çalışmalar yaptığını, fakat bu çalışmaların Atatürk için doyurucu olmadığını belirtmiştir. Dilin sadeleşmesinin hızlandırılması için Atatürk’ün 1932 de Dolmabahçe’de, Birinci Türk Tarih Kurultayı’nı toplantıya çağırdığını, aralarında profesörlerin, öğretmenlerin, ünlü yazarların da bulunduğu 700 e yakın Türk aydınının katıldığı Birinci Türk Dili Kurultayı’nda Atatürk’ün teziyle Hüseyin Cahit Yalçın’ın tezinin çatıştığını, sonunda Atatürk’ün tezinin kabul edildiğini²⁸² ifade etmiştir. Ardından Dil Kurultayından sonra kurulan Dil Kurumu’nun çalışmaya başladığını, üniversiteler ve yüksek okulların özellikle terimlerin belirlenmesi için Dil Kurumu ile işbirliği yaptıklarını, böylece Türk dilinin yeni ve hızlı bir tempo ile sadeleşme ve gelişme yolunda ilerlediğini söylemiştir.

Reşat Şemsettin Sırer daha sonra, dönemin, İkinci Dünya Savaşı’nın sonu olduğunu, çok partili hayata geçileceğini, çok partili hayatta siyasi rakiplerin daha fazla oy almak düşüncesiyle devrimler üzerinde tavizlere girişilebileceği endişesi ile, dil devrimini en kuvvetli araçla sağlamlaştırmak gerektiğini, bunun da ancak BMM’nin üçte ikisinin bir araya gelmedikçe değiştiremeyeceği bir Anayasa metni olacağını belirterek, bu nedenle BMM’de bir komisyonun kurulduğunu, bu komisyonda isimlerini bahsettiği arkadaşları ile birlikte kendisinin de olduğunu, bu komisyonun çalışmaları sonunda bu gün değiştirilmek istenen Anayasa metninin ortaya çıktığını ve bu metnin altındaki ilk imzanın da Fuad Köprülü’nün olduğunu ifade etmiştir.

²⁸² Atatürk kurultayda,yüzyılların kayıplarının ancak devrim ataklarıyla giderilebileceğini, Türkçe’nin sadeleşmesi ve daha hızlı gelişmesinde insan iradesinin etkili olup zamanı kısaltabileceğini, bu irade ile dilimize giren ve dilimizin gelişmesini önleyen yabancı terimlerin ve sözlerin atılabileceğini ve yerlerine öz kaynaklarımızdan gelen terim ve sözlerin konulabileceğini, Hüseyin Cahit Yalçın ise, dilin tabii bir olgunlaşma içinde gelişebileceğini, bu olgunlaşmayı hızlandırmak için zorlamanın olumlu netice vermeyeceğini savunmuştu. Bkz.: A.g.t.d., s. 146.

Ardından söz alan DP İstanbul Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, kendisinin eskiden beri Türkçe'nin sadeleştirilmesi için çalıştığını, ancak TBMM'nin ilmi tartışma yapılacak bir yer olmadığını, dil konusunun siyasi yöne çekilerek siyasi erk tarafından ele alınmasını doğru bulmadığını ve 1945'de BMM'de zorla yapılan bir keyfi müdahalenin ortadan kaldırılması için, şimdi bu yasa tasarısını imzaladığını belirtmiştir.²⁸³

CHP Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, yasa önergesinin iktidar partisinin grubunda kurulan bir komisyon tarafından hazırlanıp imzaya açıldığını ve alınan prensip kararı ile 204 imza taşıdığını, bu durumda meclis görüşmelerinin değerini kaybedeceğini, meclisteki sandalye sayısı ne olursa olsun tek taraflı grup kararlarının sorunları çözmeyeceğini, ortak anlayış içinde hareket etmek gerektiğini belirtmiştir.

Dil konusunun bir siyaset ve devlet işi olmadığı görüşüne kendisinin de katıldığını, ancak o dönemde yasanın esaslarının önceden yine mütehasıs dilciler ve edebiyatçılar tarafından hazırlanıp yasama komisyonuna sunulduğunu ve komisyonda bulunan edebiyatçılar, lisanslılar ve hukukçular tarafından uzun süren görüşmeler sonunda kabul edildiğini belirtmiştir. Şimdi hep birlikte Anayasanın şeklinde değil ama özünde bazı düzeltmeler yapmanın gerekli olduğunu kabul ettiklerini, esasen hükümet programında kendilerinin de buna söz verdiklerini belirtmiştir.

DP Samsun Milletvekili ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Türk diline birtakım uydurma kelimeler sokulduğunu, Milli Eğitim Bakanı olarak okullarda çocuklarımıza uydurma kelimeleri okutmayacaklarını, Dil Kurumu'nun ilmi yollardan çalışarak birtakım malzemeler vermesi halinde onlardan istifade edeceklerini, ama kesin olarak Dil Kurumu'nun ürettiği kelimeleri kitaplarımıza almayacaklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Bir uydurmacılık vardır, uydurma kelimeler yığını vardır ve bu uydurmacılık hiç şüphesiz milleti millet yapan unsurların başında gelen aziz dil müessesesinin bağrına saplanmış bir hançer gibidir ve bu uydurmacılığı ne Atatürk'e, ne de onun inkılaplarına

²⁸³ A.g.t.d., s. 155.

maletmeye imkan yoktur. Bunu yaptığımız zaman hem Atatürk'e hem de inkılaplara saygısızlık göstermiş oluruz. Biz Atatürk'ü de, Dil İnkılabını da bu uydurmacılıktan tenzih ederiz. (Soldan, bravo sesleri, alkışlar)...²⁸⁴

Zamanın geç olması nedeniyle ertelenen görüşmeler 5 gün sonra aynı gündemle devam etmiştir.

17 Aralık 1952 de başlayan görüşmelerde, Türkiye Köylü Partisi Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, 80 seneden beri Anayasamız üzerinde türlü değişiklikler yapıldığını, 1. Kanuni Esasiden beri yapılan Anayasaların, henüz milletin bütünü tarafından ve memleketin ücra noktalarında vatandaşlar tarafından anlaşılardan çeşitli şekillerle değiştirildiğini, ortadan kaldırıldığını söyleyerek Anayasamızın bu güne kadar geçirdiği aşamalar hakkında bilgi vermiştir.

İktidar partisinin her ortamda devletçi olmadıklarını söylemelerine karşı, bugün yürürlükte olup ruhuna dokunmadan değiştireceklerini söyledikleri Anayasanın 2. maddesinde, tam anlamıyla devletçilik yani altı okun bütün ifadelerinin mevcut olduğunu, kanunun bu şekilde kabul edilmesiyle altı oktaki tüm kavramları Meclisin yeniden pekiştireceğini, şekle bakılırsa hiçbir değişiklik görülmeyeceğini ama ruhta ve manada değişiklik olacağını, yine 1945'deki değişiklik yapılırken, zamanın Meclisinin de değişikliğin yalnız şekil üzerinde kaldığını, Anayasanın ruhunda hiçbir şey değiştirmediği kanaatinde olduğunu, ama bu iki örnekten de anlaşıldığı gibi şekille oynuyoruz derken esasla oynandığını ifade etmiştir. Bugün de Anayasanın şekliyle uğraşmaktan çok, sağlam, esaslı yeni bir Anayasa metni meydana getirilmesini istediklerini, aksi halde kısa sürede hazırlanan bu metne muhalif kalacaklarını ifade etmiştir.²⁸⁵

DP İzmir Milletvekili Avni Başman, kanun teklifinin içeriğini açıklayarak 1945'te değiştirilen Teşkilat-ı Esasiye'nin tekrar geri getirilmesinin en doğru karar olacağını şöyle söylemiştir:

“...Davayı şöyle görüyorum: ortada bir Anayasa var, bugün yürürlükte olan bildiğiniz bir metin. Bir de bu metnin bugünkü şeklini almazdan evvelki manası, kavramları

²⁸⁴ A.g.t.d., s. 160.

²⁸⁵ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 18, B: 18 (17.12.1952), s. 285-290.

muhafaza edilerek Türkçeleştirildiği bildirilen eski Teşkilatı Esasiye Kanunu metni var. Şimdi; üçüncü olarak bir yeni teklif var ki; bu teklif dahi, yine Teşkilatı Esasiye metninin yaşayan Türkçeye çevrilmiş şekli olarak ortaya çıkmıştır. Demek oluyor ki, üç metin karşısındayız ve bu üç metin de birbirinden mana, kavram veya mefhum itibariyle farksızdır. Yalnız yazılış, şekil ve lügatları bakımından birbirinden ayrılır. Millet Meclisi böyle bir mesele karşısındadır. Yani tamamiyle lisan ilmine, lisaniyata ait bir bahis gibi bir şey...Bu hale göre biz burada bir hatayı tashih etmek [düzeltmek] vaziyetindeyiz. Yapılacak şudur: Yeniden bir metin ortaya koymaktansa, çünkü bunun sonu gelmeyecektir, bizden sonra bir meclis gelecek ve « bunlar da doğru yapmamış diyeceklerdir.» Madem ki hatadır diyoruz bunu tashih kafidir. Bunun için de sadece 1340 ve yahut 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununu ekleriyle beraber olmak üzere meriyete geçirmek [yürürlüğe sokmak]ve 1945 tarihli Anayasayı meriyetten kaldırmak kafi ve vafidir [yeterlidir]. Bu yapıldığı takdirde ileride Anayasa tadili mevzubahis olunca daha güzel, daha mükemmel Anayasa meydana getirilebilir. Geriye gitmek doğruya gitmek olunca irtica değildir, makul bir adım olur...²⁸⁶

İkinci oturum yoğun usul tartışmaları ile başlamıştır. Anayasa değişikliği söz konusu olduğu için görüşmelerde de üye tam sayısının üçte ikisinin gerekli olup olmadığı tartışılmış ve neticede bunun gerekli olmadığı kabul edilmiştir.

Bağımsız İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar;

“...Dil, her yaş ve baştaki fertlerin, fikir, ilim, sanat erbabının yarattığı kelime ve terimlerin aynı kazanda kaynatarak vücuda getirdikleri canlı bir terkiptir. Bu terkihi karıştıran ve bozan her hangi hareket, o milletin kendisinin içinde bazı karışıklıklar vücuda getirebilir...Dilde inkılap olamamıştır, harf inkılabı olmuştur. Dil tekamül eder, inkılap etmez kanaatindeyim...Demek ki, Atatürk’e karşı burada hürmetsizlik yoktur, inkılaplara karşı da bir hürmetsizlik yoktur...²⁸⁷ sözleriyle, eski dile dönmenin doğru olacağını ifade etmiştir.

Uzun görüşmelerden sonra, 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun tekrar yürürlüğe konması için verilen teklifin, Anayasa Komisyonu’na iade edilmesi önerisi kabul edilmiştir.

²⁸⁶ A.g.t.d., s. 290-293.

²⁸⁷ A.g.t.d., s. 299-302.

**(iii) Kanun Tasarısında Değişiklik Teklifi, Anayasa Komisyonu Raporu,
Genel Kurul Görüşmeleri ve Tasarının Kanunlaşması**

Gümüşhane Milletvekili Vasfi Mahir Kocatürk ile İzmir Milletvekili Zühtü Hilmi Velibeşe ve 185 arkadaşı verdikleri yeni bir önerge ile, Fuad Köprülü ve arkadaşlarının verdikleri kanun tasarısının, Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında, Meclisin kelimeler ve terimler üzerinde baskı kuracağı görüntüsü verme ihtimalinin olduğunu, bunu önlemek için 4695 sayılı Kanun'un kaldırılarak yerine 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun getirilmesinin uygun olacağını belirtmişlerdir. Bu önerge tekrar Anayasa Komisyonu'na gönderilerek Komisyon'da görüşülmüştür.

Anayasa Komisyonu Raporu'nda; 4695 sayılı kanunla yürürlüğe giren Anayasa'nın, dilimizde yaşayan birçok kelime ve terimi atarak yerlerine uydurma ya da yabancı dillerden edatlar ve ekler alarak karma bir dil meydana getirmesi, bu durumun gerek yazı ve gerekse konuşma dilinde farklılıklar yaratması ve dilin doğal gelişimine aykırı olması, uydurma kelimelerin zorla ve kanuni yaptırımlarla uygulanmasının Millet iradesine aykırı olması gibi nedenlerle, bu durumun düzeltilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁸⁸

Manisa Bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk dilinin çok geniş bir konu olduğunu, dilin bir tarihi olduğundan dil konusunda gelişigüzel yeniliklerin yapılamayacağını, bu hatanın bir kere yapıldığını, şimdi bu hatadan geriye dönüldüğünü belirterek, 50-60 sene sonra meyvelerini almak üzere bir dil akademisi, bir edebiyat akademisi yapma kararında gecikilmemesini istemiştir.

DP Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi ise, "...Dili devrimle yapacağız diyorlar. Arkadaşlar, kelimeler doğar, yaşar ve ölür. Dil bir tekamül meselesidir. Ani bir darbe ile bir dil meydana getirmek asla mümkün değildir..."²⁸⁹ demiştir.

DP Niğde Milletvekili Necip Bilge, 1945 yılında Devlet otoritesi ile yapılan baskının kaldırılarak, 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tekrar yürürlüğe konmasına karşı olmadığını, ancak bu dönüşün dil bakımından da geriye dönüşü ifade etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat Anayasa Komisyonu'nun yazdığı

²⁸⁸ TBMM TD (Dönem IX), C: 18, B: 21 (24.12.1952) e bağlı 56 sayılı basmayazı, s. 3

²⁸⁹ TBMM TD (Dönem IX), C: 18, B: 21, s. 401.

gerekçe metni gözden geçirildiğinde, dil bakımından ileri gidişin dikkate alınmadığının görüldüğünü söylemiştir. Örneğin; «müşahede edilmiş» kelimesi yerine pekala «görölmüş» kelimesinin kullanılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na dönölmesi işleminin, Anayasanın özünde düzeltilmesi gereken konuların ele alınmasını geciktirmemesini istemiş ve

“...1340 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununa dönüşün bir gerıcilik ifade etmemesini ve bunun gerek dil ve gerekse esas bakımından daha ileri ve daha mütekamil bir Anayasaya kavuşmak için bir hızalma mahiyetinde tecelli etmesini bilhassa temenni ederim.”²⁹⁰ sözleriyle yeni kelimelerin göz ardı edilmemesi, kullanılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu ise;

...Memleketimizde tek parti ve diktatörlük idaresinin hakim olduğu sıralarda milletin dilini, dinini ortadan kaldırarak onu bambaşka bir şekilde sokmak istediler... Büyük Ata Güneş-Dil teorisini kabul etmekle eski ve güzel lisanımızın devamına karar verdi. Fakat onun ölümünden sonra nedense bu Dil Kurumu yine eski yola gitti. Bulgaristan'dan getirilen bir Mütihazsıs Ermeni²⁹¹ delaletiyle [kılavuzluğuyla] kimsenin anlayamadığı Türk lisanına yeni yeni kelimeler soktular...Memleket halkını ikiye ayırdık. Bir kısmı bir lisan konuşuyor, diğere bir kısmı başka bir lisan. Çocuklar ana ve babasının, ana ve baba da çocuklarının konuştuklarını anlayamaz hale geldiler, memlekette bir hercümerçtir gidiyor. Bundan maksat eski tarihleri unutturmak, eski tarihi yok etmektir. Hiç düşünmediler ki memleket ve millet asırların bıraktığı bir tarihe sahip, dünyanın takdir ve takdis ettiği bir millettir...Demokrat Partinin en iyi ve yerinde yapmış olduğu bir iş de bu dil meselesidir Çünkü bir milletin tarihine suikast vardı. O tarihi siz kurtarıyorsunuz demektir....”²⁹² sözleriyle, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesine olan tepkisini belirtmiş ve değişikliği içeren kanun teklifinin kabul edilmesini istemiştir.

²⁹⁰ A.g.t.d., s. 405.

²⁹¹ Agop Dilaçar Martanyan; 1.Adnan Menderes Hükümeti Programı görüşmelerinde de adı geçen bu kişi, 1895-1979 tarihleri arasında yaşamış, Türk dili üzerine uzmanlaşmış, Ermeni asıllı Türk dilbilimcidir. Türk Dil Kurumu'nun ilk genel sekreteridir. Dil devrimi yapılırken Atatürk tarafından Türkiye'ye davet edilmiş ve 1932'de TDK Başuzmanlığına getirilmiştir. Dil devrimine olan katkılarından dolayı yine Atatürk tarafından kendisine Dilaçar soyadı verilmiştir. Bkz.: Nurer Uğurlu, **Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, [t.y.], s. önsöz iii.

²⁹² A.g.t.d., s. 406.

Görüşmelerin ardından maddelerin görüşülmesine geçilmiştir.

24.12.1952 günü katılan 382 üyenin 31'inin ret oyuna karşı, 342 oyla kabul edilen²⁹³ ve 31 Aralık 1952 tarih ve 8297 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren,²⁹⁴ kanun metni şöyledir :

“491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Tekrar Meriyete Konulması Hakkında Kanun

Madde 1.- 20 Nisan 1340 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu 4695 sayılı Kanunun kabul tarihine kadar yürürlükte bulunan tadilleriyle birlikte tekrar meriyete konulmuş ve bu kanun yerine ikame edilmiş olan 10.1.1945 tarihli ve 4695 sayılı Anayasa meriyetten kaldırılmıştır.

Madde 2.- Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir.”²⁹⁵

g. Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Hakkında Kanun

Demokrat Parti, tanım gereği, muhalefet partisi olarak Cumhuriyet'i kuran partinin, CHP'nin karşıtıdır. Dolayısıyla iktidara gelince laik ve demokratik bir rejim kurmak yolunda girişilen devrimci atılımlardan ödünler verilmiş, geri adımlar atılmıştır. Hem soğuk savaşın yönlendirmesi hem de DP'nin programı, Türkiye'de beklendiğinden çok daha etkili olmuştur. Din istismarı yeniden siyasete egemen olmuştur. Başbakan Adnan Menderes Said Nursi'nin elini öperek bu değişmeyi simgesel olarak halka ilan etmiştir.²⁹⁶

Adnan Menderes'in okuduğu hükümet programında, “millele mal olmuş ve olmamış devrimler” ayırımını yapması, tabandan gelen baskı sonucu Arapça ezan yasağının kaldırılması, din derslerinin Ekim 1950'de, hala isteğe bağlı olmakla beraber ders programının parçası haline getirilmesi, Ocak 1951'de 80 sayılı kararla çocuklarının din dersi almasını istemeyen velilerin okul idaresine dilekçe vermesi kuralı getirilmesi, bu arada hızlandırılmış imam hatip kurslarının din adamı yetiştirmede yetersiz kaldığı gerekçesiyle, Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı Müdürlük

²⁹³ A.g.t.d., s. 424.

²⁹⁴ **Resmi Gazete**, S: 8297 (31 Aralık 1952).

²⁹⁵ A.g.t.d., s. 409.

²⁹⁶ Emre Kongar, **Tarihimizle yüzleşmek**, 19. baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2006, s. 185-187.

Komisyonu Kararı ile 1951 yılı içinde Ankara, İstanbul, Adana, Isparta, Maraş, Konya ve Kayseri’de birer imam hatip okulu açılması,²⁹⁷ Parti adına tertiplenen, Parti adına ilan edilen ve radyo ile yayınlanan mevlitler, Said-i Nursi etrafında Nurculuk adını alacak bir cereyan ve bir gizli örgütün hareketi, «Halife sınırda bekliyor» diyecek kadar ülkeyi sarmasına karşılık, iktidarın bu gibi irticai gelişmeler karşısında hoşgörülü davranması, bu konuda iktidara karşı yapılan uyarılara Başbakanın Aralık 1952’de Kayseri konuşmasında “İrtica yoktur” şeklinde sudan bir cevap vermesi,²⁹⁸ gerici ve şeriat yanlısı kesimlerin devrimlere karşı olan söylem ve eylemlerini arttırmasına yol açmıştır.

Laik çevrelerden gelen tepkiler üzerine, DP lideri Menderes, Atatürk ve eserlerini korumak amacıyla özel bir yasa çıkartmışsa da, gerici/şeriatçı söylem ve eylemlerin önüne geçilememiştir. Bunda, DP’nin laiklik/vicdan özgürlüğü konusundaki yaklaşımı etkili olmuştur. Nitekim parti milletvekillerinden Fehmi Ustaoglu’nun *Büyük Cihad* gazetesinde yayınlanan (Ekim 1952) makalesinin başlığı bile devrim karşıtlığının tipik bir örneğidir: “ Milletin Atatürk İnkılabına Medyun [borçlu] Olduğu İddiası Asla Doğru Değildir!” Ustaoglu, Milli Mücadele denen kurtuluş savaşının “din için” yapıldığını savunmuş ve ondan sonraki reformların yararsız olduğunu ileri sürmüştür.

Gerici eylemlerin artmasında, Demokrat Parti’nin tutumu dışında iki büyük etken daha rol oynamıştır; iktidarın komünizmle mücadele için aldığı önlemlerin, dinci çevrelerin etkinliklerini arttırmalarına yardımcı olması ve Millet Partisi’nin din etkenini yeni iktidara karşı bir koz olarak kullanıp propagandasını arttırması.²⁹⁹

Bu arada Atatürkçü laik görüş taraftarlarıyla, İslamcılar arasındaki sürtüşmeler şiddete varan boyutlara ulaşmıştır. Özellikle 22 Kasım 1952 de Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman’ın Malatya’da saldırıya uğrayarak kurşunla yaralanması üzerine yapılan inceleme sonunda, bu suikastın aşırı dinci bir grup tarafından düzenlendiği anlaşılmıştır. Bu olay nedeniyle artan gerginlikten ürken iktidar bir takım önlemler almaya yönelmiştir.

²⁹⁷ İhtar B. Tarhanlı, *Müslüman Toplum “Laik” Devlet*, İstanbul, Afa Yayınları, 1993, s.27.

²⁹⁸ Aydemir, *İkinci Adam*, s.107-108.

²⁹⁹ Turan, *Türk Devrim Tarihi 4. kitap (İkinci Bölüm)*, s. 140-141.

Menderes 6 Aralık 1952 de Adana’da, irtica konusuna değinen bir konuşma yapmak zorunda kalmıştır.

“ ...Malatya hadisesi, dini kendi maksatlarına alet etmek isteyenlerin, toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir. Din gibi mukaddes bir mefhumun, birtakım cemiyet çöküntülerinin ve siyaset bezirganlarının aleti haline gelmesine, bu memleketin tahammülü yoktur. Layikliği din düşmanlığı şeklinde almak, bizim vicdan hürriyeti anlayışımıza asla uymaz...”³⁰⁰

“*Cihad*” yani din yolunda kutsal savaş adında gazete çıkaran Fehmi Ustaoglu, 9 Aralık 1952’de DP’den ihraç edildi. Çalışmalarını gittikçe arttırmış olan Said-i Nursi aleyhinde 23 Aralık 1952 de Samsun Ağır Ceza Mahkemesi’nde dava açıldı. İslamcı görüşlü birtakım yayınlar durduruldu. Büyük Doğu’nun başyazarı Necip Fazıl Kısakürek, Aralık 1952’de dergisinde yayınladığı ve toplu basın mahkemesi tarafından laikliğe aykırı bulunan bir yazısından ötürü 9 ay 12 günlük mahkumiyete çarptırıldı. 29 Ocak 1953’de sağ muhafazakar bir dernek olan Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Derneğin başkanı, DP Isparta Milletvekili Sait Bilgiç ve arkadaşı Tahsin Tola Genel İdare Kurulu tarafından ihraç talebiyle haysiyet divanına sevk edildiler. 7 Şubat 1953’de Ankara’da toplanan DP Danışma Kurulunda Menderes bir konuşma yaparak, dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmasını önleyici bir kanun gerekliliğine işaret etti. Nitekim böyle bir tasarı hazırlanarak, 24 Temmuz 1953 tarihinde, siyasi ve kişisel nüfuz veya çıkar sağlamak amacıyla dini veya dini hisleri yahut dince kutsal tanıtılan şeyleri veya dini kitapları alet ederek, her ne şekilde olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kişilerle, bu fiillere katılan derneklere yönelik cezai yaptırımların düzenlendiği 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun çıkartıldı.³⁰¹

(1) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Adalet Komisyonu Raporu

Tasarının gerekçesi;³⁰² Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, kanunlar, yönetmelikler ve tüzük hükümlerince güvence altına alınmış olan demokratik hürriyetlerin, özellikle dini ve siyasi hakların son günlerde ülke düzenini bozacak şekilde kötüye

³⁰⁰ Aydemir, a.g.e., s. 108.

³⁰¹ Tarhanlı, a.g.e., s. 27-28.

³⁰² **TBMM TD** (Dönem IX), C: 24/2, B: 115 (23.07.1953)’ e bağlı 297 sıra sayılı basmayazı, s. 1-2.

kullanıldığı, dini nedenlerle girişilen bazı hareketlerin siyasi ve şahsi menfaatleri amaçladığı, yasal görünen bazı siyasi toplantıların, kurulu düzeni bozmak, irtica ve bağnazlığı canlandırmak amacını güttüğünün ortaya çıktığı, yine aynı amaçlarla yapılan bazı siyasi konuşma ve propagandaların vatandaşlar arasındaki sevgiyi temelden sarsacak ve toplantı hürriyetini zedeleyecek sövme ve hakarete vardığının izlendiği, vatandaşın hukukunu bozan, dini ve siyasi hürriyetlerin sınırını aşan bu durumu önlemek, demokrasi prensiplerini ve vicdan hürriyetini etkin şekilde korumak ve yurttan anarşi ve düzensizliğe yer vermemek bakımından gerekli olduğu görüldüğünden bu kanun tasarısının hazırlanması yoluna gidilmiştir.

Tasarının birinci maddesinde; din, dini duygular, dince kutsal tanınan şeyler, ve dini kitaplar kullanılarak siyasi veya şahsi çıkar sağlamaya yönelik propagandaların yasaklanması ve bu hareketlerde bulunanlar hakkında bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezası konması,

İkinci maddesinde; birinci maddede sözü edilen propagandanın bir cemiyet üyesi tarafından işlenmesi halinde, cemiyet yetkililerinin, bir ay içinde suçun cemiyetçe onaylanmadığını yerel savcılığa bildirmesi ve üyenin dernekçe cezalandırılması, aksi halde cemiyet yöneticilerine 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezası verilmesi, gerekirse mahkeme tarafından cemiyetin kapatılması,

Üçüncü maddesinde; suça katılmaları halinde cemiyet yöneticilerinin birinci maddede yazılı ceza ile cezalandırılması ve cemiyetin karardan evvel geçici olarak kapatılması,

Dördüncü maddesinde; açık veya kapalı yerlerde yapılan toplantılarda, sözle ya da davranışlarıyla kişilere hakaret eden, saldırıda bulunan, toplantının huzurunu ve düzenini bozan kişilerin derhal kolluk kuvvetleri tarafından engellenmesi ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılmaları hedeflenmektedir.

Adalet Komisyonu Raporu;³⁰³ Demokratik düşünce ve idarenin geniş hoşgörüsünden faydalanarak, hürriyet rejimini sınırsız hürriyet olarak kabul eden bazı kişi ve toplulukların, vatandaşların dini duygularını ve dince kutsal sayılan varlık ve kavramlarını alet ederek propaganda yaptıkları ve bu propaganda ile

³⁰³ A.g.basmayazı, s. 2-3.

memlekette gerici bir sınıf yaratmak istedikleri, böylece oluşan bu sınıftan yararlanarak isteklerini gerçekleştirmeleri halinde ülkenin siyasi ve hukuki temelinin kökünden yıkılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin geriye ve sağa dönmesinin mümkün olabileceği belirtilmiştir.

Kanunların boşluğundan ve demokrasi düşüncesinin geniş hoşgörüsünden yararlanarak girişilen bu hareketler karşısında demokrasi, vicdan ve düşünce hürriyetini korumak bakımından ve yine topluluklarda, fikirlerin fikir ile alt edilmesi prensibi bir kenara bırakılarak, bazı kimselerin her şeye ve her varlığa küfür ve hakaret etmesi sonunda vatandaşların birbirine düşürüldüğü, demokrasi ve hürriyet sisteminin hoşgörüsüne sığınarak toplum içerisinde bir huzursuzluk havası estirmek istendiği ifade edilmiştir.

Toplumun düzen ve varlığını devam ettirebilmesini sağlamak için bazı kuralların oluşturulması gerekmiş ve tasarının Anayasaya ve demokrasiye aykırı ve fikir hürriyetini tehdit edici nitelikte olmayıp, aksine Anayasanın koruması altına aldığı topluluğun temel düzenini, kişi ve düşünce hürriyetlerini korumak için böyle bir kanunun varlığına ihtiyaç olduğu sonucuna oy çokluğu ile varılmıştır.

(ii) Genel Kurul Görüşmeleri

23 Temmuz 1953 tarihinde başlayan Genel Kurul görüşmelerinde,³⁰⁴ DP Ankara Milletvekili ve Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ söz alarak, bu tasarının 3 esas altında incelenebileceğini, **1.olarak;** Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 70. maddesinde vicdan hürriyetinin tabii hukuk içinde yer aldığı, 75. maddesinde, hiç kimsenin bağlı olduğu din veya mezhepten dolayı kınanamayacağı, 88. maddesinde, TC vatandaşlığı için din farkı gözetilmediği, ayrıca TCK'nun 175-179 maddelerinde, din hürriyeti aleyhine işlenen suçlar ve bunların cezalarının yer aldığı bilindiğini, ileri bir demokrasi anlayışının ifadesi olan bu hükümlere göre Türk yurdunda yaşayanların vicdan hürriyetlerinin korunduğunu, "Allah ile kul arasına girilmez" kuralının yurdumuzda hakim bir prensip ve düstur olduğunu belirtmiştir.

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda böylesine korunan ve Türklerin tabii haklarından olan din ve vicdan hürriyetinin, kişiler ve Devlet aleyhinde kötüye

³⁰⁴ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 24, B: 115, s. 1043-1144.

kullanılmaması gerekirken, zaman zaman geriliği, kara taassubu ve irticai canlandırarak şekilde, kötü emeller ve çıkarlar uğruna alet edildiğinin üzüntüyle gözlemlendiğini, her ne kadar dinin ve dini hislerin kötüye kullanılması hallerinin TCK'nun 163. maddesinde çeşitli şekillerde müeyyide altına alınmış ise de, söz konusu cezaların yetersiz kaldığının görüldüğünü, bu nedenlerle tasarının 1. maddesi ile; dinin, dini duyguların, dince kutsal kabul edilen şeylerin, dini kitapların siyasi veya şahsi nüfuz ve çıkar sağlamak amacıyla kullanılması hallerinin cezalandırıldığını ve TCK'nun 163. maddesi hükmünün daha da genişletilerek toplumsal gerçekleri karşılayıcı nitelikte yeniden düzenlendiğini,

2. olarak; Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş olan herhangi bir cemiyetin bir üyesinin işlediği suçun, cemiyet yetkililerinin yönlendirmesiyle olduğunun tespit edildiği hallerde, tasarının 2. ve 3. maddelerine göre, üyenin cezalandırılması ile birlikte cemiyetle ilişkilendirilerek cemiyetin kapatılması cezalarının konduğunu,

3. olarak; Yapılan toplantılarda her ne şekilde olursa olsun sözlü veya fiili hakaret ya da saldırılarda bulunulmasının veya toplantının huzur ve sükunetinin bozulmasının kolluk kuvvetleri tarafından engelleneceği, kargaşanın, toplantıyı idare edenlerin ihmalleri ve iştirakleri neticesi gerçekleşmesi halinde de, idare edenlerin para cezasıyla cezalandırılmaları ile toplantı hürriyetinin kötüye kullanılmasının engellenmesi ile özel ve tüzel kişileri, karşılaşabilecekleri her türlü hakaret ve saldırıdan korumak amacıyla 4. madde hükmünün önergede yer aldığını ifade etmiştir.

Dolayısıyla, vicdan ve toplanma hürriyetini, gelişmekte olan demokrasimizi, Türk devrimini her türlü siyasi veya şahsi nüfuz ve çıkar sağlamak amacından korumak ve uzak tutmak için bu tasarımı arz ettiklerini belirtmiştir.³⁰⁵

CHP Tokat Milletvekili Zihni Betil, CHP Meclis Grubunun görüşünü açıklamak için söz aldığını, ellerindeki tasarının "Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı" adını taşıdığını ama vicdan hürriyetiyle, toplanma hürriyetinin birbirinden ayrı ve bağımsız iki konu olduğunu, bu nedenle her

³⁰⁵ A.g.t.d., s. 1044-1046.

iki konuya bir kanunda değil ayrı kanunlarda yer verilmesinin hukuk ve kanun tekniğine daha uygun düşeceğini belirtmiştir.

Vicdan hürriyeti ifadesinin dinin siyasete alet edilmemesini anlattığını, bu hükmün toplum düzeni bakımından temel unsur olduğunu, tasarının birinci maddesinin, TCK'nun halen yürürlükte bulunan 163. maddesinin³⁰⁶ içinde bulunduğunu ve hemen hemen aynen tekrarından ibaret olduğunu belirtmiştir.

Tasarının ikinci maddesinde, cemiyet üyesinin işlediği suça el koyan Cumhuriyet Savcısının yazısı ile bilgi sahibi olan cemiyet yöneticilerinin, o üye hakkında polisiye tedbir almak ve ayrıca bu üyenin hareketini onaylamadıklarını Cumhuriyet Savcısına bildirmek mükellefiyetine gerek olmadığını, çünkü açılacak olan dava beraatla sonuçlanırsa suç olmayan bir fiilin önceden kınanmış olacağını, bu durumun da adalete uygun düşmeyeceğini, soruşturma ve dava mahkumiyetle sonuçlanırsa, Cemiyetler Kanunu'nun 3. ve Medeni Kanun'un 357. maddelerine göre üyenin dernekle ilgisinin zaten kendiliğinden son bulacağını söylemiştir.

Yine Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesinin dini esaslara dayanan cemiyet kurmayı yasakladığını, 33. maddesinin ise bu yasağa aykırı harekette bulunmayı cezalandırmaktan başka o cemiyeti kapattığını, tasarının üçüncü maddesine gelince, bu madde mevcut olmasaydı da birinci maddede yazılı suçun işlenmesi halinde cemiyetin, TCK'nun 64 ve 65. maddelerine göre hem ceza alıp hem de kapatılacağını, ayrıca Cemiyetler Kanunu'nun 1-9-33. maddelerine göre yine kapatılacağını ifade etmiştir.

4. maddeye gelince, bu maddenin, belli maksatlarla açık veya kapalı yerlerde yapılan toplantıların, siyasi olmayan cemiyetler için İçtimaatı Umumiye Kanunu hükümlerine göre, siyasi partiler için de seçim zamanından evvel İçtimaatı

³⁰⁶ TCK 163. Madde 1.Fıkra : “ Laikliğe aykırı olarak devletin içtimai ve iktisadi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare” etmek olup bu suçu işleyen kimse iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

TCK 163. Madde 4. fıkra: “ Laikliğe aykırı olarak devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek, her ne surette olursa olsun propaganda yapmak veya telkinde bulunmak” olup bu suçu işleyen kimse, bir yıldan 5 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

Umumiye, seçim zamanlarında ise Milletvekilleri Seçim Kanunu hükümlerine tabii olduğunu, açık ve kapalı yer toplantılarının kurallarının belirlendiğini, netice olarak, 1. ve 3. maddelere taraftar olduklarını, 2. maddenin hukukta, adalette yeri olmadığını, 4. maddenin de bazı değişikliklerle kabulünü uygun bulduklarını söylemiştir.³⁰⁷

Giresun Bağımsız Milletvekili Arif Pamukoğlu, 1950 seçimlerinden önce her partinin istisnasız dini siyasete alet etme eğilimi gösterdiğini, 1950'den bu yana da bu eğilimin arttığının görüldüğünü üzüntü ile belirtmiştir.

TKP Grubu adına Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, kanun tasarisına şiddetle muhalif olduklarını şu sözlerle ifade etmiştir;

“...Biz Türkiye Köylü Partisi küçük grubu adına bu tasarinın esaslarına, metnine, zihniyetine ve memlekete getirmek istediği havaya, derinden, bütün benliğimizle ve bütün imanımızla muhalifiz arkadaşlar. Çünkü biz demokrasiye inanıyoruz arkadaşlar... Arkadaşlar, 1950 den bu yana bu kanunu icap ettirecek neler oldu ? Ticani hadiseleri oldu, Atatürk Kanunu çıktı. Malatya suikastı oldu, tahkikat yapılmaktadır. Hükümetin yeşil neşriyat dediği mecmua, gazeteler çıkmıştır, mahkemelerde takip olunmaktadır. Millet Partisi kapatılmıştır...Hükümet elindeki mevzuatı kullanmamaktadır, dedik. Sayın İnönü'nün idam olunmuş resmini çizen Atom gazetesine nasıl para veriyorsunuz dedik. Siz nasıl kızıl, yeşil neşriyat yapan matbuata para veriyorsunuz, dedik. Bu milletin milyonlarını nasıl boş yere akıtıyorsunuz, dedik. Hükümet yalnız bunlara kanunları tatbik etmemekle kalmadı, indirekt yollarla bunları besledi ve büyüttü...Bu garip ve acıklı tezdı sadece belirterek geçiyorum....”³⁰⁸

Avrupa devletlerinin bu tasarıya benzeyen yasalarından örnekler vererek, oralarda vicdan hürriyetinin Türkiye ile mukayese edilemeyecek kadar geniş olduğunu açıklayan Türk, bu devletlerin genellikle, dini kurumların açılmasına, insanların bu kurumlara girmesine, verilen dini eğitime, papaz yetiştiren okullarına, derneğin dini karakterde olup olmamasına, vb konulara karışmadıklarını ama dinin siyasi amaçlarla kullanılmasına karşı yasaklar getirdiklerini iddia ederek, sözlerine şöyle devam etmiştir:

³⁰⁷ A.g.t.d., s. 1046-1051.

³⁰⁸ A.g.t.d., s. 1055-1057.

“...Yunanistan Anayasasının birinci maddesi; (Yunanistan’da hakim olan din Şarki Ortodoks Kilisesinin dinidir. Diğer malum ve makbul dinlerin icrası da kanunların himayesi altında serbesttir. Hakim dine karşı her türlü müdahale memnudur.)

İkinci maddesini de aynen tutanaklarımızın sinesine tevdi ediyorum: (Yunan Ortodoks kilisesi ayrılmaz bir şekilde Kostantaniyye (İstanbul) büyük kilisesine bağlı ve onunla birliktir. Yunan Kilisesinin kararlarını Kostantaniyye büyük kilisesi tasdik eder.)

Dostumuz ve müttefikimiz Yunanistan’ın Anayasasına göre, onlarda hakim olan din Ortodoks Kilisesinin en büyük makamı layık Türkiye’nin bir şehri olan İstanbul’dadır. İftihar ederiz; bu hadise 500 yıl önce yaşamış olan Fatih Babamızın zihniyetine uygundur. 500 yıldır dokunulmamış bir emanet gibi durmaktadır. Başkalarına karşı gösterdiğimiz müsamahayı biraz da kendimize karşı göstermek, bunlardan haberdar ve meşur olmamız [bilinçlenmemiz] lazım geldiği için de bu tarihi misali de dinler dünyasına Türklüğün ve Müslümanlığın büyük bir müsamaha örneği olarak arz ediyorum...³⁰⁹

Türk ayrıca, laikliği tek olarak ele almanın yetmeyeceğini, laisizmin toplum içinde yerleşmesi için bir takım yasal düzenlemeler yapılması gerektiğini, laisizmin beşiği olan Fransa’nın kiliseyi devletten ayıran 44 maddelik bir kanunla işi temelden düzene soktuğunu ifade etmiştir.

Cezmi Türk, 163. madde hükmü içinde bu tasarı içeriğinin zaten var olduğunu belirtmiştir.

CHP Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu, kanun tasarısının esas itibarıyla iki ana prensibe dayandığını, birincisinin; dini siyasete alet etmek isteyenlere engel olmak, ikincisinin ise; kapalı veya açık toplantılarda ağzına geleni söyleyen, şeref ve haysiyet kırıcı hareketlerden çekinmeyen küstahlara haddini bildirmek olduğunu ifade etmiştir.

Dini duyguları siyasete alet ederek meclise giren ve iktidar olan insanların varlığının inkar edilemeyeceğini, 1945’ten bu yana gelişen hürriyet havasından faydalanarak iktidara gelmek için mitinglerde, toplantılarda dini siyasete alet ederek konuşmalar yapıldığını, bu konuda yapılan uyarıların iktidar tarafından dikkate

³⁰⁹ A.g.t.d., s.1059-1064.

alınmadığını belirterek, Türkiye'nin kendine has bir özelliğinin olduğunu, irticam Türkiye için en korkunç düşman olduğunu, DP saflarında olan arkadaşların bu gün bir yanlışlığı düzeltmek istediklerini, ne pahasına olursa olsun savunmaya kararlı oldukları devrimler için önlem almakta onları yalnız bırakmayacaklarını, irticaya karşı oluşacak cephe zaten CHP'nin davası olduğu için onlarla beraber olacaklarını ifade etmiştir.³¹⁰

Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ise, böyle bir tasarının Meclise getirilmesini gerektirecek şartların gerçekten olup olmadığının sorgulanmasını istemiştir. İrtica ve dinin siyasete alet edilmesinin her zaman siyasi amaçlar uğruna istismar edildiğini, Başbakan Menderes'in de Kayseri konuşmasında bu konuya dikkat çekerek, milletin siyasi haklarına kastetmek isteyenlerin her zaman dini irticai bir bahane olarak kullandıklarını ifade ettiğini, dini siyasete alet etmekle suçlanmamış parti ve siyasetçi kalmadığını, eğer suçlamalar hakikat olarak kabul edilecekse, irticai okşamadan sorumlu tutulması gereken tek kişinin Başbakan Menderes olması gerektiğini belirterek, şahsi düşüncesi olarak, dini hisleri okşamak suretiyle bir partinin iktidara gelmesinin imkansız olduğunu ve memlekette irtica denen bir tehlikenin olmadığını iddia etmiştir.

Bölükbaşı, laik bir devlette hiçbir meclis ve hiçbir hükümetin dini konularda karar alamayacağını ancak vicdan hürriyetinin gereklerinin yerine getirilebilmesi için kanunlar çıkarabileceğini, senelerce dini terbiyeden mahrum kalan bir milletin bünyesinde bazı hastalıklar görülmesinin doğal olduğunu, herkesin kınamakta birleşeceği konuların tamamıyla bu dini ihtiyacın karşılanmamış olmasından çıktığını, ortada ne irticam ve ne de geriliğin hasretini çeken bir milletin olmadığını ifade etmiştir.

Bölükbaşı ayrıca, memlekette en büyük tehlikenin siyasetçilerin hareketlerindeki çelişkiler ve samimiyetsizlikler olduğunu şu sözlerle belirtmiştir; "... Öyle partiler gördük ki, bir taraftan inkılabın birinci sınıf müdafii görünürken diğer

³¹⁰ A.g.t.d., s. 1071.

tarafından ayağının kirli suyunu müritlerine içiren şeyhleri, aday olarak listelerine almışlardır. (Sağdan soldan gülüşmeler; Pilavoğlu³¹¹ sesleri)”³¹²

1949’da bu Meclisten “Sağcılık ve Solculukla Mücadele Kanunu”nun geçirildiğini, bu kanunla dinin siyasete alet edilmesinin yasaklandığını, bu kanunun çıkması sırasında Demokrat Partililerin muhalefet ettiklerini, isyan edip, bağırıp çağırdıklarını, ayrıca, 1951’de 163. maddede değişiklik yapılması ve maddenin pekiştirilmesi sırasında DP sözcüsü Muammer Alakant’ın kürsüye çıkıp, hükümet teklifinin aleyhinde bulunduğunu ve bu kanunu antidemokratik olarak nitelendirerek, 163. maddeyi reddedelim dediğini hatırlatmıştır. Bölükbaşı, o zaman reddi istenilen bu kanunun şimdi neden Demokrat Parti tarafından Meclis gündemine getirildiğini şöyle açıklamıştır;

“...Bu kanun cemiyetin menfaatinin emrettiği bir zaruretin ifadesi olarak buraya getirilmemiştir. Adına Milli Selamet kanunu demişler ama müsaade ederlerse ben ona başka bir ad takayım; « sandalyenin selametini temin kanunu » .”³¹³

Adalet Komisyonu Sözcüsü ve DP Manisa Milletvekili Şemi Ergin, tasarı hakkında detaylı açıklama yapmak ve eleştirilere cevap vermek için söz aldığını söyleyerek, ülkede yer yer meydana gelen olaylarla, Anayasanın ikinci maddesinde kabul edilmiş olan laiklik prensibine karşı gelindiğini, Anayasanın teminatı altında bulunan fikir, vicdan hürriyeti ve diğer demokratik hürriyetlere karşı demokrasiyi kullanarak saldırılarda bulunulduğunu, din maskesi altında, dinle ilgisi bulunmayan kişilerce huzur ve sükunun ortadan kaldırılmaya çalışıldığının inkar edilemez bir gerçek olduğunu ifade etmiştir.

Bazı kişilerin kendi veya üyesi bulunduğu topluluk adına, toplantıdan toplantıya giderek hadis veya ayetler okuyarak, siyasi nüfuz sağlamak için vatandaşların dini duygularını siyasete alet etmeye çalıştığını, bazı kişilerin örneğin, Aleviler hakkında konuşup, din ve taassup meseleleri yüzünden bu milletin çocukları arasında ayrılık ve kin tohumları yaymaya çalıştığını belirtmiştir.

³¹¹ Kemal Pilavoğlu. Laiklik karşıtı hareketlerde ve Atatürk’ün büstlerine saldırılarda bulunan, Kırşehir’de Atatürk büstünü parçalayan, Meclis’in dinleyici locasında Arapça ezan okuyan Ticani tarikatının Ankara’daki şeyhidir. Bkz.: Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, s. 273.

³¹² A.g.t.d., s. 1076.

³¹³ A.g.t.d., s. 1085.

Dinin Cumhuriyetten önce olduğu gibi tekrar devlet işlerinde etkin olması ve Hükümetin şeriat adamlarından izin ve fetva almadan hareket etmemesi yönünde propagandalar yapıldığını, yani hürriyet rejiminde, hürriyetten faydalanılarak hürriyetlerin yok edilmeye ve bu topluluklarda küfür, hakaret ve saldırılarla vatandaşlar arasında bir kin havası estirilmeye çalışıldığını, bu tasarının iddia edildiği gibi bazı cemiyetler ve kişilere karşı değil, dini siyasete alet ederek irticai körükleyen ve bundan memlekete zarar verme bahasına çıkar sağlamaya çalışan kötü ruhlu şahıs ve cemiyetleri hedeflediğini belirtmiştir.

Getirilen kanunun birinci maddesinin TCK'nun 163. maddesi içinde bulunduğu iddia edildiği, ancak tasarıda farklı olarak toplum içinde siyasi veya şahsi nüfuz veya çıkar sağlamak amacıyla din ve dini hisleri, dince kutsal tanınan şeyleri veya dini kitapları alet ederek yapılacak propagandanın hedeflendiğini, yine 163. madde içinde bulunmayan "din kitaplarının" alet edilmesi suretiyle yapılan propagandanın da bu madde içinde yer aldığını belirtmiştir.³¹⁴

Adalet Komisyonu Başkanı ve DP İzmir Milletvekili Halil Özyörük, tasarının düzenlenme sebebinin, soysuzlaştırılmak istenilen vicdan hürriyetini korumak olduğunu, Ceza Kanununun 163. maddesinde suç sayılan fiilin, "Devletin emniyetini ihlal etmek", bu gün görüşülmekte olan tasarıdaki suç sayılan fiilin ise, "şunun bunun, siyasi nüfuz ve menfaat sağlamak için dini duyguları, dince kutsal olan şeyleri ve din kitaplarını alet etmesini yasaklamak" olduğunu belirterek, tasarının isminin Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu olduğunu, vicdan hürriyetini şunun bunun çıkarı olmaktan kurtarmak istediklerini ifade etmiştir.

DP İstanbul Milletvekili ve Başbakan Adnan Menderes söz alarak, bu kanun tasarısına neden gerek duyulduğunu açıklamış ve kanun tasarısı hakkında bilgiler vermiştir:

"...Sevgili arkadaşlarım huzurunuzda altı maddelik bir tasarı getirmiş bulunuyoruz. Bu tasarı hakikatta iki mevzuu ihtiva etmektedir. Bunlardan biri dini siyasete alet etmek suçunu daha bariz surette ele alarak sarih kıstaslara, ve müeyyidelere bağlamak mevzuu, diğeri de, siyasi toplantılarda, senelerden beri ve hassaten son zamanlarda kesretle [çokça]

³¹⁴ A.g.t.d., s. 1086-1093.

görülmekte olan ve çok teessüfe şayan had ve derecelere kadar götürülmüş olan tecavüz ve hakaret fiillerinin önlenmesi mevzuu...³¹⁵

Menderes, CHP'nin kendileriyle aynı fikirde olduğunu, bazı muhaliflerin dinin imanın elden gittiğini, bundan sonra Allah adının ağızlara alınamayacağını iddia ettiklerini, siyasi toplantılarda güvenlik tedbirlerinin sağlanmasını hakkındaki madde için bazılarının, bunun siyasi hürriyeti tamamen yok etmek olduğunu, bu tasarı kanunlaştıktan sonra artık siyasi toplantılar yapmanın tamamıyla imkansız bir hale geleceğini iddia ettiklerini belirterek aslında bütün meselenin;

“...Dini siyasete alet etmekte devam edecek miyiz, etmeyecek miyiz ? Siyasi toplantılarda hiçbir mesuliyet hissi ve kaygısı tanımadan mefhumlara, müesseselere, Hükümete ve Devlet Adamlarına hakiki ve hükmi şahıslara ağza geldiği gibi sövüp saymakta devam edecek miyiz, etmeyecek miyiz ?...³¹⁶” konusu olduğunu ifade etmiştir.

Menderes, getirdikleri teklifin, izan ve insaf sahibi kimseler için hiçbir sorun yaratmayacağını, teklifin rejimi sıkıştıran ve hürriyeti sınırlayan nitelikte olmadığını söylemiş ve

“...«Din elden gidiyor» diye haykırıyorlar. Hayır Türk milleti müslümandır, müslüman kalacaktır. Müslümanlık muhteremdir. Ve kimse ona tecavüz edemeyecektir. Her müslüman ibadetini, taatını [Allah'ın emirlerini] yerine getirmekte tamamiyle serbesttir... Ancak bir takım siyaset vurguncularının, dini siyasete alet etmek ve dini siyasette istismar etmek heves ve peşinde olan kimselerin tarihimizde bu millete pek pahalıyla mal olmuş şeni [fena] hareketlerini artık durdurmak kararındayız. Bunların din ile, müslümanlıkla en küçük bir alakaları dahi mevcut değildir. Bunlar, sadece dini, dinin mübeccel [yüce] mefhumunu, Allah'ın kutsi adını, en adi ihtiraslarına alet etmekten çekinmeyen, bu suretle dince günah işleyen kimselerden ibarettir. Bunların, bu gibi birtakım tufeylilerin [asalakların], dini tahrik ile, vatandaşlarımızın vicdanlarındaki hürriyetlerini rahatsız etmelerine kaygısız kalmıyacağız ... Sadece küfretmek, tecavüz ve taarruzda bulunmak hürriyetini tahdit etmek istiyoruz. Sadece Allahın kutsi adını ve mukaddes din mefhumunu zavallı ihtiraslarına alet

³¹⁵ A.g.t.d., s. 1097.

³¹⁶ A.g.t.d., s. 1097.

etmek isteyen bezirgan karaborsalarını kapatmak istiyoruz....”³¹⁷ ifadeleriyle kanun teklifini savunmuştur.

(iii) Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması

Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önergelerin kabul edilmesiyle tasarının maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir.

Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun, Meclisin 23.07.1953 tarihli oturumuna katılan 298 üyenin 46 sının ret oyuna karşı 252 oyla kabul edilmiş³¹⁸ ve 29.07.1953 tarih ve 8470 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³¹⁹ Kanunun metni şu şekildedir:

“Madde 1.- Siyasi veya şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadiyle dini veya dini hisleri yahut dince mukaddes tanınan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

Fiil, neşren işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde arttırılır.

Madde 2.- Yukarıdaki maddede yazılı fiili bir cemiyet mensubu işlediğinde, keyfiyet cürmün işlendiği yer Cumhuriyet Müddeiumumiliğince, cemiyetin umumi merkez reisine veya kanuni mümessiline tebliğ olunur.

Cumhuriyet Müddeiumumiliğince yapılan tebliğden veya cemiyetin umumi idare heyetinin fiile her ne surette olursa olsun ıttıla tarihinden itibaren bir ay içinde o şahsın hakkında cemiyetçe inzıbbati muamele tatbik edilir veya bu müddet zarfında fiilin tasvip edilmemiş olduğu yazılı olarak cürmün işlendiği yer Cumhuriyet Müddeiumumiliğine bildirilir.

Cemiyetlerin umumi idare heyetleri, cemiyet mensuplarının birinci maddede yazılı cürmü işlememelerini temin maksadiyle gereken tebliği veya tamimleri yapmak ve teftiş ve murakabelerde bulunmak gibi tedbirleri almakla mükelleftirler.

³¹⁷ A.g.t.d., s. 1098-1105.

³¹⁸ TBMM TD (Dönem IX), C: 24, B: 115, s. 1141.

³¹⁹ Resmi Gazete, S: 8470 (29 Temmuz 1953).

İkinci ve üçüncü fıkralar hükümlerine muhalif hareket edilmesi halinde cemiyeti idare edenler hakkında aynı mahkemece 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur ve ayrıca cemiyetin feshine veya hükümden önce dahi cemiyetin faaliyetinin men'ine karar verilebilir.

Madde 3.- Cemiyetin fiile iştirak ettiğinin anlaşılması hallerinde ise idare edenler hakkında birinci maddede yazılı ceza aynen hükmolunur ve herhalde cemiyetin feshine karar verilir.

Mahkeme, hükümden önce dahi cemiyetin faaliyetini men'e karar verebilir.

Madde 4.- Muayyen maksatlarla açık veya kapalı yerlerde yapılan toplantılarda, her ne suretle olursa olsun kavlen veya fiilen hakaret veya tecavüzde bulunulması veya toplantının huzur ve sükununun ihlal edilmesi hallerinde bu fiil ve hareketlerin men'i için toplantıyı idare etmekle mükellef heyete zabıta tarafından ihtarda bulunulur.

İhtara rağmen heyet vazifesini yapmaz veya hakaret veya tecavüze, toplantının huzur ve sükununu ihlaline devam edilirse bu fiil ve hareketler zabıtaca derhal menedilmekle beraber fiil daha ağır bir cezayı müstelzim bulunmadığı takdirde failleri hakkında 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Toplantıyı idare etmekle kanunen vazifeli olan idare heyetinin yukarıda yazılı fiillerin işlenmesinde iştirakleri veya ihmal ve terahileri görüldüğünde bunlar hakkında da aynı ceza hükmolunur.

Madde 5.- Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir

Madde 6.- Bu kanunu icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. ³²⁰

h. Köy Enstitüleriyle İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi (Köy Enstitülerinin Kapatılması) Hakkında Kanun

Köy Enstitüleri 1940 yılında, Türk köylerinin cehalet ve maddi geriliğinin kısa sürede giderilmesi amacıyla kurulmuştur. Köy Enstitülerinin temelindeki düşünce; kızlı erkekli köy çocuklarını devlet hesabına okutmak, enstitüden mezun

³²⁰ A.g.t.d., s. 1108-1136.

olduktan sonra onları, köylülere ve köy çocuklarına daha iyi tarım metotları ve sağlık bilgisi öğretmek üzere köylerine göndermekti.³²¹

Köy Enstitüleri'nin açılması, üretime dönük bir eğitim yanında, nüfusun % 80'ini oluşturan kırsal kesimi demokratikleştirmeyi amaçlıyordu. Bu kurumlarda eğitim gören köy çocuklarının toprak ağalarına kölelik etmeyecekleri, feodal yapının tasfiyesinde etkin olacakları öngörülmüştü.³²²

Köy Enstitüleri diye adlandırılan ama tüm ilköğretim uygulamalarını kapsayan yeni eğitim deneylerinin başlangıç tarihi olarak, ilk Eğitim Kursunun başladığı Temmuz 1936 alınabilir.³²³ Köy Eğitmeni Projesi, 1936'da, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan döneminde, Eskişehir'in Mahmudiye Köyü'nde bir Eğitim Kursu açılarak, kırsal kesimde yaşayan halka pratik bilgiler verilmesi amacıyla başlatıldı.³²⁴ Askerliğini onbaşı ya da çavuş olarak yapan köylü gençlerini, altı aylık bir kurstan sonra eğitim unvanıyla küçük köylere ve üç yıllık ilkokullara gönderip, öğretmen sıkıntısı hafifletilmek istenmişti. Fikir Atatürk'ten gelmişti³²⁵ ve bu projenin başında İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç bulunuyordu.³²⁶

Bu ilk uygulamadan olumlu sonuç alınca, 1937 de çıkartılan Köy Eğitmenleri Kanunu ile eğitimliğe yasal statü kazandırıldı. Bu yasaya dayandırılarak açılan eğitim kursları daha sonra Köy Enstitülerine temel oluşturacak Köy Öğretmen Okullarına dönüştürüldü.³²⁷

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından kısa süre sonra 1938 de, Saffet Arıkan'ın sağlık nedenleriyle ayrılması üzerine Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel,³²⁸ İsmail Hakkı Tonguç'la beraber, köylerdeki eğitim öğretim sorununu

³²¹ Karpat, a.g.e., s. 301.

³²² Özel, a.g.e., s. 144.

³²³ Yalçın Kaya, **Bozkır'dan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri**, C: I, İstanbul, Tılgat Matbaacılık, 2001, s. 486.

³²⁴ Alev Coşkun, **Eğitimde Çığır Açan Devrimci Hasan Ali Yücel**, İstanbul, Çağdaş Matbaacılık, [t.y.], s. 44.

³²⁵ Akyüz, a.g.e., s. 339.

³²⁶ Geniş bilgi için Bkz.: Barış Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Köy Eğitmenleri Projesi" (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.

³²⁷ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, s. 40.

³²⁸ Hasan Ali Yücel 1897 de İstanbul'da doğdu. Mevlevi kültürünün, dini kuralların ve geleneklerin etkin olduğu bir çevrede yetişti. İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesini bitirdi. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Göreve gönderildiği Fransa'da batı kültürü, konser, opera, tiyatro gibi kültürel etkinlikleri izledi. Doğu ve Batı kültürlerini özümsemiş bir aydınlanmacıydı. Atatürk'ün desteklediği Yücel 42 yaşında Milli Eğitim Bakanı oldu. Laik ve çağdaş eğitim alanında devrim

temelden çözecek yeni bir sistem üzerinde anlaştılar. Bu sistem, köylerden seçilecek öğrencilerin birer öğretmen / eğitici ve önder kişi olarak yetiştirilmeleri ve yine köylerde görev almaları esasına dayanıyordu.³²⁹ Cumhurbaşkanı İnönü bu projeye büyük destek verdi.

Tonguç, Köy Enstitülerinin amacını şöyle özetliyordu;

“ Atatürk’ün halkçılık ilkesine uygun olarak, geniş halk kitlelerinin eğitim düzeyini yükseltmek, böylece reformların (Atatürk devrimlerinin) yerleşmesi için gerekli koşulları yaratmak, halkın politik, ekonomik, ve kültürel yaşama aktif olarak katılmasını sağlamak ve aynı zamanda kendi hakları konusunda bilinçlendirmek.”³³⁰

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 17 Nisan 1940’ta Mecliste oylanarak kabul edilmiştir. Oylamaya 426 milletvekilinden 148’i katılmamıştır. Bu direniş daha o zamandan ileride bu kuruluşların başına geleceklerin bir işareti olmuştur.³³¹

Devletin çok az yardımı ile köy öğretmen adayları, iş içinde çalışarak hem kendi dersliklerini, hem kendi barınaklarını, hem de her türlü sosyal gereksinimlerini gerçekleştirdiler. Derslikler, yatakhaneler, yemekhaneler, kültür salon ve sahneleri inşa edildi, yoktan var edildi. Programa göre, ilk okulu bitiren köylü çocukları sınavla köy enstitülerine alındı, karma eğitim uygulandı. Toplam 5 yıl süren öğretimin yarısı kültür derslerine, geriye kalan dörtte biri tarım ya da teknik ders ve çalışmalarına ayrıldı. Bu uygulama ile köy enstitüleri kısa zamanda gelişti.

Temel felsefe “yaparak öğrenme” ilkesine dayanıyordu. Köy enstitülerinden yetişenler köylerde öncü, örnek ve önder oluyorlardı.

1943’de, enstitülere, kendi sistemi içinde öğretmen yetiştirmek amacıyla Ankara Hasanoğlan köyünde Yüksek Köy Enstitüsü açıldı.

niteliğindeki en önemli atılım olan Köy Enstitülerinin kurulmasında önderlik yaptı. DP’nin kurulmasıyla beraber CHP içinde sağcı grubun ağırlık kazanmasıyla, 1946 yılında Bakanlığı Reşat Şemsettin Sırer’e devretti. 1950 de politikadan ayrıldı. Hakkında açılan çok sayıda dava ile uğraştı. Gazetelerde yazarlık yaptı. Türk eğitim tarihine adını altın harflerle yazdıran Yücel 1961 yılında öldü. Bkz.: Coşkun, a.g.e., s. 11-73.

³²⁹ Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, s.206.

³³⁰ Coşkun, a.g.e., s. 46-47.

³³¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm)**, s. 43.

Türkiye’deki en orijinal eğitim projesi şüphesiz ki Köy Enstitüleri idi. Tarlada ve sınıfta, fedakarlık ruhu içinde pratik eğitim gören enstitü mezunları, köydeki cehalet, yoksulluk, din taassubu ve köhne geleneklere karşı yeni rejimin açtığı savaşta kendilerini bu rejimin sancak taşıyıcıları ve temsilcileri sayıyorlardı. Birçok enstitü mezunu kız gönderildikleri köyün öğretmeni, ebesi, sağlık memuru olmuş, köy hayatının vazgeçilmeyen bir parçası haline gelmişlerdi.³³²

Köy enstitüleri uygulaması yepyeni bir çığır açma girişimi idi. 1946 yılına kadar köylerdeki öğretmen gereksinmesi için 16.400 kız ve erkek öğretmen, 7.300 sağlık memuru, 8756 eğitimci, toplam olarak yepyeni bir ruhla yetişmiş 22.456 aydın ve çağdaş eğitici köylere gitmişti.³³³

Köy enstitüleri sürdürülebilseydi 1956’da okulsuz köy, öğretmensiz okul kalmayacak, her 8-10 köyde bir sağlık memuru ve bir ebe bulunabilecekti. Plana göre, 1956 yılında bütün köyler sağlık denetimine alınmış olacaktı.³³⁴ Ne yazık ki bu uygulama 1946 yılında durduruldu, 1950 den sonra da tamamen ortadan kaldırıldı.

Köy enstitülerinin kapanmasına giden süreci etkileyen faktörler şunlar oldu; Osmanlı İmparatorluğu’nda uzun yıllar tüm toplumsal kurumların üzerine ağırlığını koyan din kurumunun, özellikle 1946 dan sonra Türk eğitimi üzerine de ağırlığını koyması, klasik bilgi okulu yandaşlarının ezberci ve edilgen bilgi edinme yerine iş içinde uygulamalı bilgi edinilmesine direnmesi, İrkçı - Turancı çevrelerin köy enstitülerini komünist kuruluşlar olmakla suçlamaları, bazı politikacıların siyasi nedenlerle, köylünün uyanıp bir zaman sonra yönetimde söz sahibi olmak isteyeceği, bu nedenle kendi çıkarlarına zarar geleceği endişesi,³³⁵ sınırlı olsa da, köylünün

³³² Karpat, a.g.e., s. 302.

³³³ Coşkun, a.g.e., s. 47.

³³⁴ Kaya, a.g.e., s. 487.

³³⁵ Kastamonu milletvekili Sabri Tıgılı, Vanlı bir ağa ve Moskova Harp Akademisi’ni bitirmiş olan Kinyas Kartal’a Köy Enstitülerinin komünizmle ilgisini sorar ve şu yanıtı alır; “ Yok canım, onlar benim kadar komünizmi bilmezler. Bak ben sana işin aslını anlatayım. Benim köylerimin işlerini ilçe merkezlerinde, il merkezlerinde benim adamlarım yapar. Benim köylülerim devlet kapısı bilmezler, askere mektubu benim adamlarım yazar, gelen mektupları benim adamlarım okur. Muhtarın kararlarını benim adamlarım okur. Muhtarın kararlarını benim adamlarım yazar. Doğum, ölüm kağıtlarını benim adamlarım doldurur ve ücretlerini de alırlar. Bu işler böyle sürerken benim köylerden ikisine Akçadağ Köy Enstitüsü çıkışlı iki öğretmen geldi. Altı ay sonra bu köyler bana biat etmekten çıktılar. Biz Doğu’lu ağalar oturduk düşündük. Eğer bu Köy Enstitüleri on yıl daha devam ederse Doğu’daki ağalık ölecek. Diyeceksin ki, sen köylülerin uyanmasını istemez misin? İsterim istemesine ama ben sağlığımda ağalığımı öldüğünü görmek istemiyorum. İşte bunun üzerine biz Doğu’lu ağalar Demokrat Parti ile pazarlık yaptık; «Köy

alışkanlıklarının, geleneklerinin dışına taşınarak, okul yapımı işlerinde angarya olarak çalıştırılması, sistemi ileriye taşıyacak eğitimcilerin ve sistemi savunan aydınların sayıca azlığı, eleştirel, demokratik, yönetime katılan öğrenciler yetiştiren enstitü mezunlarının yüzyıllardır uykudaki toplumca yadırganmaları ve toplumsal sorunlara karışmaları, gerektiğinde gidişatı eleştirmeleri, yöneticileri rahatsız etmiştir.

Enstitü karşıtı eğitimcilerin üzerinde durdukları bir önemli suçlama da; enstitülü öğretmenlerin kültürsüz yetişmeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. İş'in olduğu yerde bilgi ve kültür olmazmış, ya da işler bilgi ve kültüre dayanmazmış gibi bir ön yargıyla, bu kurumlarda kültüre gereken önemin verilmediğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca, İnönü'nün toprak reformu uygulaması yapabilmek için enstitülere güvendiği bilinmekteydi. Ancak daha 1945'lere varmadan, büyük toprak sahipleri gidişi sezdiler ve uyandılar. Köy enstitülerini karalama kampanyalarını iki noktada odaklaştırdılar. Biri, köy enstitülerinde kız erkek ilişkileri hakkında akla hayale gelmedik çirkin dedikodular. Bundan amaç, hem köy enstitülerini karalamak, hem de halkın namus duygularını kötüye kullanarak, köy kızlarının okula gitmesini önlemektir. İkinci karalama komünistlik suçlaması ile oldu. Bu karalamalar yıllarca işlendi ve etkili oldu.³³⁶

Köy enstitüleri bütününe içinde İnönü'nün büyük ağırlığı olmuştur. İnönü'nün bu desteği 2. Dünya Savaşı bitene, memleketimizde ve dünyada yeni güçler dengesi kurulana kadar sürmüştür. Çok partili döneme girilince ve CHP içinde sağ kanadın güçlenmesi neticesi devrimci kanat tasfiye edilince, İnönü eski gücünü bulamamış ve enstitülere verdiği desteği çekmiştir. Köy enstitüleri de, Türkiye'nin öteki reform girişimleri gibi yukarıdan geldiği, tabanda itici bir kuvvete dayanmadığı için, İnönü'nün desteğinin ortadan kalkmasıyla enstitülerin oturduğu temellerden en önemlisi yıkılmıştır.

Köy enstitülerinin öğrencilerine kazandırdığı akılcı ve analitik tutumun köylüleri de etkileyerek onları sosyalist görüşlere doğru götüreceğinden korkulmuştur. Böylece solculuğun yarattığı korku istismar edilerek, enstitülerin

Enstitüleri'ni kapatmaya söz verirsiniz oyumuzu size vereceğiz » dedik. Söz verdiler, oyumuzu verdik, onlar da sözlerini tuttular, Köy Enstitülerini kapattılar." Bkz.: Kaya, a.g.e., s. 478-479.

³³⁶ Kaya, a.g.e., 486-496.

başlıca ilerici niteliklerine saldırılmıştır. Hasanoğlu ve Hamidiye Köy Enstitüleri'nde cereyan eden iki komünizm propagandası olayını esas tutarak, enstitülerin ders programının ehliyetli öğretmen yetiştirmeye elverişli olmadığı, tersine tehlikeli ideolojilere yer verdiği ileri sürülmüştür. Bu şikayetler sonucunda enstitülerde karma eğitim kaldırılarak kız öğrenciler iki ayrı enstitüde toplanmış, tarlada ve sınıfta görülen pratik derslerin sayısı da azaltılarak, bunların yerine nazari “kültür” dersleri konmuştur. Böylece derslerin ağırlık merkezi “yapmak” ilkesinden “öğrenmek” ilkesine kaydırılmıştır. Bütün bu değişiklikler köy enstitülerinin ilerici ve dinamik hüviyetlerini kaybetmeleri ile sonuçlanmıştır.³³⁷

Atılımın bitiş tarihi olarak da İsmail Hakkı Tonguç'un iş başından ayrıldığı tarih olan 21.09.1946 yılı almak doğru olacaktır. Gerçi köy enstitüleri resmen 1954'de kapatılmıştır ama o kapatılanlar Tonguç'un önerdiği enstitüler değil yarı enstitü yarı öğretmen okulu olan çok farklı kurumlardır. Bu tarihler esas alınırsa köy enstitüleri atılımı yaklaşık 6.5 yıl kadar sürmüştür.³³⁸

Tonguç'un yarım bıraktığı bu atılımlarının başarılı olup olmadığı sorusu, aradan geçen bunca yıla rağmen hala güncelliğini korumaktadır. Bu sorunun en güzel yanıtını, ünlü bir toprak ağasının köy enstitüsü çıkışlıları eleştirmek için söylediği şu sözlerde bulmaktayız: “**Bunların her biri kendini bir Atatürk sanıyor**”³³⁹

(1) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Komisyonların Raporları

İlkokul öğretmeni yetiştirmek için kurulan ilk öğretmen okullarıyla, eski köy öğretmen okullarının yanı sıra, sonradan farklı görüş ve anlayışla açılan köy enstitüleriyle yeni tecrübeler girildiği ve öğretmen okullarıyla ilgili çalışmaların durdurulduğu belirtilen gerekçede, nüfusun % 80'inin yaşadığı köylerde çalışacak öğretmenlerin köye uyum yapmalarını sağlamak ve köyleri kısa zamanda öğretmene kavuşturmak amacıyla 17. 4. 1940 tarihinde kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile köy enstitüleri kurulmuştu. Öğrenciler, enstitülerde hem öğretmen hem de köyde ihtiyaç duyulan diğer mesleklerin erbabı olarak yetiştirilecekler, köyü kültür, sanat, tarım, sağlık ve sosyal konularda kalkındıracaklar, devlete yük olmadan

³³⁷ Karpat, a.g.e., s.303.

³³⁸ Kaya, a.g.e., 486.

³³⁹ A.g.e., s. 496.

kendi geçimlerini kendileri sağlayan üretken ve sanatkar öğretmenler olacaklardı. Öğrencilerin ilköğretim giderlerini azaltmak için köy enstitüsü mezunu öğretmenlere arazi, işlik, tarım ve sanat aletleri dağıtılmış, ayda 20 lira ücret verilmiş ve 20 yıllık mecburi hizmet konmuştu.

Köy enstitüleri öğrencileri, okulda iyi düzenlenmemiş bir müfredat programı ile tarım, sanat, genel ve meslek bilgilerini tam olarak alamadıkları gibi, meslek hayatına girdikten sonra da geçimlerini sağlamak için kendilerine verilen araziye işletmek, işliklerde çalışmak mecburiyetinde kaldıklarından, asıl vazifeleri olan öğretmenliği hakkıyla yapamadılar ve üretici hale de geçemediler. Üretici, sanatkar olup devlete mali yük getirmeden ucuza mal olacak öğretmen yetiştirilmesi isteğinin gerçekleşmediği görülünce, köy enstitüsü mezunlarına ayrılan geçim arazisinden vazgeçilerek 5129 sayılı kanunla ücretleri 100 liraya çıkarıldı ve 5479 sayılı kanunla da aylığa geçirilmeleri kabul edildi.

Ayrıca, 3803 sayılı kanun ile öğretmenler arasında ikilik çıktı. Köy Enstitülerine şehir ve kasabalardan öğrenci alınmadı, köy ilkokulları mezunlarından alınan öğrenciler, öğretmen olduktan sonra bütün hayatları boyunca köyde kalmaya mecbur tutularak köylü ve şehirli ayrılığı yaratıldı. Diğer taraftan 4274 sayılı Kanun'la da, ilkokullar için farklı kaynaklardan yetişen öğretmenler tayin, terfi, ceza, maaş, vazife, çalışma şekilleri ve mecburi hizmet süresi bakımından farklı hükümlere tabi tutuldular. Üstelik farklı hak ve vazifelere sahip, farklı hükümlere tabi tutulan bu öğretmenler aynı okullarda çalıştırıldılar.

Bu iki tip öğretmenin özlük hakları ve görevleri bakımından eşitlenmesi, aynı hizmette çalışan öğretmenlerin yetiştirilmesinde birlik sağlanması, şehir, kasaba ve köylerde hizmet edebilecek yetenekte ve nitelikte öğretmenler yetiştirilmesi mecburiyeti ile karşılaşıldı.

Milli Eğitim Bakanlığı, bu konu üzerinde anket çalışması yapmış, cevaplarını alarak sınıflandırmış, öğretmen yetiştiren kurumların bazı tecrübeli idareci ve öğretmenlerini büyük bir komisyon halinde toplamış ve bu komisyonun çalışmaları sonunda verdiği rapora dayanarak bu kanun tasarısını hazırlamıştır.

Bu kanun tasarısının esası, öğretmenlerin eğitim şartları, özlük hakları ve çalışma yöntemlerinin belirlenmesi yanında kısaca; 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun tamamen, 4274 sayılı Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun da ilgili maddelerinin yürürlükten kaldırılması, esas gayeleri öğretmen yetiştirmek olan köy enstitülerinin ilk öğretmen okullarıyla birleştirilmesi ve ilkokul öğretmenleri arasında yetiştirildikleri kurumlara göre belirlenen hak ve vazife ayrılıklarının giderilmesi olarak belirtilmiştir.³⁴⁰

Milli Eğitim Komisyonu Raporu'nda; 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ve 4274 sayılı Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Kanunu ile köy enstitülerinden ziraat, demircilik, marangozluk gibi sanatları bilen ve geçimini kendisine Hükümetçe verilen toprak ve çiftlik vasıtaları ile sağlayıp, ayda 20-30 lira kadar az bir para ile hizmet gören ucuz öğretmen yetiştirmek suretiyle, köylerimizin toptan ve kısa bir zamanda kalkınması hedeflenmiş ise de, harcanan emek ve bütçe fedakarlıklarına rağmen, öğretmenlerin kendilerinden beklenen eğitim ve öğretim sahalarında verimli olamadıklarının anlaşıldığı, diğer taraftan, şehir ve kasaba ilkokullarının öğretmenlerinin, köy enstitülerinin öğretmen yetiştirme usullerine hiç benzemeyen, alışılmış usuller uygulayan ilk öğretmen okullarında yetiştikleri, bu iki müessesenin ikisinin de ilk okul öğretmeni yetiştirdiği halde, işleyiş tarzlarının ayrı metotlara dayanmaları sonunda mesleki ve genel bilgi bakımından aralarında ruh birliğinin temin edilemediği belirtilerek, öğretim ve eğitim usullerinde birlik sağlanamadıkça bu öğretmenlerin yetiştireceği öğrenciler arasında da duygu ve düşünce birliği oluşmayacağından, köy enstitüleri ile öğretmen okullarının birleştirilmesi konusunun komisyonda uygun bir çözüm olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.³⁴¹

Bütçe Komisyonu Raporu'nda ise; ilkokullara öğretmen yetiştirmek amacıyla, ilk öğretmen okullarından farklı bir görüş ve anlayışla kurulan köy enstitüleri, özellikle köy ilkokullarına öğretmen ve köyde ihtiyaç olan çeşitli sanat erbabını yetiştirmeyi hedeflemiş ise de, üretken ve sanatkar öğretmen yetiştirmek fikrinin gerçekleştirilemediği, ve öğretmenler arasında, aynı çatı altında çalıştıkları halde köy ve şehir öğretmeni gibi bir ayrılığa yol açtığı görüldüğü belirtilmiş, bu ayrılığı gidermek ve ilk okul öğretmenleri arasında yetiştikleri kaynak ve özlük

³⁴⁰ TBMM TD (Dönem IX), C: 27, B: 31 (20.01.1954) e bağlı 44 sıra sayılı basmayazı, s.1-4.

³⁴¹ A.g.basmayazı, s. 5.

haklarında birliği sağlamak amacıyla hazırlanmış olan kanun tasarısının yerinde görüldüğü belirtilmiştir.³⁴²

(ıı) Genel Kurul Görüşmeleri, Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması

Meclis Genel Kurulunda 20 Ocak 1954 tarihinde başlayan görüşmeler oldukça kısa sürede tamamlanmıştır.

Söz alan, DP Rize Milletvekili Ahmet Morgil, öğretmen okullarının ilim hayatımızdaki önemini vurgulayıp, köy enstitülerinin, köyün yapısı iyice incelenip anlaşılmadan, ihtiyaçları tespit edilmeden, programları ve kitapları hazırlanmadan, eğitim ve öğretim unsurları yetiştirilmeden faaliyete geçirildiğini, böylece ilk öğretimde bunalım ve karışıklık yaratıldığını ve milletin milyonlarının yıllarca boşa gittiğini ifade etmiştir.

Morgil ayrıca, solculuk akımının bir çok yerde bu kurumun içine sokulmak istendiğini ama DP döneminde gösterilen hassasiyet ve alınan tedbirler sayesinde bu muzır faaliyetlerin bu kurumların bünyesinden atıldığını belirtmiştir.

Köy enstitüleri mezunlarının hem öğretmen hem sanatkar olarak yetiştirilmek istendiğini, köylerine gidince hem öğretmen hem de ziraat, sanat öğreticisi olacaklarını ama zavallı gençlerin kendilerine öğretilenlerin hepsini muhafaza edelim derken hiçbirini muhafaza edemediklerini, bazı yerlerde sefil ve perişan hale düştüklerini, bunun yanı sıra, ilkokul öğretmenliğinde ikilik meydana geldiğini, köylü ve şehirli ayrıcalığının telkin edildiğini, bu nedenlerle başarılı olunamadığını, getirilen bu kanunla bu karışıklıkların ortadan kalkacağını söylemiştir.³⁴³

Milli Eğitim Bakanı olarak, DP Erzurum Milletvekili Rıfki Salim Burçak söz almış ve ilkokullarımıza öğretmen yetiştirmek bakımından iki kaynağa sahip bulunduğumuzu, bu kaynaklardan birisinin köy enstitüleri, diğerinin öğretmen okulları olduğunu, aynı hizmeti gören bu öğretmenler arasında kanunlarla kurulmuş büyük farklılıkların bulunduğunu, enstitü mezunu öğretmenlerin 105 lira ücretle

³⁴² A.g.basmayazı, s. 7.

³⁴³ TBMM TD (Dönem IX), C: 27, B: 31, s. 258-260.

tayin edildiklerini ve 3–6 sene arasında staj gördüklerini, öğretmen okulu mezunlarının 20 lira ile başladıklarını, 1-3 sene arasında staj gördüklerini, cezalandırılma bakımından enstitü mezunu öğretmenlerin 4274 sayılı kanuna, öğretmen okulu mezunlarının ise 4357 sayılı kanuna tabi olduklarını, böylece her iki çeşit öğretmenin disiplin kurulları ve ceza hükümlerinin ayrı olduğunu belirtmiştir.

Enstitü mezunu öğretmenlerin özellikle köylerde, öğretmen okulu mezunlarının hem köy hem de şehir ve kasabalarda hizmet gördüklerini, enstitülere özellikle köylü çocuklarının alındığını, öğretmen okullarına ise hem şehirli hem de köylü öğrencilerin girdiğini, iki kaynaktan yetişen öğretmenler arasındaki bu ayrılıkların karışıklıklar yarattığını, getirdikleri bu kanunla yetiştirildikleri kurumlara göre öğretmenler arasında kanunla konulmuş olan bu farkların giderilmek, kaynak birliği temin edilmek, hak ve vazifeleri bakımından eşitlik kurulmak istendiğini, böylece öğretmenler arasında uzun zamandan beri devam eden ikiliğin giderilmiş olacağını ifade etmiştir.³⁴⁴

Başka söz isteyen olmayınca Başkanın oylamasıyla maddelere geçilmiştir.

Toplam 14 maddeli olan “**Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun**”, Meclisin 20.01.1954 ve 27.01.1954 tarihli oturumlarında görüşülüp kabul edilmiş ve 4 Şubat 1954 tarih ve 8625 sayılı Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlüğe girmiştir.³⁴⁵

“Madde 1.- Köy enstitüleri ile ilk öğretmen okulları, « ilk öğretmen okulları » adı altında birleştirilmiştir.

Madde 2.- İlk öğretmen okullarının tahsil müddeti, ilkokul mezunları için (6), orta okul mezunları için (3) yıldır.

Madde 3.- İlk öğretmen okullarına alınacak öğrenciler imtihanla seçilir. Bu okullara her yıl alınacak öğrencilerin % 75 inin köy ilkokulları mezunlarından olması şarttır.

³⁴⁴ A.g.t.d., s. 260-261.

³⁴⁵ **Resmi Gazete**, S: 8625 (4 Şubat 1954).

Madde 4.- İlk öğretmen okullarına alınan öğrencilerden ilk tahsil yılı içinde, buldukları okulun öğretmenler kurulunca, öğretmen olamayacaklarına karar verilenlerin okulla ilişkileri kesilir. Bu gibiler hakkında tazminat kovuşturması yapılmaz.

Madde 5.- İlk öğretmen okulu mezunları, mecburi hizmetlerini tamamlayıncaya kadar köy okullarında çalıştırılırlar. Bunlardan öğretmen yetiştiren yüksek öğrenim müesseselerine devam edecek olanların mecburi hizmetleri, Milli Eğitim Vekaletince tecil olunur.”³⁴⁶

3- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri

a. 1952 Yılı Bütçe Görüşmeleri

DİB'nin ikinci sene görüşmelerinde, genellikle, geçmiş dönemlerde dini eğitimin ve dini mekanların kasıtlı olarak ihmal edildiği, ibadet yerlerinin kapatıldığı veya farklı amaçlarla kullanıldığı, buralarda imam, hoca, vaiz gibi din adamlarının bulunmadığı konularında tek parti dönemi suçlanmış, Demokrat Parti iktidarı döneminde dini ihtiyaçların ve eksikliklerin giderilmesi için yapılacaklar tartışılmış ve yine söz alan milletvekillerinin çoğu tarafından dini konularda uzun uzun bilgiler verilmiştir.

Şubat 1952 de başlayan görüşmelerde söz alan DP Kayseri Milletvekili İsmail Berkok, insanların Allah'tan başka kimseye baş eğmeyeceğini, kendi cinslerinden olan diğer insanların hakimiyeti altına giremeyeceğini belirterek, işte bunun demokrasinin temeli olduğunu söylemiştir. Dinimizin laiklik düşünceleriyle hayattan dışlanamayacağını, mabetlere kapatılamayacağını belirterek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın her hafta kırk bin kürsüden millete seslendiğini, ama eğer günün teknik imkanlarından yani radyodan istifade edilirse bu seslenişin dünya çapında olacağını, İslam dininin iki seçkin özelliğinden birisinin akılcılık, diğerinin ise dünyadaki bütün insanlara hitap etmek olduğundan, bu yapılmadığı zaman DİB'nin vazifesini ve yükümlülüğünü yapmamış olacağını ifade etmiştir.³⁴⁷

³⁴⁶ TBMM TD (Dönem IX), C: 27, B: 31, s. 261-279.

³⁴⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 12, B: 45 (23.02.1952), s. 594.

DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan da, bir çok camiin kiraya verilmiş veya kapatılmış olduğunu belirterek,³⁴⁸ CHP'li arkadaşların buraları boşaltarak Müslümanlara terk etmesini istemiştir.

DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, öncelikle, DİB bütçesine ayrılan sekiz milyon liralık ödeneğin kendisini hayal kırıklığına uğrattığını, maddi imkanlara başvurularak çağdaş milletler seviyesinde din adamı yetiştirmenin dini bir vecibe olduğunu ifade etmiştir.

Ömer Bilen ayrıca, 14 Mayıs'ta gelen IX. Dönem milletvekillerinin her hangi bir diktatörden değil, Büyük Türk Milletinden ilham aldıkları için Allah'a şükrettiğini söylemiş, insanlığın huzurunu, saadetini bozanların, diktatör zalimlerden çok onun etrafındaki riyakar dalkavuklar olduğunu da söyleyerek,³⁴⁹ Atatürk ve arkadaşlarına üstü kapalı olarak hakaret etmekten çekinmemiştir.

Resmen tanınmış olan bütün dinlerin kanunlarımızın koruması altında olduğunu söyleyen Ömer Bilen, Türk ve Müslüman milletimizin yüce dinine, büyük kitabına, mukaddes Peygamberine karşı saldırılar olduğunu belirterek bu saldırıların ne zaman durdurulacağını sormuştur.

DP Afyon Karahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı, dinsizliğin adının Kemalistlik diye nitelendirildiğini, bunun Atatürk'e karşı iftira olduğunu, kendisinin de içinde olduğu o günleri yaşayanların, İstiklal Savaşı'nda, Atatürk'ün Başkumandan olduğu zaman içinde, subay ve erlere taburca ve bölükçe toptan namaz kıldırıldığını, Allah'a dualar ettirildiğini, mevlit okutturulduğunu, bunların Atatürk'ün dinsiz olmadığının açık delili olduğunu söyleyerek, bu gibi muzır yayınları önlemek için Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bir büro kurulmasını ve bu büronun, zehirlenme ihtimali olan milletimizi özellikle gençlerimizi aydınlatıp korumasını istemiştir.³⁵⁰

³⁴⁸ Ankara'da, Ahituğra Mescidi'nin kapalı ve imamsız, Papani Mescidi'nin kirada, Helvacılar Mescidi'nin Pol isminde bir Ermeni'de kirada ve ahır olarak kullanıldığını, Gedik Mescidi'nin Kızılay tarafından tahıl ambarı olarak kullanıldığını, Hacıkoca Mescidi'nin CHP'nin Sakarya Bucağının fuzuli işgali altında olduğunu, İstanbul'da Beylerbeyi Camii'nin CHP'nin işgali altında olduğunu söylemiştir. Bkz.: A.g.t.d., s. 595.

³⁴⁹ A.g.t.d., s. 598.

³⁵⁰ A.g.t.d., s. 607.

Gazi Yiğitbaşı, aydın ve zeki milletimizin, padişahlık ve halifelik istemediği gibi din ve vicdan hürriyetine de müdahale istemediğini belirterek, memleketimizde tam anlamıyla baskıdan uzak din ve vicdan hürriyetinin oluşmasını, din alimleri yetiştirilerek refahlarının sağlanmasını istemiştir. Ayrıca, vaiz, imam, hatip ve müezzin sayılarının ve maaşlarının artırılmasını, vakıfların ve imam hatip okullarının daha iyi neticeler alınması bakımından Diyanet İşleri'ne bağlanmasını, Türk ve Müslüman vatandaşlarımızın dini ve manevi ihtiyaçlarının tatmini için DİB tarafından hazırlanarak, radyoda da yayınlanacak dini konferanslar verdirmenin ve haftada iki defa Kuran okutmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Verilen önergelerle, imam, hatip, müezzin, Kuran hocası ihtiyacı olan köy, nahiye, kaza, vilayetler ve buralara gönderilmek üzere açılan kadrolar ve maaşlar hakkında görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler karara bağlanmıştır.³⁵¹

b. 1953 yılı Bütçe Görüşmeleri

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1953 yılı Bütçe görüşmelerinde; ağırlıklı olarak din, laiklik, devrimler gibi kavramlarla, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini yeterince yapamadığı tartışılmış, din ve devrimlerin birbirlerine aykırı ve karşıt olmadıkları, tersine birbirleriyle örtüşüklerinin savunulduğu görülmüştür. Dini eğitim verecek hocaların azlığı, yetiştirilmelerindeki eksiklikler ve mevcut hocaların dini bilgi bakımından yetersizlikleri de dile getirilmiştir.

DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilmi ve dini seviyesinin yükseltilmesini istemiş, bunu sağlamak için İlahiyat Fakültesi ve Milli Eğitim Bakanlığı'yla ortak çalışmalar yapılmasının yerinde olacağını ifade etmiştir. İlahiyat Fakültesi mezunlarının din dersi hocası olarak kullanılacağını, mezunların fazlasının da illerin müftülük kadrolarında görevlendirileceklerini belirtmiştir.

İlahiyat Fakültelerindeki öğrenci sayısının az olduğunu, lise mezunlarının ve lise dengi imam hatip okullarını pekiyi dereceyle bitiren gençlere, İlahiyat Fakültesinin kapılarının açılmasını yerinde olacağını ifade etmiştir.

³⁵¹ A.g.t.d., s. 612-614.

Mehmet Özbey ayrıca, ilkokullarımıza din dersi koyduklarını ancak bu dersi okutacak nitelikte öğretmen bulamadıklarını, bunun için tatil döneminde bomboş duran köy enstitüsü mezunlarının Ankara İlahiyat Fakültesi'nde birer aylık din kurslarından geçirilmesini ve memleketimizin ileri, aydın ilim ve din adamlarıyla aydınlanmasını ve radyo programları içine ahlak saati konmasını önermiştir.³⁵²

DP Kayseri Milletvekili İsmail Berkok, Hükümetin dini konularda daha ciddi hareket etmesi gerektiğini belirterek, dünyanın geleceğini yapılandıracak olan düşüncelerin kaynağının İslam dininde bulunduğunu ifade etmiştir.

1953 senesi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesinde bir milyon liraya yakın artış olduğunu belirten DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, bu artışı yeterli bulmadığını, senelerce dini bilgiden yoksun kalan vatandaşları hurafelerden uzaklaştırıp aydınlatmak için maddi imkanların sonuna kadar kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Ömer Bilen, yurdumuzun bazı yerlerinde irtica olduğunu düşündüren nahoş olayları, dine ve dindar vatandaşlara bağlamanın bir iftira olduğunu belirttikten sonra irticaya benzer olaylar görülmekte ise, bunun yegane sebebinin, Müslüman vatandaşlarımıza, güzel ahlaki telkin edecek olan din alimlerinin çok azalması ve bunun neticesi olarak köy imamlarının yetersiz kalmaları olduğunu söylemiştir.

CHP Ordu Milletvekili Hamdi Şarlan, laiklik konusuna açıklık getirerek, devrimden sonra memleketin laikliğin gerçek anlamı üzerinde birleşemediğini, her türlü din ve mezhebin hatta dinsizlerin bile inanışlarında serbest olduklarını, din kaygısıyla dünya işlerinin yürütülemeyeceği, ve siyasetin din üzerinde etkili olamayacağı prensiplerinin bir türlü kamuoyu vicdanında olgunlaşmadığını, bu nedenle laikliği dinsizlik olarak düşünenler olduğu gibi, dini de ortaçağ zihniyeti gibi görüp aşağılayanların bulunduğunu ifade etmiştir.

Vatandaşların nefretle karşıladığı irticadan, hakiki dinin ve dindarların ayrı tutulması gerektiği gibi, korunmak istenen devrimlerin de dinden zarar gördüğü veya göreceği yolundaki düşüncelerden milleti uzak tutmak gerektiğini belirtmiştir.

DP Maraş Milletvekili Abdullah Aytemiz ise, devrimlerle İslam dininin birbirine ters düşmediğini belirtmiş ve,

³⁵² **TBMM TD** (Dönem IX), C: 20, B: 47 (19.02.1953), s. 519-520.

“ İslam dini duyulduğu, rasgele söylendiği gibi, terakkiye mani geri bir din değildir. Bilakis terakkiyi emreden, ilerlemeyi hedef tutan bir dindir...Hazreti Muhammet hadisi şerifinde her hangi bir adam iki gününü terakksiz geçirmişse bir ilerleme kaydetmemişse o adam zararlıdır buyuruyor...Kurani Kerim’de nazil olan ilk ayet, Hazreti Muhammed’e ilk hitap şöyledir, Ey Muhammed, azim olan Rabbinin ismiyle başlayarak oku...İlk hitap, ilk ayet Hazreti Muhammed’e «Oku» emridir....”³⁵³ diyerek, İslam dini ve hukukunun aynı zamanda Cumhuriyetin ve devrimlerin de temel nitelikleri olan konuları emrettiğini ifade etmiştir.

Diyanet İşleri Bütçesinin yalnız dini ilgilendiren bir bütçe olmadığını aynı zamanda laiklik ve devrimlerin korunmasını da üzerine alan bir dairenin bütçesi olduğunu belirten CHP Malatya Milletvekili Nuri Ocakcıoğlu, laikliğin herkes tarafından farklı algılandığını, dinin devlet işlerine karışmaması, dinin siyasete alet edilmemesi şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Dinde zorlamanın olmadığını, bunun laiklikten anlaşılan mana karşılığı olduğunu, Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 75. maddesinin din hürriyeti ile ilgili olduğunu,³⁵⁴ diğer hürriyetler gibi din hürriyetinin de halka öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ocakcıoğlu ayrıca, Kurani Kerim’in Allah tarafından gönderildiğini, bu dinin medeniyet ve ilerleme emrettiğini, devrimlerin amacının da medeniyetin yüksek seviyelerine ulaşmak olduğunu, dolayısıyla devrimlerin dine aykırı olmadığını iddia etmiştir.

DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat da, dinin, yalnız Allah’la kul arasında kalan basit bir eğilimden ibaret olmadığını, Türklük karakterleri ile İslamlık akidelerinin birbirine perçinleşmiş hatta sıkı sıkıya kaynaşmış olduğunu, bunun neticesi olarak dünyaya yepyeni ve müthiş bir kuvvetin çıktığını, bu kuvvetin hoşgörü olduğunu, İslamiyet’in de zaten hoşgörü dini olduğunu belirtmiştir. Ne zaman ki din adamı devlet işlerine karıştıysa işte o zaman kapkara bir taassup devrinin başladığını belirten Onat, Cumhuriyetin ilanıyla, dinin dünya işlerinden ayrıldığını ve laiklik prensibinin konmasıyla da bir anarşinin meydana geldiğini ifade etmiştir. Bin senedir din devleti olarak yaşayan bir milletin bir kanunla alıştığı bir rejimden uzaklaştırılmasının yer yer bazı tepkilere neden olduğunu, bu tepkileri yadrigamamak gerektiğini, bu memlekette irtica vardır diye kıyameti koparmanın

³⁵³ A.g.t.d., s. 527.

³⁵⁴ Teşkilatı Esasiye Kanunu 75. Madde: Hiçbir kimse mensup olduğu felsefi içtihadattan ve mezhepten dolayı muaheze edilemez [eleştirilemez]. Asayiş ve umumi muaşeret adabına ve kanun hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dini ayinler yapılması serbesttir. Bkz.: A.g.t.d., s. 530.

doğru olmayacağını, tersine tepki gösteren insanları bağrımıza basıp mantıkla ve akliselimle davranarak onları doğru yola getirmeye çalışmanın gerektiğini ifade etmiştir.

Burhanettin Onat, gayrimüslimlere çok fazla özgürlük verildiğini, ibadethanesini kurup ibadetlerini serbestçe yapabildiklerini, cemaatlerini kurup para toplayabildiklerini, mektebini açıp Tevrat'ını da, İncil'ini de okutabildiklerini, öte tarafta birisi başına iki ocuk toplayıp da Kuran okutmaya başladı mı başında kartal gibi bittiklerini ve takibat yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca laik devlet içinde Diyanet İşleri Müdürlüğünün yeri olmadığını, açılan imam hatip okullarındaki çocukların en ilkel şekilde ve çoğu yetersiz hocalardan ders alarak yetiştiklerini, bunu önlemek için her vilayette bir din koleji kurulmasını, oradan yetişecek yabancı dil bilen, sporunu, temizliğini yapan hocaların yetişmesini, devrimleri köylere götürmek istiyorsak bu yolda yürümenin gerektiğini ifade etmiştir.³⁵⁵

DP Konya Milletvekili Abdrrahman Fahri Ağaoğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kanunla kurulduğunu, görevlerinin de o kanunla verildiğini, ancak DİB'na bu görevleri yapacak ne imkan ve ne de bağımsızlık verilmediğini belirtmiştir. DİB'nın, görevleri içinde olan inanış, ibadet ve ahlak konularında halkı eğitmede yetersiz kaldığını, elinde güzel eserler ve imkanlar olduğu halde bunları kullanmadığını, radyoda verilecek olan ahlak derslerinin çok yararlı olacağını, ayrıca cami ve mescitlerde çalışacak hademelerin tayinlerinin yapılamadığından cami ve mescitlerde hizmet verilemediğini belirtmiştir. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapamadığı bir diğer görevinin de, din adamları yetiştirme konusundaki eksiklik olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁶

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, DİB'nın devlet kadroları içine sokulmasının laikliğe aykırı olduğunu, bütün Müslümanlara gerekli olan dini direktifleri veren bu kuruluşun başındaki insanın Başbakanlığa bağlı olmasının yanlış olduğunu ve Vakıflar Bankası'nın da ona bağlanarak kendi içinde zgr bırakılması gerektiğini ifade etmiştir.

Tekelioğlu ayrıca, memleketimizde  din olduğunu, dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın içinde nn de temsil edilmesinin doğru olacağını, Patrik ve Hahambaşının da buraya ye olmaları gerektiğini belirtmiştir.

³⁵⁵ A.g.t.d., s. 535.

³⁵⁶ A.g.t.d., s. 539.

DİB Bütçesi görüşmeleri ertesi gün de devam etmiş, laikliğin tanımı üzerinde yapılan benzeri tartışmalardan sonra bütçe 27 Şubat 1953'te kabul edilmiştir.³⁵⁷

c. 1954 Yılı Bütçe Görüşmeleri

Diyanet İşleri Başkanlığı 1954 yılı Bütçesi görüşmeleri oldukça kısa sürmüştür. Yine din, vicdan özgürlüğü, laiklik ve irtica konularının işlendiği görüşmelerde İslam dinini yüceltici konuşmaların yapıldığı görülmüştür.³⁵⁸

DP Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri, iktidarda olan partinin daima dini siyasete alet ettiğini belirterek, Kuran'ı Kerimin asırlar önce laikliği gösterdiğini, «Dünya için ölmeyecekmiş gibi, ahiret için ölecekmiş gibi çalış» dediğini, vicdanlara geniş özgürlük verdiğini, İslam dininin gelişme ve yükselme dini olduğunu, gerilik dini olmadığını belirtmiştir.

CHP Malatya Milletvekili Nuri Ocakcioğlu da, dinin laikliğe, laikliğin de dine engel olmadığını, dinde zorlama olmamasının laikliğin esası olduğunu belirtmiş ve laikliğin din aleyhtarlığı olarak görülmesinin sebebinin bu konuların yeterince anlaşılabilmesi ve anlatılamaması olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu önlemek için DİB'nin Eğitim Bakanlığı ile ortak çalışması gerektiğini belirtmiştir.

DİB 1954 yılı bütçesi, çeşitli fasıllarıyla birlikte meclisin 22.02.1954 tarihli oturumunda kabul edilmiştir.

4- Laiklikle İlgili Önemli Bir Karar: Kahire'de El - Ezher Üniversitesi'nde Bulunan Bir Türk Talebenin Askerlik Tecili Konusunda

DP İktidarında, din ve dince kutsal sayılan şeylerin siyasete karıştırılmaması konusunda kanun çıkartılmış olmasına rağmen, dini duygular üzerinden siyaset yapma alışkanlığının devam ettiği görülmüştür. Bunun bir örneği, El-Ezher'de okuyan bir öğrencinin askerlik tecili için TBMM'ne başvurması sonunda, isteğinin kabul edilmesine karşı yapılan itirazın Genel Kuruldaki görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır. Görüşmelerde ayrıca üstü kapalı olarak yine devrimlerin eleştirildiği görülmektedir.

³⁵⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 20, B: 55 (27.02.1953), s. 1302-1305.

³⁵⁸ TBMM TD (Dönem IX), C: 28/2, B: 47 (22.02.1954), s. 675-680.

Ömer Tekin isimli şahıs, oğlu Ali Cemal Tekin'in yaşı ve eğitiminin yetersiz olması nedeniyle Türkiye'de imam-hatip okulu ve İlahiyat Fakültesi'ne giremediğini, bu nedenle pasaport alıp yasal yolla turist olarak Kahire'ye gittiğini, Ezher Üniversitesi'ne kaydolduğunu, halen burada eğitim görmekte olduğundan askerliğinin tecilini istemiştir. Bu isteğin, 20 Nisan 1953 tarihli TBMM Dilekçe Komisyonunda görüşüldüğü, esas ve usul yönlerinden eksikliklerinin tespit edilmiş olmasına rağmen Haftalık Karar Cetvelindeki 5751 sayılı kararla kabul edildiği görülmüştür.³⁵⁹

Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce, Dilekçe Komisyonu'nun bu raporuna itiraz etmiş ve söz konusu istek dilekçesinin, kişinin kendisi tarafından verilmesi gerekirken babası tarafından verildiği için kanunen geçersiz olacağı, konuyla ilgili en yetkili kişi olan Milli Eğitim Bakanı'nın komisyona davet edilme kararının alınmasına rağmen bu işlemin gerçekleşmediği, Talim Terbiye Kurulunun El-Ezher Üniversitesi ile ilgili yaptığı incelemenin tamamlanmasının beklenmediği, konunun öncelikle Milli Savunma Bakanlığı'nı ilgilendirmesine rağmen başvurunun oraya değil de Meclis'e yapılmasının benzeri yüzlerce karara aykırı olduğu gibi konularda yanlışlıklar içerdiğini belirterek önceki kararın bozulmasını istemiştir.³⁶⁰

Refik Şevket İnce'nin itirazı 12 Şubat 1954 günü Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. İlk sözü Milli Eğitim Bakanı, Rıfkı Salim Burçak almış, yurt dışında, MEB'nin onayladığı okullarda eğitim gören öğrencilerin askerlik tecillerinin yapılabileceğini, El-Ezher'in böyle bir onayının bulunmadığını, esasında bu okulun bilinen klasik tipte bir Üniversite olmadığını, okuma yazma bilmeyenlerin dahi buraya girebildiklerini ifade etmiştir.

El-Ezher'deki öğretimin iki büyük bölüme ayrıldığını, birincisinin dışarıdan gelen öğrencilere, ikincisinin Mısırlı öğrencilere yönelik olduğunu, her iki kolun kendi içlerinde devrelere ayrıldığını, yabancılara ait bölümün kendi içinde üç devreye ayrıldığını, devrelerde geçiş için komisyonlarca yapılan imtihanların belli yönetmeliklerinin olmadığını, bir müfredat programları olmaksızın, imtihan

³⁵⁹ TBMM TD (Dönem IX), C: 28/1, B: 42 (12.02.1954) e bağlı 53 sayılı basmayazı, s. 2-4.

³⁶⁰ A.g. basmayazı, s. 1.

komisyonlarının, talebeleri istediği şekilde imtihan ederek istediği devrenin istediği sınıfına geçirme yetkisine sahip olduklarını belirtmiştir.

Camiülezher'e kabul edilmek için diploma, tasdikname gibi resmi bir belge gerekmediğini, her hangi bir hocadan alınan tezkere ya da vesikanın yeterli olduğunu, Türk vatandaşları içinde bu gibi belgelere dayanarak oraya kaydolanların bulunduğunu söylemiştir. Bu kişilerin Bakanlığa en küçük bilgi vermediklerini, ne zaman ki askerlik zamanı gelince konsolosluga davet edilmişler ise, işte o zaman tecil konusunda Bakanlığa müracaat ettiklerini, Mısır'da yaşları 14-51 arasında değişen 84 Türk öğrenci olduğunu, bunların 29 unun ilkokul tahsili bile olmadığını ifade etmiştir.

Burçak devamla, yabancı öğrencilere genel kültür derslerinin okutulmadığını, El-Ezher'in Mısır'ın diğer üniversitelerine benzemediğini, Mısır'ın kendi eğitim kurumları ile Ezher'in okulları ve külliyesi arasında bir irtibat olmadığını, hatta Mısır Hükümetinin de El- Ezher'i tanımadığını belirterek önceki rapora olan itiraza destek vermiş ve itirazı savunmuştur.

İtiraz edilen raporun yazarı Dilekçe Komisyonu Üyesi Ahmet Gürkan'ın , El-Ezher'in bir meslek okulu olduğunu ve oradan mezun olup Türkiye'ye gelenlerin Diyanet İşlerinde yüksek memurluklara atandığını söylemesi üzerine söz alan Vasfi Mahir Kocatürk, Ezher Medresesinde, Türk'lerin İslam kültürünü geriletğine dair yayınların, Türk Milleti aleyhinde suçlamaların yapıldığını, bunun siyasi olmayıp tamamen cehalet ve örümcek kafalı olmalarından kaynaklandığını, bu müesseseyi bir takım yobazların desteklediğini, Mısır'ın yeni ve modern üniversiteleri ile El- Ezher arasında daimi bir mücadele olduğunu ifade etmiş ve oraya gidenlerin yüksek tahsile gitmiş gibi kabul edilerek askerlikten tecil edilmelerinin yanlış olacağını belirterek şunları söylemiştir:

“...Ve yine bir ilmi hakikat olarak arz edeyim ki; Türk milletine İslamiyet fikriyatının İslamiyet ulviyetinin hakiki manasını öğretmek istiyorsanız, gençlerinizi Ezher Üniversitesine değil, Londra'da, Berlin'de, Paris'te açılan İslamiyet enstitülerine gönderin (Alkışlar). Hariçten memlekete yobaz ithal etmenin devri geçmiştir. (Alkışlar)”³⁶¹

³⁶¹ TBMM TD (Dönem IX), C: 28/1, B: 42, s. 276-277.

Dilekçe Komisyonu Başkanı Abdullah Aytemiz ise, Türk devriminin çok eksik olduğunu, bunun yanında bir de din devriminin yapılmış olmasının gerektiğini, nitelikli din adamı yetiştirecek kurumların kurulamadığını, asırlardır İslam dinine karışan hurafe ve safsataları ayıracak uzman alimler yetiştirecek okullar kurulamadığını, bunun yanında okullardan din dersinin de kaldırıldığını, dini savunacak alimlerin azaldığını üzümlere ifade etmiştir.

Genel Kurul görüşmelerinin sonunda, konunun tekrar Teşkilatı Esasiye, Maarif ve Milli Müdafaa komisyonlarına gönderilmesi kararı alınmıştır. Ancak araya giren genel seçim ve yeni meclis çalışmalarından sonra konu X. Dönemde yeniden gündeme gelecektir. X. Dönemde yeniden Dilekçe Komisyonu'na giden itiraz dilekçesi, burada kabul edilmiş ve Meclis'in 25 Nisan 1956 günü yaptığı toplantıda gündeme gelmiştir³⁶² “ **Kahire’de Ezher Üniversitesinde tahsil görmekte olan Türk talebenin askerlikten tecilleri mevzuunda Dilekçe Komisyonunca ittihaz olunan kararın kaldırılması hakkındaki TBMM Kararı**” 9299 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş³⁶³ ve El-Ezher Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin askerlik tecillerinin yapılabileceği kararı kaldırılmıştır.

5- II. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklikle İlgili Soru Önergeleri

a. Atatürk’ün Manevi Varlığına ve Maddi Hatıralarına Yönelik Tecavüzler Hakkında

Mardin Milletvekili Mehmet Kamil Boran, Atatürk’ün maddi ve manevi hatıralarına yönelik saldırıların açıklanması hakkında Başbakanlığa soru önergesi vermiş, İçişleri Bakanı Halil Özyörük bu önergeyi sözlü olarak cevaplamıştır;³⁶⁴

Özyörük, Atatürk’ün ölüm tarihi olan 10 Kasım 1938’den 14 Mayıs 1950’ye kadar geçen 12 yıl içinde, manevi varlığına 51, fotoğrafına 12, heykel ve büstlerine 4 olmak üzere toplam 67 saldırı olayının tespit edildiğini, bunlardan 20’si hakkında mirasçılarını şahsi dava açtığından takibat yapılamadığını, 16’sına delil bulunamadığından takipsizlik kararı verildiğini, 9’unun Türklükle beraber Atatürk’e

³⁶² TBMM ZC (Dönem X), C; 11, İ: 57 (25. 04. 1956), s. 180.

³⁶³ Resmi Gazete, S: 9299 (3 Mayıs 1956).

³⁶⁴ TBMM TD (Dönem IX), C: 6, B: 69 (27.04.1951), s. 288-289.

de hakareten mahkumiyetle neticelendiğini, 2'sinin af kanundan yararlandığını, 28'i hakkında yapılan takibatta, haklarında herhangi bir kayıt bulunmadığını, 3 olayın da adalete intikal etmediğini belirtmiştir.³⁶⁵ Bu tecavüzlerin 19'unun sarhoşluk, 4'ünün delilik nedeniyle gerçekleştiğinin tespit edildiğini, diğerlerinin sebeplerinin bulunmadığını ifade etmiştir.

14 Mayıs 1950 den, 1 Nisan 1951 e kadar geçen bir yıl içinde ise, Atatürk'ün büst ve heykellerine 9, manevi şahsiyetine 5, fotoğrafına 1 olmak üzere toplam 15 saldırı olayının olduğunu ve bunların hepsinin adalete teslim edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, 1942 senesinden 1949 senesine kadar büst ve heykellerine hiçbir saldırı görülmemişken, 1949 senesinde 1, 1950 senesinde 1, ve 1951 senesinde ise 7 saldırının görüldüğünü ilave etmiştir.

Halil Özyörük devamla, saldırılardaki artış durumunun, siyasi otoriteye zarar vermek amacını güttüğünü, memlekette bir huzursuzluk havası yaratarak, hürriyet ortamını anarşiye götürmek eğilimi besleyenlerin etkisi ile olabileceği gibi, demokrasinin normal şartlarda gelişmesini istemeyen bazı akımların etkisinin de düşünülebileceğini, ancak Hükümet olarak ülkede Atatürk'e ve devrimlerine bağlılık gördüklerini, aksi görünüşün, tamamen yapay ve asıl hedefleri ve sebepleri perdeleme amacını güttüğünü ifade etmiştir.

b. Ticani Tarikatı ve İrticai Gelişmeler Hakkında

(1) Ticani Tarikatı

Kemal Pilavoğlu isimli Hukuk Fakültesi mezunu³⁶⁶ bir kişinin şeyhliğini üstlendiği Ticani tarikatı, Ahmet et- Ticani tarafından 18. yüzyılda Fas'ta kurulmuş, Senegal, Hicaz, Medine, Musul ve Trablusgarp'ta yayılmıştır. 1930'da Kemal Pilavoğlu, Abdülkadir Medeni isimli Ticani Şeyhinden ruhsat aldığı iddiasıyla, tarikatı Türkiye'ye getirmiş ve geliştirmiştir. Tarikatın başkanı "Efendi", "Hazret" gibi deyimlerle anılmıştır. Hazreti "Müritler", "Halifeler", "Muhipler" izlemiştir.

³⁶⁵ Açıklamadaki sayılar, toplam saldırı rakamı olan 67 sayısı ile uyumlu olmamakla beraber, orijinal tutanağa sadık kalarak, metnimize tutanakta yazıldığı şekliyle aldık. S.K.

³⁶⁶ Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s.53.

Tarikatın eylemlerini “Fedai”, “Kahraman” olarak adlandırılan müritler gerçekleştirmiştir. Tarikat kesin itaat temeline dayanmıştır.³⁶⁷

Ticanilere göre, Türk Devrimi ve eserleri dinsizlikten başka bir şey değildir. Osmanlı Halifeliğini inkar eden inkılabın lideri (Atatürk) mel’undur ve dinsizdir. Devrimler bizi putperest yapmıştır ve Hükümet dinimizi tanımazsa isyan haktır.³⁶⁸

Demokrat Parti Hükümetinin güvenoyu almasından kısa süre sonra, TBMM dinleyici locasında Ticani tarikatı üyesi 2 kişi Arapça ezan okumaya kalkışmıştır. Aynı tarikattan bir başkası da, birkaç gün sonra, Yozgat’taki Büyük Cami’de yine ezanı Arapça olarak okumuştur. Kırşehir’de Atatürk heykelinin parçalanmasından sonra Ankara Orduevi karşısındaki Atatürk anıtı da, Haziran 1951’de Ticani tarikatından olan kişilerin saldırısına uğramıştır.

Ankara Devlet Demir Yollarında çalışan Kamil Tinal, çalıştığı dairede bulunan Atatürk büstünü kırmıştır. Bağlı bulunduğu Ticani tarikatının fikirlerini yaymak için Atatürk aleyhine çirkin ifadeler bulunan bildiriler dağıtmış, bunların bazılarını tren istasyonlarına yapıştırmıştır.

Yine Ankara’da, Zafer Meydanı’ndaki Atatürk heykeli Ticani tarikatına bağlı Sadık Çakırtepe tarafından heykele tırmanılarak parçalanmaya çalışılmış, ancak etraftan yetişenlerin yardımıyla bu yobaz ayaklarından çekilerek heykelden indirilmiştir.

Ankara’nın Çubuk ilçesi, Ticanilerin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları yerlerden biriydi. Kalecik’te çok sayıda Ticani tarikatı mensubu ayin yaparken yakalanmıştır. Elmadağ’da Atatürk büstü kırılmış, yapılan araştırma sonunda yakalanan kişi Kemal Pilavoğlu’ndan emir alarak büstü kırdığını itiraf etmiştir.³⁶⁹

Yurdun değişik yerlerinde bunlara benzer çok sayıda olayın içindeki kişilerin Ticani tarikatına bağlı oldukları ortaya çıkmıştır.

³⁶⁷ Yemliha Türk, “1951-1955 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşısı Hareketler ve Tepkileri” (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 2001), s.32.

³⁶⁸ Eroğlu, a,g,e., s. 529.

³⁶⁹ Türk, a,g,e., s. 35-51.

(ii) Genel Kurul Görüşmeleri

DP Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu ve DP Amasya Milletvekili Cevdet Topçu'nun, Ticani tarikatı üyeleri hakkında Hükümetçe ne gibi işlemler yapıldığı, adı geçen Ticani tarikatı üyelerinin bir derneği ve siyasi partilerle ilişkileri olup olmadığı, Hükümetçe bu saldırıları önleyici tedbirler düşünölüp düşünölmediği hakkında Başbakanlığa verdikleri soru önergelerinin birleştirilmesi uygun görölmuş ve bu ortak önerge İçişleri Bakanı Halil Özyörük tarafından olarak cevaplandırılmıştır.³⁷⁰

İçişleri Bakanı Halil Özyörük, yurdun değişik yerlerinde, heykel ve büstlere yapılan saldırılarda dikkat çeken bir durum olduğunu, saldırıların rasgele heykel ve büstlere değil, Türk Devriminin sembolü olan Atatürk'ün heykel ve büstlerine yapıldığını, bir bildiri dağıtıldığını ve bu bildiride Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in hedef alındığını, dağıtılan bildirilerin ve saldırıların tek merkezden yurdun değişik bölgelerinde eş zamanlı olarak başlatıldığını, önce gizli olarak başlatılan saldırıların giderek cüretini arttırdığını ve bir çeşit kahramanlık gösterisi olarak açıkça yapılır hale geldiğini, sonunda bu gibi olaylarla ilgili olarak yakalanan kişilerin Ticaniler denilen organize bir topluluğa mensup kişiler olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir.

İçişleri Bakanı, Ticaniliğin bir buçuk asır önce Fas'ta kurulduğunu, ölkemizde bulunan ve bilinen tarikatlar içinde olmadığını ve bunlardan her hangi birisiyle ilgisinin tespit edilemediğini, ölkemizde tarikatlar kapatıldıktan çok sonra, Abdölkadir Medeni adındaki bir Mısırlı ile İstanbul'da bir otelde tesadüfen tanışan Kemal Pilavoğlu'nun, ondan aldığı ilhamla 1936 yılında Ankara'da bu tarikatı kurduğunu, tarikat şeyhinin Kemal Pilavoğlu olduğunu belirterek, tarikat mensuplarının şeyhe kayıtsız şartsız itaatle yükümlü olduklarını, şeyhin izni olmaksızın tarikata ait her hangi bir konunun yabancılara bildirilmesinin kesinlikle yasak olduğunu, bu bilgilerin ışığında tarikatın kanundaki manasıyla bir dernek olmadığını, üyelerinin kişisel ilgilerinin dışında herhangi bir siyasi parti ile ilişkilerinin varlığı hakkında kesin bir olay ve delil elde edilemediğini ifade etmiştir.³⁷¹

³⁷⁰ TBMM TD (Dönem IX), C: 9, B: 100 (16.07.1951), s. 174-176.

³⁷¹ A.g.t.d., s. 175.

İçişleri Bakanı devamla, organize bir topluluk olan Ticiani tarikatı tarafından devrimlere yöneltilen saldırılarla karşı karşıya bulunulduğunu, şimdiye kadar görülenlerin adalete intikal ettirildiğini, bundan sonra da bu gibi olayları önlemenin kesin çaresinin, bu olayları düzenleyen teşkilatı kökünden yok etmek olduğunu belirtmiştir.

Bakan ayrıca, 1936 da başlayan, 1943 yılından beri varlığını belli eden ve çeşitli defalar zabıta ve adalete yansıyan zararlı faaliyetleri görülen Ticianiliği tamamen ortadan kaldıracaklarını, bunu sağlamak için gereken tedbirleri aldıklarını, gerekirse yeni kanuni tedbirler de alacaklarını ifade etmiştir.

DP Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu, Hükümetin üzerinde dikkatle durması gereken önemli konular olduğunu, birincisinin, Ticianiliğin gerçek yüzünün Müslüman vatandaşa anlatılması gerektiğini, Ticianiliğin Müslümanlıkla asla bir ilgisinin olmadığını, bunların devletin olduğu kadar Müslüman Türklerin de en büyük düşmanları olduğunun belirtilmesi gerektiğini, ikinci olarak yine, Ticianilik kisvesi altında yürütülmek istenen saldırıların tek gayesinin; devrimimizi bir anarşiye sürüklemek ve bu aziz vatani icabında düşmanlara peşkeş çekmek olduğunun ve bu kimselerin fırsat bulurlarsa “Fedaiyanı İslam Cemiyeti [İslam Fedaileri Derneği]” ni de kuracaklarının halka anlatılması gerektiğini ifade etmiştir. “...Bunlara kan pahasına kurulan bu inkılabı yine kan pahasına yaşatmakta tereddüt edilmeyeceğini anlatmak lazımdır.”³⁷² diyerek sözlerini bitirmiştir.

c. Alay ve Taburlarda İmam Kadroları ve Maaşları Hakkında

DP Afyon Karahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı'nın, alaylarda müftü ve taburlarda imam kadrosu olup olmadığı, kadro varsa, maaşlarının ve sayılarının kaç olduğu, kadro yoksa askerlerimizi dini bakımdan bilgilendirmek için orduda din adamları bulundurmanın sakıncaları konusundaki sorusuna, Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen cevap vermiştir:³⁷³

Orduda din adamlarının bulunmasında sakınca değil fayda görüldüğünü, bu anlayış ve ihtiyacın sonucu olarak halen alay, tabur ve hastanelerimizde birer imam

³⁷² A.g.t.d., s. 176.

³⁷³ TBMM TD (Dönem IX), C: 14, B: 54 (28.03.1952), s. 99.

kadrosunun bulunduğunu, ancak orduda yeterli nitelikte imam bulunmadığından 33 sivil imamın görevlendirildiğini, diğer taraftan, orduda dini konulara cevap verebilecek yeterlilikte personel yetiştirmek için halen on iki öğrencinin Milli Savunma Bakanlığı adına İlahiyat Fakültesi'nde okutulduğunu belirtmiştir.

d. Cami Onarımları Hakkında

DP Afyon Karahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı'nın, Afyon Karahisar ve diğer 14 ildeki camilerin onarımı için 1951 yılında verilen para ve tamire muhtaç kaç cami olduğuna dair sorusuna Başbakan Adnan Menderes cevap vermiştir.³⁷⁴

Afyon Karahisar, Konya, Bursa, Balıkesir, Denizli, Niğde, Erzurum, Kayseri, Samsun, Rize, Gümüşhane, Isparta, Aydın, Sivas, Kocaeli'nde 1951 yılında tamir olunan camiler için, Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesinden verilen ödenek miktarının toplam 248.603 lira olduğunu, 45 caminin onarıldığını, 1952 yılında da 44 caminin onarılacağını belirtmiştir.

e. İmam Hatip Okullarında Din Dersi Verenler Hakkında

CHP Malatya Milletvekili Nuri Ocakcıoğlu sorusunda, laik Türkiye Cumhuriyeti'nde, dini görevlilerin kendi haline bırakıldıklarında, gerici kişilerin ortaya çıkıp geriliğe yol açacaklarını, oysa müspet ilimlerle, felsefe ve yüksek İslam bilgileriyle donanmış görevlilerin dinimizin gelişmeyi emreden hükümlerini öğreteceğini belirterek, açılan imam hatip okullarında din dersi verenlerin, gerçekten İslam dini hükümlerini bilen kimseler olup olmadığını sormuştur.³⁷⁵

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, bu soruya cevaben; ülkemizde aydın din adamı yetiştirme kaynakları kurutulduğundan açığın kısa sürede kapanamayacağını, önceden açılmış olan imam hatip kurslarının 10 aylık eğitimle ancak imam yetiştirebildiğini, bu nedenle genel kültür ve müspet ilimleri içeren meslek öğretimi veren okullara ihtiyaç duyulduğunu, 430 numaralı kanunun 4. maddesine dayanılarak 1951-1952 öğretim yılından itibaren 7 yerde imam hatip okulunun açıldığını, ilkokuldan sonra 4 yıllık orta ve 3 yıllık lise olmak üzere 7 yıl öğretim yapacak olan bu okulların sağlam bir kaynak olacağına inandıklarını belirtmiştir.

³⁷⁴ TBMM TD (Dönem IX), C: 14, B: 65 (28.04.1952), s. 535-536.

³⁷⁵ TBMM TD (Dönem IX), C: 17, B: 3 (12.11.1952), s. 91-92.

İmam hatip okullarının geçen yıl açılmış olan orta birinci sınıflarında meslek derslerini okutacak eleman bulmakta sıkıntı çekildiğini, buna rağmen okul açılan 7 ilimizde halen vazife gören elemanların mevcudun en iyilerinden seçildiğini, bu arada 3 yıl sonra oluşacak olan lise dengi sınıflarda meslek derslerini öğretecek elemanların İlahiyat Fakültesi kanalından yetiştirilmesi için gereken önlemleri aldıklarını ifade etmiştir.³⁷⁶

f. Komünistlik Suçlaması Altında Bulunan Köy Enstitüsü Mezunları Hakkında

Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, komünistlik suçlaması altında bulunan köy enstitüsü mezunları ile diğer okul ve üniversite gençleri hakkında yapılan kovuşturmanın neticesi hakkındaki sorusunda; özellikle köy enstitüleri mezunlarını hedef alan çirkin saldırılar yapıldığını, CHP iktidarı sırasında enstitülerin birer komünist yuvası haline getirildiğinin iddia edildiğini, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin bu sorular karşısında yaptığı açıklamada; enstitü mezunlarının elekten geçirildiği ve bunlar arasında temizlik yapıldığını söylediğini belirterek, kuruluş tarihinden bu güne kadar en az 20.000 öğretmen yetişmiş ve köylerde vazife almış olduğuna göre, bunlardan kaçının komünist ideolojiye kurban gittiğini, kaçının meslekten çıkarıldığını ve kaçının mahkemeye verilerek bu suçtan ceza giydiğini sormuştur. Ayrıca bu hastalığa yakalanan ve kanuni takibat altına alınan yüksek okul, orta okul, askeri lise ve üniversite öğrencilerinden kaç hakkında kanuni takibat yapıldığını, bu vakaların köy enstitüleri mezunları arasında mı yoksa yüksek okul ve üniversitelerde mi daha fazla olduğunun ortaya çıkarılmasını istemiştir.³⁷⁷

Bu soruya Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri cevap vermiştir. İleri cevabında; köy enstitüsü mezunlarını hedef alan komünistlik iddialarının gerçek olduğunu, ancak bütün köy enstitülerinin komünist yuvası olduğu iddialarının da doğru olmadığını, köy enstitülerinde büyük bir titizlikle seçip iş başına getirdikleri idarecilerin uyanıklığı sayesinde, enstitülerin bu gibi akımlara kapandığını, enstitü

³⁷⁶ A.g.t.d., s. 92.

³⁷⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 17, B: 4 (14.11.1952), s.157.

mezunlarının çalışmalarının yakından ve büyük bir dikkatle takip edildiğini, mesleki toplantılarla zihinsel gelişmelerinin arttırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.

Köy enstitüsü mezunlarından öğretmenliğe geçenlerin sayısının 16.677 olduğunu, bunlar arasından komünistlikle takibata uğrayanlardan birisinin meslekten ihraç edildiğini, beşinin vazifesine son verildiğini, dokuzunun da bakanlık emrine alındığını belirtmiştir.

Tevfik İleri, orta okul, lise ve üniversitelerde komünizm suçlamasıyla kovuşturmaya uğrayan öğrenciler hakkında bilgi verdikten sonra, 1950 yılı ortalarından bu güne kadar, komünistlikten takibata uğrayan 26 ilkokul öğretmeninden 25'inin köy enstitüsü mezunu, birinin öğretmen okulu mezunu olduğunu, bunlardan beşinin beraat ettiğini söylemiştir.³⁷⁸

g. Mısır'daki Camiülezhher'e Talebe Gönderilmesi Hakkında

DP Maraş Milletvekili Abdullah Aytemiz sorusunda; CHP'nin din adamları yetiştiren medrese ve benzeri kurumları kapattığını, yerlerine yenilerini kurmadığını, dolayısıyla bu gün yeterli donanıma sahip din adamı bulunmadığını, Demokrat Parti'nin bu konudaki boşluğu görüp din eğitime yöneldiğini, ancak, gerek imam hatip okullarından gerekse İlahiyat Fakültesi'nden çıkan öğrencilerin din bilgini olmak için ilave olarak 6-7 sene fıkıh, hadis, tefsir vb. gibi ilimleri okuyarak hakkıyla dine vakıf olmalarının gerektiğini, aksi halde bu günkü durumun ancak bir papağanın taklitçiliği olarak kalacağını belirterek, tıp, matematik, güzel sanatlar ve hukuk konularında bizden ileri olan ülkelere okumaları için öğrenci gönderildiği halde, İslam alemine ilim ve irfan kaynağı olduğu bilinen Camiülezhher'den neden bu iznin esirgendiğini, bu kurumdan mezun olan öğrencilerimizin neden okullarımızda öğretmenlik yapamadıklarını anlamadığını, ayrıca Camiülezhher'e gitmiş olan 84 vatandaşımızın öğrenci sayılmadıkları için hiçbir öğrenci hakkından faydalanamadığını, sefalet ve mahrumiyet içinde yaşadıklarını, Hükümetin bu konuyla neden ilgilenmediğini sormuştur.³⁷⁹

³⁷⁸ A.g.t.d., s. 158-159.

³⁷⁹ TBMM TD (Dönem IX), C: 17, B: 6 (19.11.1952), s. 214-222.

Bu soruya Milli Eğitim Bakanı olarak Tevfik İleri cevap vermiştir. İleri: Türk vatandaşlarının hangi şartlarda yabancı ülkelerde okuyabilecekleri konusunun 1416 sayılı Kanun ve buna dayanan “Türk Öğrencilerinin Yabancı Memleketlerde Okumalarıyla İlgili Yönetmelik” ile düzenlendiğini, buna göre dövizli gitmek isteyenlerin üniversite mezunu veya üniversite öğrencisi, dövizsiz gitmek isteyenlerin ise en az olgunluğunu vermiş lise mezunu olmaları gerektiğini belirterek, din eğitimi almak için Bakanlığa yapılan başvuruların bu yönetmelikteki şartlara uymadığını, bu nedenle müracaat sahiplerine izin verilmediğini, Camiülezhher’de okuyan öğrencilerden sadece ikisinin lise mezunu olduğunu, birçoğunun sadece ilk öğrenim yaptığını, bir kısmının ise ilk öğrenim dahi yapmadığının görüldüğünü, Bakanlıktan resmi izin almayanların öğrenci sıfatı taşıyamayacakları ve öğrencilere tanınan haklardan yararlanamayacaklarının doğal olduğunu ifade etmiştir.

Tevfik İleri ayrıca, Camiülezhher’in, başvuranlardan belli bir öğrenim seviyesi istemediğini, hiç öğrenim yapmayanlardan, yüksek dereceli öğrenim yapanlara kadar herkese kaydolma imkanı verdiğini, bu nedenle buradan alınan diplomaların neye muadil olduğunun tespiti sırasında, ilgilinin önceden gördüğü eğitimin derecesinin bilinmesi gerektiğini, bunun doğal olacağını, Camiülezhher mezunu vatandaşların Bakanlığa yaptıkları başvuruların dikkate alındığını, yapmış oldukları öğrenimin hangi dereceye denk olduğunun tespit edildiğini ve bu vatandaşların kendi derecelerinde Türkiye’de öğrenim yapmış diğer vatandaşlarımız gibi, diplomalarının kendilerine tanıdığı hak ve yetkilerden istifade ettirildiklerini belirtmiştir.³⁸⁰

h. Köy Enstitülerinin Durumu Hakkında

Elazığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç’ın, CHP’nin, Türk Milleti için bir ıstırap konusu olarak asla unutulmayacak bir metotla halk tarafından yaptırdığı ilkokul sayısının kaç tane ve bu okulların maliyetinin kaç lira olduğu, CHP tarafından yaptırılan köy enstitüsü binalarının kaç milyon liraya mal olduğu, Ulus Gazetesi’nde yazdığı gibi, bu sene Bakanlık emriyle köy enstitülerine çok az öğrenci alındığının doğru olup olmadığı, CHP döneminde köy enstitülerinin kuruluşunda Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı ve İsmail Hakkı Tonguç’un idaresindeki devrede solcu eğilimlerin bu kurumlara yerleştirilmek istendiği konusunda bazı

³⁸⁰ A.g.t.d., s. 216.

şahısların gayret sarf ettiği yolunda belgeye dayalı bir bilgi olup olmadığı ve köy enstitülerinin bu günkü durumlarında bir statü değişikliği yapıp yapılmayacağı konularındaki sorusuna MEB Tevfik İleri cevap vermiştir.³⁸¹

Tevfik İleri, CHP döneminde, 1939 dan 1950 ye kadar geçen 10 yıl içinde köy, şehir ve kasabada yeniden açılan öğretmenli okul sayısının 6830 olduğunu, bir yılda açılan okul sayısının ortalama 683 olduğunu, ilköğretim seferberliğinin ilan edildiği 1943 yılından 1950 yılına kadar 4938 okul yaptırıldığını, eğitimli okulları hesaba katmadığını, şimdiye kadar 29 milyon liraya mal olan bu teşkilatın faydalı olmadığını [muhtemelen inşaatı köylülere yaptırılan köy enstitülerinin] bizzat sabık iktidar tarafından anlaşıldığını, 1946 da 6.533 e kadar yükselen bu cins köy okullarının 1947 ders yılı başından itibaren tasfiye edilerek azaltılmaya başlandığını, 1950 yılında 4.467 ye indirildiğini, kendilerinin de bu tasfiyeye devam ettiklerini ve sayılarının 3.074 e indirildiğini belirtmiştir.

İleri, 1944 den 1950 ye kadar yapılan 6.287 okulun tutarının 94 milyon ettiğine ve bu süre içinde bütçeye toplam 34 milyon lira konduğuna göre, bu okul binalarının köylüye asgari 60 milyon liraya mal olduğunun görüldüğünü, ayrıca kontrolsüz ve başıboş yapılmaktan gelen çarçurlar ve köylünün okul inşaatında çalışmasıyla iş mevsiminde üretim bakımından uğradığı zararlarla bu rakamın artacağını, işin asıl fena tarafının, bu binaların büyük kısmının bu gün işe yaramaz ve tamire muhtaç halde olduğunu belirterek, 587 okulun tamamen yıkıldığı ve boşaltıldığını, 918 okulun büyük ölçüde tamire muhtaç olduğunu, onarıldığı ifade edilen 1.857 ilk okulun onarımlarının tamamlanmadığını, 2.862 okulun bu şekilde onarımlarının yarım bırakıldığını, bunların dışında 303 okulun toprak damlı yani çatısız, 1.256 okulun helasız, böylece yarım, harap ve yıkık olarak devir aldıkları okul sayısının 5.400 den fazla olduğunu, Türk köylüsüne büyük ıstıraplar karşılığında yaptırdıkları okul binalarının bunlar olduğunu ifade etmiştir.³⁸²

Demokrat Parti'nin iki yıllık iktidarı döneminde yapılan okullarla ilgili bilgi veren Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, köy enstitüleri binaları için sarf edilen meblağın 14.798.500 lira olduğunu, teknik ve ciddi bir denetimden uzak, öğrencilere

³⁸¹ TBMM TD (Dönem IX), C: 18, B: 22 (26.12.1952), s. 437.

³⁸² A.g.t.d., s. 439.

yaptırılan bu binaların çoğunun harap olup kullanılamaz durumda olduğunu belirtmiştir.

Köy enstitülerini altı yıla çıkardıklarını, aynı okullarda çalışan köy enstitüsü mezunları ile öğretmen okulları mezunlarının aralarındaki farkları kaldırmak için bir kanun tasarısı hazırladıklarını ve meclise sunduklarını söyleyen Bakan İleri, köy enstitülerine bazı solcu kişilerin yerleştirildiğinin doğru olduğunu, bu yolla bazı öğrencilerin zehirlendiklerini, enstitülerde serbest okuma saatlerinde “Sovyetizm”, “Demokrasi ve Sosyalizm”, “Sosyal Mücadelelerin Tarihi” gibi solcu yayınların özetlerinin gençlere dinletildiğini, bu olaylara karşı en büyük tepkiyi yine temiz Türk köylüsü gençlerin gösterdiğini ifade etmiştir. İçişleri Bakanı, Hasanoğlu Köy Enstitüsü Yüksek Kısım öğrencilerinin tespit edilmiş konuşmalarından örnekler vererek enstitülerde komünizm propagandası yapıldığını, ayrıca ahlaki gelenek ve göreneklerimize aykırı her türlü hareketin olağan görüldüğünü, bu hareketlere direnen genç kızlarımıza bıçaklarla saldırıldığının belgeleri bulunduğunu, bu durumlara zamanın yetkilileri tarafından hoşgörü ile bakıldığını, bu yetkililerin enstitülerde içki alemine katıldıklarını gösteren şahitler ve belgelerin bulunduğunu söylemiştir. Komünist Partisi’nin Manifest’inin teksir edilerek öğrencilere dağıtıldığını, MEB tarafından yayınlanan “Köy Enstitüsü Dergisi” adı altında çıkan yazılarla da solculuk propagandası yapıldığını, bu derginin bir ders kitabı gibi köy enstitüleri öğrencilerine okutturulduğunu ve ana fikirlerinin kavrattırılmaya çalışıldığını, buna benzer daha bir çok belgenin bulunduğunu, bu sorunun etraflı bir şekilde uzun zamandır incelendiğini ve araştırıldığını, yakın zamanda bu konunun adalete intikal edeceğini ifade etmiştir.³⁸³

Tevfik İleri yine, verdikleri emirle, bu yıl köy enstitülerine 1.500 öğrenci alındığını, Trabzon- Beşikdüzü Köy Enstitüsünün Kız Köy Enstitüsü haline getirildiğini, buradaki erkek öğrencilerin diğer enstitülere dağıtıldığını ve böylece Kız Köy Enstitüsü sayısının ikiye çıkarıldığını belirtmiştir. Köy enstitülerinin öğretmen okullarıyla birleştirilmesini hedefleyen kanun tasarısının Yüksek Meclise

³⁸³ A.g.t.d., s. 440-443.

sunulduğunu, bu kanunun çıkması halinde bütün öğretmen okullarının aynı kalite ve seviyeye geleceğini ifade etmiştir.³⁸⁴

1. Hacca Giden Vatandaşlar Hakkında

Kırşehir Milletvekili Halil Sezai Erkut'un, Hükümetin hacca giden vatandaşlarla ilgilenmediği, vatandaşlarımızı bazı devlet ve şirketlerin keyfi hareketlerine terk ettiği, Hükümetçe kaç kişiye ne kadar döviz verildiği, Beyrut'tan geri dönenlerle, yurda dönmek için vasıta bekleyen hacılar hakkında ne gibi tedbirler alındığına dair sorusuna Devlet Bakanı Muammer Alakant cevap vermiştir.³⁸⁵

Alakant, hacca gidecekler için gereken dövizin Bakanlar Kurulu Kararı ile Ziraat Bankası tarafından verildiğini, bu bedelin asgari ihtiyaçlar için kişi başına 100 Sterlin olarak tespit edildiğini, Bankaca toplam 847.562 Sterlin ödenmiş olduğuna göre bu yıl yaklaşık 8.500 kişinin döviz aldığıın anlaşıldığını belirtmiştir.

İçişleri Bakanlığı'ndan alınan bilgiye göre, yine bu yıl pasaport alarak 10.056 sı erkek, 1.375 i kadın olmak üzere toplam 11.431 vatandaşımızın hacca gittiğini, bunlardan 349 unun orada vefat ettiğini, diğerlerinin yurda geri döndüklerini, Suudi Arabistan'da veba salgını çıkması nedeniyle durdurulmuş olan hac seferlerinde, yasağın kaldırılmasından sonra, pasaportu olan hacıların, özellikle kara yoluyla gitmek isteyenlerinin ulaşımlarında sorun çıktığının görüldüğünü ifade etmiştir.

Hacca giden bazı vatandaşlarımızın, Suudi Arabistan'da kalacakları süre içinde gereken masraflarını karşılayacak kadar dövizini beraberinde götürmediklerini, orada zorluk içinde kalıp hatta dilenenlerin görüldüğünü, bu durumun Devletimizin itibarını sarstığını, bu nedenle hali vakti yerinde olmayanlara hac için izin verilmemesinin uygun görüldüğünü belirtmiştir.

Hacıların yollarda karşılaştıkları zorlukların önlenmesi için, en rahat vasıta olan uçağın tercih edilmesini, daha ucuz olacağı için deniz yolunu tercih edenlerin de çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını belirterek, gizlice hacca gitmenin önüne geçilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.³⁸⁶

³⁸⁴ A.g.t.d., s. 444.

³⁸⁵ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 20, B: 37 (04.02.1953), s. 92.

³⁸⁶ A.g.t.d., s. 92-97.

j. Trabzon'daki Ayasofya Camii'nin Akaryakıt Deposu Olarak Kullanılması Hakkında

Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eğüboğlu, Trabzon'da Ayasofya Mahallesinde, aynı adı taşıyan camiın askeri birlikler tarafından akaryakıt deposu olarak kullanıldığını, bu camiın tarih ve sanat bakımından özel değer taşıdığını, eski eser ve anıtlar kataloğunda yer aldığını, Trabzon'un fethinden bu yana cami olarak kullanılan böyle bir eserin akaryakıt deposu olarak kullanılmasının doğruluğuna, meskun bir mahalde akaryakıt deposu olarak kullanılmasının Belediye mevzuatına uygunluğuna, her bakımdan hatalı olan bu halin düzeltilmesinin ne zaman yapılacağına dair sorusuna Devlet Bakanı Muammer Alakant cevap vermiştir:³⁸⁷

Alakant, Trabzon'daki Ayasofya Camii'nin 1945 yılında askeriye tarafından işgal edildiğini, 1949 yılında akaryakıt deposuna çevrildiğini, bu camiın kiliseden döndürüldüğünü, yedinci asır Bizans Pontus Devri eserlerinden olduğunu, ihtiva ettiği fresk ve mozaikler bakımından büyük bir kıymet taşıdığını, böyle bir eserin akaryakıt deposu olmasının şüphesiz doğru olmadığını, mevzuata göre belediye depolarının dışında patlayıcı maddelerin bulundurulmasının yasak olduğunu, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün böyle bir tahsis yetkisi olmadığını, bu yere 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu uyarınca el konduğunu ve akaryakıt deposu olarak yeni bir yer bulunarak en kısa zamanda hatalı işgalin giderilip camiın tekrar ibadete açılacağını bildirmiştir.

k. Cami Yapımı Hakkında

Mardin Milletvekili Mehmet Kamil Boran'ın, cami yaptırmak maksadıyla kurulmuş kaç dernek olduğu, bunlara bütçeden geçen yıl ne kadar yardım yapıldığı ve bu sene ne kadar yardım yapılacağı, Ankara'da 30 yıl önceki cami ve mescit sayısı ile bu günkü cami ve mescit sayıları, cami yaptıranlara ne gibi kolaylıklar gösterildiği hakkında Başbakanlığa olan sorusuna Devlet Bakanı Celal Yardımcı olarak cevap vermiştir.

Devlet Bakanı Celal Yardımcı, memleketimizde şimdiye kadar cami yapımı ve tamiri amacıyla 795 adet dernek kurulduğunu, 1952 mali yılı içinde Vakıflar

³⁸⁷ TBMM TD (Dönem IX), C: 20, B: 40 (09.02.1953), s.185-186.

Genel Müdürlüğü Bütçesinden bu derneklerin 63'üne, 32.688 lira yardım yapıldığını, 1953 yılı Vakıflar Bütçesine, «dernekler ve köyler tarafından inşa veya tamir ettirilecek camilere yardım» için ayrıca 500.000 lira ödenek konulduğunu, bu fasıldan bu güne kadar 161 derneğe 297.459 lira, 289 köy camiine de 114.350 lira yardım yapıldığını açıklamıştır.

Ankara Belediye hudutları içinde 30 yıl önce 90 cami ve mescit varken, 1935 yılında kabul edilen cami ve mescitlerin tasnifine dair 2845 sayılı Kanun uyarınca bunlardan 29 unun kadro dışına çıkartıldığını, geçmiş yıllarda, bu 29 camiden 14 ünün satıldığını, 9'unun yıkılarak arsa haline getirildiğini, 3'ünün akara çevrildiğini, 3'ünün de istimlak edildiğini, geri kalan ve halen faal olan 61 kadar cami ve mescide ilave olarak son yıllarda halk tarafından yaptırılan 11 cami ile birlikte bu gün Ankara Belediye hudutları dahilinde 72 cami ve mescit bulunduğunu ifade etmiştir.

Cami yaptırmak amacıyla kurulan derneklere, VGM'nce para yardımı yapılmakla beraber, plan, proje hazırlanması gibi teknik yardımlarda da bulunulduğunu, bazı belediyelerin yapılacak camilere kendi bütçelerinden yardım etmekle beraber, şehir imar planlarına göre arsa tahsisi hususunda mümkün olan yardımları da yaptığını ifade etmiştir.³⁸⁸

I. Ağrı İlinde Yapılan ve Tamir Edilen Camiler Hakkında (Dini Siyasete Alet Etme Tartışmaları)

Kars Milletvekili Hüsamettin Tugaç, Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı'nın seçim bölgesi olan Ağrı'ya ayrıcalıklı davranarak, cami yaptırmak veya onarmak için Devlet bütçesinden büyük paralar ödettiği ve bir açık hava toplantısında yaptığı konuşmada, dini siyasete alet ettiği iddiasıyla, 1950 yılından beri Ağrı'ya yapılan veya tamir edilen camilerin her birine Devlet bütçesinden ne kadar yardım yapıldığı, Devlet Bakanı'nın Karaköse'de açık hava toplantısında yaptığı konuşmasında, yapılan ve yapılacak olan camilere ödenek ayrılması için emrindeki Vakıflar Genel Müdürüne emir verdiği ve «Arkadaşlar bu millet dindar doğmuştur ve dindar

³⁸⁸ TBMM TD (Dönem IX), C: 25, B: 4 (13.11.1953), s. 214.

ölecektir»³⁸⁹ diyerek, 6187 sayılı Kanun'un birinci maddesine³⁹⁰ muhalefet ettiği hakkındaki sorusuna, Devlet Bakanı Celal Yardımcı cevap vermiştir.³⁹¹

Celal Yardımcı, Ağrı Sıddıkiye Camiine 1952-1953 yılında 32.703 lira verildiğini, 1953 de hiç camii bulunmayan Doğubayezıt halkının topladığı 20.000 liraya 10.000 lira ilave edilerek yardım yapıldığını, çok harap olan Eleşkirt, Tutak ve Patnos Camilerine 5.000 er lira olmak üzere 15.000 lira ve Molla Süleyman Camiine 500 lira verildiğini, 1952 ve 1953 yıllarında, Ağrı'ya cami yapım ve onarımı için toplam 58.203 lira yardım yapıldığını ifade etmiştir. Esasen, Milletvekili arkadaşlarının camilere yardım yapılması isteği üzerine, Yüce Meclisten 1953 bütçesinde 500.000 lira yardım ödeneği çıktığını hatırlatan yardımcı, harcamaların bu fasıldan yapıldığını ve şimdiye kadar camilere yapılan toplam yardımın 411.809 lira olduğunu belirtmiştir.³⁹²

Celal Yardımcı ayrıca, Ağrı Cumhuriyet Savcılığından alınan yazıyla, Ağrı'da, açık hava toplantısı sırasındaki konuşmasının suç unsuru içermediğinin tespit edildiğini söylemiştir.

Hüsamettin Tugaç tekrar söz alarak, Celal Yardımcı'nın bütçeden camiler için ayrılan ödeneğin büyük kısmını kendi seçim bölgesindeki camilerde kullandığını, böylelikle, oturduğu makamın nüfuz ve salahiyetini kendi seçim bölgesinde şahsi propaganda yapmak, oy almak, siyasi ve şahsi nüfuz ve menfaat sağlamak için suiistimal ettiğini ve Başbakanın bu konuya el atması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Celal Yardımcı'nın söz konusu konuşmasıyla, mahallin dini hissiyatını okşadığını, şahsi nüfuz ve şöhret temin etmek ve oy almak için vazifesini kötüye kullandığını, bu vesileyle 6187 sayılı Kanun'un birinci maddesine aykırı harekette bulunduğunu ifade etmiştir.

³⁸⁹ A.g.t.d., s. 301.

³⁹⁰ Bu kanun maddesine çalışmamızın önceki sayfalarında yer verdik. Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun, Madde 1: Siyasi veya şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadıyla dini veya dini hisleri yahut dince mukaddes tanılan [tanınan] şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Fiil neşren işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde arttırılır. Bkz.: s. 128.

³⁹¹ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 25, B: 6 (18.11.1953), s. 299.

³⁹² A.g.t.d., s. 299-300.

Bunun üzerine tekrar söz alan Celal Yardımcı, 1939 senesinden 1953 senesine kadar bütün yalvarma ve feryatlarına karşılık, 13 senede vatandaşın dileklerine cevap vermeyen eski iktidarın, vatandaşın nefretini kazandığını belirterek, Demokrat Parti işbaşına geldikten sonra, 1952 senesinden başlamak üzere cami yapımı için yaptıkları yardımları, 1952 ve 1953 yılları itibarıyla il il okuyarak ayrıntılı olarak anlatmış ve 1951, 1952, 1953 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü Bütçesinden ve Meclisin kabul ettiği bütçeden olmak üzere 4.648.382 liranın camilere tamir ödeneği olarak verildiğini ve yardımda bulunduğunu ifade etmiştir.³⁹³ Eski iktidar zamanında ve geçmiş yıllarda en çok 600.000 lira harcanarak 50-60 cami onarılmakta iken, 1951-1952-1953 yıllarında 4.648.382 lira tamir ve cami yaptırma yardımında bulunularak, 296 caminin tamir edilmiş ve 552 den fazla caminin de inşasına çalışıldığını belirtmiştir.³⁹⁴

Celal Yardımcı, Ağrı’da yaptığı konuşmasında dini siyasete alet etmediğini belirtmek için metni mecliste tekrar okuyunca, Başbakan Menderes ve CHP lideri İnönü’nün de katıldığı ve parti propagandası yapılma iddialarının yer aldığı, konumuzla ilgisi olmayan uzun ve sert bir siyasi tartışma yaşanmıştır.

6- Dinin Siyasete Alet Edildiği Konusunda Meclise Sunulan Gensoru

Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, Başbakan Adnan Menderes’in radyo ve basın yoluyla sürekli olarak, Millet Partisi’ni dini siyasete alet etmekle suçladığını, böyle bir suçlamanın, «iftira et, iz bırakır» düşüncesiyle Parti’yi kamuoyu önünde yıpratıldığını, imkan buldukları takdirde Millet Partisi’ni kapatmak niyetinde olduklarını ve yahut alınmak istenilen şiddetli tedbirlere bahane hazırlamak taktiği güdüldüğünü belirterek³⁹⁵, bir Başbakanın memleketin şerefli bir partisine karşı ellerinde hiçbir kanıt olmadan bu gibi suçlamalarda bulunmasının dürüst bir hareket sayılmayacağını, vaktiyle DP sözcüsünün, Meclis kürsüsünde «Ey demokrasi, senin adına nasıl kanunlar teklif ediliyor» diyerek eleştirdiği TCK’nun

³⁹³ A.g.t.d., s. 304.

³⁹⁴ A.g.t.d., s. 306.

³⁹⁵ Bölükbaşı’nın bu ifadesine rağmen, Millet Partisi, aynı günlerde 24 Haziran 1953’te, 4. Büyük Kongresinde baş gösteren olaylar nedeniyle kapatılma aşamasına girmiştir. Eski Genel Başkan Hikmet Bayur’un, çalışma raporunda yer alan “mutedil muhafazakarlık” tabirine karşı ya inkılapçılığı ya da muhafazakarlığı seçmek gerektiğini, seçilmesi gereken tarafın ise inkılapçılık olacağını belirtmesi üzerine yaşanan sert tartışmalar sonunda, konu adliyeye intikal etmiştir. Yargılama sonunda Millet Partisi’nin tüm teşkilatları 9 Temmuz 1953 tarihinde geçici olarak, 27 Ocak 1954 günü ise kesin olarak kapatılmıştır. Bkz.: Burçak, a.g.e., s.136.

163. maddesinin, dini siyasete alet etmek suçunu içerdığını, bugünkü iktidarın elinde böyle bir silah olduğu halde, Başbakanın adalet kurumunu harekete geçiremediğine göre kendisinin müfteri olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Siyasette ahlakı bir rehber olarak kabul eden Millet Partisi'nin, kendi programını hiçbir zaman gizli fikirlerin paravanası yapmadığını, din ve vicdan hürriyeti hakkında programında bulunan ve din ile dünya işlerinin kesin olarak ayrılmasını kabul eden prensibine aykırı çalışmada bulunmadığını, bu nedenle Başbakanın « Millet Partisinin dini siyasete alet ettiği » iddialarının neye dayandığı konusunun gensoru olarak yöneltilmesini istemiştir. Başkan tarafından oya sunulan bu gensorunun görüşülmesi Meclis tarafından reddedilmiştir.³⁹⁶

³⁹⁶ **TBMM TD** (Dönem IX), C: 23, B: 96 (24.06.1953), s. 208-209.

II. BÖLÜM

X.-XI. DÖNEM TBMM ÇALIŞMALARINDA ATATÜRK VE LAİKLİK (1954-1960)

A. III. Menderes Hükümeti (17. 05. 1954 – 09 .12 .1955)

1- Hükümet Programı

III. Menderes Hükümet Programı, 24 Mayıs 1954 günü Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştur. Menderes, meclisin huzuruna yeni bir programla gelmediğini, bir iktidar değişikliği olmadığını, Parti'nin iktidara geldiği günden beri uyguladığı programın yeni hükümetin de programı ve siyasi görüşleri olarak bundan böyle de devam edeceğini belirtmiştir. Başbakan Hükümet Programı olarak yaptığı konuşmasında Atatürk ve laiklik konularına değinmemiştir.³⁹⁷

2- Diyanet İşleri Başkanlığı 1955 Yılı Bütçe Görüşmeleri

X. Dönemin yeni seçilen milletvekillerinin oluşturduğu meclisin, DİB 1955 yılı Bütçe görüşmelerinde, eski yıllarda olduğu gibi, ödenek yetersizliği tartışılmış, din hakkında görüşler belirtilmiş, zaman zaman dini bilgiler verilmiştir. Yine eski senelerde olduğu gibi laiklik kavramı, laikliğin dinsizlik demek olmadığı ve irtica konularında milletvekilleri görüşlerini belirtmişlerdir. Daha önceki oturumlarda da ifade edilen bu görüşleri tekrar olacağı için kısaltarak almayı uygun gördük.³⁹⁸

DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, milleti temsil eden milletvekillerinin öncelikli görevlerinin, maddi alanda olduğu kadar manevi alanda da vatandaşların haklarını korumak olduğunu belirtmiş, bir milletin gerçek saadetini ve huzurunu

³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 1, İ: 3 (24.05.1954), s. 21-34. (Bu tarihten itibaren tutanak dergilerinde kullanılan Türkçe değişmiş ve eski Türkçe'ye dönüş yapılmıştır. Bu tarihten itibaren tutanak dergisi yerine zabıt ceridesi, dönem yerine devre ve birleşim yerine ise inikat yazılacaktır).

³⁹⁸ TBMM ZC (Devre X), C: 5, İ: 45 (21.02.1955), s. 424-443.

sağlamak için maddiyat ve maneviyatın birbirleriyle eşit olarak yürümesi gerektiğini ifade ettikten sonra bir takım dini bilgiler vermiştir.

CHP Malatya Milletvekili Nuri Ocakçioğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan ödenek yetersizliğinin doğru olduğunu, ancak sadece ödeneği arttırmanın yeterli olmadığını, asıl üzerinde durulacak konunun, laikliğin ve devrimlerin dinimize aykırı olmayıp, din aleyhtarlığı anlamına gelmediğini söyleyecek din adamı yetiştirmek olduğunu ifade ederek, kendilerinin söylemeye cesaret edemedikleri bu gibi konuları, hem medrese, hem hukuk mezunu olan, hem de savcılık ve hakimlik yapmış bulunan Diyanet İşleri Başkanı'nın cesaretle dile getirmesini istediklerini belirtmiştir.

Atatürk'ün ;

«Bir dinin tabii olması için, akla, fenne, ilme ve mantığa tetabük etmesi [uyması] lazımdır, Hangi şey ki akla, mantığa menafii ammeye muvafıktır [kamu yararına uygundur], bizim dinimize de uygundur»³⁹⁹

dediğini belirten Ocakçioğlu, dinde zorlama yoktur hükmünün laikliğe iyi bir örnek olduğunu, yetiştirilecek din adamlarının bunları iyi anlayıp halka iyi anlatmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Manisa Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur, konuşmasında iktidar partisini eleştirmiştir.Yüzlerce yıldan beri yıkılan ve çöken bir imparatorluktan zinde bir millet ve devlet çıkardıktan ve yapılan bunca devrimden sonra, hala devrimlerin aleyhinde konuşan din adamlarının olduğunu, halka düşmanca telkinlerde bulduklarının bilindiği halde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu görevlilere bir şey yapmadığını ifade etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi beyanda bulunarak milletin böyle telkinlere inanmamasını ve bu gibi telkinlerde bulunanların dinimize fenalık yaptıklarını özellikle belirtmesini beklediklerini ifade etmiştir.

Bayur'un, Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkarıldığı halde şimdi gizli medreseler açıldığını, ilk ve ortaokula gitmemiş çocukların oralarda okutulduğunu, oradan çıkanların DİB tarafından vaiz ve imam olarak görevlendirildiklerini, böylece

³⁹⁹ A.g.z.c., s. 426.

bilgisiz din adamları yetiştiren bu müesseselere göz yumulduğunu ve yeniden ihya edildiği iddiasına, DP Seyhan Milletvekili Mehmet Ünal'dı cevap vermiştir. Hikmet Bayur'un geçmişte Maarif Vekilliği yaptığını, Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkmış ve ellerinde bu konuda yetki olduğu halde, neden 27 sene, din eğitimi verecek okulların açılmadığını, neden o zaman gençlere dini eğitim verilmediğini sormuştur.

DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, dünyadaki ahlaki yozlaşmanın korkunç dereceye yükseldiğini, suçların çoğaldığını, çoğalan suçları önlemek için herkesin başına bir polis dikilemeyeceğini ama herkesin içine bir iman ve Allah korkusu konulabileceğini, insanlığı bu gün içine düştüğü yozlaşmadan kurtarmak için dine dört elle sarılmak gerektiğini ifade etmiştir.

Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur idare adına söz alarak, Başbakanın her sene Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe ödeneğini ve kadrosunu kademeli olarak arttırma sözü verdiğini, 1950 senesinde 5.478.000 lira olan DİB Bütçesinin, 1955 yılında 14.902.000 lira olduğunu, yine 1950 senesinde 4.508 olan DİB hademei hayrat kadrosunun şimdi 7.750 olduğunu belirtmiştir.

Korur devamla, bazı milletvekillerinin din eğitimi verecek elemanlardan şikayet ettiklerini, kendilerinin ehliyetli eleman bulma konusunda zorlandıklarını, imam hatip okullarının 4 senelik lise kısımlarının açılmasının henüz üç sene olduğunu, daha mezun vermediklerini belirterek, mezun almaya başladıktan sonra mecliste nitelikleri belirtilen şekilde imam hatip ve diğer hayrat hademelerinin tayin edileceğini ifade etmiştir.

Ardından maddelere geçilerek, görüşmeler devam etmiş ve 1955 yılı DİB Bütçesi 21 Şubat 1955 günü kabul edilmiştir.⁴⁰⁰

3- Soru Önergesi: Yeniden Açılması Kararlaştırılan 10 İmam Hatip Okulundan Biri Hakkında

Amasya Milletvekili Hamit Koray'ın, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yeniden açılması kararlaştırılan 10 imam-hatip okulundan birinin Amasya'da açılması konusundaki sorusuna Maarif Bakanı Celal Yardımcı cevap vermiş ve 430

⁴⁰⁰ A.g.z.c., s. 443.

sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu'na dayanılarak, ilk defa 1951-1952 ders yılı başında istekte bulunan illerde imam- hatip okullarının açıldığını, sonradan öğretmen ve ders araçlarında yetersizlik nedeniyle 1952-1953 ders yılında yenilerinin açılmadığını, daha sonra yedi okulun öğretmen ve idareci kadrolarının tamamlandığını, 1953-1954 ders yılı başında da, her türlü hazırlığını tamamlayan sekiz ilde yeniden birer imam-hatip okulu açıldığını belirtmiştir.⁴⁰¹

Amasya'da imam-hatip okulu açılması için bir hazırlık yapıldığı konusunda Bakanlığa bir bilgi ulaşmadığını, ayrıca ellerinde yeterli kadro bulunmadığını, hatta açılmış olanların bina, malzeme, öğretmen gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar yaşanması nedeniyle, Amasya'da bir imam-hatip okulu açılmasına imkan bulunmadığını ifade etmiştir.

B. IV. Menderes Hükümeti (09. 12. 1955 – 25. 11. 1957)

Parti içinde baş gösteren bunalım nedeniyle, DP Meclis Grubu'nun güvenini kaybeden III. Menderes Hükümeti, 29 Kasım 1955 günü istifa etmek zorunda kalmıştır. Hükümetin istifasından sonra Başbakan, sonradan çok tartışılacak bir şekilde hükümeti adına değil ama şahsı adına Grubundan güvenoyu istemiş ve istediği güvenoyunu aldıktan sonra ilginç bir teşekkür konuşması yapmıştır: "Arslanlar gibi insanlarsınız. Siz isterseniz Hilafeti bile getirirsiniz...."⁴⁰² diyerek Grubuna vereceği tavizin boyutunun nerelere kadar uzanacağını göstermiştir.

1- Hükümet Programı

IV. Menderes Hükümet Programı 14 Aralık 1955 günü mecliste Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştur.⁴⁰³ Yine oldukça kısa olan programın içeriğini Başbakan şöyle açıklamıştır:

"...Maksadımız ana görüş ve prensipleri öteden beri malum olan Demokrat Parti icraat ve faaliyetleri hakkında programımızda yeni baştan tafsil ve izahata [ayrıntı ve açıklamaya] lüzum görmemekte olduğumuzu tebarüz ettirmekten [belirtmekten] ibarettir. Binaenaleyh Yüksek tetkikinize arz edilmekte olan bu programımız kısadır ve sadece beş

⁴⁰¹ TBMM ZC (Devre X), C: 6, İ: 63 (13.04.1955), s. 332.

⁴⁰² Burçak, a.g.e., s. 364.

⁴⁰³ TBMM ZC (Devre X), C: 8, İ: 14 (14.12.1955), s. 251-255.

buçuk yıllık tatbikatın bu günkü merhalesinde kendini gösteren icap ve ihtiyaçlara göre alınması lazım gelen tedbirlerle yapılmasına sıra gelmiş bulunan işlerin izahına inhisar edecektir....”⁴⁰⁴

IV. Adnan Menderes Hükümeti Programı’nda Atatürk ve laiklikle ilgili konuların olmaması nedeniyle programın meclis görüşmelerinde de bu konular yer almamıştır.

2- Kanun : Anıt-Kabir’in Her Türü Hizmetlerinin Maarif Vekaletince İfasına Dair Kanun

Yapımı ve sonra da bakımı Bayındırlık Bakanlığı tarafından yürütülen Anıtkabir’e ait her türlü hizmetin yerine getirilmesinin, bundan sonra Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmesiyle ilgili Kanun, meclisin 9 Temmuz 1956 günü yapılan toplantısında kabul edilmiştir.⁴⁰⁵ Üzerinde tartışma yapılmadan kabul edilen Kanun’un metni şöyledir:

“Anıt-Kabir’in her türlü hizmetlerinin Maarif Vekaletince ifasına dair kanun

Madde 1.- Ankara’da Atatürk’ün aziz na’sının medfun bulunduğu [defnedildiği] Anıt-Kabir’in her türlü hizmetlerinin ifasına ve Atatürk’ün hayat ve hatırasıyla alakalı müze, kütüphane ve sair tesislerin vücuda getirilmesine ve bakımının teminine Maarif Vekaleti memurdur.

Madde 2.- Maarif Vekaleti merkez teşkilatı ve vazifelerine dair 2287 sayılı Kanunu tadil eden 4926 sayılı Kanuna bağlı (1) numaralı cetvelin IX. müzeler bölümüne, bu kanuna bağlı cetveldeki kadrolar eklenmiştir.

Madde 3.- Bu kanun 28.2. 2957 tarihinden ibaret mer’idir.

Madde 4.- Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.”

⁴⁰⁴ A.g.z.c., s. 252.

⁴⁰⁵ TBMM ZC (Devre X), C: 13, İ: 87 (09.07.1956), s.141.

3- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri

a. 1956 Yılı Bütçe Görüşmeleri

DİB 1956 yılı bütçe görüşmelerinde, iktidardaki Demokrat Parti'nin dini alanda yeterli gelişmeleri yapamadığı, maddi olarak çok büyük gelişmeler olduğu halde manevi alanda eksiklikler kaldığını belirten konuşmacılar, genel bütçeden DİB Bütçesine ayrılan paranın yetersiz olduğunu, kaliteli din eğitimi verecek nitelikli din eğitmeni yetiştirilemediğini ve din adamlarına verilen ücretin çok yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Orta okullara da din dersi konması istenmiş, yine laiklik tanımlarının yapıldığı görüşmelerde Atatürk ve din konusu tartışılmıştır.⁴⁰⁶

DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, kızıl tehlikenin bugün her tarafı sardığını, bunu önlemek için mutlaka dine önem vermek gerektiğini, DP Burdur Milletvekili Hüseyin Çimen de, şehir ve kasabalarımıza olduğu gibi köylerimize de imam kadrosu verilmesi, hayrat hademelerine verilen aylığın çok az olduğundan artırılması, ayrıca bu hademelere emeklilik hakkı tanınması ve imam hatip öğrencilerine yatılı eğitim imkanı verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, din demenin irtica demek olmadığını, din ne kadar gelişirse milletin de o kadar gelişeceğini ifade etmiştir.

DP Tokat Milletvekili Hulusi Bozbeyoğlu, dinin laikliğe aykırı olmadığını, devrimlerin dini yıkmayıp tersine yücelttiğini, devrimlerin dine değil hurafelere karşı yapıldığını, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Kurtuluş Savaşı sırasında Galip Hoca kılığında milletin bu hissini harekete geçirerek, milli menfaatleri koruduğunu, Atatürk'ün de bunca felaketlerden milleti kurtarıırken bu hissiyata iltifat ettiğini belirtmiştir. Atatürk'ün asla dinsiz bir adam olmadığını, hiçbir zaman din ve diyanet aleyhine söz söylemediğini, Atatürk'ün dine değil hurafelere düşman olduğunu, tarikatları kaldırarak miskinliğe son verdiğini, dini istismar edilmekten kurtardığını belirterek, şimdi de dini, bu hüviyeti içinde geliştirmek gerektiğini ifade etmiştir.

Hulusi Bozbeyoğlu ayrıca, bu gün bir çok köyde okulun bulunmadığını, okulu olmayan köyde dine ve müspet ilme aşına bir imamın bulunmamasının çok

⁴⁰⁶ TBMM ZC (Devre X), C: 10, İ: 43 (24. 02.1956), s. 602-618.

tehlikeli olacağını belirterek, yurdun ücra köşelerine medeniyet ve müspet ilme aşına, toleranslı din adamlarının gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir.

DP Trabzon Milletvekili Osman Turan ise, bizdeki laiklik hareketlerinin iki nedenden kaynaklandığını, birincisinin Batı medeniyetine girmek için dini taassuptan gelen engelleri ortadan kaldırmak, diğerinin de vicdan hürriyetinin kutsallığını sağlamak için olduğunu söylemiştir. Din eğitiminin yalnızca kurallar ve terbiye meselesi değil, aynı zamanda ahlak ve kültür meselesi olduğunu, dinin temel fikirlerine sahip olmayan bir aydının hakiki Türk aydını olamayacağını ısrarla vurgulamıştır. Gerçek amacımızın Batı medeniyetine girmek olduğunu, şimdiye kadar samimi Türk aydınının hurafelerle dolu din gördüğünü, dini müesseselerimizin eksik olduğunu, İlahiyat Fakültesi'nin değil yüksek din alimi, din adamları, hatta pratik din elemanları dahi yetiştirme kabiliyetinin olmadığını ifade etmiştir.

Osman Turan devamla, İslam medeniyetine göz atıldığında iki akım görüldüğünü, birincisinin Suudi Arabistan ve Sünusiler olup, bunların İslamiyet'i ve kendilerini korumak için Avrupa fikirlerinden kaçarak kabuklarına kıvrıldıklarını, bunun medeniyet tarihinde fosilleşme ve ölmeye mahkum olduğunu, diğerinin ise Türkiye örneği olup, Batı medeniyetine süratle girmek için kabuğundan çıktığını, Mustafa Kemal'in süratli adımlar atmak mecburiyetinde olduğumuzu hissettiğini, bunda haklı olduğunu, yaşasaydı sonrasını da halledeceğini belirtmiştir.

Atatürk prensiplerinin dine aykırı olduğu düşüncesinin kesinlikle yanlış olduğunu, Mustafa Kemal'in bu memleketi kurtaran bir yol tuttuğunu, toplumun manevi yapısını inkar edecek bir yol tutamayacağını, bunu sezerek, Kur'anı Türkçeleştirmeye, dini millileştirmeye çalıştığını ve modern bir İslamiyet kurmak istediğini söyleyerek, Mustafa Kemal'in devrimlerini yanlış anlamaya hakkımız olmadığını ifade etmiştir.⁴⁰⁷

Görüşmelerin sonunda, DİB 1956 yılı bütçesi, 24 Şubat 1956'da kabul edilmiştir.

⁴⁰⁷ A.g.z.c., s. 606-610.

b. 1957 Yılı Bütçe Görüşmeleri

1957 yılı DİB Bütçe görüşmelerinde yine, laiklik tanımları yapılmış, tek parti ile Demokrat Parti iktidarı dönemlerindeki laiklik anlayışları karşılaştırılmış, laik devlet içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeri, bütçesi ve çalışmaları konu edilmiştir. Dini bilgilerin de verildiği görüşmeler sonunda bütçe kabul edilmiştir.⁴⁰⁸

Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu adına Kırşehir Milletvekili Mehmet Mahmutoğlu,⁴⁰⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devrimlerin eseri olduğu halde görevini yerine getiremediğinden din işlerinin eksik kaldığını, laiklik denen prensibin memleketimizde din düşmanlığı şeklinde anlaşıldığını, bu nedenle din işlerine laik görüşe uygun bir düzen verilemediğini ifade etmiştir. Parti olarak, DİB'nin siyasi bir makam olan Başbakanlığa bağlı olmasını laiklik prensibi ile bağdaşır görmediklerini, bazı zamanlarda, Başbakanlığın emri altında bulunan DİB kanalıyla siyasi propaganda yapıldığını ve din adamlarının siyasi amaçlar için kullanıldığını belirtmiştir.

Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Tekirdağ Milletvekili İsmail Hakkı Akyüz, Fatih'in bundan 500 sene evvel bütün dünyaya hoşgörü dersi verdiğini, milli ve İslam'î geçmişimizde buna benzeyen sayısız iftihar edeceğimiz olay bulunduğunu belirterek, din ve vicdan hürriyetinin ülkemizdeki gelişimini anlatmış ve artık ülkemizde, din ve vicdan hürriyetini engelleyecek her türlü irticai gelişmenin ve din aleyhtarlığının ilim yolu ile yok edileceğini ifade etmiştir.

DP Meclis Grubu adına söz alan Konya Milletvekili Abdürrahman Fahri Ağaoğlu, Diyanet İşleri denince akla ilk olarak laiklik konusunun geldiğini ve 14 Mayıs devriminin nedenlerinden birisinin de; laikliğe gerçek manasını vermek olduğunu belirterek, Halk Partisi Programı'nda laikliğe verilen yanlış anlam ve kasıt sebebiyle okullardan dini eğitiminin kaldırıldığını, DİB kadrolarının maaşlarının azaltılarak burada çalışan İlahiyat Fakültesi mezunlarının mağdur edildiğini ve

⁴⁰⁸ TBMM ZC (Devre X), C: 17, İ: 45 (24.02.1957), s. 650-673.

⁴⁰⁹ X. Devre TBMM'de, DP ve CHP'nin yanı sıra, 27 Ocak 1954'de irticai desteklediği iddiasıyla mahkeme tarafından kapatılan Millet Partisi'nin Genel Kurul Üyeleri tarafından 10 Şubat 1954'de kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi, DP içindeki liberal görüşlü bazı milletvekillerinin ayrılarak kurdukları Hürriyet Partisi ve sonradan XI. Devrede, 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşen Türkiye Köylü Partisinin oluşturduğu Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi yer almıştır. 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi CHP'ye katılmıştır. S.K.

böylelikle bu fakültenin kapatıldığını, ardından imam hatip okullarının da kapatıldığını, cami ve mescitlerin kadro dışı bırakıldığını, din adamlarının keyfi veya kanuni takip ve baskılara uğradığını, Kuran-ı Kerimin bile suç aleti gibi mahkemelere götürüldüğünü, ayaklar altında çiğnendiğini, bazı cami ve mescitlerin kiraya verilip ahır olarak kullanıldığını unutmamanın mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Ağaoğlu ayrıca, dini eğitim ve nitelikli din adamı yetiştirilmesi konusunun devletin önemli görevlerinden biri olduğunu, DİB'nin devletten ayrılması isteğinin dinimizin ruh ve manasına aykırı ve tehlikeli bir istek olduğunu belirtmiştir.

DP Kastamonu Milletvekili Muzaffer Kuşakçioğlu ise laiklik kavramını,

“...Biz laikiz derken yanlış bir anlayışla dini bir tarafa bırakarak bundan bahsetmemeyi de bir prensip icabı zannetmenin hatasını çok şükür ki artık temadi ettirmiyoruz [sürdürmüyoruz]... Ortaokul programlarına din dersi ilave ediyoruz. Bir zamanlar malzeme ve teçhizat deposu, hububat ambarı, sevkıyat merkezi ve saire olarak istimal ettiğimiz [kullandığımız] camilerimizin tamir ve ihyasına yardım ediyoruz ki bu miktar geçen sene beş milyon iken bu sene sekiz milyon liradır. Laiklik dinle dünya işlerini tamamiyle ayırmak değil birbirine karıştırmamaktır. Ve din işlerini başıboş bırakmayarak layikiyle ve müspet taraflarıyla meşgul olmak hem de çok yakından meşgul olmaktır kanaatindeyim”⁴¹⁰ sözleriyle açıklamıştır.

Bir zamanlar memur ve subayların camilere alenen giremediklerini belirten Kuşakçioğlu, şimdi Cuma namazlarında sivil, asker, subay, öğrenci her kesimden kişinin saf tuttuğunu gördüklerini, Türk ve Müslüman bir Başbakanın inşa edilen bir camiye bir kalemde 100 bin lira verdiğini, bu paranın bronz bir heykele değil dini bir abidenin inşası için verilmesinden mutlu olduklarını ifade etmiştir.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu Başkanı Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, Atatürk'ün kapamış olduğu dini siyasete karıştırmak ve dini siyasal bir alet gibi kullanmak kapısını, Halk Partisi'nin seçimlerde oy avcılığı yapmak için yeniden açtığını, Demokrat Parti iktidarının da bu işi daha tehlikeli hale getirdiğini belirtmiştir.

⁴¹⁰ A.g.z.c., s. 661.

Hürriyet Partisi Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu, laikliği; din ve devlet işlerinin birbirinden kesin olarak ayrılması, dini siyasi etkiden, her türlü siyasi istismarcı düşünceden ve çeşitli akımlardan uzak tutmak olarak algıladıklarını ifade etmiştir.

Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur söz alarak; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dünya işleriyle ilgisinin bulunmadığını, o nedenle yüksek din konularında tamamen serbest ve Yüksek Meclisin arzusuna tabi olduğunu belirterek, cami inşaatlarında Hükümetin ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir ilgisinin bulunmadığını, camilerin daima cemaatler, dernekler veya şahıslar tarafından yaptırıldığını, Vakıflar Bütçesine bu işlerde kullanılmak için "Hayır Derneklerine Yardım Ödeneği" konduğunu belirtmiştir. Bu şekilde Yenişehir'de bir büyük caminin inşasına başlanmak üzere olduğunu, kendisinin de o cami derneğinin başkanı olduğunu gururla ifade etmiştir.⁴¹¹

4- Soru Önergeleri

a. Orta Okullara Konacak Din Dersleri Hakkında

Manisa Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur, DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan ve DP Gümüşhane Milletvekili Sabri Özcan San, ayrı ayrı orta okullara konacak din dersiyle ilgili olarak, Maarif Bakanı'na sorular yöneltmişlerdir.⁴¹²

Hikmet Bayur, ortaokullara da din dersi konusunda, din eğitiminin 5-6 seneyi bulabileceğini, dinimizin iman ve ibadete ait esaslarını öğrenmek için bu kadar uzun süreye ihtiyaç olmadığını, zaten ilkokullarda bu bilgilerin gayet güzel verilmekte olduğunu söyleyerek, orta okul din dersi programına şer'i kanunların konup konmayacağını, bunlar konursa bir yandan yurt bilgisi, tarih ve müspet bilgiler okuyan çocukların kafalarında çelişkiler, tereddütler olup olmayacağını sormuştur. Şer'i kanunlarda bulunan cariye, odalık, nikahla dört kadın alma, yasak olan şeyleri hile-i şeriye yoluyla yapma, esir alıp satma vb. konuların çocuklara öğretilmesini ana babaların istemeyeceği ve doğru da olmayacağından, İslam'ın temel esaslarının tekrarlanmasıyla yetinileceği, bunların zaten ilk okulda verilmekte olduğu, bunun

⁴¹¹ A.g.z.c., s. 669-670.

⁴¹² TBMM ZC (Devre X), C: 10, İ: 50 (28.03.1956), s. 1341-1348.

aksi olur ve yukarıda geçen konular çocuklara öğretilirse, Atatürk'ün çizdiği kurtarıcı ve ışıklı yoldan ayrılmış olunacağını vurgulamıştır.

Ahmet Gürkan da sorusunda; Başbakan'ın Konya konuşmasında orta okullarda din dersi okutulacağı müjdesini milletin özlemle beklediğini, orta okullarda din dersi okutulmasına hemen 1956-1957 ders yılında başlanıp başlanmayacağını sormuştur.

Sabri Özcan San ise, ilkokullarda din derslerinin programlarının nasıl olduğunu, çocukların devrimci bir ruhla yetişmelerine engel olup olmayacağını, din derslerinin orta okullarda okutulmasından memnuniyet duyduğunu ama hangi sınıflarda hangi müfredatla okutulacağını belli olmadığını, dinimizin hurafelerden ve batıl itikatlardan uzak gerçek anlamıyla öğretilip öğretilmeyeceğini sormuştur.

Bu soruların tümüne Maarif Bakanı Vekili ve Devlet Bakanı DP Ordu Milletvekili Cemil Bengü cevap vermiştir; Başbakanın basında çıkan beyanatının,⁴¹³ Hükümetin prensip kararını ifade ettiğini, bu konuda henüz fiiliyata geçilmediğini, hazırlık ve incelemelerin devam ettiğini, ilkokullarda olduğu gibi orta okullarda da din derslerinin hurafelerden ve batıl inançlardan uzak kalarak, dinin ahlak, iman ve ibadetle ilgili esaslarını öğretmek amacı güdüldüğünü ifade ederek; "...Hakiki ve samimi manasında dinin inkılap ve terakkiye mani olabileceğini asla kabul etmiyoruz. (Soldan, bravo sesleri, alkışlar)..."⁴¹⁴ demiştir.

Ardından söz alan Sabri Özcan San,

"...Muhterem arkadaşlarım, bizde laiklik hakikaten bir nesil boyunca tamamiyle, ama tamamiyle, dinsizlik manasında anlaşılmış, alınmış ve tatbik edilmiştir. O kadar ki, mektep kitaplarında dini uzaktan tedai ettiren [çağrıştıran] kelimeler dahi kazılmış çıkarılmıştır. Bunu misaller vererek arz edeceğim. Mehmet Emin Beyin, hepimiz bilirsiniz, « Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur. Sinem, özüm ateş ile doludur» mısraları tekrar

⁴¹³ Başbakan Menderes, 7 Ocak 1956'da Konya'daki konuşmasında, "din ile devletin ayrı kalması" koşulu ile ortaokullarda da din dersi okutulacağını açıklamıştır. Orta okullarda din dersi okutulması, ilgili kararnamenin 13 Ağustos 1956'da Resmi Gazetede yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Buna göre din dersi zorunlu değildir. Çocuklarına din dersi verilmesini istemeyen ailelerin önceden okula başvurmaları zorunlu kılınmıştır. Bkz.: Turan. **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 144.

⁴¹⁴ A.g.z.c., s. 1343.

ediyorum « Ben bir Türküm soyum, sopum uludur. Sinem, özüm ateş ile doludur.» şeklinde değiştirilmiştir... »⁴¹⁵ demiş ve Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale zaferi için yazdığı muhteşem şiirin son iki mısrası olan «Ey şehit oğlu şehit isteme benden makber, Sana ağışunu açmış, duruyor Peygamber» in makaslandığını ve hiçbir okul kitabında bulunmadığını ilave ederek, geçmiş dönemdeki laiklik anlayışının yanlışlığını dile getirmiştir.

b. Köy Camilerine İmam ve Müezzin Verilmesi Hakkında

DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, şehir ve kasabalarda camilere imam ve müezzin kadroları verilirken ve cübbe ödeneği ayrılırken, köy camilerine de birer ücretli imam ve müezzin verilmesi ve onlara da cübbe verilerek gönüllerinin alınması konusunda bir hazırlık yapıp yapılmadığını Başbakanlıktan sormuş ve sorusuna Başbakan Adnan Menderes şu cevabı vermiştir; şehir ve kasabalardaki imam ve müezzinlerin bir kadroya bağlanıp, görevlerine göre durumları düzeltilirken, köylü vatandaşlarımızın din ve maneviyat alanında yol göstericisi ve rehberi olan köy imamlarının da bir kadro içinde düzenli bir şekilde görev yapmalarının tabii olduğunu, ancak sayısı 40.000'i aşkın köyümüz için yalnız imam kadrosuna ayrılması gereken meblağın 84 milyon ve bu kadar imama verilecek cübbe ödeneği ile birlikte miktarın 88 milyona ulaşacağını görüldüğünü, bu konunun devlet bütçesinin imkanlarının göz önüne alınarak zamanı gelince gerçekleştirilmesi için gereken tedbirlerin alınacağını ifade etmiştir.⁴¹⁶

C. V. Menderes Hükümeti (25. 11. 1957 – 27. 05. 1960)

1- Hükümet Programı

V. Menderes Hükümeti Programı, 4 Aralık 1957 günü Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştur.⁴¹⁷ 27 Ekim 1957'de yapılan seçimle ilgili konuların ağırlıklı olarak yer aldığı kısa konuşmasında Menderes, Atatürk ve laiklikle ilgili herhangi bir görüş belirtmemiştir. Buna rağmen, Programın Genel Kurul görüşmelerinde, Muhalefet Partisi Lideri İsmet İnönü, Demokrat Parti'yi seçimlerde dini siyasete alet etmekle suçlamış ve seçim propagandalarında, CHP'nin

⁴¹⁵ A.g.z.c., s. 1346.

⁴¹⁶ TBMM ZC (Devre X), C: 13, İ: 87 (09.07.1956), s. 144.

⁴¹⁷ TBMM ZC (Devre XI), C:1, İ:10 (04.12.1957), s. 57-64.

dinsizliği üzerine iftira kampanyası atıklarını iddia etmiştir. Trabzon'da arşafalı bir kadını meydan kürsüsüne çıkartarak; «DP iktidarı sayesinde, namusumuzu kurtaran çarşafa kavuştuk» dendiği, Başbakanın Adana'da halka hitap ederken; Türkçe ezan, Arapça ezan, CHP zamanında 800 cami in satıldığı, kendileri iktidara gelince camilerden kamyonlarla fena Şeyler çıkartıldığı gibi konularda CHP aleyhine din propagandasına sarıldıklarını ifade etmiş ve bunu yaptıkları için iktidar partisini kınamıştır.⁴¹⁸

2- Kanun: Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşmenin Tasdiki Hakkında Kanun

Tasarı 18 Mayıs 1959 günü mecliste görüşülmüş,⁴¹⁹ 25 Mayıs 1959 günü kabul edilmiştir.⁴²⁰ Meclisteki görüşme kısa sürmüş, sadece CHP İstanbul Milletvekili Nazlı Tlabar söz almıştır.

Nazlı Tlabar; söz konusu sözleşmenin, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Kadın Hakları Komisyonu tarafından hazırlandığını ve ye devletlerin onayına sunulduğunu, 11 maddeden ibaret olan sözleşmenin amacının; kadınların tüm seçimlerde erkeklerle eşit oy hakkına sahip olmaları, seçimle iş başına getirilmiş her kuruma seçilme hakkına sahip olmaları, bütün kamu hizmetlerinin yapılmasında ve kamu makamlarının kullanılmasında erkeklerle eşit haklara sahip olmaları olduğunu belirtmiştir.

Bu haklara Türk kadınının çeyrek asır önce kavuştuğunu belirten Nazlı Tlabar, Atatürk'n Türk kadınını baskıdan kurtarmaya karar verdiğini, 3 Şubat 1923'te İzmir'de eski Gümrük Binası'nda, 26 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yıldönümü merasiminde, bir yıl sonra İnebolu'yu ziyaretinde Türkocağı binasında halkla konuşurken bu kararını bildirdiğini, böylece 1930 senesinde yeni Belediye Kanunuyla, kadınların belediye yesi seçme ve seçilme hakkının Büyük Mecliste kabul edildiğini ve 2599 sayılı kanunla Anayasanın 10. ve 11. maddelerinin değiştirildiğini belirtmiştir. V. Dönemden beri Türk kadınının Yüksek Mecliste Şerefli yerini aldığını, bu kanunun

⁴¹⁸ A.g.z.c., s. 72.

⁴¹⁹ TBMM ZC (Devre XI), C: 9, İ: 69 (18.05.1959), s. 174-175.

⁴²⁰ TBMM ZC (Devre XI), C: 9, İ: 72 (25.05.1959), s. 252, 277-281.

BM’de görüşülmesi sırasında delegelerimizin, Türkiye’de kadın haklarının çok seneler evvel tanındığını ve Anayasa ile korunduğunu iftiharla belirttiklerini ifade etmiştir. Söz konusu kanun metni şöyledir;

“ Kadınların siyasi haklarına dair sözleşmenin tasdiki hakkındaki kanun layihası

Madde 1.- Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen 31 Mart 1953 tarihli, « Kadınların siyasi haklarına dair sözleşme » tasdik edilmiştir. ⁴²¹

Madde 2.- Bu kanun neşri tarihinde meriyete girer.

Madde 3.- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.”

Kanun, 2 Haziran 1959 tarih ve 10220 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

3- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri

a. 1958 Yılı Bütçe Görüşmeleri

Görüşmelerde İslam dini hakkında bilgiler verilmiş, yine laiklik tanımları yapılmış, uzun yılların ihmalinin dini sahada açtığı boşluklar nedeniyle hakiki din adamlarına şiddetle ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Burada aynı konuları tekrar etmeden farklı görüşleri aktarmakla yetineceğiz. ⁴²²

DP Meclis Grubu adına söz alan Konya Milletvekili Mustafa Runyun, dünyada vatan mefhumu bilinmezken, kalplerde din ve maneviyat duygusunun yer aldığını, dinin milliyetçiliğin de koruyucusu olduğunu, dini bilgilerden mahrum olan bir toplumda milliyetçiliğin zayıflayacağını bazen da yok olacağını ifade etmiştir.

Bütçe Komisyonu adına söz alan Rize Milletvekili İzzet Akçal, 1924’de bütün medreselerin kapatıldığını, oysa kapatılmadan o günün şartlarına göre düzeltilerek varlıklarının sürdürülmesinin gerektiğini, milletin ihtiyacı sanki yalnız imam ve hatibe bağılıymış gibi, din adamı yetiştiren müesseselerin kapatıldığını,

⁴²¹ **Resmi Gazete**, S: 10220 (2 Haziran 1959).

⁴²² **TBMM ZC** (Devre XI), C: 2, İ: 44 (23.02.1958), s. 454-460. ve İ:45 (24.02.1958), s. 464-474.

imam hatip okulları açıldığını, göstermelik bir İlahiyat Fakültesi açıldığını, 3 sene içinde buraya girecek öğrenci bulunamadığı için fakültenin kapatıldığını, 2 sene sonra da imam hatip okullarının kapatıldığını, sonunda bu ihtiyacın anlaşıldığını, İlahiyat Fakültesi'nin yeniden açıldığını ama buraya girecek öğrenci bulunamadığını, açılan imam hatip okullarına da din dersi okutacak öğretmen bulunamadığını belirtmiştir.

Kars Milletvekili Sırrı Atalay da, şehirlerdeki imam kadrolarının ibret verici bir şekilde, ihtiyaca göre değil, o şehrin milletvekili sayısına göre belirlendiğini ifade ederek, politikanın hiç olmazsa buradan uzak tutulmasını istemiştir.⁴²³

1958 yılı DİB Bütçesi, görüşmeler sonunda 24 Şubat 1958 günü kabul edilmiştir.

b. 1959 Yılı Bütçe Görüşmeleri

1959 yılı DİB Bütçe görüşmeleri, dinin siyasete alet edildiği tartışmaları ile başlamış, ardından laiklik kavramı tanımlanmaya çalışılmış ve yine İslam dini hakkında birtakım bilgiler verilmiştir.⁴²⁴

CHP Meclis Grubu adına söz alan Fuad Börekçi;⁴²⁵ tekke, zaviye ve şer'iyeh mahkemelerinin kapatılmasının, Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun çıkartılmasının, İslamiyet'i hurafelerden ve zararlı akımlardan kurtarmak için çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Börekçi ayrıca, dinin siyasete alet edilmesinin önlenmesinin de laiklik prensibi ve rejimin geleceği için önemli ve gerekli olduğunu, ancak son günlerde vatandaşları birbirine düşürecek şekilde davranışların görüldüğünü, Vatan gazetesinde yer alan, «Allah'ı sevenler vatan cephesinde, Allah'ı sevmeyenler güç birliğindedir» ve yine aynı gazetede CHP ve muhalefet kastedilerek, «ehlisalip ordusu fırsat kollamaktadır. İmanı olanlar buna karşı birleşip cihadı ekber

⁴²³ TBMM ZC (Devre XI), C: 2, İ: 45 (24.02.1958), s. 467.

⁴²⁴ TBMM ZC (Devre XI), C: 7, İ: 44 (24.02.1959), s. 645-668.

⁴²⁵ Fuad Börekçi Diyanet İşleri ilk Başkanı Rifat Börekçi'nin oğludur. Rifat Börekçi, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün yanında yer almış aydın bir din adamıdır. 16 Nisan 1920'de Ankara Müftüsü iken, 153 din adamının onayı ile Atatürk ve arkadaşlarını kafir sayan ve öldürülmesini caiz gören şeyhülislam fetvasını geçersiz kılan bir fetva yayınlamıştır. Bkz.: Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, a.g.e., s. 137.

ilan etmelidirler⁴²⁶»⁴²⁷ gibi yazılarda, dini duyguların siyasete alet edildiğinin görüldüğünü, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hükümetin bu gibi istismarları önlemesi gerektiğini ifade etmiştir.

DP Meclis Grubu adına konuşan Ordu Milletvekili Mustafa Runyun, dinin siyasete alet edilmesi konusunun çok genişletildiğini, adeta Allah adı kullanınca veya namaz kılma konuşulunca dinin siyasete alet edildiğinin düşünüldüğünü, bunun yanlış olduğunu söyleyince, CHP Ordu Milletvekili Atıf Topaloğlu; "...dine hürmet göstermiyor, yobaz bu, indirin aşağıya..." şeklinde tepki göstermiştir. Şiddetli gürültüler arasında Başkanın müdahale etmesine rağmen, Topaloğlu yine;

"...Evet yobaz diyorum. Yobaz bu adam...Arkadaşlar hakikaten bu memlekette namaz kılmayı, Allah demeyi politikaya vasıta yapmak, onları ve bu manevi kıymetleri istismar etmek gibi bir zihniyet varsa sözüm bu zihniyete matuftur...."⁴²⁸ diyerek sözlerine açıklık getirmiştir.

Mustafa Runyun devamla,

"...Sayın İsmet İnönü nutkuna başlarken, kendisine Allah'ın izniyle başlamasını söylediklerinde, ben Allah'ı politikaya alet etmem demişlerdi. Bu nasıl bir zihniyettir. Allahtan bahsetmek, politikaya alet etmek demek midir ?...."⁴²⁹ diyerek, İnönü'nün laiklik anlayışının yanlış olduğunu iddia etmiştir.

Runyun, dindarların dinleri yüzünden baskıya uğradıklarını, Lozan anlaşmasında gayrimüslim vatandaşlara geniş dini hürriyetler tanınırken, % 99 gibi çoğunluğu oluşturan Müslümanların, sabık iktidarın laikliği yanlış anlaması ve uygulaması yüzünden dini hürriyetlerden mahrum bırakıldığını, laikliği yanlış anlamaları yüzünden namaz kılan memurların sanki bir suç işlemişler gibi sicillerine işlenip, terfilerine engel olunduğunu, mukaddes kitabımız Kuranı Kerimi öğretmek isteyenlere karakollarda dayak atıldığını, o devirde Cuma namazlarının dolmadığını,

⁴²⁶ DP liderlerinin, kışkırtıcı, kinci, bozguncu, kötülük simgesi olarak gördükleri karşıt parti, kurum ve kuruluşların güç birliğine olan tepkisi, dinsel duyguları kışkırtan bir terimle dile getirilmiştir; Ehli Salıp = Haçlı Ordusu. Kendi partilerini güçlü gösterip iktidarlarını sürdürmek için başvurdukları bir yol da Vatan Cephesi oluşturmak olmuştur. Bkz.: Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm)**, s. 186-191.

⁴²⁷ TBMM ZC (Devre XI), C:7, İ: 44, s. 646.

⁴²⁸ A.g.z.c., s. 647.

⁴²⁹ A.g.z.c., s. 648.

bu gün ise dini hürriyetlerine sahip olan Müslümanların camileri doldurup boşalttıklarını belirtmiştir.

Isparta Milletvekili Said Bilgiç, din kelimesinin altında irtica yattığı kuruntusu olan bir kısım aydınların laiklik anlayışı ile Demokrat Parti'nin laiklik anlayışı arasındaki farkı ortaya koymanın zamanı geldiğini belirterek;

“...Din müessesesiyle meşguliyetimizi bir kısım sol münevverin irticaa taviz verme şeklinde izah etmesini umursamadan, dini, milleti meydana getiren unsurlardan biri olarak kabul edip, İslam dininin ahlaki esaslarını yetişen nesillere şuurlu ve sistemli bir şekilde tedris ve telkine mecburuz. Din müessesesi ve Allah inancı fert ile Allah arasında mücerret [soyut] bir mesele değildir. Din, cemiyetin hayatında geniş fonksiyonu bulunan içtimai bir müessesedir. İşte biz dinin içtimai müessese oluşu vasfı ile ilgilendiğimizi, sözlerimizle değil ef'alimizle [işlerimizle] ispat ve izhar etmeliyiz...Ancak cemiyetin hayatyeti için yarayışlı bir unsur olan din müessesesini şahsi emelleri uğrunda istismar etmek isteyenler bulunursa böyleleri ile mücadele gerekir. Yalnız bizden evvelkiler gibi memleket şümul mahiyette [ülke çapında] bir irticai hareketten korkmanın veya korkar görünmenin manası yoktur...”⁴³⁰ demiştir.

Dini konularda bir takım bilgilerin de verildiği görüşmeler sonunda, 1959 yılı DİB Bütçesi, 24 Şubat 1959 günü kabul edilmiştir.

c. 1960 Yılı Bütçe Görüşmeleri

1960 Yılı DİB Bütçe görüşmelerinde, yine iktidarın, dini siyasete alet etmesi, din eğitiminde yaşanan boşluklar, din görevlilerinin aylıklarının yetersizliği gibi konuların yer aldığı görülmüştür.⁴³¹ Bu görüşmeleri diğer görüşmelerin tekrarı olduğundan, tümüyle değil, sadece anlamlı bulduğumuz kısa alıntılarla aktarmayı uygun bulduk.

CHP Meclis Grubu adına konuşan Fuad Börekçi; memlekette, vatandaşları politik nedenlerle dinli, dinsiz diye ikiye ayırmakta, babasını ehlihalip, oğlunu ehliiman cephesinde göstermekte sakınca görmeyen bir siyasi anlayışın görüldüğünü, bunun çok sakıncalı olduğunu ifade etmiştir.

⁴³⁰ A.g.z.c., s. 650.

⁴³¹ TBMM ZC (Devre XI), C:12, İ: 46 (24.02.1960), s. 357-372.

Ankara Milletvekili Ahmet Üstün, dini günlerde, yalnız Demokrat Parti'ye ait olan bir ayrıcalıkla, devlet radyosunda, DP'nin falan ve filan ocağı adına mevlit okutulmasının ne kanunlarla ne de dine hürmetle bağdaşmayacağını, Kastamonu, Tosya kazasında Demokrat Parti tarafından beyanname dağıtılarak, CHP'lilere dinsizlik iftirası atıldığını, yine aynı kazada bazı camilere "DP Vatan Cephesi" tabelalarının asıldığını görüldüğünü, siyasetten uzak tutulması gereken bu yerlerde particilik yapıldığını, DP Kongrelerinde yapılan konuşmalarda ve bazı dergi ve gazetelerde çıkan yazılarda apaçık din istismarcılığının yapıldığını, daha vahimi, DP'li bazı idarecilerin ve hatta Genel Başkan Adnan Menderes'in, İslam dinine göre yasaklanmış, günah sayılmış olmasına rağmen, Türk Milletinin yarısını teşkil eden muhalefeti ehlihalilikle itham etmekten çekinmediğini ifade etmiş ve mukaddes dinimizin hiç kimsenin ve hiçbir partinin tekelinde olamayacağını belirtmiştir.

Bu sözlere cevap veren DP Erzurum Milletvekili Münip Özer, bir kesimin Demokrat Parti'yi daima dini siyasete alet etmekle suçladığını belirterek, o kesimin, gericilikten kaçınılmasını istediğini ama bunun yerine dinden kaçınıldığını, mabetlerin kapısına kilit vurulduğunu, din adına yapılan her şeye irtica damgası vurulduğunu belirtmiş ve memlekette din namına ağza alınan her lafa irtica damgasını vuran, din konusunda en küçük bir ifadeyi gericilik diye kabul edenlere, din nerede kalıyor, ne şekilde din yapacağız diye sormuştur.

Din görevlileri ve hayrat hademelerinin sayıları, aylıkları, onları yetiştirecek okullarla ilgili bilgilerin verildiği görüşmeler sonunda, DİB 1960 yılı bütçesi 24 Şubat 1960 günü kabul edilmiştir.

4- Soru Önergeleri

a. İmam-Hatip Okulu Mezunlarının Yüksek Tahsil Yapmaları Hakkında

Çorum Milletvekili Fevzi Hacirecepoğlu'nun İmam-Hatip Okulu mezunlarının yüksek tahsil yapmalarının sağlanması konusunda ne düşünüldüğü hakkındaki sorusunu Maarif Bakanı Celal Yardımcı cevap vermiştir.⁴³²

⁴³² TBMM ZC (Devre XI), C: 6, İ: 27 (21.01.1959), s. 559.

Celal Yardımcı cevabında; Maarif Bakanlığı'nca Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğüne bağlı eğitim enstitüleri seviyesinde dini tedrisat yapan yüksek bir öğrenim müessesesinin açılmasının kararlaştırıldığını, müessesenin adının «İlahiyat Enstitüsü» olacağını ve İstanbul'da açılacağını, müfredat programı, öğretmen kadrosu, bina vb konularda hazırlık yapıldığını, bu enstitünün 1959-1960 yılında faaliyete geçeceğini belirtmiştir.

b. İmam Hatip Kursları ve Okulları Hakkında

Adana Milletvekili Mehmet Geçioğlu'nun, imam-hatip kurslarının hangi tarih ve hangi illerde açıldığı, hangi tarihten itibaren okul haline çevrildiği, bu okulların hangi illerde ve kaç devreli olarak açıldığı, lise kısmının hangi tarihte açıldığı, bu gün itibariyle okul sayısı, yerleri, talebe sayıları, 1957-1958 yılındaki lise mezunu sayısı hakkındaki sorusuna Maarif Bakanı Celal Yardımcı cevap vermiştir.⁴³³

İmam-hatip kurslarının, 1952 yılında, Afyon, Amasya, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Mardin, Muğla, Niğde, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tokat, Trabzon, Urfa, Yozgat, Zonguldak vilayet merkezleri ile, İstanbul'un Beyoğlu ve Üsküdar kazalarında, 1956 yılında Çemişkezek'te, 1958 yılında Simav ve İzmir'de açıldığını, bu kurslardan Ankara, Adana, Kayseri, Konya, Maraş, Isparta, İstanbul il merkezlerinde 1951-1952 ders yılı başında, Antalya, Elazığ, Erzurum, Çorum, Tokat, Trabzon, Yozgat, İzmir il merkezlerinde 1953-1954 ders yılı başında, Diyarbakır'da 1954-1955 ders yılı başında, Adapazarı'nda 1956-1957 ders yılı başında, Balıkesir'de 1958-1959 ders yılı başında, ilkokula dayalı 4 sınıflı imam-hatip okullarının açıldığını belirtmiştir. İmam-hatip okulları meslek okulu olduğu için lise denkliğinin bulunmadığını ve bu günün tarihiyle imam-hatip okulu sayısının 18 olduğunu ifade etmiştir.

⁴³³ A.g.z.c., s. 561-562.

c. Nutuk'un Basımı Hakkında

1959'da Adana Milletvekili Kemal Satır,⁴³⁴ 1960'da da Sivas Milletvekili Edip İmer,⁴³⁵ Atatürk'ün büyük kitabı Nutuk'un bulunamadığı ve yeni basımı konusunda ne düşünüldüğü hakkında Maarif Bakanlığına sorular yöneltmişlerdir.

Her iki cevapta da; vatandaşlar tarafından özlemle aranan Ebedi Şef Atatürk'ün Büyük Nutku'nu tam metin olarak en kısa zamanda ve devamlı basılarak piyasada bulundurulacağı cevabı alınmıştır.

⁴³⁴ TBMM ZC (Devre XI), C: 9, İ: 78 (08.06.1959), s.620.

⁴³⁵ TBMM ZC (Devre XI), C: 13, İ: 54 (08.04.1960), s. 81.

SONUÇ

1946- 1950 CHP'nin son iktidar yılları, yılların biriktirdiği bir takım kinlerin ve gizli kalmış düşmanlıkların ortaya çıktığı devre olmuştur. Çok partili düzene geçiş, oy endişesi doğurmuş ve mevcut bütün partiler oy sağlayabilmek için halkın din duygusunu siyasete alet etmekten çekinmemişlerdir. Çok partili döneme geçildikten sonra kaçınılmaz olarak her parti din ve dindardan yana olduğunu ifade etmiştir. Sadece diğer partilerin değil, devrimi yapan partinin bile az da olsa dini istismara yöneldiği görülmüştür. Bu durum laik düzen için tehlike doğurmuştur. Bu devrede görülen, siyasal alanda gericiliğe taviz verme politikası, 1950'den sonra daha da artmıştır

Tek parti döneminde sindirilen dinci-gelenekçi tepki, çok partili demokratik sisteme geçişle birlikte sesini yükseltmeye başlamıştır.

1950'den sonra on seneyi kapsayan DP iktidarının, özellikle ilk dört senesi içinde, "ulusa mal olmamış devrimler" den vazgeçmesi, devrimci kesimin tepkisine yol açmış ve "*irticain hortlaması*" olarak değerlendirilmiştir. DP'nin doğal karşıladığı bu durum, milliyetçi-dinci çevrelerde gerici söylemler ve eylemlere neden olmuştur.

Kendilerine oy veren büyük kitleyi kaybetmemek için, devrimin bütünü olmasa da, onun öncüsü olan Atatürk, salt "*simge*" olarak korunmuş, "*şekilci*" olarak nitelenebilecek bir Atatürkçülük anlayışı içinde; Atatürk aleyhinde işlenen suçlara ilişkin özel bir yasa çıkartılması ve Anıtkabir'in tamamlanması sağlanarak Atatürk'ün naşının oraya taşınması gibi önlemlerin alınması zorunluluğu duyulmuştur.

Yine bu dönemde, laiklik tanımı değiştirilmiş ve "*gerçek laiklik*" adıyla laikliğe, devrimciliğe farklı yorumlar getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden tavizler verilerek, dinci-gelenekçi çevreleri okşayacak hareketlere girişilmiştir. Arapça ezan yasağının kaldırılması, dilde eskiye dönüş- Anayasa dilinin değiştirilmesi, köy enstitüleri, halkevlerinin kapatılması kanunları çıkarılmıştır.

Devlet tarafından cami yaptırma derneklerine yüksek miktarda bağışlar yapılmış, çeşitli nedenlerle kapalı kalmış camiler açtırılmış, hacca gidecek vatandaşlara kolaylıklar getirilmiştir. TBMM’de bu görüşmeler yapılırken, geçmiş döneme ait laiklik anlayışı; “*laiklik dinsizliktir*” şeklinde yorumlanmış ve bu anlayış içinde dinin ihmal ve perişan edilerek millete manevi bir çöküş yaşatılması şiddetle eleştirilmiştir.

Tek parti döneminin laisizm anlayışı, bağnazlığı ve hurafeleri yok etmeyi hedef almıştır. Çok partili dönemde yeni kurulan partiler, bu yöndeki çabaları dine karşı çıkma olarak göstermişlerdir. Özellikle, “*dini kurtaran parti*” olarak nitelendirilen DP’nin, dini özgürlükleri yaşama geçirirken genel olarak gerici zihniyeti güçlendiren, buna karşılık devrimci ruhu zedeleyen bir siyasi anlayış sergilediği görülmüştür. Zaman zaman parti içinden Türk Devrimini savunan seslerin yükseldiği görülmüşse de, bu yöndeki eğilimler partiye egemen olan zihniyet karşısında yetersiz kalmıştır.

DP, “*laiklik dinsizlik değildir*”, “*din irtica değildir*” anlayışı ile, kurtarıcısı olduğu(!) dine sarılmış ve siyasi geleceğini bu yönde belirlemeye çalışmıştır. Kendisini tenkit eden aydın kesime sırt çevirmiş, gericilerle bir olmuş, onları teşvik etmiş, bu sebeple milli mücadele ruhunu öldürmüş, ülkeyi ayakta tutacak ve çağdaş medeniyet seviyesine eriştirecek olan Atatürk ilkelerinden ayrılmıştır.

Çalışmamızda dikkatimizi çeken bir diğer olgu da; ölümünün üzerinden çok seneler geçmiş olmasına rağmen, Atatürk’ün büyük otoritesinin, meclisin üzerindeki varlığının hala devam ettiğinin görülmesidir. Atatürk’e muhalif olan milletvekillerinin, aradan geçen onca seneden sonra bile O’ndan bahsederken, çok dikkatli ve çok saygılı bir üslup kullanmaları, halen Atatürk’ün manevi de olsa varlığından çekindiklerinin bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

Türkiye’nin çok partili demokratik döneme geçtiği ve DP iktidarının hüküm sürdüğü ilk on yıl içinde, ne yazık ki, dinin siyasete alet edilmesinin ilk adımları atılmış, siyasi amaçlar uğruna, Atatürkçülük, laiklik, devrimcilik kavramlarından geri dönüş denemeleri yapılmıştır. Dolayısıyla, bu gün gelinen noktada tamamen değilse de, bir ölçüde bu dönemin sorumluluğu açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

RESMİ GAZETELER

- Resmi Gazete**, S: 7448 (1 Mart 1950).
Resmi Gazete, S: 7535 (17 Haziran 1950).
Resmi Gazete, S: 7853 (9 Temmuz 1951).
Resmi Gazete, S: 7872 (31 Temmuz 1951).
Resmi Gazete, S: 7882 (11 Ağustos 1951).
Resmi Gazete, S: 8142 (23 Haziran 1952).
Resmi Gazete, S: 8297 (31 Aralık 1952).
Resmi Gazete, S: 8470 (29 Temmuz 1953).
Resmi Gazete, S: 8625 (4 Şubat 1954).
Resmi Gazete, S: 9299 (3 Mayıs 1956).
Resmi Gazete, S: 10220 (2 Haziran 1959).
Resmi Gazete, S: 14890 Mükerrer (18 Mayıs 1974)

TBMM TUTANAK DERGİLERİ

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi** (Dönem VIII), C: 25, Ankara: TBMM Matbaası, 1950.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 1, Ankara: TBMM Matbaası, 1950.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 2, Ankara: TBMM Matbaası, 1950.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 3, Ankara: TBMM Matbaası, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 5, Ankara: TBMM Matbaası, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 6, Ankara: TBMM Matbaası, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 7, Ankara: TBMM Matbaası, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 8, Ankara : TBMM Matbaası, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 9, Ankara : TBMM Matbaası, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 14, Ankara : TBMM Matbaası, 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 16, Ankara : TBMM Matbaası, 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 17, Ankara: TBMM Matbaası,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 18, Ankara : TBMM Matbaası, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 20, Ankara: TBMM Matbaası, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 23, Ankara: TBMM Matbaası, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 24/2, Ankara: TBMM Matbaası, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 25, Ankara: TBMM Matbaası, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Dönem IX), C: 28/2, Ankara: TBMM Matbaası, 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 1, Ankara: TBMM Matbaası, 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 5, Ankara: TBMM Matbaası, 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 6, Ankara: TBMM Matbaası, 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 8, Ankara: TBMM Matbaası, 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 11, Ankara: TBMM Matbaası, 1956

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 13, Ankara: TBMM Matbaası, 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre X), C: 17, Ankara: TBMM Matbaası, 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 1, Ankara: TBMM Matbaası, 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 2, Ankara: TBMM Matbaası, 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 6, Ankara: TBMM Matbaası, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 7, Ankara: TBMM Matbaası,1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 9, Ankara: TBMM Matbaası, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 12, Ankara: TBMM Matbaası, 1960.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Devre XI), C: 13, Ankara: TBMM Matbaası, 1960.

SÜRELİ YAYINLAR

GAZETELER

ULUS GAZETESİ

1 Temmuz 1950

3 Temmuz 1950

CUMHURİYET GAZETESİ

17 Haziran 1950

18 Haziran 1950

26 Şubat 1951

27 Şubat 1951

28 Şubat 1951

1 Mart 1951

2 Mart 1951

3 Mart 1951

4 Mart 1951

5 Mart 1951

6 Mart 1951

28 Haziran 1951

ZAFER GAZETESİ

2 Mart 1951

3 Mart 1951

4 Mart 1951

5 Mart 1951

BASILI ESERLER VE TEZLER

- Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, Genişletilmiş 4. baskı, İstanbul, Kültür Koleji Yayınları, 1993.
- Arslan, Barış: “Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Köy Eğitimcileri Projesi” (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- Avcıoğlu, Doğan: **Milli Kurtuluş Tarihi 1838 den 1995e Üçüncü Kitap**. İstanbul, İstanbul Matbaası, 1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Menderes’in Dramı**. 4. baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi, 1989.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam 1950-1964** III. Cilt. 6. baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000.
- Baban, Cihad: **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**. İstanbul, Remzi Kitapevi, 1970.
- Burçak, Salim Rıfkı: **On Yılım Anıları**. Ankara, Nurol Matbaacılık, 1998.
- Cansızoğlu, Mustafa: “1956-1960 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri” (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001.
- Coşkun, Alev: **Eğitimde Çığır Açan Devrimci Hasan Ali Yücel**, İstanbul, Çağdaş Matbaacılık, [tarih yok].
- Çetiner, Yılmaz: **Son Padişah Vahdettin**, 7. baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
- Çakan, Işıl: **Konuşunuz Konuşturunuz**. İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004.

- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**. 3. baskı. Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2004.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**. 2. baskı. Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 1999.
- Eroğlu, Hamza: **Türk İnkılap Tarihi**. Ankara, Savaş Yayınları, 1990.
- Gencer,A.İhsan-Sabahattin Özel: **Türk İnkılap Tarihi**. Genişletilmiş 8. baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2001.
- İpekçi, Abdi: **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**. Dünya Kitapları/Nezih Demirkent Kitaplığı. Genişletilmiş 2. baskı. İstanbul, Dünya Yayınları, 2004.
- Karpat, H. Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi**. 2. baskı. İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996.
- Kaya, Yalçın: **Bozkırdan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri**. İstanbul, Tıglat Matbaacılık, 2001.
- Kongar, Emre: **Tarihimize Yüzleşmek**. 19. baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi, 2006.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Çev: Metin Kıratlı. 8. baskı. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Özacun, Orhan: **CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951**. İstanbul, Kitap Matbaacılık, 2001.
- Özek, Çetin: **Türkiye'de Laiklik**. İstanbul, Baha Matbaası, 1962.
- Özel, Sabahattin: **Atatürk ve Atatürkçülük**. İstanbul, Der'in Yayınları, 2006.

- Öztürk, Kazım: **Türk Parlamento Tarihi TBMM- 1X. Dönem 1950-1954.** I.Cilt. Ankara, TBMM Vakfı Yayınları no:19, 1998.
- Öztürk, Kazım: **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954.** II.Cilt. Ankara, TBMM Vakfı Yayınları no: 21, 1998.
- Öztürk, Kazım: **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954.** VI. Cilt. Ankara, TBMM Vakfı Yayınları no: 28, 1998.
- Öztürk, Kazım: **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954.** VII. Cilt. Ankara, TBMM Vakfı Yayınları no: 18, 1998.
- Parmaksızoğlu, İsmet: **Türkiye’de Din Eğitimi.** Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- Tanilli, Server: **Uygarlık Tarihi.** 8. baskı. İstanbul, Adam Yayınları, 2002.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980).** 8. baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Tanör, Bülent: **Kuruluş Kurtuluş.** Genişletilmiş 4. baskı. İstanbul, Cumhuriyet Kitap Kulübü, 2002.
- Tarhanlı, B. İftar.: **Müslüman Toplum “Laik” Devlet.** İstanbul, Afa Yayınları, 1993.
- Turan, Şerafettin: **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik.** Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.
- Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği.** Gözden geçirilmiş 2. baskı. Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003.

- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye** (10 Kasım 1938- 14 Mayıs 1950). Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye** (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960). Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Türk, Yemliha: “1951-1955 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri” (İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001.
- Uğurlu, Nurer: **Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu.** İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, [t.y.]
- Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.** Çev: Yasemin Saner Gönen. 16. baskı. İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

EK- 2: Atatürk'ün Nakit, Menkul, Gayrimenkul Malları, Şahıs ve Müesseselere Yaptığı Bağışlar ve Atatürk'e Belediyelerden Yapılan Bağışlar:

Atatürk'ün vefat tarihinde İş Bankasında mevcut nukudu ile mahfuz ve mevdu esham ve tahvilâtı aşağıda yazılıdır. Şöyleki :

A) Nukut hesaplarının bakıyeleri :

2 numaralı hesap bakıyesi	1 446 872 03 lira
4 " " "	53 453 18 "
649 " Tekaütlük hesabı	19 566 80 " dir.
	1 519 892 01

B) Esham ve tahvilât mevcudu :

a) İş Bankası hisse senetleri :

Nama muharrer : 62 900 hisse (Beherinin on lira itibari kıymeti vardır.)

Hâmiline ait : 56 225 hisse (Beherinin on lira itibari kıymeti vardır.)

Müessis hisse senedi : 569 adet

b) Zonguldak Maden Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi hisse senetleri:

Nama muharrer : 12 750 hisse (Beherinin on lira itibari kıymeti vardır.)

Hamiline ait : 12 250 hisse (Beherinin on lira itibari kıymeti vardır.)

Müessis hisse senedi : 125 adet.

**ATATÜRK TARAFINDAN YAPILAN VASIYETNAMEYE İSTİNADEN
HALK PARTİSİNE GEÇEN**

<u>İl veya ilçe</u>	<u>Mahalle</u> <u>veya köyü</u>	<u>Cinsi</u>	<u>Ada</u>	<u>Parsel</u>	<u>Kütük No.</u>
Çankaya		Bağ	1955	36	36
"		Reisicumhur Yüksek Makamına mahsus eski yeni köşk ve müşte- milâtın havi bahçe ve bağ	1955	37	37
"		Bahçeli kâğır köşk	1955	38	38
"		Tarla -Müfrez-	1955	228	
"		Bağın 84480 hissede 6996 hissesi	1955	42	42
"		Kulubesi olan tarla	1955	2	2
"		İki kulubesi olan tarla	1955	229	

Atatürk Tarafından Hazineye bağışlanan gayrimenkuller

<u>İl veya İlçe</u>	<u>Köy veya mahallesi</u>	<u>Cinsi</u>
Ankara	Orman Çiftliği	Çiftlik arazi ve yapıları
"	Balgat	ta 70 parça tarla
"	"	4 parça çayır
"	"	2 parça hisseli tarla
"	"	1 parça samanlık
"	"	1 parça çiftlik
"	Çakırlar Çiftliği	11 parça tarla
"	Macuncu Çiftliği	6 parça tarla
"	"	1 parça hane ve bahçe yeri ve ağıl
"	Tahar Çiftliği	Mebani ve Müştemilâti saireyi havi çiftlik
"	Ahimesgut	1 parça tarla
"	"	Köşk ve sair mebanî ve müştemilâti havi Ahimesgut Çiftliği
Dört Yol	Mahmutlu ve Çokmez'de	23 parça tarla, 2 parça bahçe
Tarsus	Çatalca	2 parça arazi
"	"	1 parça oda, mağaza, ahır arsası
Silifke	"	1 parça hane arsası
"	"	1 parça demirhane, mutfak, ambar, fırın, samanlık, oda, ahır ve büyük ağılı şâmil çiftlik arazisi
"	"	Ahır olan 9 oda
"	"	1 parça çiftlik
Yalova	Baltacı Çiftliği	Çiftlik ebniyesiyle arazisi
"	Millet Çiftliği	Çiftlik ebniyesi, zeytinlik, bahçe ve tarla
"	Balaban Dere ve Samanlı'da	7 parça nısıf tarla
"	"	9 parça tarla

Belediyeye bağışlanan

Ankara Tülüce Mah.	6 dükkan olan otel	Ada : 116 parsel : 11
" Orman Çiftliği	4 parça arazi	Şubat 1936

Şahıslara Bağışlanan

Ankara Orman Çiftliği	Bahçe ve arazisi olan kârgir ev	Mart 1934 İsmail ve Hakkı ve Şubat 1936 Melek Tekçe
" Balgat	Tarla	Haziran 1341 Kerim Kusaer
" Orman Çiftliği	Bahçeli ev	Şubat 1936 Ülkü

Halk Partisine Bağışlanan

Ankara Fevzipaşa Mh. Hakimiyeti Milliye Matbaası Kütük : 675
" " Arsa Kütük : 676

İş Bankasının lehine 198 717 liralık ipotekle birlikte bağışlanmıştır.

Atatürk tarafından yapılan vasiyetnameye istinaden Halk Partisine geöen gayrimenkul-
ler

<u>İl veya ilöe</u>	<u>Mahalle veya köyü</u>	<u>Cinsi</u>	<u>Ada</u>	<u>Parsel</u>	<u>Kütük No.</u>
Çankaya		Bağ	1955	36	36
"		Reisicumhur Yüksek Makamına	1955	37	37
"		mahsus eski yeni köşk ve müşte- milâtını havi bahöe ve bağ			İöerisindeki 6 paröa bina Devlet tarafından inşa edilmiştir.
"		Bahöeli kâgir köşk	1955	38	38
"		Tarla «Müfrez»	1955	228	
"		Bağın 84480 hissede 6996 hissesi	1955	42	42

Yukarıda yazılı gayrimenkuller Halk Partisi tarafından 27.X.1949 tarihinde
1 777 260,50 lira bedel mukabilinde Hazineye satılmıştır.

Çankaya	Kulubesi olan tarla	1955	2	2
"	İki kulubesi olan tarla	1955	229	

Bu iki paröa da Halk Partisi uhdesindedir.

Merhum Atatürk'ün mirasöısına intikal ettiği bilinen gayrimenkuller

<u>İl veya İlöesi</u>	<u>Cinsi</u>
Samsun	Halk Partisi işgalinde bulunan Köşk
Dörtyol	Bahöe
"	Tarla
Eğirdir	Canadası tâbir edilen ada
"	Bahöe

Adalet Bakanlığına

1. Büyük Atatürk'e belediyeler tarafından yapılmış olan menkul ve
gayrimenkul teberularla bunların bugünkü durumları hakkında valilik-
lerden alınan malûmat ilişik olarak sunulan listede gösterilmiştir.

2. Listede adları yazılı olmayan 51 il ve bu illere bağlı belediyeler ta-
rafından bu konuda herhangi bir teberuda bulunulmadığı anlaşılmıştır.

Bilgilerinize sayđı ile arz olunur.

İöişleri Bakanı Y.
O. şahinbaş

Büyük Atatürk'e belediyeler tarafından yapılan teberruları gösterir cetveldir.

Antalya :

Antalya Belediyesince Büyük Atatürk'e bir ev hediye edilmiş ve ölümü dolayısıyla vârisi bulunan hemşiresine intikal etmiştir. Bu ev bilâhâre Özel saymanlıkça istimlâk edilmiştir.

Ankara :

Ankara Belediyesince Büyük Atatürk'e nakit, menkul ve gayrimenkul bir teberruda bulunulmamıştır. Atatürk hayatta iken Hükümet caddesinde Hanardı sokağına tesadüf eden ve altında 6 dükkânı bulunan 70 800 lira kıymetinde bir bina ile Hipodrom civarında 449 812,50 metre kare arazi bedelsiz olarak ve bizzat kendileri tarafından 17.V.1938 tarihinde Ankara Belediyesine bağışlanmıştır.

Kızılcahamam Belediyesince Soğuksu namıyla mâruf mahaldeki gayrimenkulün belediye meclisinin 22.VII.1934 gün ve 73 sayılı kararıyle 29.VII.1934 tarih ve 10 numaralı tapu senediyle Atatürk'e hibe edilmiş ve Ata'nın ölümünden sonra hemşiresi tevarüs etmiş ve 1500 lira mukabilinde belediyeye satmıştır.

Bursa Belediyesince Çekirge yolu üzerinde Çelikpalâs binası yanındaki köşk ve müştamilâtının 17 000 liraya satın alınarak 1923 yılında şehir adına Büyük Atatürk'e içindeki eşya ve müştamilâtiyle teberru edilmiştir. 2 Şubat 1938 tarihli hibename ile Atatürk tarafından belediyeye hibe edildiği. Atatürk'ün vefatından sonra hemşiresi tarafından vaziyed oluşmuşsa da vasiyetleri yerine gelmek üzere bilâhâre köşk belediyece istimlâk edilerek Çelikpalasa hisse senedi mukabilinde devredilmiştir.

Edirne :

Edirne Özel İdaresinin Ecedoğan namı ile mâruf üç kilometre kare arazi ve müştamilâtı ile Belediyenin Sarayıçi ve Tavuk Ormanı denilen yer İl Genel Meclis ve Belediye Meclisinin 1.3.1934 tarihli kararı ile bağışlanarak 13 ve 14 tapu numaralı senetlerle Atatürk adına tescil edilmiş ise de senetlerinin takdiminde teşekkürlerini bildirerek tekrar eski sahiplerine ihda buyurmaları üzerine kayıtları tashih edilmiştir.

Erzurum :

Erzurum Özel İdaresince Hazineden 6 100 liraya alınan bir ev Atatürk'e bağışlanmış ve 1939 tarihinde bu ev veraset yoluyla Makbule Bay-san tarafından 10 bin liraya satılmıştır.

Hatay :

Dörtyol İlçesinde Hazinece müzayede ile 25 parçadan ve 2840 dönümden ibaret gayrimenkul 5 764 lira mukabilinde Atatürk'e satılmış olup 20.5.1938 tarihli vasiyetnamesi ile Devlete hibe edilmiş ve bu suretle Devletçe Ziraat İşletmeleri Kurumuna intikal etmiş ve Ekim 1950 tarihinde İşletme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü namına tescil edilmiştir.

Isparta :

Eğirdir Belediyesince Büyük Atatürk'e 7 dekar genişliğinde Canadası ve Unadası teberru edilmiş olup vefatından sonra hemşiresi Makbule Baysan'a intikal etmiş ve adı geçen tarafından 1 500 lira mukabilinde Raşit Taner'e satılmıştır.

İzmir :

İzmir Belediyesince Millî Emlâk İdaresinden 53 500 liraya satın alınan Atatürk caddesinde 4 numaralı konak İzmir şehri namına Atatürk'e hediye edilmiş ve vefatı üzerine hemşiresi Makbule Baysan'a intikal etmiştir. İzmir Belediyesi Atatürk müzesi yapılmak üzere bu binayı 25.9.1940 tarihinde 30 bin lira bedelle satın almıştır. Halen İzmir Belediyesinin mülkü olup Atatürk müzesi olarak kullanılmaktadır.

İstanbul :

Yalova'da Hazineye ait Millet ve Baltacı çiftliklerinin satışı esnasında Atatürk tarafından müzayedeye iştirakle alınmış ve bilâhara yine Hazineye teberru edilmiştir.

Konya :

Konya Belediyesince 19.2.1928 tarihinde istasyon caddesinde emvali metrukeden satın alınan 345 ada 7 parsel 2825 metre karelik bahçe ve içindeki bina 19.7.1928 gün ve 583 sayılı Belediye Meclisi kararıyle 100 lira bedel mukabilinde Atatürk namına satılmıştır. Ata'nın vefatından sonra vârisi Bayan Makbule tarafından bu bina Özel Saymanlığa satılmıştır.

Samsun :

Samsun Belediyesince Atatürk'ün Samsun'u ilk teşriflerinde ikamet buyurdıkları şimdiki C. H. Partisi binası olarak kullanılan bina 1926 yılında satın alınarak Atatürk'e teberru edilmiştir. Atatürk'ün vefatından sonra hemşiresine intikal eden bu gayrimenkulün 4 500 lirası (19 Mayıs Halk Müzesi tesis ve istimlâk bedeli) olarak konulan ödenekten ve 11 200 lirası da C. H. Partisince belediyeye ödenmek suretiyle 15 313 liraya Makbule Baysan'dan 24.5.1945 tarihinde istimlâk edilerek C. H. Partisine (19 Mayıs Halk Müzesi) olarak kullanılmak üzere teberru edilmiştir.

Trabzon :

Trabzon Özel İdaresince bir köşk Atatürk'e hediye edilmiştir. Bunun mefruşatı Trabzon Merkez Belediyesince temin olunmuşsa da vefatından sonra köşk eşyasiyle birlikte hemşiresine intikal etmiştir. Bunun üzerine belediye tarafından adı geçen aleyhine açılan dava neticesi eşyalar tamamıyla geri alınmış ve köşk de belediyece istimlâk olunmuştur.

ÖZET

Tezimizin konusu, “Demokrat Parti döneminde, TBMM’de Atatürk ve Laiklik (1950-1960)” tir. 27 senelik CHP döneminde, Kurtuluş Savaşı’ndan çıkan kadrolar, 600 sene süren Osmanlı yönetiminin kalıntılarını temizlemeye, Atatürk ilke ve devrimlerini yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu sürecin sonunda çok partili demokratik dönem başlamış ve 1950 – 1960 yılları arasında Demokrat Parti iktidarı hüküm sürmüştür.

Atatürk devrimlerinin yavaşlatıldığı ve belki de geriye döndürülmeye çalışıldığı suçlamalarının yöneltildiği bu senelere damgasını vuran DP yönetiminin, dini alanda halkla yaptığı mutabakatın yerine getirilmesi kapsamında, din, laiklik ve Atatürk’le ilgili olarak çıkarttığı kanunları ve bu konulardaki görüşmeleri araştırmak bu çalışmanın amacı olmuştur.

Çoğulcu siyasi düzene geçişin başlangıcında ilk on yılı kapsayan bu yeni dönemde, TBMM gündemine gelen Atatürk ve laikle ilgili kanunları, bu kanunların kanunlaşma süreci içinde görüşüldüğü komisyonların raporlarını ve genel kurul görüşmelerini, ayrıca konumuzla ilgili olarak verilen soru önergelerini ve Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe görüşmelerini inceledik. Böylece, DP yöneticilerinin din, laiklik ve devrimler konularına yaklaşımlarını anlamaya çalıştık.

TBMM’de söz konusu tüm görüşmeleri olabildiğince kısaltarak, özetleyerek ama asıllarına sadık kalarak vermeye dikkat ettik. Dönemin milletvekillerinin bir kısmının aynı zamanda Kurtuluş Savaşı’na katılan kahramanlar olduğu düşünüldüğünde, bu kişilerden bazılarının, Atatürk’e ve devrimlere hala karşıt olan düşüncelerini, açık değil ama üstü örtülü olarak ifade etme çabalarını yorumsuz aktarmaya çalıştık.

İki bölüm halinde derlediğimiz çalışmamızda, Adnan Menderes Hükümetlerini alt bölümler olarak aldık. Çalışmamızın, 1950-1954 yıllarını kapsayan birinci bölümünde; ağırlıklı olarak kanunlar yer almaktadır. Bu kanunların görüşülmesi sırasında, din istismarı, dinin siyasete alet edilmesi ve dinci-gelenekçi çevrelere verilen tavizler açıkça görülmektedir. Yine bu dönemdeki DİB bütçe görüşmelerinde, din ve laiklik kavramlarının yorumlanması da farklılaşmaktadır. 1954-1960 yıllarını kapsayan ikinci bölümde; kanunlar yok denecek kadar az, buna karşılık DİB bütçe görüşmeleri ağırlıkta olmuştur. Bu görüşmelerde din ve laiklik kavramları tartışılmış ve yeni tanımlamaların getirildiği görülmüştür. Ayrıca bu görüşmelerde dinin siyasete alet edilmesinin ağır örnekleri dile getirilmiş ve Demokrat Parti siyasetinin çoğunlukla din eksenini üzerine oturduğu gözlenmiştir.

ABSTRACT

The topic of our thesis is “Atatürk and Secularism in the Grand National Assembly of Turkey during the ruling Period of Democratic Party (1950-1960)”. In the ruling period of the Republican People’s Party for 27 years, the staff originating from the War of Independence made effort to sweep away the remains of Ottoman ruling which lasted 600 years and to settle the principles and reforms of Atatürk. At the end of the process the democratic multiparty period started and from 1950 to 1960 the Democratic Party government ruled the country.

The purpose of this study is to research the laws introduced by Democratic Party within the framework of fulfilling the agreement of DP with the public in the field of religion. The laws mentioned in the study related with religion, secularism and Atatürk belonged to the period of DP ruling which was accused of slowing down or possibly suspending the revolutions of Atatürk.

In the first decade of this new democratic period, the codes about Atatürk and secularism that came up to the Grand National Assembly of Turkey, the reports of the commissions in which the codes were discussed in the process of legislation and the negotiations of the general assembly, in addition, the motions related to our subject and the budget discussions of Department of Religious Affairs were studied. Thus, we tried to analyse the approach of Democratic Party’s executives to religion, secularism and revolutions.

We paid attention to mention the negotiations in the Grand National Assembly of Turkey by shortening and summarizing but being faithful to the original texts as far as possible. When it is taken into consideration that some of the deputies of this period were at the same time the heroes taking part in the War of Independence, we tried to transfer some of these deputies efforts of implying their ideas against Atatürk and his reforms without any comment.

The governments of Adnan Menderes are given in subtitles in our study consisting of two chapters. In the first chapter of our thesis involving the years of 1950-1954, the codes are predominantly mentioned. Religion exploitation, the abuse of religion for politics and the concession made for radical and traditionalist groups are clearly seen in due time of the discussions of law. Still in the budget discussions of Department of Religious Affairs, the commendation of religion and secularism differentiates. In the second chapter including the years 1954-1960 the laws are little or no but the budget discussions of Department of Religious Affairs are extensively handled. It has been noticed that religion and secularism were discussed and new definitions of these concepts were made at these discussions. In discussions of chapter two, samples of religion made an instrument of politics were displayed and Democratic Party politics determined to be based mainly on religion.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda, 1950-1960 yılları arasında, TBMM’de Atatürk ve laiklikle ilgili olarak yapılan görüşmeleri araştırdık. DP’nin iktidarda olduğu bu yıllar, demokrasi tarihimizde çok partili rejimin başlangıç yılları olduğu için pek çok konuda olduğu gibi, laiklik konusunda da önemli yıllar olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamız sırasında, Atatürk ve laiklikle ilgili kanunların, DP iktidarının ilk yılları olan 1950-1954 yılları arasında yer aldığı, 1954’ten sonra neredeyse hiç bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle, tezimizdeki 1950- 1954 yıllarını kapsayan ilk bölüm oldukça yoğun olmuş, 1954-1960 yıllarını kapsayan ikinci bölüm ise ilk bölüm kadar yoğun olmamıştır. Ayrıca tutanakların taranması sırasında, dönemin milletvekillerinin çoğunun kullandığı eski Türkçe konuşmaları ve hukuk diliyle sayfalar dolusu yazılmış komisyon raporlarını, anlamlarını bozmadan, olabildiğince kısaltmak, sadeleştirmek ve anlaşılabilir hale getirmek de kolay olmamıştır.

Çalışmamızda birinci kaynak olarak, TBMM Tutanak Dergilerini, Resmi Gazete ve Düstur arşivlerini kullandık. Ayrıca o dönemi anlatan anı ve ders kitaplarıyla, inceleme ve araştırma kitaplarından da yararlandık. Ana kaynağımız olan TBMM tutanaklarından konumuzla ilgili gördüğümüz veya ilginç bulduğumuz konuşmaları aynen aktarmayı uygun bulduk. İlk bakışta biraz fazla gibi görünse de, konunun anlaşılmasına olumlu katkı yaptığından ve öğretici olduğundan bu alıntıları kullanmakta yarar gördük.

Tezimizin hazırlanmasında, İÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, Bayazıt Devlet Kütüphanesi ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinden faydalandık. Tezin yazımında, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından belirlenen Tez Yazım Kılavuzunu esas aldık.

Tez konunun belirlenmesinde ve çalışmam süresince nezaketi ve derin bilgisiyle beni cesaretlendiren, yönlendiren, yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Sevgi KOCAÇİMEN

09 /02 / 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

IX. DÖNEM TBMM ÇALIŞMALARINDA ATATÜRK VE LAİKLİK (1950 – 1954)

A. I. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklik (22. 05. 1950 – 09. 03. 1951).....	11
1 – Dönemin Siyasi Partilerinin Atatürk ve Laiklik Konularına Bakışları ..	11
a. Demokrat Parti Programı’nda Atatürk ve Laiklik	11
b. Cumhuriyet Halk Partisi Program’ında Atatürk ve Laiklik	11
c. Millet Partisi Programı’nda Atatürk ve Laiklik.....	12
2 – I. Menderes Hükümeti’nin Atatürk ve Laikliğe Bakışı	13
a. I. Menderes Hükümeti Programı’nda Atatürk ve Laiklik	13
b. TBMM’de I. Menderes Hükümeti Programı Görüşmeleri	15
3 - Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	21
a. Kanun Tasarısının DP Meclis Grubunda Görüşülmesi.....	22
b. Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Adalet Komisyonu Raporu	23
c. Kanun Tasarısının Meclis Genel Kurul Görüşmeleri ve Sonuçları	25
d. Kanun’un Yankıları	27
4 - Diyanet İşleri Başkanlığı 1951 Yılı Bütçe Görüşmeleri	28
5- I. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklikle İlgili Soru Önergeleri	32
a. TBMM ve Anıtkabir Arazisi Hakkında	32
b. Türk Dili Namı Altında Dilimize Katılan Kelimeler Hakkında	33
c. Atatürk’ün Vasiyeti, Malları ve Verilen Hediyeler Hakkında	34
d. Aşırı Sağ ve Sol Akımlar Hakkında	37
e. Dolmabahçe Camii’nin Deniz Müzesi Yapılması Hakkında	39

B. II. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklik (09. 03. 1951 – 17. 05. 1954)	40
1- II. Menderes Hükümeti Programı ve Program Görüşmelerinde Atatürk ve Laiklik	40
2- II. Menderes Hükümeti Döneminde Çıkarılan Atatürk ve Laiklikle İlgili Kanunlar	42
a. Anıtkabir’in Yeri ve Anıtkabir Yapımına İlişkin Yasal Düzenlemeler	42
(i) Anıtkabir’in Yeri ve Proje Yarışması.....	43
(ii) Anıtkabir Yapımına İlişkin Yasal Düzenlemeler.....	44
b. Dini Yayınlar Döner Sermayesi Hakkında Kanun	45
(i) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Maliye, Milli Eğitim, Bütçe Komisyonu Raporları	45
(ii) Kanun Tasarısının Genel Kurul Görüşmeleri, Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması	47
c. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun (Atatürk’ü Koruma Kanunu)	47
(i) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Adalet Komisyonu Raporu	49
(ii) Kanun Tasarısının Genel Kurul Görüşmeleri	51
(iii)Anayasa Komisyonu Raporu, Raporun Genel Kurul Görüşmeleri ve Tasarının Kanunlaşması	67
d. CHP Mallarının Tasfiyesi ve Halkevlerinin Kapatılması Meselesi (5830 Sayılı Kanun)	73
(i) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Komisyonların Raporları	77
(ii) Genel Kurul Görüşmeleri, Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması	80
e. Osmanlı Hanedanına Mensup Kadınların Yurda Dönmeleri Hakkında Kanun	97
(i) Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına dair Kanun.....	97
(ii) 431 Sayılı Kanuna Ek Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Komisyon Raporları	99
(iii)Genel Kurul Görüşmeleri, Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması	101
f. Anayasa Dilinin Değiştirilmesi: 1945 Anayasası’nın Teşkilatı Esasiye Kanunu’na Çevrilmesi Hakkında Kanun	103
(i) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Anayasa Komisyonu Raporu	104
(ii) Genel Kurul Görüşmeleri	106
(iii) Kanun Tasarısında Değişiklik Teklifi, Anayasa Komisyonu Raporu, Genel Kurul Görüşmeleri ve Tasarının Kanunlaşması.....	113

g. Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Hakkında Kanun.....	115
(i) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Adalet Komisyonu Raporu	117
(ii) Genel Kurul Görüşmeleri	119
(iii)Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması	128
h. Köy Enstitüleriyle İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi (Köy Enstitülerinin Kapatılması) Hakkında Kanun	129
(i) Kanun Tasarısının Gerekçesi ve Komisyonların Raporları	134
(ii) Genel Kurul Görüşmeleri, Tasarının Kanunlaşması ve Resmi Gazetede Yayınlanması	137
3- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri.....	139
a. 1952 Yılı Bütçe Görüşmeleri.....	139
b. 1953 Yılı Bütçe Görüşmeleri	141
c. 1954 Yılı Bütçe Görüşmeleri	145
4- Laiklikle İlgili Önemli Bir Karar: Kahire’de Ezher Üniversitesinde Bulunan Bir Talebenin Askerlik Tecili Konusunda.....	145
5- II. Menderes Hükümeti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklikle İlgili . Soru Önergeleri	148
a. Atatürk’ün Manevi Varlığına ve Maddi Hatıralarına Yönelik Tecavüzler Hakkında	148
b. Ticani Tarikatı ve İrticai Gelişmeler Hakkında	149
(i) Ticani Tarikatı.....	149
(ii)Genel kurul Görüşmeleri	151
c. Alay ve Taburlarda İmam Kadroları ve Maaşları Hakkında	152
d. Cami Onarımları Hakkında	153
e. İmam Hatip Okullarında Din Dersleri Verenler Hakkında	153
f. Komünistlik Töhmety Altında Bulunan Köy Enstitüsü Mezunları Hakkında	154
g. Mısır’daki Camiülezhher’e Talebe Gönderilmesi Hakkında	155
h. Köy Enstitülerinin Durumu Hakkında	156
ı. Hacca Giden Vatandaşlar Hakkında	159
j. Trabzon’daki Ayasofya Camii’nin Akaryakıt Deposu Olarak Kullanılması Hakkında	160
k. Cami Yapımı Hakkında	160
l. Ağrı İlinde Yapılan ve Tamir Edilen Camiler Hakkında (Dini Siyasete Alet Etme Tartışmaları).....	161
6- Dinin Siyasete Alet Edildiği Konusunda Meclise Sunulan Gensoru	163

II. BÖLÜM

X. - XI. DÖNEM TBMM ÇALIŞMALARINDA ATATÜRK VE LAİKLİK (1954 – 1960)

A. III. Menderes Hükümeti (17. 05. 1954 – 09. 12. 1955)	165
1- Hükümet Programı	165
2- Diyanet İşleri Başkanlığı 1955 Yılı Bütçe Görüşmeleri	165
3- Soru Önergesi: Yeniden Açılması Kararlaştırılan 10 İmam Hatip Okulundan Biri Hakkında	167
B. IV. Menderes Hükümeti (09. 12. 1955 – 25. 11. 1957)	168
1- Hükümet Programı	168
2- Kanun : Anıt- Kabir'in Her Türlü Hizmetlerinin Maarif Vekaletince İfasına Dair Kanun.....	169
3- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri.....	170
a. 1956 Yılı Bütçe Görüşmeleri.....	170
b. 1957 Yılı Bütçe Görüşmeleri	172
4- Soru Önergeleri	174
a. Orta Okullara Konacak Din Dersleri Hakkında	174
b. Köy Camilerine İmam ve Müezzin Verilmesi Hakkında	176
C. V. Menderes Hükümeti (25. 11. 1957 – 27. 05. 1960)	176
1- Hükümet Programı.....	176
2- Kanun : Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşmenin Tasdiki Hakkında Kanun.....	177
3- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri.....	178
a. 1958 Yılı Bütçe Görüşmeleri.....	178
b. 1959 Yılı Bütçe Görüşmeleri	179
c. 1960 Yılı Bütçe Görüşmeleri.....	181
4- Soru Önergeleri.....	182
a. İmam-Hatip Okulu Mezunlarının Yüksek Tahsil Yapmaları Hakkında	182
b. İmam Hatip Kursları ve Okulları Hakkında.....	183
c. Nutuk'un Basımı Hakkında.....	184

SONUÇ	185
KAYNAKÇA	187
EKLER	195
Ek 1: Atatürk'ün Kendi El Yazısı İle Yazdığı Vasiyetnamesi.....	195
Ek 2: Atatürk'ün Nakit, Menkul, Gayrimenkul Malları, Şahıs ve Müesseselere Yaptığı Bağışlar, Atatürk'e Belediyelerden Yapılan Bağışlar.....	196

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.t.d.	Adı geçen Tutanak Dergisi
A.g.z.c.	Adı Geçen Zabıt Ceridesi
B	Birleşim
BM	Birleşmiş Milletler
C	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDY	Devlet Demir Yolları
Dİ	Diyanet İşleri
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	Demokrat Parti
HP	Halk Partisi
İ	İnikat
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
s	Sayfa
S	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TD	Tutanak Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TEK	Teşkilatı Esasiye Kanunu
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
ZC	Zabıt Ceridesi